

ہیر:

سُن قاضی ایہہ عرض اساڈی ایہہ اکھ کھانی
لوح قلم نہ عرش نہ کرسی نہ ندریں آوے پانی
زمیں زمانہ چند نہ سورج جوتی جوت سمانی
جے کوئی تہ کا پاسوں ہووے تاں میں شاہد آئی

رانجھا:

سُن صاحب جے کوئی محرم ہووے سوئی ایہہ بدھ جانی
آکھے جے کوئی ہتیجے ناہیں جے کوئی سخن دکھانی
مہر زباں کری سُن قاضی اوکھی ایہہ کھانی
آکھ دمودر گنگھے دی شارت گنگا ہوئے تاں جانی
(پکھری وچ ہیر تے رانجھے دے بیان)

اکھ کھانی
(ہیر دمودر بارے کچھ گلاں)
نجم حسین سید

اک دمودر شاعر جس ہیر دی کہانی جوڑی۔

اک دمودر شاعر جیہڑا ایس کہانی وچ آپ اک پاتر ہے:

نام دمودر ذات گلہائی سک سیالیں آیا

ایہہ دوجا دمودر شاعر کہانی وچ ہر تھاں حاضر ناظر ہے۔ جیویں وہانی اوہدا آپ
 راہ ہے۔ سیالاں دی جُوہ وچ چوچک دے شہریں ہئی آن پاوندا ہے۔ ہٹوانیا بن کے
 دے جم پل دا حال ویکھدا ہے۔ مُڑ رانجھے دا جم پل ویکھن تخت ہزارے ونج ڈیرا
 ندا ہے۔ اوکھے ویلے رانجھے دا ہتھ پھڑ کے اوہنوں ہزارے دیاں گلہاں وچ لئی پھر دا

آکھ دمودر میں اکھیں ڈٹھا

ایہہ دوجا دمودر شاعر، ایہہ ہر دم حاضر ناظر گواہ پہلے دمودر شاعر دی اک گھرت
 ہے، اوہدا اک رچھ۔ (دونہاں نوں اک سمجھ کے کنہیں پنڈت پاہندے بھلیں پے گئے
 تے کھوجن ٹر پئے بھئی ہیر نوں دمودر اکھیں جو ڈٹھاتے نال آکھیا تہوں اکبر دا ویلا ہا
 س تے ہیر اکبر دے ویلے ہوئی پر ہیر دا قصہ تے اکبر توں اگے وی لکھیا دیندا ہے۔

اچھنجا گل ہے (پر پنڈتاں پاندھیاں نوں بے کدیں اچھنجا ہووے وی تاں ایڈا نہیں ہوندا بے اوہ پنڈتاں ای پھڈ جاون)۔

پہلے دمودر شاعر ڈوجا دمودر شاعر کیوں گھڑیا۔ کیوں کہانی دے پڑ وچ اتاریا۔ پنڈتاں پاندھیاں نوں پھڈتے آکھن سدھی گل ہے۔ سنہاراں نوں پک کراون واسطے جو ایہہ کوئی من گھڑت کہانی نہیں آکھیں ڈنھی ہے۔ پر سنہاراں ایڈے کچے نہیں ہوندے جو ایڈی کچی گل کرن والے نوں شاعر من لین تے اوہدا آکھیا سنی سانہی آون۔ سنہاراں نوں شاعر دے آپ گواہ بنن نال اوہدے پرچہ نویس ہوون دا نہیں، شاعر ہوون دا ای پک ہوندا اے۔ اوہدی گل دے آکھیں ڈنھی ہوون دا نہیں من گھڑت ہوون دا ای پک ہوندا اے۔ شاعر دا سچ اوہدی گھڑنی جوڑنی وچ ہوندا ہے، پرچہ نویسی وچ نہیں۔ دمودر دے سنن ہار جان دے سن جو ہیراں تے ساڈیاں وڈکیاں دے ویلے توں شاعر جوڑ دے ٹری آئے نیں سو آج دمودر شاعر جیہڑے گواہ نوں کہانی وچ اتاریا ہے اوہ دمودر آپ نہیں، شاعر دی آج اے جیہڑی پرانے قسے نوں ساڈے واسطے نویاں کرن لئی کہانی وچ اتری ہے۔

قصہ ڈھیر پُرانا ہے۔ تاریخی پڑچول تے ہے کوئی نہیں پر دمودر دا درتارا پیا دسدا ہے، کہانی دیاں لڑیاں، کہانی دے پاتر جیویں سچ سجا بنا آگیتی جان پچھان کرایاں سنہاراں ساہنے آوندے نیں اوس توں سہی ہوندا ہے جو ہیرا کاری دی اک ڈھیر بھرویں جگ جاتی ریت دمودر توں اگے دی آئی۔ دمودر تے اوہدے سنن ہار ایس ریت دے جم ہل آ ہے۔ اوہ اپنے ویلے دا سچ سنجانن واسطے ایس ریت نوں نویاں کرن جڑ بیٹھے۔ ریت نویس ہو کے ہور دی ہور ہو ویندی ہے۔ پر اجوکا سچ گولن باجھوں ریت نویس نہیں ہوندی نہ ای ریت نویس کیتیاں باجھ اجوکے سچ نوں سنجانیا تے ہنڈایا جاسکدا ہے۔

سو جیہڑا دمودر کہانی دے وچ آ بیٹھا ہے اوہ ریت نوں نویس کرن دے کم وچ

ویلے دا سچ سیانن ہنڈاون دے کم وچ شاعر تے اوہدیاں سنئیراں دے رن دی نشانی
ہے۔

اکھیں ڈٹھا قصہ کیتا میں تاں گنی نہ کوئی
شوٹک شوٹک اٹھی ہے مینڈی تاں دل اُکھ ہوئی
اساں مونہوں الایا اوہو جو کجھ نظر پیوئی
آکھ دمورر اگے قصہ جوہ سنو سبھ کوئی

”اکھیں ڈٹھا“ ویلے دا سچ ہے۔ جو کجھ شاعر دیکھیا ورتیا ہے سوئی مونہوں الایا ہے۔
پر مونہوں الایا تے قصہ ہو گیا۔ ”اکھیں ڈٹھا“ قصہ بنیوں باجھ ”سبھ کوئی“ نال سانجھا نہیں
کیتا جاسکدایاں انج آکھ لئو جو شاعر تے سنئیر قصہ بناون دے کم وچ رل کے ویلے
دا سچ پچھاندے تے ہنڈاوندے ہن۔ اکھیں دیکھن تے قصہ بناون اِکدو جے نال جوے
ہوئے نیں۔ سچ قصہ بندا ہے تاں ای اِک سدا جیونی سدا جوالنی ہستی ہو کے لوکاں
دے من وچ نتردا ہے۔ سچ قصہ بندا ہے تاں ای قصہ سچ بندا ہے۔

”میں تے گنی نہ کوئی“ آکھ کے دمورر نے اپنے گن تے پڑدہ نہیں پایا۔ اپنے
گن دی اصل شکل اگھاڑیوس۔ سچ سجا ای، وڈے سچ نال اپنے آپ نوں اوہناں کسے
گڈیاں نالوں وکھرا کر گیا ہے جیہڑے گن دے سہرے بنھ کے ناں ناویں دیاں جنجاں
تے چاڑھدے ہوسن پر جو کجھ نظر پیا اوہناں مونہوں الایا نہ سکدے ہوسن۔ اکھیں ڈٹھے
نوں قصہ نہ کر سکدے ہوسن۔ کسب کتابی تے ہوسی گھنا پر شوٹک (شوق) دی کئی نہ
ہوسی۔ شوق عشق ہے تے مہاڑ وی، سواد وی، سمجھن دیکھن کرن دا چاء وی۔ ”شوق
شوق اٹھی ہے مینڈی“ عشق نوں پرچولن ایہدی وار کر دیکھن ہے مے۔ ایہو اُکھ ہے
انند شاعری دا۔

جیہڑے ویلے اکھیں ڈٹھا قصہ بن ویندا ہے تاں اوہ تمدھ پدھرا اکھیں ڈٹھا نہیں

رہندا۔ اوس اُتے بندے دی اُتج دی، بندے دے پت چیتے دی کٹھ چڑھدی ہے۔
 اکھیں ڈٹھا اک نویں بون وئیندا ہے۔ اک نویں اچرج ہستی بن کے سانوں آن نکر دا
 ہے۔ ایس نویں ہستی وچ تے ساڈے آہراں بدھے سجا وچ اک وٹھ ہوندی ہے۔
 شاعر ایس وٹھ نوں رکھنا وی چاہوندا ہے تے پورنا وی چاہوندا ہے۔ اوہدے سُنہار وی
 ایہو لوڑدے نیں۔ سو دوویں رل کے اک اجیہی اٹکل ورتدے نیں جیہدی اکو ویلے
 دوویں کم سارے۔ دیہاڑ دے آہر کنوں قصے دی نیڑ تے دوری نوں اکوٹے اگھاڑے۔
 ایہہ اٹکل وارث شاہ وی ورتی۔ ”لوکاں اساں نوں آن سوال کیتا، عشق ہیر دا نوں
 بنائے جی۔“ ایہہ اٹکل اُنج تے قصہ چھوہن دا اک سدھ پدھرا اُتج جاپدی ہے پر
 ایہدے راہیں شاعر سنیراں نوں دسدا ہے جو میں تے تھیں اکو کجھ ہاں۔ میری اُتج میرا
 پت چیتا تہاڈی دسوں دی گھاڑ ہے۔ لہنوں تہاڈی واہ ورتن نے تہاڈیاں دیہاڑ دیاں
 آہراں دیاں ٹوکاں نکرانے نے ای اساریا ہے۔ یاں اُنج آکھ لو، جو ایس اٹکل راہیں
 سنیر شاعر دیوں اندروں بولدے نیں بھئی اساں تیری اُتج دی نو یکل نوں ماننا ہے۔
 تیری اُتج۔ ماڈا ہتھیں گھڑیا زچھ ہے جیہدے راہیں اساں اپنے دیہار دی پہچان
 کریندے ہاں، اوہدا توڑ بھالدے ہاں۔

قصے وچ دمودر دے آپوں پاتر بن وڑن دے قصے دی بتر نال وی کجھ جوڑ ہن۔
 اوپریاں دا قصے وچ آ وڑن قصے دی بتر دا اک مُدھلا انگ ہے۔
 ہیر آپ اک اوپرا رُوح ہے۔ خان چوچک دے چار پتر جوان، بھومیں نہیں دا
 اوہ سائیں، اکبر نال کریندا دعوے۔ اچن چیت بڈھے وارے مائی کندی نوں ہیر جم
 پوندی ہے۔ اگوں چوچک تے کندی نوں، سیال سرداری نوں، پورے راٹھ دیہار نوں
 ایس اوپرے رُوح نال نبھنا پوندا ہے۔ ایہدی کرنی بھوگنی پوندی ہے۔ رانجھیاں گھر
 دھیدو دا جم وی اک نو یکلے اوپرے رُوح دا آون ہے۔ مُز ایہہ اوپرا رُوح اپنے

اوپرپ دی بھاجی ہر تے چائی سیالاں دی بھو ہے آن وڑدا ہے۔ وت جوگیاں دے
ٹلے دھاوندا ہے۔ اوتھوں اپنے اوپرپ نوں ودھیرے اوپرا کے کھیریاں دے شہر جا وڑدا
ہے۔ جتھاں ویندا ہے پرانے دیہار دیاں لیہاں ڈھاوندا پرانیاں ریتاں پرتیتاں دیاں
چولاں بلاوندا ہے۔

اوپرے ہور وی نہیں:

سہتی، جیہدا اپنے گھر دیاں کولوں دیا ہویا اوپرپ ہیر رانجھے نوں ٹکر کے اگھر
آوندا ہے۔

لڈن، جیہدا مالک اوہنوں ٹھوڈی ہتھ دے کے نوکر رکھدا ہے تے وت بڈھے
وارے اوہدی پت لاد کے اوہنوں پوری چنانہہ وسوں وچ اوپرا ہوٹرن تے مجبور کر دیندا
ہے۔

ہے کیدو وی اوپرا ای پر اوہ چروکنا راتھاں دی بنگلے لگیا اپنے اوپر یوں نوں راتھ
رہتل دے ہج نال کجی بیٹھا ہے۔

ہین تاں اوپرے وی ایسے وسیب دے جم جات۔ پر اوہ اپنے اصلے پاروں نہیں
آپنی کرنی پاروں اوپرے نہیں۔

اوہ وسیب دی ورتن دے وڈے دھارے بیٹھ وگدیاں نوکویاں کاٹویاں لہراں دے
رمزی نہیں۔

دمودر آپ اوپرا تھی کے ایہناں رمزیاں نال رمز جوڑیندا ہے۔ اوہ اوپرا بن کے
سیالاں دی جوبہے آن وڑدا ہے تے اوپریاں دا قصہ کر کے اوپریاں دی کرنی نال
آپنی کرنی رلیندا ہے۔

اوپرے اوپرے وی نہیں تے گھر دے بھیتی وی (قصے دی بنتر دا اک ایہہ وی
مذھلا انگ ہے)۔ اوہ وسیب دی ورتن نوں اندروں سنھ لاوندے نہیں۔ کیدو ایہناں

بھیتیاں دا بھیتی بن کے ویسی ورتن دیاں سانھیاں نوں پچھوں سنھ لا کے دکھاوندا ہے۔
چوراں نوں چور ہو کے پیندا ہے۔

دمودر وی گھر دا بھیتی بن بیٹھا ہے۔ اوہ اُپروں ہٹوانیا بن کے خان چوچک دی
چھتر چھاویں بیٹھا راٹھاں دے سودے پیا تولدا ہے۔ راٹھا چاری ویسب وچ ہٹوانیا آپ
مہار ہوندیاں وی کئی ہوندا ہے۔ پر کئی ہوندیاں آپ مہار وی ہوندا ہے۔ رانجھے وانگ
دمودر وی دیس وٹائی بیٹھا ہے۔ رانجھے وانگ آپنے دیس نوں لیک نہیں لگن دیندا۔
وڈے نیاں نال سانوں اکھیں ڈٹھا پیا ساوندا ہے۔ آپنے دلوں کسے پلڑے وچ وادھو
بھار نہیں گھتدا جاپدا۔ دمودر دا ویس ای اوہنوں ڈوجیاں گھر بھیتیاں دا آڑی بنیندا
ہے۔ اوہ آپنے تول وچ زوار رہندا ہے تے سمجھو آپنے آپ ای راٹھ ویسب دے
کھوٹ دی ساڈے ساہنے ڈھیری لگدی جاندی ہے۔

ہیر رانجھا سہتی سبھ گھر بھیتی ہن۔ اصلے ولوں ویسب والیاں نوں اوہ ”آپنے“ ای
جاپدے ہن۔ ویسب دی جیہڑی مونہی وچ جمے دے ہن اوہدے چنگے جانو ہن۔ ویسب
والیاں نوں اصلے پاروں اوہناں تے پورا وساہ ہے۔ ایسے لئی اوہناں دی کرنی ویسب
والیاں اُتے کرڑی سٹ بن کے ورھدی ہے۔

اک نویں آون والے نہیں۔ اک پرانے سدے۔

ایہہ پرانے سدے کیہڑے نہیں۔ ایہناں دی ساکا چاری اُسری کیویں ہے تے
نھدی کیویں ہے۔ نویاں آون والیاں دی آونی تے کرنی ای سانوں پرانیاں دی
حقیقت سدھی ہے۔ ویسب دے پرانے تانے پیٹے نوں تندو تند کر کے سانوں دکھاوندی
ہے۔

دمودر قصے وچ پہلا نواں آون والا ہے۔ اوہدا آون سرناواں ہے اگوں ہوراں
نویاں آون والیاں دا۔ اوہ نتھاواں ہے۔ راٹھاں دی وسوں وچ جالن لئی راٹھاں توں

بچن لئی کسے رائٹھ دا اوہلا پیا بھالدا ہے۔ نتھاویاں دی کمائی ”ڈگیری“ ہے۔ ایہہ ڈگیری
 لہندی ہے جد کوئی تگڑا رائٹھ اوہناں نوں اپنی سوپ وچ چا لوے۔ وسیب وچ بندے
 دی ٹھاہر ہوندی ہے اوہدی کار۔ پر رائٹھ وسیب وچ کوئی جی اپنی کار نہیں کما سکدا جد
 تائیں اوہ اپنی دھون اُتے کسے رائٹھ دا بھولا نہ رکھوا لوے۔ باجھ ایس بھولے دے اوہدا
 اپنا صدق دی نہیں بچھدا۔ اوہنوں وسیب وچ اپنی تھاں دی پر تیت ای نہیں ہوندی۔

چوچک بہوں دلاسا کیتا تاں ڈگیری لاہی

آکھ دمورر ہويا دلاسا ہئی اُتھے بنائی

بھاویں ہئی چوچک دی اپنی لوڑ دی اسے پر جد ڈاڈھا ماڑے کولوں اپنی لوڑ پوری
 کرویندا ہے تے ماڑے نوں لگدا ہے ڈاڈھے میریاں ستاں پیڑھیاں سراحسان چاڑھیا
 ہے اپنی لوڑ پوری نہیں کیتی۔ جد ماڑے نوں سمجھ لگ ونبے جو ڈاڈھے نے میرے تے
 کوئی احسان نہیں کیتا ہتھوں میں اوہدی لوڑ پوری کیتی ہے تاں ماڑے دی دھون تے
 ڈاڈھے دے بھولے وچالے اک وتھ آجاندی ہے۔ ایہو وتھ نویاں سوچاں سوچن جوگی
 و۔ بہل بن جاندی ہے۔

دمورر دا وارا تے ہے ایس وتھ دے ودھن دا وارا۔ نویاں سوچاں ودھاوندی ہے
 ایہہ وتھ تے آپ ودھدی ہے نویاں سوچاں دے ودھن نال۔ ماڑے وپاری کسی کمی،
 ایہہ ہوئے ہن چھیڑو نویں سوچنی دے اوس ویلے۔ ویلا ہے ٹانک دا تے اگوں
 مادھولال حسین دا۔

سو دمورر دی ہٹوانی تے چوچک دی سرداری دے وچکار اک وتھ بنی پئی ہے
 جیہدی چوچک نوں سار نہیں۔ ایس وتھ وچ دمورر شاعر دی اُچ لگی بیٹھی ہے۔ ایہو وتھ
 ہے دتھوں دمورر شاعر چوچک رائٹھ دے اڈنبر نوں تماشا کر کے دیکھ دی سکدا ہے تے
 وکھا دی سکدا ہے:

اکھیں دیکھ تماشا سارا لکھ مجھیں لکھ گائیں

سو ہٹوایے دے مکھوٹے دا کم دوہرا ہے۔ اک پاسے ایہہ دمور نوں راٹھ وسیب
وچ ٹھاہر دیواوندا ہے۔ اوہنوں چوچک دی سرداری دی چھتر چھاں بہاوندا ہے۔ چوچک
دا اوہدے اُتے اوہدا چوچک اُتے وساہ بنیندا ہے۔ دُوجے پاسے ایہو مکھوٹا راٹھ رہتل
وچ دمور دی چور جھات ہے اوہدی سنھ دا پاڑ ہے، دتھوں اوہ ایس رہتل دا کچ سچ
سنجاندا ہے۔ ایس رہتل دے اندروں ای ایہدے مُڈھ مول دا توڑ لہہ کے پڑ وچ
اتاردا ہے۔ دمور دا مکھوٹا اوہدی پوری کتاب دی اوہدے پورے کرتب دی رمز ہے۔
سرداراں رعیتیاں دا لاگ دُولا ہوندا ہے۔ ایسے لاگ پاروں رعیتیاں دی باندھ پکیری
تھیندی ہے تے سرداراں دے کم سردے نہیں۔ ایسے لاگ پاروں ای رعیتاں آپنی اُتج
دے گھل کھیڈن لئی ویہل لہدیاں نہیں تے سرداراں دے بنے کم وگڑن لگ پیندے
نیں۔

وچ سیالیں رہے دمور خوشی رہے سرتائیں
اکھیں دیکھ تماشا سارا لکھ مجھیں لکھ گائیں
پاتشاہی جو اکبر سندی حیل نہ حجت کائی
پتر چار چوچک گھر ہوئے دمور آکھ سنائی
بہت خوشی گھر چوچک سندے بہوں سو ملے ودھائی
دیوے خیرات خوشی ہو چوچک بہتی خلقت آئی
واہ سکداری چوچک سندی بھلی گذران لنگھائی
آکھ دمور وار بڈھیندی مہری کنڈی ویائی

اکبر دی باتشاہی تے چوچک دی سکداری۔ چونہہ پتراں دا جم۔ دمور دی بھلی
گذران تے اوہدی سردسرخوشی۔ ہر شے اپنے نکانے سرنگی پئی ہے۔ ہر شے اوویں ہے

جیویں ہونی چاہیدی ہے۔ انج جا پدا بے جیویں دمودر ہنوانیا چو چک رائھ نال آپنا لاگ
 پیا پالدا ہے۔ آپنے جمان دی رواجی سو بھا کر کے آپنی ورت پیا نبھاوندا ہے۔ پر جد
 ایس اخیرلی پنی تے اڑے ہاں تاں سہی ہویا ہے جو ساکھ سکھال دا چرچا تے ”سبھ
 ٹھیک“ دی مہارنی ایس اک پٹی وچ لگی اچرج واپری نوں اگھاڑن دے کم ای آئے
 نیں۔ رائھاں دے دیڑے رائھ ویب دا ویر جمن لگا ہے۔ چوچک دی سکداری تے
 اکبر دی باتشاہی دے مڈھ مول دا تروڑ اندروں ای بھٹن لگا ہے۔ پہلیاں ست پٹیاں
 اخیرلی پٹی دا چوکھٹا بن کنیاں نیں۔

ہیر قصے وچ دوجی نویں آون والی ہے۔ اوہ باہروں آ کے اندرلی نہیں بنی۔ اندرلی
 ہوندیاں باہرلی بن کھلوتی ہے:

وڈا رائھ زمین دا خاوند کئی صفت اکھائیں
 اکبر نال کریندا دعوے بھوئیں نیئیں دا سائیں
 سونا رپا مال خزینہ ڈھکن تے پاہیں
 چاروں بیٹے چڑھے چڑھیندے گن گن نام سائیں
 خان پٹھان سلطان بہادر کسے بدیندے ناہیں
 کہو دمودر جاون والی روپ دتوئی سائیں
 ویکھو قدرت قادر والی ڈاڈھے رب کیہ بھائی
 ہویا حکم حضوروں کوئی آپے بازی پائی
 وار بڈھے دی مہری کنڈی ویکھو مٹھت ویائی
 آکھ دمودر کھان عشق دی گھر چچکانے لائی

(مہری مٹھت ویائی ہے۔ ایہہ کویلے دی پھوٹ ہے، ان بھاوندی نو، ہے۔ پر
 قدرت دا بھاون ایہو ہے۔ ایہہ حکم وی قدرت دے ورتارے دی بنائی کھیڈاے۔

دیکھو لہنوں ہے نہ اچنجا۔ ایہہ وی دیکھو جو ویائی لفظ پشواں دی سو، لئی ورتیندا اے تے پھٹ لفظ گھاٹ لئی۔ ایہہ لفظ ہیر دے آون نوں قدرت نال جوڑدے نہیں پر چوچک نالوں نکھیردے نہیں۔ اوہ سوچیندا اے دیکھو کیہ کوجھ کیتا اے ایس گندی۔ ایہہ پشو ہے کہ پرانی ٹھی۔ ماں باہری تھی گئی باہری نوں جاون پاروں)

جیہڑے وسیب دا ہیر ترور جی ہے اوہدا رنگ اتھے ہوو گوزھا ہو کے دسدا ہے۔ جیہڑے گھر عشق دی کھان لگی ہے اوہ راٹھا چاری رہتل دی دھنی ہے۔ رٹھو، دے شان گمان تے انکھ دا گڑھ ہے۔ راٹھ وسیب دا مڈھ مول ہے مالگی۔ ایہہ مالگی بھوکس نیکیں توں فردی ہے تے مال خزینے توں ہوندی جیا جنت تائیں ویندی ہے۔ جیا جنت ایس مالگی دے پٹھ وی ہن تے ایہدے ہتھ ٹھو کے وی، ایہدے آڑی وی تے ایہدے زچھ وی۔ ایہدا دتا کھاندے نہیں سو لہنوں سانھدے ودھاوندے وی نہیں۔ ایسے مالگی وچوں حکم تے باندھ جمدے نہیں۔ دعواتے شریکا جمدا ہے۔ ایہہ مالگی بہوں پری تے پیڑی ہے پر ات پوئی تے سوڑی وی ہے۔

دمودر دے اپنے آون ویلے چوچک تے اکبر وچ سکداری تے باتشاہی دا ساک ہے۔ اپر باتشاہ تھلے سکدار تے اوہدے تھلے ہٹوانیا۔ ایس ٹھکویں درجے بند پر بندھ وچ ”بھٹھیک“ جاپدا ہے۔ ہر کوئی درجے وار اپنا کم پیا نبھاوندا ہے:

باتشاہی جو اکبر سندی حیل نہ حجت کائی

پر ہن ہیر دا آون ہے۔ ہن چالو ویہار دی ثابتی دے نال اوہدیاں تریڑاں دا دیردا وی فر پیا ہے۔ جتھے ”حیل نہ حجت کائی“ والا ورتارا ہا اتھے دعوا وی آن کھلوتا اے۔ دوجی گل ایہہ وی ہے جو ہن ساڈی نیجیہہ مالگی ویہار دے پر بندھ اتے نہیں رہی اوہدے مڈھ مول اتے تے ایس مڈھ مول سر اسری ”میں“ اتے آن لگی اے۔ سو ہن زور ”دعویٰ“ اتے ہے ”حیل نہ حجت کائی“ اتے نہیں۔ چوچک دے اپنے

شان گمان اُتے ہے باتشاہ دی دتی سکداری اُتے نہیں۔ ایسے شان گمان دا انگ ہے
 مردو۔ مردو تے رٹھوہ اک ہن۔ راٹھ مرد ہے، حکم اوہدا کم ہے انکھ تے بلکار اوہدے
 لچھن ہن۔ "خاوند" (مالک) زمیں دا وی ہوندا ہے تے جنانی دا وی۔ جیہناں چونہہ
 بھراواں دی بھین ہیر بنی ہے اوہناں دے ناں ویکھو:
 خان پٹھان سلطان بہادر

ایہہ ناں دمور دے ویلے حاکی دی ہینکو تے مردو دی دھونس دے نشان سن۔
 ایہناں ناواں چکھے دھاویاں تے دھنگوچیاں دی لمی کہانی ہے۔ ایہہ پتر چوچک دی حاکی
 دیاں بانہیں ہن۔ اوہدی مالکی دے چار تھم ہن۔ بڈھے وارے چوچک دی حاکی تے
 مالکی نوں دھی دے جن نے آن دھڑکایا ہے۔ کنڈی نے بڈھے وارے دھی جم کے
 آپنیاں جنیاں نوں تے اپنے آپ نوں اک نوں جوکھوں وچ چا پایا اے۔ مردو رٹھوہ
 دے رنگ وچ بھنگ چا گھتوس۔

جم پل دا لیکھا قصہ کاری ریت دا پرانا انگ ہے۔ ایہدے راہیں شاعر پاتراں
 نوں اوہ گن دیندے نیں جیہناں نال پاتراں قصے دے پڑ وچ اپنی کھیڈ کھیڈنی
 ہوندی ہے۔ ایہہ لیکھا اک ریتل جنتر اے جیہنوں قصہ کار پاتراں نوں چھٹ پٹ
 وڈیاں کرن لئی قصے وچ لیا ٹھوکدے نیں۔ دمور وچ ایہہ جنتر راٹھ ریتل دی ٹھکی
 چوکاٹھ نوں کڑکاون دے کم آیا اے۔ مالکی تے حاکی، رٹھوہ تے مردو وچ سدا بدھے
 دسیب دے اندروں اک نو۔ یکلے ہل جل اٹھی ہے جیہنے پلو پل اُسردی نے باراں
 ورھیاں وچ نہیں شاعری دیاں باراں پٹیاں وچ ایس وس... نیوں اک اڈٹھے پواڑے
 دے مونہہ اگے آن کھلاریا ہے۔

دیکھو قدرت قادر والی ڈاڈھے رب کیہ بھائی

ہویا حکم حضوروں کوئی آپے بازی پائی

وار بڈھے دی مہری کنڈی ویکھو بھٹ دیائی

آکھ دمودر کھان عشق دی گھر چچکانے لائی

گھر چوچک دے بیٹی جمی ہویاں جگ ودھایاں

نھاتی دھوتی پٹ لکھیتی کچھو کیتی دایاں

دو ورھیاں دی چھوہر ہونی ڈھک رہیاں کڑمایاں

چونہہ ورھیاں دی چھوہر ہونی گلاں کرے چپایاں

پھسایاں ورھیاں دی چھوہر ہونی لگی کرن بھلیایاں

اٹھاں ورھیاں دی چھوہر ہونی در در کوکاں پایاں

دساں ورھیاں دی چھوہر ہونی چارے نیہیں نواپاں

بارھاں ورھیاں دی چھوہر ہونی رانجھے اکھیں لایاں

چارے نیہیں نواون تے در در کوکاں پاون چوچک راتھ دا کم ہایاں اوہدیاں راتھ

پتراں خان پٹھان سلطان بہادر دا- ایہہ کیہڑی نویں طاقت ہے جس ایہہ کم اوہناں

کولوں کھس لیتا ہے- ہیر دی سوبھا کریندیاں سوانی دے تک نقشے دا رواجی ویروا نہیں

کیتا گیا- ہیر دی دکھ بارے ایہنا ای ہے جو:

ہیر چھوہر جمی ہے لوکا صورت بند نہ کائی

جو دیکھے سوئی خوش تھیوے چہرے بہوں سندرائی

یاں

جے کوئی دیکھے ہیرے تائیں پیر نہ مولے چائے

ہیر دا نقشہ اک بت ہیر دی نویں طاقت دا نقشہ ہے جیہدیاں وڈیاں نشانیاں نیں

چپائی تے بھلیائی- صورت دا حسن ایہناں مچھاں وچ انج گجھ گیا اے جیویں اوہ ایہناں

دی اک دکھ ہووے یاں ایہہ اوہدیاں دکھاں ہوون-

راتھ وسیب آپدیوں اندروں پھسٹی ایس نویں چڑھت دی جمال نہیں جھل سکدا-

اوہنوں اسدے ولوں گھنا دھڑکا ہے- ہیر دیاں وڈکال بھانے ہیر دا گرن حرجا اوہناں

دی لہائی ہے۔ اوہناں دے جگ جاتے پیڑے دیہار دے ان سوہے پول دا ڈھنڈورا
 ہے۔ ہیر دا سوہن اوہناں دی مرداویں رہتل نوں بچ ہے۔ ایس نوں دھڑکے دی
 دھمک اوڑک پوہندی اے راٹھ ویب دی مڈھ مول مالگی نوں۔ سو ایہدا اُپا وی مالگی
 ای سمجھاوندی اے:

بھائی بابے منتر پکایا ہیر گڑی کہیں ڈیہاں
 کھے تاں دتے توڑ پٹھاناں سندھوں پار چڑھیہاں
 کھے دیویہاں اکبر غازی کچھاں آپ کچھیہاں
 آکھ دمور ذات گلہائی ایہو متا کریہاں
 رل سیالاں مسلت کیتی آکھن چوچک تائیں
 ہیر تیرے گھر وڈی ہوئی کچے ساک کدائیں
 آخر مال پرایا ایہو رکھیاں بندی تائیں

جیہڑی شے مالگی نوں دھڑکا ہے او سے نوں مالگی دے ودھا وائے ورتو۔ مالگی دے
 دتے ایس منتر دے پڑھدیاں ای راٹھاں دا ڈر لہہ گیا۔ اوہناں نوں چائن لگ پیا بھئی
 جیہڑی شے کولوں ڈردے سو اوہ تے مال نکلیا ہے جیہدے نال ہور مالگی وہاجی جا
 سکی ہے، تے اگلی پکیری کیتی جا سکی ہے۔ ڈرتے مال نوں گھروچ رکھن دا ہے۔
 مال اجیہا ہے جیہنوں وڈے توں وڈا گاہک مل سکدا ہے۔ حاکمی دے سوے تے مالگی
 دے تھے دوہن۔ اک پاسے سندھوں پار دے پٹھان دوجے پاسے مغل باتشاہ جیہڑا
 اتھے دعویاں والے شریک اکبروں اکبر غازی ہو گیا۔ ("غازی" دا خطاب اکبر دی مل
 ماری دا نشان سی)۔ راٹھاں سوچیا پٹھاناں نال ساک ساڈی اپڑ نوں سندھوں پار پجا
 دیسی۔ اکبر نال ساک ساتھ بھوئیں دی مل تے ماٹے دی مختاری دے بوہے کھول
 دیسی۔ ہیر دے مل دا دھیان آوندیاں ای وڈکیاں دے لوبھ دا مونہہ اڈیا گیا۔ منتر

گجھی سلاہ نوں آکھدے نیں اوہلے بیٹھ کیتے جوڑ توڑ نوں۔ بھائی بابے آپس وچ
 مکا گھدی اے۔ ایہو کجھی صلاح اگوں سیال پرھے دا متا ہوی۔ پر منتر ٹونا وی ہے۔
 وڈکیاں دی ایہہ سلاہ متا وی ہے تے منتر وی۔ متا ورتن وان سمجھ دی گھرت ہوندا ہے
 تے دیہاڑ دیاں عام اوکڑاں نبھٹھن لئی پکایا جاوندا ہے۔ منتر پرانے جادو دی دین ہے
 تے گجھیاں وہاں سہاں نوں کیلن دے کم آوندا ہے۔ مل مالکی دیاں جڑاں ورتن وان
 سمجھ توں لاء چت دیاں جاگو میٹ پتالاں تائیں ہوندیاں نیں۔

مے تے منتر پکاؤن والیاں ایہناں پٹیاں وچ 'ی' دیاں چھپیاں دی بھرمار ہے۔
 ایہناں چھپیاں وچ کاوڑ تے لوبھ بھریا گجھا جوڑ توڑ پیا بولدا اے۔ "کچھاں آپ
 کچھیاں" وچ 'چھ' دی دوہرائی نال اک ہینی جیہی سوڑ بن گئی ہے جیہدے وچوں
 راٹھاں دی رتجھ دا اتاولا ہو چھ باہر ڈکھدا اے۔ ایہناں پٹیاں دا ٹاکرا "وڈا راٹھ
 بھوئیں دا خاوند" والے بند دیاں 'الفان' دے کھلار ابھار نال ہے۔ مل وان وسیب دے
 مہاندے تے اصلے وچ کتنی وٹھ ہے۔ اچیاں شاناں تے وڈیاں ناواں والے اتھے
 سنگڑے جھپٹے دھی دا ودھ توں ودھ مل پواون دے فکر وچ رُدھے بیٹھے نیں۔ اخیر
 جد سیال پرھے دی سبھ سلاہ کھیڑیاں تے ڈکھدی ہے تے اوتھے دلیل کیہ ہے:

خانا کیہوی گل نہ دیہاں ایہو مناسب ناہیں
 ہک دیہوں جوگا سکا وڈا آوے کم اساہیں
 ہکے جیہی عمر نہ کہے اوسر ہمھسے تائیں
 کہے دمور ڈھل نہ کچے بنے تحمل ناہیں

جہان نوں دا بے پٹھ رکھن والی راٹھ برادری دا سہیا اندرلا 'سیناں' دی تکرار وچ
 دیکھو۔ رٹھو دے گتے بھکانے وچوں واء پئی سردی اے:
 ہکے جیہی عمر نہ کہے اوسر ہمھسے تائیں

جیڈی مل موکلی ہے اوڈا ای ان ڈٹھے بھیرے دینہہ دا دھڑکا گھنیرا ہے۔ ایس
 دھڑکے نوں کھیریاں جیہی موٹی سامی نال ساک دا بیمہ ای دبا سکدا ہے۔
 کھیریاں نال ساک اُتے وڈکیاں دا دل اتا ولا اے پر اتاول ظاہر نہیں ہوں
 دینی، ایہہ ریت نہیں:

اندر خانے راضی مہما ایہو متے پکائے
 آیا خان ستھ وچ جیٹھا وڈے روہ الائے

کھیریاں دیاں باہناں ڈوماں نوں اٹھوہاری رکھ کے وت اپنی نیت دسیو نہیں۔ مُرد
 لاگیاں دا آون جاون ہويا۔ کھیریاں دا میل سیالیں ڈھکیا تے ساک کر کے مُردیا۔
 ساک منگنی دی ایہہ ورتن جیہڑی دمودر نے مہبیاں بنداں وچ ویروے نال دکھائی ہے
 مُرد ساڈے ساہنے راٹھ رہتل دا بھارگور اوہدا چچ تے شان لیا کھلیاردی ہے۔ فرق ایہہ
 اے جو ہن اسیں ایس رہتل دے اندر جہات بیٹھے ہاں سوہن سانوں ایہدی باہری سج
 دھج ایہدیاں اندر لیاں تھوہراں دا ای اک لازمی انگ جاپدی اے۔

کھیریاں نوں ساک دیون دی کر کے، ورتن بھاجی دا پورا گیڑ گیڑ کے راٹھاں ہیر
 والی چنتا نوں کیل لیتا ہے۔ ہیر دے آون پاروں جیہڑی ہونی اوہناں دے وسیب سر
 کوکی آہی اوہنوں ٹالن لئی نویں گکڑے ساک دا آسرا بھالیو نہیں۔ گھانے دا وادھا وٹیو
 نہیں تے نویں ساک نوں ریت دی سنگھنی دھونی دے کے سنبھالیو نہیں۔ ایس سارے
 سر بندھ وچ ہیر اصلوں کتے نہیں دی۔ جے اوڈک دی وی ہے تاں ایہہ دکھالن لئی جو
 ماپیاں لئی اوہ نری اپنی مرضی کرن دا، اپنی سدھر سارن دا اک وسیلہ ہے۔ ماں کنڈی
 سکن کریندی ہے:

دے گراہی نینگر نوں پہلے اپنی اچھہ بھیندی
 آکھ دمودر پہل گراہی من سونا نچھ کریندی

ہیر دے وڈ کے آپنی چھنا دا جن پئے کڈھیندے نئیں تے ہیر آپنی کھیڈ وچ ردھی
پئی ہے:

نواں ورھیاں دی منگی نینگر عزمت کی رشنائی
چُن چُن آتن کر کے اکٹھا جیہڑی بھاوس کائی
صورت جمال سے جو کوئی سائی آتن آئی
ترے سے سٹھ سہلی جوڑی جیہڑی بھائی

کون سرشتہ ہیرے کیتا کیہ گجھ آکھ سُنائے
پہلا پہرا بھو ہی آتن مکھن چوری کھائے
دو بے پہر گھندی گھنگھنیاں پنگھاں ٹھوٹن جائے
تیجے پہر نیلے وچ کھیڈے رینڈی کھکھڑی کھائے
چوتھے پہر دریاوے نھاوے سارا آتن آئے

ہیر دی کھیڈ وچ اوہدا انجھول سجا دسدا اے تے رٹھو کے جوڑ توڑ نالوں اوہدی
 ذوری دسدی اے، پر ایس کھیڈ وچ اک آہر اک سنبھالا اک لیکھا جوکھا ہے۔ (سرشتہ
 لفظ ایویں نہیں آیا) انج جا پدا ہے جیویں وڈکیاں دی دنیا دے ساہویں اوس توں دکھ پر
 اوہدی ٹکرتے ایہہ نکلیاں دی آپنی اک دنیا جڑوی ہے جیہدا آپنا دیہار ہے تے آپنے
 پچھے ہن۔ بھاویں ہیر بارے لگی کرن بھلیاں والی گل ساڈے کتھیں پے چکی ہے پر
 اے اسیں اوہدی ایس کھڈار دُنیا دے دیہار تے پچیاں دے پورے جانو نہیں ہوئے۔
 آتن دی دینہہ گذران وچ جیہدا آہر، لیکھا جوکھا تے ویلا ونڈ لہدی ہے اوہ اک پڑ دا
 نک نقشہ اے۔ اسماں مئے ای راتھ ویسب دی ریت بھگی مل پال پڑ دے ویوے
 وچوں لنگھ کے آئے ہاں۔ اوہدا دیہار تے پچھے ساڈے ساہنے آگئے نیں۔ ہیر دے
 آتن دی بیڑ راتھ ویسب دی بیڑ دا پرچھاواں ہے کہ اوہدا ترور۔ ایس گل دا ٹھیک ولدا
 اے اسیں دے نہیں سکدے۔ آتن دا کم تے لوکائی اُتے اوہدا اثر دکھاون لئی جیہڑیاں
 رمزیاں ورتیجیاں نیں اوہ راتھ راتھ دے پرچھاویں دا بھلاوا پاوندیاں نیں:

ایہو جیہیاں گلاں نت سلیٹی ایویں گذران کریندی
 باگھ بہادر چڑھی کمانے دھوں نہ دھکھن دیندی
 بگا شینہ پھرے وچ جھلیں پوندی دھروئی جیندی
 آکھ دمورر باجھ کمانوں تیر سیال چلیندی

جدے کدے چوچک ہوندی دھروئی ہور نہ کائی
 ہیرے سندی دھروئی پوندی ساری زمیں نوائی
 کٹک سمیت پھرے وچ جھلاں مہری زمیں کدبائی
 کہے دمورر واہ سلیٹی دھن چوچک دی جائی

اتھے زور اور دی چڑھتل ہے تے نما نیاں دا بنون تے ذبیجن ہے۔ باہروں ہیر
 دے آتن دی ایہہ تصویر کسے راٹھ یاں با تشاہ دی ہو سکدی ہے۔ ایہہ فرق ہے جو ہیر
 دے کٹک دا کم کھیڈاے مل ماری نہیں۔ کھیڈ کم دا تر وڑ ہے۔ کھیڈ وچ کم دی باندھ
 تے من ماری دی تھاں بندے دی کھل تے من مرضی دا راج ہوندا اے۔ کھیڈ کسے
 عوضانے واسے نہیں ہوندی، آپ اپنا عوضانہ ہوندی اے۔ مل ماری تے کھار بازی
 دے ورتارے اندر کم دی پیہہ وچ بندے دا جو کجھ مر مک ویندا اے کھیڈ اوہنوں مُرد
 جوالدی ہے۔ اکبر دے سے ای مادھو ال حسین آکھیا ہا:

نی مائے سانوں کھیڈن دے میراؤت کھیڈن کون آسی

پر جے وسیب دا مُڈھ مول ای مل ماری تے کھار بازی ہووے تاں جیون دا ہر
 انگ ایسے رنگ وچ رنگیج ویندا اے۔ کھیڈ کم دا تر وڑ نہیں رہندی کم دا پر چھاواں بن
 ویندی اے۔ اجوکیاں کھیڈاں دے ”عالمی مقابلے“ بندے دی کھل دا نشان نہیں۔
 کھیڈ دے ناں تے بندے دے کم کار لے بندھیج نوں سگواں مُرد اُسار یا جاوندا ہے۔
 کھڈار کھڈار نہیں ہوندے مل ماری تے کھار بازی دیاں بریک رماں دے چندے کسی
 ہوندے ہن۔ کروڑاں لوکیں سٹیڈیماں وچ یاں ریڈیو ٹی وی راہیں باہر بہہ کے آپنیاں
 اُلیلاں نوں اپنی سوجھ نوں کسبیاں دے گھول وچ گھلا کے وسیب دیاں جگائیاں مل
 ماری تے کھار بازی دیاں رتجھاں دے کھپے پور دے نیں۔ کھیڈ کولوں ہور وی کم
 کڈھے ویندے نیں۔ وپاری سودے وچ لیندے نیں۔ جواری بھواء کرا لیندے نیں۔
 حاکم آپنیاں نیماں تے کرنیاں ولوں لوکاں دا دھیان وٹا لیندے نیں۔ پر مُڈھلا کم ”میچ“
 دا ایہو ہوندا اے جو اوہ بندے دی وسیہل نوں وی مل ماری تے کھار بازی دے لکھے لا
 دیندا ہے۔ کر پیراں دی، سوجھ تے دیگ دی بے غرض تے اٹوک ورتوں نال جیہڑی
 کھل تے جیہڑا سوپن جمدا ہے جے بندہ اوہدی جس مان لوے تاں سمجھو اپنے تے

نوں مانیوس وٹ بھاویں اوہدا چت کھار بازی تے مل ماری وچ کھنبوں نہ ای کر
دیوے۔ ایسے ڈر پاروں ورتارے دے چلاونہار خلقت دی و بہل نوں و بہل نہیں بن
دیندے، کھیڈ نوں کھیڈ نہیں رہن دیندے۔

دمودر نے ہیر نوں اکبر وارے وسایا اے۔ مغللاں دیاں کھیڈاں اوہناں دے
باتشاہی اڈنبر دا ای انگ ہوندیاں سن۔ ایہناں راہیں باتشاہی دا شان اوہدا ہیو لوکاں
دیاں دلاں وچ اتاریا جاوندا آہا۔ مست ہاتھی خلقت دے ساہنے بھڑن واسے کھولے
جانے۔ مہاوٹاں آکھیا بولیا بخشا کے اوہناں اُتے جا بیٹھنا۔ مستاں دیاں ٹکراں تے
چانگراں نال خلقت دے دل ڈولنے تے ڈولیاں دلاں اُتے باتشاہی زور اوری دی
دیہل بہہ جاوئی۔ پر باتشاہی دی اصل کھیڈ، باتشاہی دے کم تے سیاست دی اصل رمز
آہی شکار۔ شکار باتشاہی دی اٹوک من مرضی تے حکم دے بے اوڑک پساں دا نشان
آہا۔ جنوراں پکھواں دیاں جاناں اُتے باتشاہی دا حکم ایس گل دی گواہی سی جو باتشاہ
قدرت دی بانہہ ہے۔ رب دا ہتھ ہے۔ پورے ملک وچ تھاؤں تھائیں سرکاری شکار
گاہاں آہیاں۔ جیہڑا تپہ باتشاہ جت لینا اوتھے اوس اپنی شکار گاہ وی لیک دینی۔ باتشاہی
شکار گاہ وچ ہور کسے شکار نہ کھیڈ سکنا۔ شکار کھیڈن دا حق باتشاہ دی بے شریک مالکی
تے خدائی دا نشان آہا۔ آپنیاں جُوہاں شاہی شکار لئی دیوں آپنیاں شرماں باتشاہ دے
ہتھ دیوں آہا۔ اپنے چند سریر اُتے اپنے تھیں پہلاں اوہدا حق من آہا۔

درباری شاعراں شکار کھیڈن نوں باتشاہی دے مُڈھ مول دی رمز من کے شاعری
دی اک پوری ریت اُساری۔ ایس ریت نے باتشاہ نوں کل مخلوق دا معشوق بنایا۔ شکار
گاہاں وچ جنوراں پکھواں نوں ہک تراہ کے باتشاہ دے نشانے اگے کیجا جاوندا آہا۔
پر شاعری وچ جنوراں آپ چائیں چائیں اوہدے تیردی جیس مانن لئی ساہویں ہوندا۔
اوہدے اگے پھڑکن دا سواد لینا۔ شاعری مخلوق دی مجبوری نوں اوہدی مرضی، اوہدی پھ

نوں اوہدا عشق بنا کے دکھالدى تے زور اوری نوں حُسن بنا کے۔

باتشاہی شکار تے شکار شاعری دی لشک درباراں وچوں نکل کے منصب داراں
دیاں حویلیاں تے چودھریاں دیاں ڈیریاں وچ دی اتری، چھاؤنیاں تے اُرد بزاراں
وچوں وی لنگھی تے ہنے کھنے دے دل وچ ظلم تے حُسن نوں اک کر گئی۔ مجبوری اُتے
عاشقی دا رنگ چاڑھ گئی۔ ہیر دی کھیڈ دے نقشے وچ کھیں سینتاں میں جیہڑیاں باتشاہی
شکار تے درباری قصیدے دی شاعری دا جھاؤلا پاوندیاں نہیں:

باگھ بہادر چڑھی کمانے دھوں نہ ڈھکھن دیندی

بگا شینہ پھرے وچ جھلیں پوندی دھروئی خیندی

آکھ دمودر باجھ کمانوں تیر سیال چلیندی

جدے کدے چوچک ہوندی دھروئی ہور نہ کائی

ہیرے سندی دھروئی پوندی ساری زمیں نوائی

کٹک سمیت پھرے وچ جھلاں مہری زمیں کدبائی

کہے دمودر واہ سلیٹی دھن چوچک دی جائی

چکھے کھیڑے سرداراں نوں وی باگھ بہادر آکھیا گیا سی:

لتھے باگھ بہادر ڈاڈھے بھونیں نہیں دے سائیاں

اُتوں ہیر ”بگا شینہ“ وی ہے۔ شینہ جناوراں وچ باتشاہ آہا تے زرا باتشاہ نوں ای
شینہ دے شکار دا حق آہا۔ اگے ویکھو دھگان تے سوپن نوں عاشقی تے مجبوری نوں
اک کرن والی شاعری دا پرچھاواں گھنیرا ہو گیا ہے:

آکھ دمودر باجھ کمانوں تیر سیال چلیندی

دھروئی دھرو ماریاں دی وی ہوندی اے تے عشق گٹھیاں دی وی۔ ہیر سیال سردار
دی جائی ہے۔ کہتے لوکاں وچ اوہدی متا سیال سرداری دی متا تے نہیں۔ کہتے رانٹھاں دا

دھرو درباری شاعری دے جادو نال حسن دا رُوپ تے نہیں دھار گیا۔ ایہناں شک
رڑکاں نال اسیں قصے وچ ہورناں آون والیاں دی آونی ویکھنے ہاں۔

تریجا آون والا لڈن ہے۔

لڈن سمکھل ذات دے راٹھ نورے دا ملاح ہے۔ نورے جوانی ویلے اوہنوں
 ”دوروں سد“ کے سروپا بنھایا تے اپنے نویں سلکھنے بیڑے اُتے رکھیا۔ سروپا بنھاون
 آپناون دا نشان وی ہے تے درجہ دیون دا وی، اپنی غلامی وچ وُلن دا وی تے وڈیاون
 دا وی۔ ایہدے وچ کسب دا منن وی ہے تے کسب اُتے مَل مارن وی۔ سروپے والی
 ورتن ورت کے راٹھ کسی نوں کھی بناوندا ہے۔ اوہدے تے ست نوں اپنی مالکی وچ
 لیندا ہے۔ سروپا بنھ کے کسی اپنی جتد، پت تے مرضی نوں مالکی دی سونپ وچ دے
 دیندا ہے۔ بانا وٹاون بون وٹاون دی نشانی ہے۔ جیویں گڑی سہاگ دا جوڑا پہن کے
 خاوند دی ہو جاوندی ہے۔ تیویں ای کسی سروپا بنھوا کے مالک دا ہو ویندا اے۔ جیویں
 گڑی دے گڑی ہوون دا مَل اوہدے پر نیجن وچ ہے تیویں کسی دے کسب دا مَل
 چا کر ہو و نجن وچ ہے۔

سروپا اوس درجے دا نشان ہے جیہڑا کسی نوں اوہدے کسب نے وسیب وچ دیوایا
 ہے۔ پر ایہہ درجہ ہے مالکی دی پوری غلامی دا۔ سروپے دی اجوکی اولاد وردی ہے، (پر

نہن جیویں غلامی دیاں شکلاں بھلیو بھلی نہیں، اوویں سروپیاں دیاں وی نہیں)۔

لڈن ساری عمر نورے سنبھل دی چاکری وچ نبھائی۔ اخیر ویلے اک دیہاڑے گجھ زمینداراں دا شوق وکھ کے اوہناں نوں بیڑی وچ چا بہا یوس۔ ایہہ زمیندار کون آہے۔
مخیاں ویلے زمیندار اوہناں سرداراں نوں آکھدے سن جیہناں دی کسے جوہ وچ جدی
مالکی نوں باتشاہ منیندا سی تے اوہ اپنی جوہ دے واہی واناں کولوں ماملہ اگراہ کے باتشاہ
نوں تاردے سن تے وچوں اپنے زمینداری حق دا چونگھا وی رکھدے سن۔ پر ماڑیاں
گنگڑیاں واہی وان مالکاں نوں وی زمیندار آکھدے سن جیہڑے اپنا ماملہ آپ تاردے
آہے۔ ایہناں وچوں ای کسے نوں سرکار مقدم بنا دیندی آہی ماملہ اکٹھا کرن لئی۔ انج
وی واہک جٹا تر اپنے آپ نوں کیاں کولوں نکھیرون واسے زمیندار اکھواندی آئی ہے۔
ناں دا اپنا تے بھار ہول نہیں ہوندا ناں والے دا ہوندا اے۔ انج وی لفظ ”زمیندار“
دے کنیں بھارے ہولے رنگ ہن۔

ایہہ تھوڑی بھونیں والے واہی وان نورے سنبھل راٹھ دے ٹل نہ آہے اوہدے
بیڑے دا چرچا سُن کے آئے۔ بیڑے دا رنگ وکھ کے سیل نوں سدھرا پئے۔ لڈن
اوہناں نوں سیل چا کرائی۔

مسلت کر سدوایا لڈن اسان نوں چا ڈخائے

دخانا اندر واڑنا ہے، جتھے دخل دی اجازت نہ ہووے اوتھے وی۔ ماڑیاں مالکی
واناں نوں وڈ راٹھاں دے شان نوں چکھن دی حرص وی ہوندی اے تے کدی چکھ
کے بھٹ دیون دا لیل وی آؤندا ای نہیں۔ نورے نوں پتہ لگاتے اوس ڈوم گھل کے
گاہل کڈھ کے لڈن نوں سدوایا تے اپنے ساہنے کٹوایا۔ لڈن بے عزتی پاروں رُنا
تاں نورے آکھیا:

ایڈی نظر ودھ گئی تیری جھیور میتھوں پنچھیں ناہیں

آہے کون چڑھائے بیڑی ادب نہیں تده تائیں

وڈا غصہ میرے تائیں جو تیں تھائیں مرا تیں

آکھ دمودر چھوڑاں تینوں تاں کیوں روویں ناہیں

لڈن کولوں ایہہ بُھل تے ہوئی جو اوس ڈٹھا نہ جو کیہناں نوں کیہدی بیڑی چاڑھسن
لگا ہے۔ کسے دی تھان تے بہن اوہدے تل ہوون ہوندا ہے۔ پر وڈی بُھل لڈن دی
ایہہ ہے جو مالک کولوں پچھیا ناہس۔ اوہ بیڑی دا ملاح اے مالک نہیں۔ اتنی نوکری
نبھا کے دی سمجھ ناہس آئی جو نوکری دی اپنی مرضی کوئی نہیں ہوندی۔ اپنی مرضی تے اوس
سروپا بنھ کے نورے دے لیکھے لا چھوڑی آہی۔ ہن اپنی مرضی کر کے کئی ہوون دی حد
انگھوس۔ سو نورے نوں حق اے جو سروپے دی باندھ موجب تھاؤں چا ماریس۔
نورے تھان ناہس ماریا ایہہ اوہدا وڈا احسان ہے۔ لڈن نوں اوہدے اگے رو کے اوہدا
احسان منا چاہیدا اے یاں اوہنوں جان بخشی واسطے مالک اگے روونا چاہیدا اے۔ بے
عزتی پاروں روون تے ہتھوں بے عزتی اے مالک دی۔ نور لڈن نوں جھوڑا آکھ کے
اوہنوں اوہدی اصل ہستی چیتے کراندا ہے۔ اتھے نظر لفظ گوہ گوجرا ہے۔ نظر بندے دی
ہوند دا، اوہدی سکت دا نشان ہے۔ بندے دی ہوند تے سکت اوہدا کرتب ای ہوندا
اے۔ پر میلیں ونڈتے ویب وچ بندے دا کرتب اوہنوں چاکری وچ آن بنددا ہے۔
میل بند ویب وچ سکت باندھ بن ویندی ہے۔ تے ساک گساک ہو ویندا ہے۔ لڈن
بُھل گیا جو نور مالک میل وچوں ہے تے میں نوکری میل وچوں۔ اوہنوں اپنی نظر اپنی
سوچ اپنے میل دی باندھوں باہر نہیں سی کڈھنی چاہیدی۔ پر لڈن ہا ای بھولا۔ باندھ
تے گھل دی، ساک تے گساک دی نکھیر نہیں سی سمجھدا۔ اوہنوں کسب دا مان آہا۔
روزی نوں اوس نورے دی دات نہیں کسب دی دات جاتا۔ اوہدے بھانے کسب نے
اوہنوں نورے دی غلامی وچ نہیں سی بدھا دونہہ بندیاں نوں! کدو بے دے متھے لا کے

بندیائی دے ساک وچ جوڑیا آہا:

چت نہ کیتے دن خانا ہتھ کھاڈی گھت سدایا

ہویا بے عزت بنی اساہاں قبر کنارے آیا

مردی وار بے عزت کیتا جام بڈھیا آیا

ہُن نورے دے جواب نال لڈن دیاں اکھاں کھلیاں نہیں۔ کھاڈی ہتھ گھتنتے
سر و پانھن دی اصل سار ہن لگیوس۔ اوہدا روون کھلو گیا ہے اوہدا روہ اوہدے اندر
ڈھل کے گوہ بن گیا اے تے گوہ نے اوہنوں نابری دا راہ دکھایا ہے:

تاں من اندر کیتا لڈن ویکھو ایس دکھاہیں

جے پچھتاؤ لکس بھی وڈا جے ہتھ اکھائیں

حکمیں گھن ونبجوس بیڑا ویل کدائیں پائیں

آکھ دمودر اس جیون کولوں مرنا بھلا اساہیں

ا۔تھے لفظ حکم دی ورتوں ویکھو۔ حکم دے پچھے زری حاکم دی من مرضی نہیں ہوندی۔

اوہدے میل دی مرضی وی ہوندی اے۔ اوہدے میل دا لائبھ ہوندا اے پر حاکم حکم نوں

قدرت دی مرضی، سکھس دی بھلیائی، جگت نیاں دا بانا پوا کے چلاوندے نہیں۔ پر

جیہناں اُتے حکم چلدا اے اوہ حکم نوں اک رنگ دا دھنگان ای سمجھدے نہیں۔ ہُن لڈن

نے بیڑا دھنگانے کھول کھرن دا پک پکایا اے پر اوہ اپنی مرضی نوں حکم آکھ کے حاکم

دے ویہار نوں موہدا ماردا ہے۔ حاکم دی ریت نوں پٹھے گیڑیں گیڑ کے اوہنوں دکھاوہندا

ہے۔ جے نورے دا وادھا اوہدا حکم ہے تے ساڈا وادھا وی حکم ہے۔ ایہدے پچھے

قدرت دی مرضی، قدرت دا نیاں ہے۔ ا۔تھے ”حکمیں“ دی ورتوں بابے نانک دے

بول چیتے کریندی ہے:

حکمے اندر سبھ کوہ باہر حکم نہ کوہ

نانک حکمے جے نچھے تا ہو مے کہے نہ کوہ

”حکمیں“ وچوں ای دس پیندی اے جو لڈن بیڑی نوں بگانی مل جانڈیاں دی
آپنی سمجھدا ہے۔ بیڑی اوہدا رچھ ہے توڑے نورے دی مالگی وچ ہے۔

سو بیڑا کھول کے لڈن نری نورے دی مل اے نہیں کھوہندا آپنے رچھ نوں آپنے
وس کر لیندا ہے۔ بیڑی اُتے جیہدا حق وکھاون پاروں اوہنے مار کھادی ہے اوس حق نوں
ہن توڑ پجاوندا ہے۔ بیڑی اوہدے کرم دی وکھالی ہے، اوہدے جند بُت نال ویاہی
ہوئی ہے۔ بیڑی کھول کے اوہ آپوں نورے دے کَلّے نالوں گھل ٹریا ہے۔ بیڑی تے
بیڑی ہار دا وکھرپ دس کے نورے نے لڈن دے من وچ نویں لولائی ہے۔ لڈن نوں
بیڑی نال آپنی جڑت دی اصل سار ہن ہوئی ہے۔

لڈن مرن جیون وچکار کھلوتا ہے۔ نورے کول رہن ہُن اوہنوں موت ہے۔ پر
نورے نوں مھڈ کے وی اوہ جیوں وس سکدا ہے کہ نہیں ایہہ اوہنوں پک نہیں۔ بیڑا
کھول کھرن دی نیت کریندیاں سوچوس ”جے پچھتاؤ لکس بھی وڈا بے ہتھ اکھائیں۔“
پچھتایا وی میں تاں وی آپنے بے ہتھ دی کیتی پاروں ای ہوسی۔ ایہہ پچھتاوا تاں نہ
ہوسی جو گجھ نہ کیتم۔ اوس بیڑا کپ کے چنانہہ وچ ٹھیل تاں دتا ہے پر ٹھلدا یاں سار
ای جاتوس جو نہ بیڑا اوہدے وس ہے نہ دریا:

ہک دیہوں لڈن ویل پیوئی نورا کہیں سدھایا
بیڑا کپ چلا یوس راتیں، ویلا کیو ہی پایا
راتو رات جلیا تھی راہی، وچ کوکیندا آیا
رکھے جکھے پا اسان کوئی راتھ سوانی جایا

تاں سُن چپ کریندے ساؤ کوئی نہ موروں الائے

کیہڑا تاپ وہا جے آپے ویر نوں سر چائے
 ناہیں مناسب بدلے بیڑے بھڑ کر منس مرانے
 آکھ دمودر تائیں نورے دے کوئی نہ راہ فرمائے
 کیجا فکر من اندر لڈن پچھو تانا تاہیں
 ہو یوس چور نہ رکھیوس کسے مراں کہ موہرا کھائیں

جیہڑا چنانہہ لڈن دے وس، کرتب تے پکیائی دا پڑ آہا۔ ہن اچن چیت اوہدے
 واسے اک ڈراؤنا او جڑ بن گیا ہے۔ لڈن دی جند بُت بیڑی، جیہنوں اوہنے دھرو
 ہارے نورے دے مونہوں کھوہ آندا ہے اوہدے لئی اک نوں سہنسے دا نشان بنی پئی
 ہے۔ چنانہہ پُرسلا تھی گیا ہے۔ اج چنانہہ ٹھلدا یاں ای لڈن سہی کیجا ہے جو راٹھ
 رہتل وچ اوہدا کسب اوہنوں کھل دا جیون نہیں دے سکدا، باندھ دی موت دے سکدا
 ہے۔ جد تائیں ایہہ رہتل ہے، ایہہ ویہار چالو ہے، لڈن نوں موت نال ای نبھانی
 پوسی۔ اک راٹھ کولوں نسیا اوہ دوجیاں راٹھاں دی اوٹ بھالدا ہے۔ اک راٹھ توں نابر
 ہو یا اوہ پوری رٹھائیں اگے ترلا پیا مریندا اے۔ دریا، بیڑی تے رات، جیہناں لڈن نوں
 گھڑی جیہی آس جھلکاری آہی، پوند ای آتر ہو کے ہار من گئے ہن۔ ہُن لڈن نوں
 غلامی دی اوٹ لئی پیا لکودا ہے۔ اوہ وی سوکھی نہیں لہسنی۔ راٹھ ایویں اک دوجے نال
 ویر نہیں سہیر دے۔ ویر مہنگا ہوندا ہے۔

لڈن دیاں لکوکاں سن کے راٹھاں نوں لڈن داتے دھیان ای نہیں آؤندا۔ نورے
 دی باندھوں چٹھٹ کے لڈن راٹھاں بھانے جیوندا جی نہیں رہیا۔ اجی ہو گیا ہے۔ اوہدی
 ہوند آہی باندھ وچ۔ ہن باندھ تچ کے اوہ بے ہوند ہے۔ راٹھاں نوں اک بیڑا ای
 دسدا ہے تے بیڑے چکھے بھڑن تے بندے مراون اوہناں نوں وارا نہیں کھاندا بھاویں
 لڈن ”کوئی راٹھ سوانی جایا“ کوک کے اوہناں دی جگ منی رواجی انکھ نوں ای پیا

ونگارے۔ ایس ونگار دا وِلدا کیہ اے، اک سیانی چُپ:

ناہیں مناسب بدلے بیڑے بھڑ کر منس مرانے

ایس پٹی وِچ لفظ ”مناسب“ دی پردھانی ہے۔ ”مناسب“ وِچ اک بھارگورتے
سیانپ ہے جیہڑی پڑدا اے دنیا داری بھاء تول دا۔ لفظ ”مناسب“ راہیں ویتری اکو
جیہیاں واجاں (میماں تے بیماں) دی منی تولى تکرار راٹھاں دا ساؤ بچج والا پیتر اوی
وکھاوندی اے تے اوس پیتر اے دی نقل وی بناوندی ہے۔ (بیماں دی سختی تے میماں
دی نرمی وِچکار وی ”مناسب“ منصف بن کے آپنا بھار میماں دے پلڑے وِچ پاؤندا
اے۔)

راٹھاں دی چُپ سن کے لڈن دی نابری آپنا اوڑک ویکھدی ہے:

کیتا فکر من اندر لڈن چکھوتانا تاہیں

ہوئس چور نہ رکھئیس کے مراں کے موہرا کھائیں

تھکا ہٹ کوکیندا جھمور کسے بہایا تاہیں

ڈرور ہو رہیا بیڑی تے کیہڑی طرف تھواہیں

لڈن دے غصے تے نابری دی تھاں ہن پچھتاوے تے چور ہون دی چننا نے

لے لئی ہے۔ اڈم دی تھاں بے وساہی دی دُبدھا آگئی ہے۔ اتھے نورے دا بولیا لفظ

”جھمور“ مُز آیا ہے۔ لڈن ہن کھل پالن لئی موت قبولن والا ہون ہار روح نہیں رہیا۔

اوہ مُز ویب دتی جات وِچ لگ وڑیا اے۔ اوہنوں ہور کوئی آسرا نہیں تے ایہہ آسرا

ڈر بھریا ہے۔ چور ہو کے اوہ ہن اپنے آپ نوں سادھاں دی اکھ نال پیا ویکھدا ہے۔

اوہ بیڑی وِچ سنگو یا ہتھل ہو یا دریا دیاں کندھیاں وِچ گھریا دریا دے ویہن وِچ کڑیا

بیٹھا ہے۔ ”کیہڑی طرف تھواہیں“ والا سوال اوہدی ہن دی حالت نوں اوہدی نابری

نال جوڑن دا آہر کریندا اے۔ ایہہ اوہ بھال اوہ رڑک ہے جو لڈن دی مجبوری دے

اندر اک ہوونہار وگ بن کے ہر و بھرو کسے نہ کسے حیلے آپنا آپ ظاہر کریندا اے۔
دیکھو دریا تے بیڑی کیوں لڈن دے پلوپل وٹدے آپے دیاں رمزاں پئے بنے ہن۔
اوڑک دمور وانگ لڈن وی:

آکھ دمور فکر کریندا سک سیالیں آیا

اتھے لڈن دی کوک اک ہور رنگ وچ سنیوندی اے:

سن چکائیل ہوئی سلیٹی دھیرج نہیں ٹھہرایا

لہھے خبرے کوئی دکھیارا سامھ اساڈی آیا

ہیرنوں لڈن دی کوک جیویں پوہندی ہے اوہدے دو کچھ ہن۔ اک تے ”چکائیل“
توں ظاہر ہوندا اے، دکھی کوک نے ہیر دے سریر وچ دکھنی لادتی ہے۔ ایس گلے
تاں ہیر راٹھاں توں نوئیکی جاپدی ہے۔ پر تال ای دوجی پٹی سانوں اک ہور رستیوں
راٹھ وسیب وچ موڑ لیاوندی ہے۔ ایہہ رستہ ہے لفظ ”سامھ“ دا۔ ”سامھ اساڈی“ وچ
آپنی حاکمی دی پریت اے جیہڑی ساڈا دھیان مڑ درباری شکار شاعری ول پریتندی
ہے۔ ہیر دی بندیاکی اوہنوں اپنے وسیبوں دکھراوندی تاں ہے پر اوہدا دکھرپ چالو
دیار دیاں ویراں نوں تروردا نہیں اوہناں دے وچ ای رہ کے اپنی ہوند دکھاوندی
اے۔ دیکھو اوہ لڈن نوں کیوں آپنی سامھ وچ لیندی ہے:

بیڑی بنھ توں ٹانگ اساڈے تینوں کمی نہ کائی

نورا کون بلا سنایا بیڑی جہنے گھرائی

بنھس ٹانگ ٹھکیوس چا بیڑی میں خوش آئی

آکھ دمور کوئی نہ رکھی ہن میں چوچک جائی

جیہڑی بیڑی نورے راٹھ دے ٹانگوں گھلی اوہنوں چوچک راٹھ دی جائی دے

ٹانگ بھنا پیا۔ لڈن نوں آپنی سامھ وچ لیندی ہیر آپنی بندیاکی پاروں ای ہے پر اہے

ایس بندیا کی دی شکل اوہو ای ہے جیہڑی ہیر دے میل تے درجے دیاں سچیاں وچوں
ڈھل کے نکلی اے۔ لڈن نوں رکھن وچ نتھاویں دکھیا رے دا ہرکھ تاں ہے پر اپنی میں
دی کرک وی گھٹ نہیں۔ تے اپنی میں رری ہیر دی میں نہیں ”چوچک جانی“ دی میں
وی ہے۔ جے نتھاویں کھی نوں سامھن پاروں نورے نال نکر لیتی ہے تاں وی تاں
”بیڑی“ دا ای رہتا ہے۔ دوجے راٹھ بیڑے چکھے ویر سہیڑن لئی تیار نہ آہے۔ ہیر تیز
ہے۔ ایہدا کارن اوہ ایہہ دسدی اے جو ”ایہہ بیڑی میں خوش آئی۔“ وسیب وچ
دست دا آدر اے۔ جیہڑے دست گھڑن سوارن دا آہر کریندے ہن اوہ اپنی گھڑت
دے نال پٹھ ای حاضری دیندے ہن۔ اوہناں دی اپنی کوئی ہوند نہیں گنیندی۔ کسی
دی ہوند اوہدی ہنائی دست وچ ڈھل جاندی ہے۔ سو مالک کسی دے کسب نوں اوہدی
ہستی نوں اوہدی ہنائی دست راہیں ملدا تے ہنڈا وندا ہے۔ کسی آپ وی اپنی ہستی نوں
مالکاں دے ملن ہنڈا وں جوگی دست ای سمجھدا اے۔ جد تاں اوہ ”ایس جیون کولوں
مرنا بھلا اساہیں“ والے موڑ تے نہ بچ جاوے۔ لفظ بیڑے بیڑی دا اِکدوجے نال دست
وچن رمز وقاتا ہے۔ کدیں نار کدیں زتھیوندی ہے بیڑی، کدیں وڈی کدیں چھوٹی۔ ایہہ
دیکھن والیاں دی دیکھنی دے بھیت نہیں، نورا لڈن، زمیندار، ہیر، راٹھ جیویں بیڑی
نوں دیکھدے نہیں وکھ ویلیاں وچ۔ چنانہہ دیاں راٹھاں نوں اوہ بیڑا دسدا اے
نورے دا جیہوں سامھنا پچا ونا اوہناں لئی اوکھا اے۔ ہیر لئی اوہ بیڑی اے۔ نورے دی
ز چودھرنوں نار دی اے ہیر نالے اوہدی ہنڈو دے پار نوں اپنے مان نال نکلیا وندی
اے۔ لڈن دی نابری دا ”بیڑا“ راٹھاں دی چپ سن کے ڈرور ہو بہن نال ”بیڑی“ تھی
گیا اے۔

ہیر دا آتن، چنانہہ دی کنڈھی اُتے اساری اوہدی راٹھا چاری، اصل راٹھا چاری
کولوں دکھری وی ہے کیونجو ایہہ اِک کھیڈ ہے۔ پر ایہہ اصل راٹھا چاری نال جوی وی

ہوئی ہے کیونجو ایہہ او سے دی ”کھیڈ“ ہے۔ نالے ہیر دی ایہہ کھیڈ پو دی سرداری
 توں نکھیڑے دا نشان تاں ہے پر ہیر نوں کھیڈن دی کھل تے ویہل ملی پو دی
 سرداری پاروں ہے۔

لڈن نوں پتہ ہے جو مالک کولوں نئے کھی نوں سامھن مالک نال بھون ہوندا ہے:

سد پتیا چاچا ماما لُج کھیہیں گل پائیں
 دیویں رتی وِج گڈیہیں رہن کریں اس تھائیں
 رائھ آون بنھ کھڑن مینوں رہسی تساڈی ناہیں
 خبر کرو پو چوچک ہکے رائھاں بھراواں تائیں

بیڑی نوں بنھن واسے لڈن ری منکدا ہے۔ نال ای اپنی لُج کسے مگڑے رائھ
 دے گل پاون لوڑدا ہے۔ ”لُج“ پت نوں وی آکھدے نہیں تے ری نوں وی۔ لفظ لُج
 تے لفظ ری دی نیز راہیں لڈن تے بیڑی اک تھی گئے ہن۔

لڈن نوں سمجھ آگئی اے جو رائھ ویسب وِج جیون رائھاں دی باندھ وِج بھھیون
 باجھ نہیں ہوسکدا۔ سوہن اوہ وی اپنے آپ نوں بیڑی کر کے سیال رائھاں دے اگے
 پیا دھریندا ہے۔ اپنے بارے اوہنے رائھاں دی دیکھنی مڑ قبول لئی ہے۔

جدوں ہیر دا طور دیکھ کے لڈن نوں ہور راہ نہیں سمجھدا، جی بھیا نا بیڑی دی ری ہیر
 دے ہتھ ای دے دیندا ہے تے اپنی لُج دی:

رتی گھن تھہ گل لُجا ہور نہ کوئی سدیندی
 جیوں جانے تیوں لُج تھہ گل بھیا پئی آمینڈی
 آئے باجھ نہ رہسن پھچھوں توں تاں گئی کریندی
 گھن گڑیئے بیڑی دی ری مردی دے تینڈی

ہیر دے ورتارے توں لڈن کھجیا وی پیا ہے پر مجبور وی ہے۔ ایہہ دوویں گھاں

لفظ ”مردی“ وچ ترکھیاں ہو بولیندیاں نیں۔ پر لفظ ”مردی“ نرا لڈن دی کھج تے
 مجبوری دا الاء ای نہیں۔ ایہدے پچھے لڈن دے وسیب دی اک پرانی پرتیت پئی بولدی
 ہے۔ اوہ ایہہ جو لڑن بھڑن جنیاں دا کم ہوندا اے سو بہادری تے جی داری مرداویں
 لکھن ہوندے ہن۔ جنیاں دے کم وی وکھرے ہوندے ہن تے وسب وی۔ توڑے
 ایہہ گل دی نال ای ہے جو مرد وی رانٹھ میل دا ای مرد ہوندا ہے۔ کئی دا مردو رانٹھ دی
 دات ہندی ہے۔ اوہدا آپنا قدرتی گن نہیں ہوندا۔ پر جنانی بھاویں رانٹھ میل دی
 ہووے مرداویں گن نہیں دھار سکی۔ ہیرنوں آپنیاں پیکیاں دی سرداری پاروں
 جیہڑی کھیڈ کھل لہھی اے اوس وچ اوہنوں تے ہوراں گڑیاں نوں اپنی جوت تے
 اپنی سکت اتے اک نواں وساہ ملیا ہے، اک نویں پرتیت لہھی ہے۔ اوہ ہن جنے جنانی
 دی پرانی ریتل ونڈ نوں کوئی نہیں مندیاں تے ایس ونڈ سر کھلوتیاں پرانیاں پرتیتاں توں
 وی نابر نیں۔ اوہناں دی کھیڈ وچ ہن اوہ کم وی نیں جیہڑے ڈھروں رانٹھاں جنیاں
 دے کم گنیدے آہے:

ایہا سرشتہ گڑیاں سندا ایوں گذران کریندی
 جتھے سُنن کوئی چنگا مندا ڈھوں نہ دھکھن دیندی
 بلی بہادر آتن سارا کسے نہ مول بدیندی
 آکھ دمور چنگلیں مندیں دھروئی ہیر پیندی

اوہ چنگلی مندی ویلے خلقت نوں بوہڑیاں ہن تے ترت نیڑے کریندیاں ہن۔
 خلقت وی اوکھ سوکھ وچ اوہناں ول تکی ہے۔ ویکھو پہلیاں سرشتہ ڈسن والیاں بنداں
 وچ باگھ بہادر ہیر موہرے اے۔ ہُن سچے ای ”بلی بہادر آتن سارا“ موہرے تھی گیا

ہے۔

لڈن دی بے وساہی پچھے اوہدی آپنی ہڈورتی ای نہیں پورے کیرے میل دی ہڈورتی ہے۔ اوہناں کسبیاں گھاڑواں آہریاں دی جیہناں کول آپنے کسب تے آپنی آہر سکت توں اڈ ہور کوئی راس نہیں۔

لڈن دے آون توں پہلاں تے اوہدے آون نگروں رائٹھ وسیب دی ہر وکھالی رائٹھاں تے کیاں دے لاگ دی وکھالی وی ہے۔ انج جا پدا اے جیویں دمودر دی جاچے ایہہ لاگ رائٹھ وسیب دا ڈھرا اے۔ بے کمی دی باندھ رائٹھ دی چودھر پاروں ہے تے رائٹھ دی چودھر کمی دی باندھ پاروں ہے۔ پر رائٹھ کمی نوں ایہہ گل سہی نہیں ہوون دیندا۔ اوہنے کمی دے جاچن سوچن دوالے آپنی باندھ دا جال انج اُنیا تنیا ہو یا ہے جو کمی نوں سدا ایہو سہی ہوندا اے جانے اوہدی ہستی رائٹھ دے زور تے مال پاروں ای ہے۔ ہیر دی کھیڑے نال منگنی دے ویر دے وچ دو نہیں پاسیں کیاں دی آوا جائی اُتے وڈا زور ہے۔ رائٹھاں وچ آپو وچدی ساکا چاری دا اُساں کیاں دی گوء اُتے کھلو کے ای اُسریندا ہے۔ کیاں نال جیہدی ورتن وی ورتیندی اے اوہ اوس ورتن دا نشان ہوندی اے جو رائٹھ آپو وچ ورتن لوڑدے ہوون۔ سمجھو کمی رائٹھاں بھانے کوئی جیوندے جی نہیں

ہوندے۔ آپنے سانیاں دی ساکھ دے اوہناں دی نیت دے جھنڈے ہوندے بہن۔ سو
ایسے حساب سرکھیاں نوں ٹہم چایا یا رو دیا جاوندا ہے۔ کھیڑیاں دیاں کھیاں نال چوچک دا
ورتا برا ویکھو بھراواں نال سلاہ توں پہلاں:

بھائی ٹساں خبر نہ کائی خط کھیڑیاں دا آیا
کئی آئے رتو کے لیبھیں آدر دے نہ بہایا
کھیہیں ہچھہ کے ونج نہ ڈنھا خط نہ گھسن پڑھایا
آکھ دمودر جو ٹساں بھاوے دوس نہ میتھے آیا
تے بھراواں نال سلاہ میلن مگروں:

اندر خانے راضی ہما ایہو متے پکائے
آیا خان ستھ وچ بیٹھا وڈے روہ الائے
باہمن سد سوپائے باہمن خدمت بہوں کرائے
آکھ دمودر ڈوماں تائیں گھر مزمان بنائے
تے ڈوماں نوں چوچک و دیا کیویں کریندا ہے:

جوڑا گھوڑا دونہاں تائیں دو نہیں تیز پھرائے
دے سرپاؤ دے تے آندے چوچک پلو پائے
ونجو کھیڑیاں بہت عاجزی چوچک آکھ سنائے
آکھ دمودر خان سنائے سے واری تساں ودھائے
پر ایس اچھے آدر بھاء نوں ڈوم آپ کیویں ویکھدے نیں:

نرے ودا تھی کئی یارو کرن پسند تداہاں
بک انعام اسان دتا چوچک دو جا ونج گھناہاں
جے اگوں ہنٹھ پائے آئی تاں سر خاک اساباں

کہے دموور پینڈا مندا کر کر ٹھٹ پواہاں

اتھے لفظ "پسند" گوہ گوچرا ہے۔ "پسند" دموور وچ چون کرن واسے ورتیندا ہے۔
اتھے جا پدا ہے کمی اپنے جوگا کوئی ورتارا چن دی پنے کردے نیں۔ پر پورا بند پڑھیاں
پتہ لگدا ہے بھئی جیہڑیاں دو گلاں کیاں وچاریاں ہن اوہناں وچوں چون کرن اوہناں
دے دس ای کوئی نہیں۔ نہ سیالیں ہوئی اوہناں دے دس آہی نہ جو کھیڑیں ونج ہوونی
ہے اوہ اوہناں دے دس ہے۔ سو "پسند" دا لفظ کیاں دی مجبوری نال بکھیڑتاں ہے۔
یاں مٹے کمی اک عام راٹھ پینترے نال بکھیڑ کر کے اوہدی نقل بنا کے ہسدے پنے
ہوون گجھ راٹھ ورتارے تے گجھ اپنے آپ تے۔ پر ایہہ لفظ ماڑی جیہی دس ایہہ دی
پاوندہ ہے جو ایہہ کمی اپنی ہوند بارے اپنی ورتوں بارے سوچدے ہن۔ اوہناں دا
سوچن وی اک چون ہے بھادیں ایہہ سوچن اپنی مجبوری دا مونہہ دیکھن ای اے۔ پر
ایہہ سوچن اوہناں نوں راٹھاں دے آدر دے بھلاوے وچ نہیں پن دیندا۔ تھیکوی
پٹی وچ پینڈا کبھرا ہے تے ٹھٹ ٹھٹ کر کے چون کس شے دا ہے ایہہ گل پوری نہیں
بتردی۔ ایس بھیت پاروں ایس پٹی دا پساں ودھیرا ہو گیا ہے۔ پینڈا نرا سیال وستی توں
کھیڑے وستی دا نہیں کیاں دی پوری حیاتی دا پینڈا ہے۔ ٹھٹ ٹھٹ پون والی شے
بری انعام دی رقم نہیں اپنے جیون توں ڈھیجن والی جگاں بدھی نموشی، کاوڑ، چنتا تے
مجبوری دے لہو ٹھٹ نیں۔ اگے دیکھو:

چلے کمی او تھوں بھائی کہے قدم اٹھائے

اگے خان ستھ وچ بیٹھا دل وچ فکر ہنڈائے

کمی ونج سیالیں بیٹھے بن کوہ خبر سنائے

آکھ دموور ہوئی تھسالی جو اوہ ندریں آئے

چوچک سیال وانگ آتی کھیڑے واسے کمی اصلوں اک نشان ہن۔ اوہناں دا

آون نہ آون اوہدے کم سرن نہ سرن دی نشانی ہے۔ پر پسند والے بند نے کیاں نوں ساڈے لئی ہُن جیوندے سوچوان جی بنا دتا ہے۔ ہُن ”کیہے قدم اٹھائے“ دے پچھے ”پینڈا مندا“ وی سانوں ہدا ہے تے اٹھن والیاں قدماں نوں ٹورن والی، ٹردیاں اجھکاون والی سوچ دا آواگون وی ساڈے سامنے ہے۔ ہُن سانوں پتہ ہے جو جیہناں لوکاں نوں راتھ نرا اپنی مالگی دا نشان سمجھدے نہیں اوہ اندروں کیہ نہیں، اتوں راتھیاں دیاں کتیاں وچ دن پر رات بٹے ہوئے پر اندروں راتھیاں دیاں رُجھاں کولوں کئے دراڈے تے وکھرے۔ راتھیاں نوں ایس دتھ دی سونہہ نہیں۔ ایہو اُن مٹھی دتھ اوہ سوڑی جیہی و بہل ہے جیہڑی سوڑی رہوے تاں اوہدے وچوں نری راتھیاں دے انعاماں بارے چتمنی جمدی اے تے بے مہکلی ہوون لگے تاں اوہدے وچوں اکی ہیر تے رانجھے دی کرنی تے دمور دی کتاب جم سکدی ہے۔

لڈن دے آون مگروں (اوہدے آون پاروں) ایس کیاں تے راتھیاں دے لاگ دا اک ہور رنگ دیکھنے آں۔ نورے سنبھال نوں بیڑی اتے ہیر دے قبضے دی ٹھہری ہوئی تے مہینے ملن لگے تاں اوس اک کاہڑ بھری چٹھی دے کے اپنے ڈوم نوں چوچک ول ٹوریا:

آیا ڈوم جھنگ سیٹن سن وچ غصہ کھایا
 اگے خان ستھ وچ بیٹا کر کلیان سنایا
 پچھے خان کتھے ویسیں اے، پچھوں کدوں آیا
 مونہوں نہ بولیا مول ڈوہینا تاں کڈھ خط وکھایا
 تاں پڑھ چوچک روس بیندا جاں اس ایو سنایا
 بھیداں سنگ کدو کے سسے توں نورے بھیج چلایا
 مونہہ مونہہ پھتر کھانے نئی بہوں رنا ڈکھ پایا

آکھ دمودر اوہ ڈوینا مونہہ پُچکانے آیا
 ویندا ڈوم گیا چوچک تھے خاناں نپ بہایا
 کر مونہہ کالا پوندے چھتر ڈوماں زور دکھایا۔
 دیکھ جنیدی نورے سندی لوکاں آکھ سنایا
 آکھ دمودر ڈوم شرمندہ تاں مونہہ اوندھے آیا
 تیجی رات مڑ گیا خان تھے روء نہ چند بھریندی
 حال اساڈا ڈٹھو ناہیں جو سر مینڈے تھیدی
 رتو رتی بسا تھیا، کھی تساڈا تھیدی
 میں مریندا لُج کیہ جاپے امڑ پئی مریندی

پوند نورے دا ڈوم آپنے سائیں دے دتے کم نال پورا اک سُر ہے۔ اوہ سائیں
 دی لہائی نوں آپنی لہائی سمجھدا ہے۔ سائیں دے غصے نوں اپنا کے جھنگ ویندا ہے۔
 چوچک دی بولی سُن کے چوچک دے مونہہ آون لگدا ہے۔ پر جدوں اگلے مونہہ کالا
 کر کے مُرد چھترول کریندے نہیں تے کولوں لوک آکھدے نہیں ”دیکھو جنیدی نورے
 سندی“، تاں اوہدا مان ترندا ہے۔ اوہنوں پتہ لگدا ہے جو اوہدی تے وچ گل ای کوئی
 نہیں، اوہنوں تے مار وی آپنے کیتے دی نہیں پے سکدی۔ نورے دی کاوڑ نوں آپنی
 کاوڑ بنا کے اوہ ہتھوں ودھیرے نورے دا نشان بن گیا ہے۔ ہن اوہ شرمندہ ہے۔ آپنی
 تھاں سیان گیا ہے۔ اوندھے مونہہ مالک ول پرت کے اوہنوں آپنے پنڈے اُتے
 اُکریا سیالاں دا جواب دکھاوندا ہے۔ ہُن اوہدا بے وسا روون مار دی پیڑ پاروں نہیں،
 آپنے کھی ہوون دی پیڑ پاروں ہے۔

”ڈوماں زور دکھایا“ والے ٹکڑے نوں دونہہ ڈھنگاں نال پڑھیا جاسکدا ہے۔ جے
 ایہہ ”ڈوماں زور دکھایا“ ہے، تاں مطلب ایہہ ہویا جو چوچک دیاں ڈوماں ٹل لا کے

آپنے کئی بھرانوں کٹیا۔ چوچک نوں آپنی وفاداری دکھائی تے ڈوم بھرانوں دکھایو نہیں
 بھئی اسیں وی تیرے وانگ سائیاں دے ہتھیار ہاں۔ سائیاں دے سینت وٹاندرے
 دے رچھ ہاں۔ ڈوم دی آپنی کوئی ہستی نہیں ہوندی۔ بے ایس ٹکڑے نوں ”ڈوما! زور
 دکھایا؟“ کر کے پڑھیے تاں ایہہ اگلی پٹی نال جڑ جاندا ہے: ”وکیہ جیندی نورے سندی
 لوکاں آکھ سنایا۔“

ڈوم نوں مارن والے یاں اوہدی مار نوں دیکھن والے اوہدی کاوڑتے آکڑا تے
 ہسدے نہیں بھئی ڈوما! تیرا زور دکھاوون دا، اگوں آکڑن دا، مار کھار کے کاوڑیجن دا کیہ
 کم؟ تینوں مارتے پئی نورے دا نشان ہوون دی۔ توں نورے دی ماں ایں جو اوہدے
 توں کاوڑتجیں؟

”وکیہ جیندی نورے سندی“ وچ دو رمزیاں ہو سکدیاں نیں۔ اک تاں ایہو جو
 ڈوم نورے دا سکا بن لگا سی۔ ایہہ نورے دی ماں بے جیہڑی پئی گئیندی اے۔ ڈوجی
 ایہہ جو آ نورے دیے مائے اپنے پتر (ڈوم) نوں وکیہ پیا گئیندا ای۔ مول دونہاں
 رمزیاں دا ایہو ہے جو نورے نوں اوہدی چٹھی دا دلدا پیا گھلیندا اے تے ڈوم نوں
 اوہدی ہوند (اہوند) پئی دیندی اے۔ ڈوم ایسے مول نوں نورے اگے ونج دھریندا ہے:
 میں مریندا لج کیہ جا پے امڑ پئی مریندی

اتھے ”امڑ“ نوراً وی ہے (مالک کئی دا ”مائی باپ“ ہوندا ہے) تے نورے دی
 ماں وی (”وکیہ جیندی نورے سندی“)۔ ڈوم پھٹو ہویا وی ڈوم ہے، اکو رمز راہیں
 جہان دا لاگ وی پال گیا ہے تے اوہنوں سیالوں گھلی گابل وی اڑا گیا ہے۔ ایہہ وی
 آکھ گیا اے جو وکیہ اسیں تیرے پالے ہوئے آں سو تیرے پچھے مار کھا آئے آں۔
 تے ایہہ وی جو سانوں تے مار تیرے ونڈے دی پئی اے سو لج وی تینوں ای جا پئی
 چاہیدی اے۔

گل ٹری سی لڈن دی بے وساہی توں۔ سو لڈن دی بے وساہی کوئی نو-یکھی شے
 نہیں۔ اوہدے دوالے سانوں کمی میل دے جیون ورتن دا پورا نقشہ الیکیا ملدا اے۔
 لڈن دا ڈر آ پنے میل دیاں مجبوریاں دی سمجھ وچوں جمیا اے۔ ایہہ ڈر کیاں نوں دَسدا
 اے بھئی تسیں راٹھاں دے کھلیارے ہتے او۔ جیون راٹھاں دی کھیڈ اے، تسیں وچ
 گاٹیاں او۔ جیویں سائیں چلاون چلی آؤ۔ جو ہوندی ہے جری آؤ۔ بے آپ کھڈار
 بن دی کرسوتاں پھنڈکے ویسو۔ پر ایس ڈرتوں ایہہ وی پتہ لگدا ہے جو آپوں کھڈار
 بن دی آپ مہارتھیون دی تانگہ اندراں وچ پئی دُھکھدی ہے۔ جتنا ڈر گھنیرا ہے سمجھو
 اتنی ای تانگہ ترکھی ہے کیونجو تانگہ نوں دباون واسے ای ڈر جمیا ہے۔ لڈن دا ڈر آ پنے
 رُوح وچ نابری دی اک گھڑی دے لائے اوس مُشک دا ڈر ہے جیہنوں سُنگھدا نورا
 سنبھل اوہدے مگر آن اڑیا ہے۔

نورے سنبھل دی چڑھتل، لڈن دے تراہ تے ہیر دی تیاری دیاں دکھالیاں
 اُتوڑتی ساڈے ساہنے آوندیاں ہن۔ دکھو دکھ چوکھٹیاں وچ جڑیاں مورتاں وانگوں نہیں،
 اک پلو پل بُتردی بلجبل دے نت وڈیاں رنگاں وانگ:

راہ چھوڑ بیلے نوں تھئے رویاں اڈ گُٹارے
 اڈی دھوڑ اکاشیں گئی آ چھپے نیں امبر تارے
 وجی دھرت زمیں بلیندی جھل نہ سگے بھارے
 لڈن دیکھ ہويا مونہہ پیلا آئے تے ہارے
 ہیرے وخت آیو ای اوہا لجا تھ پھیندا
 تے ملیانی جیہناں گھڑایا بیڑا ہوئے جیندا
 تچ کر واڑی دھڑ کر دھانی بیلے آتن ویندا
 اڈی دھوڑ اکاش چھپایا لڈن اوہناں دکھیندا
 کاواں بھتے ہارے آئے لجا تساں پھیندا
 ہیرے سہی سنجان تنہاں نوں بیڑا ہوئے جیندا

تاں ہن ہیرتے نالے کڑیاں گھرو گھریں سبھ دھائیاں
 بھورے ہنھ لیانیں بھسے چوریں گھن سرواہیاں
 ڈھالیں نپ لیاں ابدالیں بھڑنے تے سدھرائیاں
 آکھ دمورر بکس گھڑی نوں بیڑی اُتے آئیاں

دمورر دیاں بولاں وچ و ہندی، ونوون دکھالیاں وچ جان پاؤندی تے اوہناں نوں
 اک کریندی ایہہ ہل جل وسیب دے ثورے دی رمز اے۔ وسیب دا ثورا بندے دیاں
 مذھلیاں لوڑاں تھوڑاں پاروں جدا ہے۔ ایہہ وسیب وسیندے بندیاں نوں دکھ دکھ
 آہراں سر دکھ دکھ میلاں وچ ونڈیندا تے ایہناں میلاں نوں جڑویں بھڑویں ساکاں
 وچ ولدا ہے۔ بندہ ایس ثورے دا واگی وی ہے تے وگ وی۔ بندے دی سرت ایس
 ثورے وچوں ای نسر کے ایہنوں ساجدی ہے۔ کدے ایہہ ثورا مٹھاتے چھیرا ہوندا
 ہے کدے ترکھاتے شور بھریا۔ نہ وسیبے سدیاں داساک اکہرا ہوندا ہے تے نہ ای
 وسیب دا ثورا سواہرا۔ جے میلاں دی آپسی کھبیر دبی رہوے یاں اوہدے اُتے ریت
 دے پڑدے پئے رہن تاں وسیب دی بلجبل مٹھی جا پدی اے۔ ویہاریں پرتے آہریں
 بدھے آپو اپنی تھائیں اڈول جا پدے نیں لوک۔ جدوں کھبیر ودھے تاں لوک تھاداں
 وٹیندے آہراں دیاں پرانیاں باندھاں الا نگھدے نویاں نیتاں پرتیتاں نال اکدو جے
 نوں ٹکر دے دسدے نیں۔

شاعری وچ بلجبل وسیبلی بلجبل دی رمز ہے۔ ایس رمز راہیں اسیں وسیبلی بلجبل نوں
 چکھ سکے ہاں پر تاہیوں جے پہلوں ایس رمز دا اپنا دھرم سنجان لینے۔ ویکھو نورے دی
 چڑھتل دیاں باہر لیاں دکھالیاں کیویں ترت ای لڈن تے آتن دیاں اندر دکھالیاں بن
 ویندیاں نیں۔ رُکھاں اتے نچنت پیٹھیاں گناراں دی اچیتی اڈ پکار دی وانج دھوڑ توں

پہلے دھوڑ توں اُپر اُبھردی اے۔ ایہہ گٹاراں کڑیاں دیاں بیلناں نہیں جیویں۔ پر گٹاراں
 دا رولا ڈر دی دھوڑ وچ چھپدی لڈن دی نابری وی اے۔ ایہہ نورے دی کرتوت نوں
 قدرت دی ٹوک وی اے۔ امبریں چڑھدی دھوڑ لڈن دی رُوح اُتے اُبھردا پلو پل
 ودھدا تراہ دا اندھار بن ویندی ہے۔ سُنہیں کنبدی دھرت اوہدی دیہی بن ویندی ہے۔
 پر نورے دی چڑھتل چاڑھی دھوڑ کڑیاں دی ترکھی تیاری لئی اوہلا وی ہے۔ نورے دی
 چڑھتل دی دھوڑ اوہدی اکھ اگے آئی زوہ تے گھمنڈ دی دھوڑ وی ہے۔ تے امبریں
 چھپدے تارے لڈن دی آس دھرواس دے تارے وی نہیں، تے کڑیاں دے تیاری
 کان چھائیں مائیں ہوندے مہاندرے وی۔ اوہناں دیاں نیٹاں تے اوہناں دیاں
 سرواہیاں دی گتھی لشک وی۔ چھیکڑے بند تائیں بجدیاں نورے دی فوج دے اندھ
 غبار دے موہرے کڑیاں دے بھوریاں بدھے جُسیاں دی گتھی گھات ہے۔

دھرت کڑکاوندیاں سُنباں دے بھار دی تھاں پولیاں پیراں دی بے واج ترکھائی
 ہے گٹاراں دیاں کھمباں ورگی۔ دیکھو باہرلیاں دکھالیاں ترت ای اندرلیاں دکھالیاں
 وچ ڈھل گئیاں ہن۔ رمزاں ملکوڑے اپنے رُوپ وٹا لیتے ہن۔ جو گجھ دکھان آئیاں
 سن آپے ای اوہدا توڑ وی دکھا چلیاں نہیں۔

ایس بھیر وچ لڈن نوں سبھ توں ودھ ڈر ایہو ہے جو اوس مالکی دی ریت الاٹکھی
 ہے۔ اوہنوں نورے دی چڑھتل دی دھوڑ دھمکار چکھے مالکی دی کچھری چڑھی جاپدی
 ہے جیہدا اوہ چور ہے۔ اوہ اپنے آپ نوں مالکاں دی اکھ نال تکیندا ہے، جانے اوہ
 نورے دی گھرائی بیڑی ہے جیہنوں موڑ کھرن لئی نورا لگا آؤندا ہے:

تے ملیانی جیہناں گھڑایا بیڑا ہی جییں دا

لڈن دا مونہہ پیلا ہویا آئے تے ہارے

کاواں بھتے ہارے آئے

ہیرے فکر اجیہا کیجھے میں ”گھر“ ویندا آہیں

ہیر دی نورے نال لڑائی ٹری تے آہی ہک ترٹھے بے واہے کمی نوں اوٹ دیون
توں۔ پر تپ مچ کے ایہہ لڑائی رٹھوکی انکھ دی لڑائی بن گئی ہے۔ جد لڈن ہیرا گے بھائی
دیر سداون دے ترلے پیا مریندا ہاتاں اوہ چمک کے اوہنوں پئی:

جا دور اکھیں دے اگوں پہلاں تدھ مریہاں

بھرنے اُتے چا اساڈا کیوں کر ویر سدیہاں

بھاویں نال تسلی دیتوس:

دیکھ تماشا بھرن اساڈا کیڈی مار کریہاں

آکھ دمور وٹ کچھوٹا اگوں ہو جھلیہاں

رٹھوکیاں لڑائیاں دامڈھ مول تے ہوندا ہے مل ماری۔ پر راتھ اپنے آپ نوں
لڑن مرن تے تیارن لئی انکھ، جی داری تے ڈھڑ پیڑھی دے مان دا مسالہ ای
ور تیندے نیں۔ جا پدا اے ہیر تے اوہدیاں سینگیاں وی ایسے ریتل رنگ وچ رنگیاں پڑ
وچ نتر دیاں ہن۔ جدن نورے سنبھل ولوں اک چدھڑ راتھ گھوڑی کدا کے اگانہہ نکلدا
ہے تے پچھدا ہے ہیر کیہڑی اے:

تاں کدی وچوں ہرنی وانگن جاں اس ایہہ سنایا

کیہ تدھ انھا کیہ کپ کڈھیا مینوں سن نہیں پایا

میں ہاں ہیر چوچک دی جانی آؤ جھلیساں آیا

جدن ہیر چدھڑ نوں مار کے پرندی اے تاں اوہدی بانہہ بلی ہسی اوہنوں انج اُن

جھک اگانہہ ہوون توں ورجدی اے۔ اوتھے ہیر دی سوچ دیکھو:

آکھے ہیر سن ہسے بھینے ایہہ گل بندی ناہیں

ہو سکار کھلوواں پچھے لعنت ہے تس تائیں

تے اگوں ہسی دے جی دار بول سن کے ہیر آکھدی اے:

شابس ہسی تیرے تائیں سخن ایہہ بھلا کیتوئی

آیا سنبھل دھا اساتھے سائیں ویل وتوئی

کبھی تھیں اج ہوسو بھینے پہلا بھیر پوئی

آکھ دمور ہتھ وکھاؤ صفت کرے سبھ کوئی

لڑائی دے نقشے وچ وی بھرن دا چاء تے بھرن دی سدھر بھارو ہے۔ دمور آپ
اک کسی شاعر دے پیترے دھار کے لڑائی دار ریتل ویرا کریندا جا پدا ہے جیہدے وچ
تیغاں وگدیاں نیں لوتھاں جھڑدیاں نیں تے دھرت لہو رنگ ہوندی ہے۔ لڑائی دیاں
ریتل نقشیاں وانگ لڑائی آپنے مول نوں پکھے چھڈ کے آپ اپنا مول بنی جا پدی ہے۔
لڑائی دا کارن جو وی ہے ایس ویں لڑائی بک کھیڈ بک چھنچ ہے جیہدے وچ دوویں
دھراں آپنا کسب کرتب وکھاون اتریاں نیں۔ راٹھ رہتل وچ لڑائی اک لوڑ ہے مل
مارن تے مل سانبھن کیتے۔ پر لڑائی نوں کسب بناویں باجھ بندے نوں پڑیں اتاریا
نہیں جا سکدا۔ تے کسی واسے کسب وکھاوا ای جیون دا مول بن ویندا ہے۔ راٹھ
رہتل آپنا کم سارن واسے مرن مارن نوں کھیڈ بنا کے لوکاں نوں بھلیں پاون دے کم
نوں دم دیندی ہے۔

پر دمور دی لڑائی وچ بک مڈھلی گل اجیہی ہے جیہڑی ایس لڑائی نوں راٹھ رہتل
دے وچ ہوندیاں اوس توں نکھیردی ہے۔ ایہہ ٹھیک ہے جو نورے دی چڑھتل آپنی
مل پرتاون پاروں ہے تے ہیر دا پڑیں لٹھن اپنے آتن دا مان پالن پاروں ہے۔ ایہہ
وی ٹھیک ہے جو ہیر دا آتن راٹھ رہتل نال جڑیا ہویا ہے تے اوہدیاں آہراں اُتے
راٹھ ورتن دا پرچھاواں وی ہے۔ وت وی ایہہ لڑائی بک نویکلی لڑائی اے۔ راٹھ رہتل
وچ سبھ کماں توں ودھ مرداواں کم لڑائی ای ہوندا ہے۔ ہیر نے لڑائی نوں اپنے آتن دا

کب "قدرتی" کم بنا کے راتھ وسیب دی ریتل کم ونڈنوں بھنیا ہے۔ بیر نے اچھا ایس
 لڑائی نوں آپنیاں پیواں بھراواں دی لڑائی بنن توں بچایا ہے۔ بیر دی کسے گل توں
 کسے آسن توں ایہہ نہیں جاچا جو اوہ اپنے آپ نوں یاں آپنیاں سینٹیاں نوں مرداں
 توں وکھ اوہناں توں پئی اوہناں دی ادھین کوئی مخلوق سمجھدی اے۔ ایس لڑائی وچ
 لڑیاں دا لڑپ اوہناں دا اٹل تے گن بن کے نتریا ہے۔ اوہ گولیاں تے ہولیاں
 ہوون پاروں ای نورے دی کڑائی اُتے اوہدے گھر چڑھے لشکر دے بھرا اُتے بھارہ
 ہولیاں نہیں۔ لڑی ہوون لڑائی وچ میہنا نہیں بنیا ہتھوں وسب بنیا ہے۔ تھاؤں تھاؤں
 ایہہ لڑپ لڑائی دا اک نواں سہل ڈھنگ بنیا دسا ہے۔ تیاری دا ات پواتے ات
 ترکھا ڈھب، کھنڈن رلن دا باریک چچ اسیں دیکھ ای آئے ہاں:

تاں بن بیر تے نالے لڑیاں گھر و گھریں بہہ دھانیاں
 بھورے بنھ لیاں جسے چوری گھن سروا بیاں
 ڈھالیں نپ لیاں ابدائیں بھرنے تے سدھرائیاں
 آکھ دموہر بکس گھڑی نوں بیڑی اُتے آئیاں

رمزاں دا ہک باریک کیرا سانوں لڑائی وچ لڑیاں دی اچھی ہوند تے سکت پیا
 دیکھیندا ہے۔ آتن دی جوں تھاں واڑی ہے جتھے گولیاں ولاں ہن:

آکھے بیر سنو تسمیں کڑیو مسلت ایہہ کریے
 آئے پتر پائے سنبھل اگو ہو، جھنپے
 آون گھوڑے ٹن و لیں اگوں ہو، پنپے
 لڈن دا مونہ ساوا پیلا چلو تاں کھری کریے

ولاں دی ساوی پئی رنگت لڑیاں دا لڑپ ہے جیہڑا لڈن دے اندر تھ کے
 اوہنوں بے وسابی دیندا ہے تے اوہدے مونہ اُتے ڈر بن کے پھیلدا ہے۔ پر جی

رنگت ای ویس دی ہونہاری دا نشان ہے۔ جا پدا ہے ایہہ ویس ایہناں دی چچداری تے
 ودھن جُون دی ترکھی سکت ہک بھیت ہے جیہنوں ہیر پالدی تے سنبھالدی ہے تے
 جیہدے سرتے اوہ اپنا ٹیل اُساردی ہے۔ گڑیاں دی ملوک ہستی دی گل ولاں دی رمز
 راہیں آئی ہے تے اوہ رمز وی بے ملومی چھوہ نال چھیڑی گئی ہے۔ ولاں دی گل اگانہہ
 ودھ کے میدان لین والی گل نال جُوی ہوئی ہے:

”آون گھوڑے تئن ویس اگوں ہو پئیہے“

سو نازکی اک روپ ہے ساودانی دا، سوجھ تے حوصلے دا۔ جدوں لڑائی مک گئی

تاں:

کھا بھیر آیاں پھر پتن دتھے ویس آہیاں
 گھوڑے بھج گئے ہن، ویس اوویں دیاں اوویں ہن۔ سنبھل بھج گئے تے سیالاں
 نوں سونہہ لگی تے اوہ لشکر لے کے بیلے آئے تے ہیر نوں کچھوئیں۔ اوس آکھیا:

سُن ویرا خانا سلطانا کسے کوڑ سنایا
 بھکھے چاک کداوں آئے ویس نوں ہتھ پایا
 گڑیاں کڈھے چک کوہی کوئی نظر نہ آیا
 کت نوں آکھاں تساں سدا میں اکبر میتھے دھایا

ہیر اتھے زرا تچ ای نہیں پئی لاوندی اوہ رمز راہیں ہک بھیت سیالاں توں پئی
 لگیندی ہے تے دمور دیاں سنیراں اُتے ظاہر پئی کریندی ہے۔ ایہہ ویس جیہناں نوں
 گولیاں جان کے ہتھ پایا جاندا ہے آتن دی جُوت پاروں ہک نویکلے، ات چپوویں تے
 بریک تران دا نشان بن گئیاں ہن۔ سیال لشکر نوں ہیر دا ولا لینا تے سکھیاں موڑ دینا
 راٹھاں دے مردو اُتے ایس نویکلے تران دی اتوڑتی دوجی فتح ہے۔

چدھڑ راٹھ دی وزگار سُن کے ہیر دے پڑیں نکلن نوں دمور ”کدی وچوں ہرنی

وانگن“ آکھدا ہے۔ اتھے ہرنی دی پرانی غزل شاعری والی ہستی بک نویں روپ وچ
 ہتری ہے۔ ہرنیاں اصل ہودن کہ شاعری دیاں ات سوہنیاں پر ات ملوک ہوندیاں سن۔
 اوہ شکاریاں دے اگے لگ کے اوہناں دی بھکھ نوں ترکھاوندیاں ای رہیاں۔ اج ایہہ
 ہرنی سد کے شکاری دے ساہنے اتری ہے تے اوہنوں مار کے ہٹی ہے۔

چدھڑ دے مریجن نوں اک گھرو کے کم راہیں رمزیا گیا ہے:

ادھا دھڑ ہنے وچ پچاتا ادھا ڈھٹھا دھرتی

آکھ دمورر کیکن دے دھوبی ستھن گھستی

کپڑے کمی (دھوبی) دھوندے ہن یاں گڑیاں۔ گڑیاں دا ایہہ پرانا کم اوہناں
 دے نویں کم دی رمز بن گیا ہے۔ ستھن سوانپ دا نشان رہی ہے (جیویں ”ستھن“ دا
 ساک“)، مرد دی مونہہ زوری تے سوانی دی بے زوری دا، مرد دی گھل تے سوانی دی
 باندھ دا۔ دمورر نے ہیر دے وار راہیں چدھڑ نوں سکے پئی ستھن بنا کے ایس پُرانے
 نشان نوں موہدا کر کھاہیا ریا ہے۔

رائھاں دی چڑھت دے ریتل رنگ دا نا کرا کڑیاں دے ودھن دے نویں رنگ

نال ویکھو:

رکھے ہتھ کماناں اتے رائھاں بھڑنا چایا

نوں تاجی گھڑیاں ملتانے جیوں کر ساون آیا

اڈن تڑے بھمبیری وانگوں ساواں پرھا بنھایا

آکھ دمورر بھڑن سورے لوہے نوں ہتھ پایا

ڈھالیں رکھ سیالیں سرتے کیمی رونے کھیاں

وانگوں گوہیں سینے پرے ایلے ایلے کر پیاں

لڑنے اتے چاء سیالیں ہو اکٹھیاں پیاں

آکھ دمودر مرن اہولیا ہو جماعتی سیاں

رائٹھاں دا ودھن پرھے دے روپ وچ ہے جیہڑا لڑائی دا پرانا ڈھنگ ہے۔ پرھا
نہہ کے ودھدے سواراں دے سراں تے ہندے تڑے پرانی مردانویں بینکڑ دا نشان
ہن۔ (توڑے بھمیری وانگ بلن وچ ٹچکر دا کن وی ہے۔ بھمیری لمیاں پراں والا
بھونڈ وی ہے تے بالاں دا کھڈونا وی، کسے دا بھوایا بھون والا)۔ کڑیاں گوہاں دے
رُوپ ودھدیاں نیں۔ گوہ ویکھن وچ نمائی ہوندی ہے پر اوہدی ظاہری نرمائی دے
اندر عجب ڈرتا تے ہٹھ لکے ہوندے ہن۔ جیہڑے سپاں نوں پن تے اچیاں قلعیاں
نوں فتح کرن ویلے ساہنے آوندے ہن۔ ایہہ کن گوہ دے رائٹھاں شاہاں دے کم پئے
آئے نیں پر ہُن گوہاں سچیت نیں۔ اوہ دھرت دی کجھی ویہر دی رمز بن کے رائٹھ مل
ماراں نوں ای پیاں ٹکر دیاں نیں۔

رائٹھاں دے پرھے ساہویں کڑیاں دے جُون نوں ”مرن اہولیا ہو جماعتی سیاں“
آکھیا گیا ہے۔ ایہہ جُوت کسبی لڑاک جنیاں دا ریتل پینترا نہیں ہک نویں رنگ دی
جُوت ہے، ایہدے وچ ”سیاں“ لفظ نے کھیڈے رن دا نگھ بھریا ہے تے ”جماعتی
ہوون“ نے سچ تے ساودانی۔

پچی لڑائی وچ:

وگیاں تیغاں ایدوں اودوں کبھی صفت اکھاہیں

لوتھاں جھڑنی زمیں اُتے رت لگے جتکس باہیں

جوگنیاں رت پیوں آئیاں سس دھڑاں تے ناہیں

آکھ دمودر لال زمیں سبھ آلتا جیویں دواہیں

دوروں ملوک دسدیاں کڑیاں ہُن سنبھل رائٹھاں واسے رت پیونیاں جوگنیاں تھی
کنیاں ہن۔ جوگنیاں ماں دیوی کال (کالی) دیاں سپاہناں نیں۔ ایہہ اج دھرت ماں

ولوں نوئیں نر پردھان مالکی نال نکر نین نئی پڑیں لتھیاں نیں۔ اتا ویاہیں ورتیوں والا رتا رنگ ہے، سوانیاں دے جیون دا پک ہووے ریتل نشان جیہنوں ہیر دے آتن ویاہ والے ویزھیوں چاء کے لڑائی دے پڑ وچ آن کھلاریا ہے۔ گزیاں جنے نہیں تھی گئیاں۔ اوہناں دے گروپ وچوں ای ایس نوئیں کم دا چ تے ٹل بڑیا ہے۔ اوہناں دا گروپ ای ایس نوئیں رُوپ وچ پرانیاں ریت بدھیاں راٹھ مرداں لئی ڈرتے بھاجڑا کارن بن گیا ہے۔

پڑ وچ ہیر تے ہسی دیاں گلاں اُتے راٹھ ریتل دا پرچھاواں تے اسیں وکھ ای آئے ہاں۔ ہیر اپنے آپ نوں آتن دا ”سکدار“ وی آکھدی ہے:

ہیر آکھے سُن ہسی بھینے ایہہ گل بندی ناہیں
 ہو سکدار کھلووے پچھے لعنت ہے تس تاہیں
 مرنا جیون وس نہ کسے ہوسی رب رضائیں
 آکھ دمور ہسی بھینے میتھوں مندی نہ کائی

پر ایہناں گلاں وچ بیلپ دا نگھ وی ہے۔ ہیر اگوان ہوون پاروں لڑائی وچ اگیرے ہوئی ہے پر ایس پاروں وی جو اوہ ہور سبھ سینگیاں نوں اپنے توں مہنگا سمجھدی ہے۔ ”میتھوں مندی نہ کائی“ والی گل نوں ہسی ہور رنگ وچ ہیر نوں پرتاؤندی ہے:

تیتھوں مندی نہ کائی بھینے اکھیں وکھ تماشا
 پتراں نال پرائیاں لڑنا مت کر جانیں ہاسا
 مرن مریون نال بندے دے جی دا کیہ بھرواسا
 آکھ دمور سورے سوئی لڑدیاں مڑے نہ پاسا
 وکھ تماشا ہیر اساڈا، بھیر اسانوں آیا
 مرد اوہ مہری جات اساڈی ہوسی جو رب بھایا

کر کے ہاتھ کھلوو بھینے تاں جے لوہا چایا

آکھ دمورر دیکھو یارو کڑیاں جنگ مچایا

ہستی آکھدی ہے، ٹھیک ہے تیتھوں مندی کائی نہیں۔ اسان ساریاں تیرے تُل
ہاں تے لڑن وِچ تیرے نال ساویاں ہو بتریسوں۔ ہستی ہیر دا پر چھاواں نہیں سگوں
اوہ دوجیاں کڑیاں وانگ ہے۔ جتھے ہیر سبج سبھا ونج کھلوتی ہے ہستی سوچ و چاروں لنگھ
کے اوتھے جچی ہے۔ اوہنوں ہیر دی الوکار ہستی نے کیلیا نہیں ہو یا۔ اوہ راہ دی اُج
جھک نوں آپنی سمجھ نال دیکھ پرکھ کے لڑائی وِچ پئی اتردی ہے۔ ایہہ وی دیکھن گوچری
ہے جو ہیر نے مہری مرد دے فرق دی کدیں گل نہیں کیتی ہستی کیتی ہے۔ جے ”مرد اوہ
مہری جات اساڈی ہوسی جو رب بھایا“ نوں لاگدیاں پٹیاں توں نکھیر کے پڑھیے تاں
ہستی دی گل دا مطلب ایہہ ہوسی جو لڑائی مرداں دا کم ہے۔ اسیں مہری جات اوہناں
دے تُل تاں نہیں ہو سکدیاں پر چنگا جیویں رب کرے۔ پر اُپرلی تے پٹھلی پٹی دے
وِچکار آن کے ایہناں بولاں وِچ ہک بھیت بھری سینتر آگئی ہے۔ انج جا پدا ہے
”مہری جات“ دی گتھی آنکس تے گتھے تُل دا ہستی نوں گیان ہے۔ جیہڑی گل عام
بولی وِچ سوانی دی نستیا دن واسے کیتی ویندی ہے اوہ اتھے ایہہ پئی دسدی ہے جو
کڑیاں نوں آپنی نویکلی ستیا دی چنگی سجان ہے۔ جے اوہ مردنیں تاں اسان دی مہری
جات ہاں۔

آپنی تیاری تے اپنے لڑن ڈھنگ پاروں اگوان پچھوان دی سواہر پاروں اگوان
پچھوان دے نویکلی نگھے سبندھ پاروں ہیر دا آتن ہک نوں رنگ دی فوج ہے۔ راٹھ
وسب دے پر چھاویں پٹھ ہوندیاں وی ہک نویکلی وسیبی بنتر ہے۔ آپنا بھیت نہ دن،
ہتھیار چراون، بھورے بنھ کے آپا لکاون، تر ت کھنڈن تے تر ت جُون وِچ اجیہیاں
سینتراں ہن جیہڑیاں سانوں نماں دیاں اوہناں آکی ڈھانیاں دا چیتا کریندیاں نہیں

جیہناں مغل لشکراں تے جاگیردار واہراں نال گجھے بھینڑ جھوتی رکھے۔

ہیر دا آتن رائٹھ وسیب دا جم جاتا ہے۔ رائٹھ وسیب دی دتی کھل ماندا ہے۔
اوبدیاں کرنیاں اُتے رائٹھ رنتل تے ریت پرتیت دا پرچھاواں وی ہے۔ پر نال ای
ایہ آتن رائٹھ وسیبوں باہری رائٹھ ریتوں نکلھدی اک نوئیگی ڈھانی وی ہے جیہدیاں
کیتیاں وچ مہریاں دی مرداں اگے نیچ جاتاں دی اُچ جاتاں اگے، پیدلاں دی کھڑ
چڑھیاں تے بھورے والیاں دی تڑے والیاں اگے ویہ دے اچرت بھیت رمزاں ہن
کے پنے بولدے ہن۔ رائٹھ وسیب وچ اجیے قنتے عام پرچارے دیندے نیں جیہناں
وچ رائٹھ نمائیاں نوں اوٹ دیندے تے اوہناں پاروں سر دھڑ دی لاوندے دسدے
نیں۔ ہیر دے آتن دی لڑائی ایس پرچار کچھے لگی رائٹھ ورتارے دی اصل تصویر
وکھال دی ہے۔ نمائیاں اُتے دھرو دھاوے کون کریندا ہے تے اوہناں نوں اوٹ کتھوں
ملدی ہے۔

نورے دا لشکر ایس نوئیگی نھل واسے تیار نہیں۔ بھجدا نورا ہیر دیاں ونگاراں تے
مردو نوں ماریاں ترکھیاں بولیاں واوں وی کن ولھیٹ جاندا ہے۔ اوہ ایس نوئیگی بھانج
نوں رنتل رنگ دین دی کریندا ہے:

”جے مریہاں کڑیاں ہتھوں سو بھ نہ ایہا پھے“

”نہیں مناسب لڑن اساڈا ایہ لڑنے سدھایاں“

انہر پار ناختیاں حوراں ذات سیالیں پریاں

میدا کھان تے پٹ ہندا کمین نقل جیہناں دے کڑیاں

دیکھو بیا سہی سیالیں مرنوں ذرا نہ ذریاں!

حکمیں تیر چلائن اکھیں دن کھنباں بازوں سریاں

ایہہ بند مڑ سانوں درباری شکار شاعری دی دنیا ول کھڑدا ہے جیہدے ہیر دے

آتن نال جوز نے پوند سانوں آتن دے کم بارے دُبا وِج پایا ہا۔ راتھ مرد کڑیاں
 دے ایس اچرج کارے نوں پچا نہیں سکے تے اپنی اصل بار نوں خسن دے ہتھوں ہار
 والا من پرچاونا ریتل بانا پوانا چاہوندے من۔ جیہڑیاں کڑیاں پڑ وِج اوہناں اُتے
 بھارو رہیاں نہیں اوہناں نوں تازک ریتل معشوق بنا کے ہولیاں کرنا چاہوندے نہیں۔
 ایہدے کچھے اوہ پُرانا سوچ پیترا اے جیہڑا بھوگ تیج نوں بنے دی جنانی اُتے قدرتی
 جت دا جنانی دی سد یویں نموشی دا پڑ دُسا ہے۔ جد جنانی بنے نال ساویں ہوندی لگدی
 ہے جنا اوہنوں اوہدا ملوک سجاتے سریر دی قدرتی سول بنتر پیتے کرا کے اوہدی ریتل
 تھاں سر لے آوندا ہے، ایس ریتل پیتراے وِج وڈیا کے اوہنوں مُرد "تھلے لاوندا" ہے۔
 ایہہ بند نورے دی اندرلی سوچ ویکھیندا ہے۔ نورا اپنے من وِج اپنی ایس بزالی ہار
 دے ستھ دا اپاء کرن لئی بک پرانا سوکھا ٹوکا ورتیندا ہے۔ اوہ جسب جتی فوج دے
 کڑیاں ہوون نوں چت دھریندا ہے۔ نالے ایہہ زریاں کڑیاں نہیں اُچ میل کڑیاں
 نہیں جیہناں دا کھاون ہنڈاون دی ات ملوک ہے۔ میدا، پت تے گریاں سریراں دا
 کولیاں ہوون ای نہیں مہنگا ہوون وی ہے۔ سو ایہناں رمزاں راہیں نورے اپنا ہاریا
 مردوؤ ای نہیں ہاریا میل وی مُر جتیا ہے۔ ایہہ چھوہراں راتھ مرداں دے کھاون
 ہنڈاون جوگ "جنساں" نہیں۔ اصل وِج تے اسیں مرد راتھ باز ہاں تے ایہہ چھوہراں
 ساڈا شکار۔ چھوہراں دے ملوک سہن نے سانوں شکار کر لیتا ہے پر ساڈا شکار ہوون
 ساڈے شکار کرن دا اک ڈھنگ ہے۔ بیر دے آتن نے اپنی جنس تے اپنے میل
 دونہاں نوں اانگھیا ہے۔ نورا ریتل شاعری دے جادو راہیں مُر اوہنوں جنس تے میل
 والی پرانی ویزھ وِج ولن دی کردا ہے۔

لڑائی مگروں بک ہو رہندہ وی اپنے آپ ول پرتیا ہے:

بہتے کچھہ سیالیں آئے بیر اکلے ہوں

لڈن دے مونہہ لالی آئی آء سلام کیتوئی

بھلا تھیا جو کٹک چلایا تاں دل تازی ہوئی

سوتک لاه لڈن چڑھ بیٹھا دل توں دغا گیوئی

اوہو لڈن جیہڑا لڑائی توں پہلاں ہیر نوں بھراواں دا کٹک سداون دی پیا آکھدا با
ہن خوش ہے جو ہیر بھراواں دا کٹک موڑ دتا ہے۔ ہن لڈن دا دچلا نیا ہے جو ہیر راتھ
وسوں وچ کوئی نویں رنگ دی طاقت ہے، راتھاں وچوں پر راتھاں توں نوہنگی۔ لڈن
آپنے بھانے نورے توں تے بچیا ای ہے سیال راتھاں توں وی بچ گیا ہے۔ ہیر
لڈن نوں اک نویں کھل دا مونہہ دکھایا ہے سو اوہ مزا اک نویں ڈڑتا نال آپی ہوند،
آپنے کسب وچ پرت آیا ہے۔ ”سوتک“ اوہ بانڈ ہے جیہڑی بھر سوئی جتانی نوں
وسیوں وکھریاں کرندی ہے۔ سوتک ڈکی جتانی نوں سہی ہوندا ہے جو جاوان دا کم کوئی
گندی یاں پاپ ہے جیہڑا ازلوں اوہدی ہوند نال جڑیا ہویا ہے۔ لڈن نوں ایس اوکڑ وچ
ایہو سہی ہویا جو اوہدا کسب اوہدا اصلا کوئی گندی یاں پاپ ہے جس اوہنوں وسیوں باہر کر
چھڈیا ہے۔ سوتک نابری دے جمن دا وی ہو سکدا اے، نابری جیہڑی جم نہیں سکی ترؤ گئی
اے تے ہن اوس تر وون دے سوتک نوں لاه کے لڈن نوں نوکری وچ دل ٹکیندا
اے۔ دغا اوہ دوئی اوہ سہنسا ہے جیہڑا آپنے ولوں تے ڈوجیاں ولوں لڈن دے دل
وچ بہہ گیا سی۔ ہیر دی لڑائی نے نورے راتھ نوں اک پرانے سوچ آسن دے اوہلے
ہوون تے مجبور کر دتا ہے تے لڈن ملاح نوں اک پرانے سوچ آسن اوہلیوں کڈھ
کھلیا ریا ہے۔ لڈن آپ وی سمجھو ایس سوتکوں نکل کے اک نویں بونے جمیا ہے۔ پر
اوہ نویں ہیر دی دائی وی ہے۔ اوہدی نابری نے اچیت ای اک نویں ہیر دے جمن دا
ڈھو بنا دتا اے پر کیہ ایہہ سچی مچی اک نویں بون ہے۔ ہیر کتنی گور راتھاں وچوں ہے
کتنی کور راتھاں توں دکھری۔ ایہہ پچھاں اے مکیاں نہیں۔ ایہہ پچھاں و ت لڈن نوں

نکرسن جدن اوہ اپنے دل دی صفائی تے کسب دی پکیائی دا وسایا وت کسے نما نے
نوں بیزی چا بھاسی۔ پر اوہ گھڑی حالے نہیں آئی۔ حالے دمودر شاعر رانجھے نوں نہیں
جمیا:

قصہ ایہہ سمپورن ہويا ہن رانجھے تائیں جمائیں

قصے وچ چوتھا آون والا رانجھا ہے۔

رانجھا کنیں وار قصے وچ آوندا ہے۔ کنیاں روپاں وچ۔ اوہدا پہلا آون اوہدا جم ہے موجم دے گھر۔

رانجھا وی اپنے گھر وچ نوئیکا رُوح ہے۔ ہیر دی نوئیکل اوہدا چھوہر ہون ہے۔ رانجھے دی نوئیکل اوہدا سوہن ہے:

گھر موجم دے دھیدو جمیا ہوئی جگ ودھائی
 گھر شدیا نے موجم رکھے عزمت کی رشنائی
 دو ورھیاں دا دھیدو ہويا ڈھک رہی گرومانی
 چونہ ورھیاں دا دھیدو ہويا سورج جھات دکھائی
 چھے درھیاں دا دھیدو ہويا سبھ کو دیکھن آوے
 صورت شکل واہ تساڈی بنخاں نال نہ دعوت
 جو دیکھے وس تھیوے سوئی پھاتا ٹرن نہ پاوے
 آکھ دمو در نیج رانجھے دا بھراواں مول نہ بھاوے

ہیر دے جم پل لیکھے وچ زور ہیر دیاں کرماں اُتے ہے (گلاں کرے سچائیاں،
 نگلی کرن بھلیائیاں) لوک وچ اوہدی سو بھا ودھیرے اوہدے سبھا پاروں ای ہے۔
 رانجھے دا گن بوہتا اوہدی نرالی دکھ، اوہدا مکھ چائن ہے۔ جم پل لیکھے وچ رانجھے نوں
 دمور نے کوئی ریتل مرداواں لچھن نہیں دتا۔ رانجھے دی دکھ وچ ای کوئی اچرج ہتھک
 اے جیہڑی خاقت نوں پئی پوہندی ہے۔

ریتل شاعر آچنیاں مرد پاتراں باتشاہزادیاں رانٹھاں سُوریاں نوں اچھے مرداویں
 گناں نال ساجدے نہیں۔ جی داری، دریادلی، سیانپ۔ صورت دا سوہن وی ہوندا ہے
 پر اوہ ایہناں گناں دی تصویر دوالے چوکھے دا کم دیندا ہے۔ سوانی پاتراں دا اصل گن
 ہوندا ہے صورت دا سوہن۔ دوجے گن (سوجھ چوکھی دلیری سرز) صورت دوالے چوکھنا
 ہوندے ہن۔ دمور نے شاعری دی ایہہ پرانی ریت اُلٹائی ہے۔ مرد تریت مکھ
 پاتراں دی گن ونڈ وی ہو رووی ہو گئی ہے تے کم ونڈ وی۔ رانجھا نو بکھا جتا ہے جیہدی
 لوک سو بھا اوہدیاں مرداویاں گناں سیتی نہیں۔ ایہہ لوک سو بھا، ایہہ موہنتا رانجھے دے
 بھراواں لئی وڈا دھڑکا ہے۔ رانجھے دیاں بھراواں دی ہوند اوہناں دی سکداری سیتی ہے
 تے سکداری کھلوندی ہے لوک متا اُتے۔ دین تے سکداری مغل باتشاہ دی ہے پر مغل
 باتشاہ نوں اوہو سکدار وارا کھاندا ہے جیہڑا لوکاں نوں اُن دست اُپجاون دے کم تے لا
 سکے تے دو ڈنگ دا نکر چھڈ کے وادھو اُتج اوہناں کولوں اُگراہ سکے (تے اُگراہی وچوں
 آپی پتی رکھ کے رہند خزانے تارے)۔ رانجھے لوکائی نوں دھونس دا بے نال کیدے نہیں
 پر دھونس دا بے والیاں نوں ایہہ سہنسا وی رہندا ہے جو لوکاں دیاں دلاں اُتے ساڈی
 پکڑ کوئی نہیں، سو اوہ دولت دے زور تے آپنے دوالے رنگ روپ دا لشکار جگا کے
 لوکائی نوں موہن دی واہ لاوندے نہیں۔

خاقت رانجھے دے حُسن نوں بخت نال جوڑدی ہے۔ بخت ویہی چڑھ نوں

آکھدے ہن۔ ناں ناویں والے زور والے بختاؤر اکھویندے ہن۔ ایہو گل رانجھے دے
بھراواں نوں ڈراوندی ہے۔ بے رانجھے دا کُسن ہن ای خلقت نوں وس پیا کردا ہے
تاں اگوں تاں سر پر بختاوری بن ویسی تے حکم چاہی۔

جد رانجھے دیاں بھراواں ڈٹھا جو اوہدا جماندرو اشکار خلقت نوں پیا موہندا اے تاں
اوہناں نوں اپنی سکداری ڈولدی جاپی تے رانجھے نوں مارن دا متا پکایو نہیں:

طاہر ظاہر متا کیتا چھوہر اساں مریہاں
عالم دیکھن آوے اسنوں کینوں منع کریہاں
مشکل سکداری اساں تائیں بے اس جیون دیہاں
آکھو بھائی ایویں بندی چھوہر اساں مریہاں

سیالاں ہار رانجھیاں دی جان پچھان وی دمودر اوہناں دی مالگی راہیں کرائی ہے:

وڈے رانٹھ زمیں دے اُتے بھوئیں نیہیں دے سائیں

موجم نام جات دا رانجھا ڈھلکن تے پاہیں

پر مالگی اُتے کھلوتی ہستی دا جتنا دکھالا گھڑا ہے اتنی ای ایہہ اندروں کچیری ہے۔

اولاد دے جمن نال ای ایہدیاں اندر لیاں تریزاں پھیلر کے باہر آوندیاں نہیں۔ سیالاں

ہار رانجھے وی ایہناں تریزاں نوں نگریرے ساک دے گانڈھے سانڈھے نال مار دے

نہیں۔ موجم رانجھے نوں بھراواں دے کرودھ توں بچاون کیتے اوہنوں اک وڈھے رانٹھ

یعقوب وڑانچ دے گھر ویاہون دی کردا ہے۔

دو بھراواں دے ناں دیکھو۔ طاہر ظاہر۔ معدیاں ولوں تاں ایہہ ناں وسیب وچ

پتلی اپری سو بھا دے نشان ہن۔ انج معنے ہن دکھو دکھ پر باہرلی شکل ناواں دی اکو جیہی

ہے۔ اپنا دکھو دکھرا لایہ ہوندیاں وی رانجھے دے ویر وچ اک مک ہو کھلوتے نہیں۔

رانجھے دے ناں (دھیدو) نال ایہناں ناواں دا نہ اندر رلدا اے نہ باہر۔ ”دھی دو“ دھی

ورگا اے متے، دھیاں دے گناں والا۔ ”دھی“ پرانے نار پردھان ویب وچ دودھ والی ہے۔ دودھ دوہنی، دودھ سانجھنی، دودھ ونڈنی۔ ”دھی“ دے ارتھ سرت سوجھ سنجان وی نہیں۔

رانجھے دے روپ دی چھک اک لو ہے:

تس دے گھر وچ دھید و ہیا روشن روپ تداہیں
 گھر شدیاں نے موجم رکھے عزمت کی رشنائی
 چونہ ورھیاں دا دھید و ہویا سورن مہجات وکھائی
 مونہ مہتاب مشالاں آھیں کیہڑی صفت آکھایں

رانجھے دا مکھ چاننا اک نسرویں رمز ہے جیہدے وندے روپ اکوں قنھے وچ دسدے ہن۔ پر ایہہ چاننا رانھ گھر وچ پھنیا ہے، ایہدی عتا اے رانھ گھر دی عتا توں نکھیردی نہیں جاسکدی۔ چانن دیاں رمزاں اتھے ”بخت“ تے ”تیج“ نال جڑیاں پیاں ہن۔

آکھ دموور تیج رانجھے دا بھراواں مول نہ بھاوے

ہاں خاقت دی عتا نے رانھ گھر دے ایس چاننے نوں رانھ گھر وچ پھٹ دا کارن بنا دتا ہے۔ بھرا سارے نال بھر گئے نہیں۔ پو چتا وچ ہڈ گیا ہے:

موجم نظر بھلیری ڈبھی مول ہی دے ناہیں
 رات دیہاں دھید و نوں دیکھے ہیوں گل سنج صباہیں
 مارن متا پکایا تریہاں مول نہ ڈھل کریہاں
 ایہہ موجم سن پایا یارو چوکی اس دی دیہاں
 لال وگاڑ لے مت کوئی رو رو ہتھ پھنیاں
 تجیا کھانا سونا موجم وساہ نہ ذرا کریہاں

موجم لئی دھید و مہل دی ہے تے لال وی۔ اوہ اوہنوں وکھ کے خوش وی تھیندا ہے پر اوہدی چوری دا اوہدے وگاڑے جاون دا ڈر بہتاس۔ بھرا دھید و دے ویر وچ اتنے کھب گئے ہن جو اوہناں نوں ماں دے مرن تے وی خوشی ہے بھتی دھید و دا مارن سوکھا تھی گیا۔ ”جیوں گل سنج صبا حیس“ وچ رجیاں دی شاعری دا سر لگا جا پدا اے تے دھیان مغل چتراں ول ویندا اے۔ پر گل نرا گلاب دا مہل نہیں لال نشان وی ہے جیویں لہو دا۔ داگن دا نشان وی گل اے۔ سو درباری شاعری دا سر چھیڑ کے درباری سکھال چتر وی ویکھائے گئے نیں پر نال ای تخت واسطے مغل پو پتراں بھراواں دی آپس دی وڈھ ٹک ول وی ججات پوائی گئی اے۔ موجم دا من پتراں دے خونی مے پاروں چٹنا نال دا گیا دکھایا گیا ہے۔

چھنیاں ورحیاں دا پورا ہویا موئی رانجھے دی اماں
 ویر خوشی ہوئے سرتائیں خاطر ذرا نہ جمع
 متا کرن بھراؤ رانجھے دے مار لڑھائیں اس لہاں
 آکھ دمودر مرے تاں چنگا خاطر ہووے جمع

باراں ورھے بھر جوانی دا ویلا ہے پرانی شاعری وچ، سو چھے ورھے ادھا ”پورا ہون“ اے تے ماں ادھ وچ ای چھڈ کے پوری ہو گئی اے۔

دیکھو اکو پئی وچ خوشی تے چٹنا کیویں پھسیاں پیاں ہن۔ سرتائیں خوش ہوندیاں دی خاطر ذرا جمع نہیں ہوئی۔ ایس نکرا لئی پہلی پئی نے تھاں بنائی ہے۔ اک ادھواڑ رانجھے دے ودھن دا دسدی ہے تے ڈوجی ماں دے گھس ونبجن دا۔ جیویں ایہہ کوئی قدرتی گل ہے جو اک پاسیوں بندہ پورا ہوندا ہے تے ڈوجے پاسیوں گھٹ ویندا ہے۔ رانجھے دا ودھن پورا ہون، اوہنوں بھراواں دے ساڑے دی اگ ول وی پیا ودھاؤندا ہے۔ (پورا ہون مک ونبجن نوں وی آکھدے ہن۔)

رائے اندرونے دے ایہہ نکر دموور نے اینج وکھائے ہن جیویں ایہہ رائےھ ویب دی
قدرتی جماندرو پیداوار ہون۔

بھرا رائےھ دے لوء اشکارے نون مکا کے اپنی سرداری بچاونی چاہوندے ہن۔ پو
ایس لوء اشکارے نون سردار چاری ساک دی اوٹ دے کے بچاونا چاہوندا ہے۔
یعقوب ورائچ دی برادری وچ وی دھیدو دا سوہن بخت دا نشان دیندا ہے:

دھیدو کان پچارو آئے ہویا بخت اساہیں
ایہہ ہک چھوہر منگے موجم آکھوتاں سبھ دیواہیں
رائےھ دے حُسن دے وروے وچ درباری شاعری والیاں رماں اے رلیاں
پیاں ہن:

چڑھے جے دھیدو گھوڑے اُتے پتکھی نہ نہرائن
مہر پرندے مونی سہیرا پیر نہ مولے چائن
ز ناری جے کوئی دیکھے پل نہ پکاں لائن
آکھ دموور رائےھ زمیں دے دھیدو دیکھن آئن

ایہہ صفت کسے درباری امیریاں باتشاہ زادے دی ہو سکدی ہے۔ ہور دیکھو۔

دساں ورھیاں دا دھیدو رائےھ کھی صفت اکھاہیں
نک بلاک تے کنیں لُوہکے سونے کڑے ہتھاہیں
کئے پونے بچے ناگاں زلف کنڈل ول تائیں
آکھ دموور جے کوہ دیکھے تاں پھر اٹھے ناہیں

ایہہ درباری شاعری دی معشوق سو بھا ہے۔ درباری شاعری دے معشوق دے حُسن
دی لشک اوہدی دولت دی لشک توں دکھری نہیں۔ اوہدی حاکی دا دھرو اوہدے حُسن
دے دھرو کولوں اڈرا نہیں، لوکاں نون ڈنگن والا، پھاہن والا، بے سُرَت کرن والا۔

رانجھے دے سوہن دا ایہہ رنگ بھراواں نوں ساڑدا ہے۔ بھراواں بھانے رانجھے دا سوہن
 ہک رنگ دی دولت ہے جیہندے راہیں اوس خلقت نوں کیل لیتا ہے، تے خلقت
 ساڈے وس نہ رہی تے مُز نہ سکداری رُہنی ہے نہ امیری۔ بھرا چاہوندے ہن جو ایہہ
 مل رانجھے کولوں کھس لیتی جاوے پر ایہہ مل رانجھے دے سریر نال جڑی ہوئی ہے سو
 رانجھے نوں تھاؤں مارن ای بندا ہے۔ پر تھاؤں کیوں مرتبے جو ساتھ بریائی وی نہ
 آوے۔ (خلقت دا دل وی ساتھوں میلا نہ ہووے اسیں ”ظاہر ظاہر“ جو ہوئے):

کرن پسند بیٹھ کر تریے کیکن ایس مریہاں
 ہکے تاں مارو راتیں ستیاں ہکے تاں موہرا دیہاں
 ہکے تاں گھوٹو دپے ہکے کپ کے نیہیں سٹیہاں
 آکھ دمور ارمان دے توں گے سارا لہیہاں

مارن دے ایہہ سارے ڈھنگ گچھے ہن۔ ایہناں گجھیاں ڈھنگاں دی گین کرن
 وچ بھراواں دے گچھے کرودھ دی ہواڑ نکلدی ہے۔ اتھے پسند کرن (چُنن) دا ٹھرا
 تے اندروکے کرودھ دی اتاول آپو وچ گتھم گتھ نہیں۔ ٹھرا ”کرن پسند بیٹھ کر تے ہے“
 وچ ہے، ”ہکے“ دی تکرار نال وکھ وکھ صلاحاں نوں تولن وچ ہے۔ اندروکا کرودھ ”گھوٹو
 دپے“، ”راہیں ستیاں“ ”دیہاں“، ”سٹیہاں“، ”مریہاں“ لہیہاں دیاں جھپپیاں وچ
 ہے۔ اک پاسے سکداری دا رکھ رکھاء ہے، ساڈو پنے دا بھرم ہے۔ ڈو بے پاسے اندر
 دیا ڈرتے ساڑا ہے، اتھے دونہاں دی گجھی اندروکی جڑت لبھدی اے سگوں دوویں
 اک دو بے وچوں پھدے تے اک دو بے وچ ساوندے دسدے نہیں۔ پر اتوں
 دونہاں نوں اک دو بے توں دکھریاں رہن دی لوڑ وی ہے۔ بند دی بتر ایس ساری
 کھیڈ نوں رمزدی ہے۔ پر ایس رمزدی گتھم گتھ وچوں بھرا نکل آوندے نہیں۔ صلاح
 ایہو بندی اے جو رانجھے نوں پوند ای تھاؤں نہ ماریا جاوے، پہلوں وکھ کیتا جاوے

تانجو بریائی دی کالک وی نہ لگے تے کم وی بن ونجے:

پہلوں تھیو دکھ سہی سچ بدی گھنا ہے ناہیں

ونڈو ملکھ مال اندر دا ونڈو تے پاہیں

ونڈو کپڑا لتا لنگی بھنو کھونج کواہیں

اس پدھ مارن ایس مناسب بدی بڈاہاں ناہیں

دکھ تھیون ریت ہے، شرع ہے۔ ”سہی سچ“ دکھ ہو کے گجھیاں نیٹاں اُتے شرع

تے ریت دا پڑدہ پادیو۔ ایس پڑدے اوہلے ہو کے بھرا نوں مارن ”مناسب“ ہے۔

سیال تے سنبھل راٹھاں وانگ رانجھے راٹھ وی ”مناسب“ لفظ اُتے آ ڈھکے نہیں۔

سرداری دے باہر لے رکھ رکھاء وچ تے سرداری دیاں اصل لوڑاں وچ جیہڑی وٹھ ہے

اوہ ایسے لفظ راہیں میلی جاندی ہے۔

بھراواں بھانے رانجھے دی موہ ہے تے دولت ای، پیو دی چھڈی۔ پر ایہہ دولت

رانجھے دے اندر ہے۔ دولت بھاویں اندر ہووے ونڈتج تے سکدی ہے۔ بھراواں نوں

کاوڑ ایہو ہے جو ایہہ کوئی دولت رانجھے دے اندروں کڈھی نہیں جاسکدی۔ ”ونڈو ملکھ

مال اندر دا“ وچوں ایہو سینتر جھاکدی جا پدی ہے۔ رانجھے نال دکھ ہوون دی گل وچ

وی ایہہ سینتر ہوئی:

دھیدو سد بھراواں آندا تھیو دکھ کریہاں

ترکے جو پیو دادے سندا حصے چار کریہاں

جو دولت دا اندر باہر فرقو فرق کریہاں

آکھ دمودر دغا بھراواں اس دی کھل لہیہاں

رانجھے دی دولت دا اندر باہر فرقو فرق کرن لئی اوہدی کھل لاہونی پوسی۔ ”اسدی

کھل لہیہاں“ وچ اوہ کرودھ تے سخت دلی ہے جیہڑی بھرپی تے ساؤ پنے دے دکھالے

دے پچھے ہے۔ ایہدے وچ اک کھسی جیہی کچھ جسی وی ہے رانجھے دی دولت نوں
 اوہدے اندروں باہر نہ کڈھ سکن اُتے۔ کھل لاہون وچ رانجھے دے اندرونے نوں
 تنکیاں کرن دی رمز وی ہے۔ اندرونے وچ بھراواں نال شریکا، اوہناں دی سکداری دا
 تروڑ لکیا بیٹھا ہے جیہدا اک جگ موہنا لشکار بن کے باہر آوندا ہے۔ بھرا کجھدے نیں
 رانجھے دی کھل لاہ کے اوہدا اندر باہر ہک کر دیسن۔ پر اہجے تے ایہہ رمزاں بھراواں
 دے اپنے اندرونے نوں تنکیاں پیاں کریندیاں ہن:

اندر ہور تے مونہہ دلاسا نیت بھلیری ناہیں
 رانجھے نوں وی کھڑک گئی ہے:

آکھ دمور جاتی دھیدو مونہہ تے زردی آئی

رانجھے دے مونہہ دی زردی سانوں لڈن دے مونہہ دی زردی چیتے کریندی ہے۔
 ایہہ پہلی نشانی ہے رانجھے دے اپنے آل دوالے نوں سجانن دی تے اپنے میل دی
 راج پچ توں نکھو کے اڑیاں تھریاں ول ہوئرن دی۔
 دکھ ہوون دی صلاح سن کے رانجھے آکھیا ہا:

سن طاہر توں جاء باپ دی مینوں خبر نہ کائی
 میں ددھ وانا لُج تساں نوں مہر رنجھیے پائی

بھراواں دا ولدا سنو:

موجم منوں وسار جوانا ہُن تھی جٹ کماہیے
 بوٹے مارن نوں بھونیں تینڈی کہی وہولا چاہیے
 چل دھیدو توں نال اساڈے چت کم تے لایے
 اُج مدار کرے کر اپنی ویراں چانک لایے

بھراواں دی گل وچ ونگار وی ہے تے میہنا وی۔ میہنا ونگار وچ لکھیٹیا ہویا ہے

تے ونگار بھرپی دے تھا پڑے وِچ۔ بھراواں دے ایہہ بول مالک جٹاں دے کم اُدم
 تے کم مان دا ریتل رنگ ویکھیندے نہیں۔ ایہہ بول ساڈے ساہنے آئے نہیں مالک
 جٹاں دے اندر لے پاڑتے ساڈے دا پہناوا بن کے سو ایہناں بولاں وِچ مالک جٹ
 ویہار اُتے مالک جٹ ریتل دیاں ریتاں پرتیاں اُتے کرڑی سٹ ہے۔ مالک جٹ
 وسوں دا مڈھ مول ہے کَلے جی دی مالکی بھونیں بھانڈے دی اسانجھی مل تے اسانجھی
 ورتوں۔ جد تاں پو جیوندا ہووے مالکی اکتھاں رہندی ہے تے بھرا باہیں ہوندے
 نہیں۔ پو مردا ہے تے مالکی دکھو دکھ ہو ویندی ہے تے بھرا شریک تھی دیندے نہیں۔ وت
 رل کے کم کرن دیاں ونگاراں تے سانجھے ٹل دے پریرنے آپو اپنے لوبھ پھٹ تے
 ساڈے اُتے پڑدے پاون دا کوڑا حیلہ ای رہ جاوندے نہیں۔

بوٹے مارن نوں بھونیں تینڈی کہی وھولا چائیے

وِچ کہی وھولا اُتوں تے جٹ بھراواں دے سانجھے اُدم دا نشان ہن پر وچوں ایہہ
 شریکاں دے ترکھے کرڑے کرودھ دے رچھ ہن جیہناں نال اوہناں اپنی مالکی دے
 پسار لئی رانجھے دی ہوند والی فالتو بوٹی مارنی ہے۔ ”چت کم تے لائیے“ وِچ وی ڈاڈھی
 کاٹ ہے۔ سانوں پتہ ہے بھراواں دا چت کیہڑے کم تے لگا پیا ہے۔ پونوں موجم
 تے رانجھے نوں جوانا آکھ کے بھرا اپنے دلوں رانجھے نوں اوہدے گھرو ہوون تے آپ
 پرنے ہوون دی خبر پنے دیندے ہن۔ پر ”موجم“ تے ”جوانا“ وِچ اک سینتر بھرپی
 والے دید لھاظ نوں اک پاسے کرن دی وی ہے۔

اچن چیت رانجھے اُتے ایہناں بولاں دا پول گھلیا۔ اوہنوں اپنی وسوں دے ویہار
 دے اصلے بارے ایس وسوں وِچ ساکا داری دے مڈھ مول بارے چانن ہويا۔ ایہہ
 بول گھڑتے سن رانجھے نوں پھاہن واسطے پر کم آئے اوہنوں ادھارن دے:

بھونیں تساڈیاں نیئیں تساڈیاں ونڈ ونڈ گھنوں بھائی

ہتھ بھی رتے پیر بھی رتے کیکن کہی وگائیں
 موجم سویا محابا پُکا نہیں چناہیں جائیں
 قسمت بلکن نہ مولے دیوے مگرے محصل لائیں

”محابا“ محبت توں ای ہے پر ویہار وِج ایہہ ناں ہے اک سودے دا، گھائے دا
 سودا جیہڑا لحاظ ملاحظے پاروں کیتا ونجے۔ ”قسمت“ قانونی بولی وِج مالکی دی ونڈ نوں
 آکھدے سن (ایہو تقدیر بن گئی)۔ ”محصل“ ہے اوہ سرکاری اُگراہا جیہڑا تاڑدا ہے جو
 ماملہ سُول دین والے اگانہہ پچھانہہ نہ ہو ونجن۔ ایہناں بولاں وِج رانجھا ساکاں
 سبندھاں دی ظاہر مہاندِرے پچھے اُگھڑدی اصل شکل اَلکیدا ہے۔ پہلیاں دو پٹیاں وِج
 بھراواں دے سدے نوں ٹالن دا اک سگھڑ اُپرالاتے ہے پر ایہناں وِج رانجھے دی
 نویں سوجھ وی پئی بولدی ہے۔ رانجھا اتھے اوس کموں انکاری ہے جیہڑا مل مارن یاں
 سامنھن واسے چھوہنا پوے۔ اوہ مالکیوں انکاری اے کیونجو مل بندیاں دے سانگے مُکا
 دیندی ہے تے اوہناں دی تھاویں گوڑی بھرپی تے ناں دی ساکا چاری لیا کھلہاردی
 ہے جیہدے پچھے ساڑ کرودھ تے ویر مونہہ اڈی کھلوتے ہوندے نیں۔ ہوراں نوں
 ”قسمت“ (ملکھ دی حصے داری) ویب وِج بلکیندی ہے۔ ایہو ”قسمت“ رانجھے نوں
 بلکن نہیں دیندی۔

اساں کتاب وِج تھاؤں تھائیں رانجھاں دی شان ایہو سنی اے جو اوہ بھوئیں نیہیں
 دے سائیں ہن۔ اتھے رانجھے بھوئیں نیہیں دیاں سائیاں دا اصلا وکھ لیتا ہے۔ تے
 اوہنوں پتہ لگ گیا ہے جو ایس ویب وِج اوہدی کوئی تھاں نہیں، ”نہیں چناہیں جائیں“۔
 ”ونڈ ونڈ گھنوں بھائی“ وِج ایہہ سینتر ہے جو مالکی دی ونڈ گھن اک ائمک رُجھ ہے۔
 جیہدے وِچوں رانجھے دے بھرا نکل نہیں سکدے۔

رانجھے دے ہتھ پیر اوہدے دکھڑے سجا دا نشان ہن۔ ظاہر تے اوہ پیا آکھدا ہے

بھئی میریاں ہتھاں پیراں اُتے اے سکن دی مہندی دا رنگ ہے اے مینوں کہی
 وگاؤن نہیں سو بھدا۔ پر رتے والی رمز دمور دے وارے دی شاعری وچ دنیا داری
 ساکاں توں باہر ہو وچن دی نشانی وی ہے۔

رتی رت نہ نکلے جے تن چیرے کوہ

فریدا جو تن رتے رب سیوں تن تن رت نہ ہوہ

رانجھا آکھدا ہے مینڈیاں انگاں وچ میل دی تانگہ ہے میں دیر دکھرپ تے
 کرودھ دی کہی کیوں چاواں۔ رانجھے دا پیتر ا بھراواں دے پیترے دا ترور ہے۔ بھرا
 اوہدے مرداویں مان تے بکارنوں ونگاردے میں مالکی دی سنبھال واسے۔ رانجھا دسدا
 ہے جو اوہدے وجود وچ ایس رنگ دا مردو ہے ای نہیں (مال تے مل دی سنبھال وچ
 جٹیا ایہو مرداواں مان تے بکار ہے جیہنوں بابے فرید ”رت“ آکھیا ہے)۔ رانجھا کسے
 ہو رنگ وچ ”رتا“ ہے۔ سو رانجھے دا سوپن اوہدی امرد دکھ ترور ہے اوس ریتل مردو
 دا جیہڑا ودھو ودھی تے کھوہ کھس دا ہتھیار ہے جیہڑا اسانجھی مل اُتے اُسری میں دا اک
 آسن ہے۔ ایسے رمز نوں وارث شاہ وی ورتایا ہے اپنے رنگ وچ جیہنوں بعضیاں
 سیانیاں نہ سیاتا۔ کدیں اوہناں رانجھے نوں اک لوڈ وگاڑیا بال جاتا تے کدائیں اوہنوں
 جنانا سمجھ کے اوہدے اُتے مرزے دی مرداویں چٹھ چڑھاؤن دا سوچیا۔ اے ایہناں
 سیانیاں وارث شاہی رانجھا ای ڈٹھا آہا۔ جے کدائیں دمور دا رانجھا وی تک گھندے
 تاں خبرے کیہ کریندے۔

راٹھ ریت وچ بنے جنانی دی کم وڈ تے وسب وڈ نالو نال ہے۔ جنانی دا سوہن
 ویکھے جاون والی شے ہے سلاہون جوگ، کیونجو اوہدا مل پینا ہوندا اے۔ بنے دا سوہن
 اوہدے ہُسنے دے کرڑے ہون وچ ہے کیونجو اوس مل مارنی ہے۔ دمور وچ ایہہ
 کسب وڈ تے وسب وڈ، دوویں اُلٹ گلیاں ہن۔ رانجھا کرڑے ہُسنے والا ریتل مل

مار نہیں۔ اوہدا سوہن ویکھن خلقت ڈھکدی ہے۔ ہیر ویکھن جوگ سوہل ملوک جنانی
نہیں اک ہتھ چھٹ دھاوے کار تے ساودان آگو ہے۔ رانجھا آپنے بھراواں دا الٹ
ہے، ہیر آپنیاں ماواں ماسیاں دی۔ ایہو الٹاں دونہاں نوں جوڑدا تے راتھ ویب دے
توڑ وچ ڈا ہوندا ہے۔ ہیر تے رانجھا دوویں ڈھڈ گھروڑی دے بال نہیں۔ ایہہ رمز ایہہ
نہ دیندی ہووے متے جو راتھ رہریت نے اوڑک آپنا پٹھ جایا ہے تے آپنا الٹ جم
کے راتھ وارا ہن مکن ہارا پیا تھیندا ہے۔

رانجھا راتھ ویب دا جنانی نہیں اک نو یکلہا بال ہے جیہڑا راتھ ویب دا جنانی توں،
وڈا ہو کے آپنے بھراواں وچ رن توں انکاری ہے۔ ایہہ بال وڈیاں دے کم دا کوجھ
پچھان بیٹھا ہے تے ہن ایس کم دے ترور دی بھال وچ نکلو ہے۔

جدوکی رانجھے نوں سمجھ رلی جو ”نہیں چناہیں جائیں“ تہو کا اوہ نتھاواں تھی گیا۔ سو
 قصے دا موہرا نتھاواں دمودر وی جھنگوں نکل کے ہزارے اڑیا تے ایس نوں نتھاویں
 نوں رلیا:

اگے رانجھا دل اداسی مکے نہ مول نکایا
 چو چو کردے لوک ہزارے رانجھے ایہہ سن پایا
 قسمت دانا پانی یارو دیکھاں کدے اٹھایا
 آکھ دمودر نال رانجھے دے اساں وی چلنا آیا

دمودر دا آون قصے دی بنتر دیاں گجھیاں رمزیاں دا جھلکار سانوں دیندا ہے۔
 نتھاویاں تے تھاں والیاں دی ٹکڑ قصہ کیویں بندی ہے تے قصہ بناون والے آپ
 کتھے کھلونڈے نہیں۔ قصہ سنن والے کون ہن تے قصہ سناون والے دا اوہناں نال
 کہا ساںگا ہے۔ رانجھے دے نتھاویں ہوندیاں ساراں او دھروں دمودر آن ہزارے لتھا
 تے ایہدھروں ہزارے دی لوکائی دا واج ساڈے کنیں پیا:

گلی گلی جو لوک بہندے سمناں گل بنائی

موجم سویا دھیدو تائیں ہو یا نچھکا بھائی
 پہلاں دھیدو دکھ کریہاں پچھے کپ لڑھائیں
 آکھ دمور کوچے کوچے ایہا گل سن پائی
 انگل جوڑی نال دھیدو دے اسیں لگے پھرا ہے
 گھیں سن سن لوکاں کولوں طعام نہ مول کھوا ہے
 ان ڈنھی بھونیں سبھ کدائیں آکھو کدے جلا ہے
 آکھ دمور ایہہ دل ٹھہری لئی طرف ونجا ہے
 بڈھی بڈھی جو وچ ہزارے گل نہ کسے بھائی
 موجم سویا کاج رہایا، گل نہ رہی لکانی
 ڈردے لوک سبھ آکھن ناہیں ایہا وڈی وڈانی
 آکھ دمور سائی تھیںسی جو رب سچے بھائی

ڈاڈھیاں دی کیتی لوکاں پچائی تے نہیں پر لوک ڈاڈھیاں دا ہتھ نہیں روک سکے۔
 مغللاں دیاں سکداراں ساہویں کھلوون مغللاں ساہویں کھلوون ہے جیہڑا اگانہہ ہوسی
 اوہدے نال وی اوہا واپری جو رانجھے نال واپری ہے۔ لوک رانجھے دا دکھ پچھان سکدے
 نہیں، اوہ آپ جو ہر ویلے سکداراں تے سکداراں دیاں جھماناں دی مار وچ رہندے
 نہیں۔ پر اے اوہ رانجھے نوں اپنے وچ وساوں یاں آپ رانجھے وانگ ہوونجن جوگے
 نہیں۔

ڈردے لوک سبھ آکھن ناہیں ایہا وڈی وڈانی

وڈی وڈانی (حیرانی) ایہا ہے جو لوک ڈردے آکھن جوگیاں آکھ نہیں سکدے
 کرن والیاں کر نہیں سکدے۔ آکھیا کیویں جاوے۔ آکھن کرن کیویں تھی ونجے۔
 ایہہ اوکڑاں نہیں دمور دیاں تے اوہدیاں سنئیراں دیاں۔

آکھ دمورر سائی تھیسئی جو چے رب بھانی

اتجھے حوصلہ رانجھے نوں پیا دیویندا ہے کہ لوکائی نوں کہ آپ دمورر شاعر نوں؟

ان ڈٹھی بھوئیں سبھ کدائیں آکھو کدے جلا ہے

ایہہ نری رانجھے دی پنچھ ہے کہ ایہہ ہزارے دیاں نتانیاں لوکاں دا، دمورر دیاں
سُنیراں داتے دمورر دا آپنا او جڑ ہے؟ ”لمی طرف“ کوئی لُوہ نہیں، ایہہ ویہاروں باہر
ونجن دی دلیل اے۔ ایہہ اوہ ”طرف“ اے جتھے ہیرتے رانجھا قصے دے انت وچ
ہئے:

آکھ دمورر اکھیں ڈٹھا لمی طرف سدھائے

رانجھے دی حالت دے دورنگ دتے گئے نیں، ہک ڈر:

سن سن مارن سندی مسلت دھیدو پیلا تھیندا

تیسے جند کھسن کر یارو نہیں اجائیں تھیندا

تے دوجی اداسی:

اگے رانجھا دل اداسی مکے نہ مول بُکایا

ڈر اک عام نمانے دا ہے جیہڑا ڈاڈھیاں دے ڈھائے چڑھیا ہووے۔ ایہہ رنگ
رانجھے نوں لڈن نال جوڑیندا ہے۔ اداسی سادھاں سنتاں دا رنگ ہے۔ اداسی ہوندى
ہے الگ تھی وونجن، دنیا داری دے ہر لاگے، ہر کھچ کولوں وکھرا ہو کھلوون۔ ویکھن وچ
ایہناں دونہاں رنگاں وچ اتنی ای وٹھ ہے جتنی ترٹھیاں نمانیاں تے سادھاں سنتاں
وچکار دی جاندی ہے۔ ترٹھے بندے نے کسے شے نوں گھٹ کے پیا ہوندا ہے۔
جیہدے کھسن دا اوہنوں ڈر ہوندا ہے۔ ہور کجھ نہ ہووے تے اپنی جند ای ہوندى
ہے۔ اداسی وچ کسے شے نال جوت نہیں ہوندى۔ بے رنگ ہوون ای اداسی دا رنگ
ہوندا ہے۔ اداسی بندے نوں دنیا داری سانگیاں توں ایہناں سانگیاں وچوں جمیاں

دیگاں توں سکھنا کر دیندی ہے۔ ڈر وچ بندہ چالو ویہار دی اک دکھالی نالوں ترٹ کے ڈوجی دی اوٹ لبھدا ہے پر اداسی بندے نوں اصلوں ویہار باہرا کریندی ہے۔ رانجھا ڈرتے اداسی دے وچکار ہے۔ ہزار یوں رانجھے دانتسن زرا ڈر پاروں وی نہیں تے گھری اداسی پاروں وی نہیں۔ دن وچ وکھرے پئے دسیندے نیں پر ورتن وچ ڈرتے اداسی، عام نمانے تے سادھ سنت، اکدو جے نال جڑے ہوئے اکدو جے وچوں نکلدے اکدو جے وچ ڈھلدے روپ ہوندے ہن۔ ہر رنگ وچ اپنے توں وکھرے رنگ وچ وٹن دی سکت ہوندی ہے۔ ہزارا چھڈرن ویلے رانجھے دارنگ وی رل ملواں ہے:

کھونڈی تے ہتھ ونجلی کیتی چلن تے چت چایا
 چیرا لال اتے انبری مجھ نیلا کھیس بنھایا
 تک بلاک تے کنیں لڑکے چونیاں رن نھن لایا

ایہہ بانا رانجھے نوں اوہدے چھڈے چھوکر نال وی جوڑیندا ہے تے اوہدے اگوکر نال وی، اوہدیاں مجبوریاں نال وی تے اوہدیاں سلکناں نال وی۔ کھونڈی انبری (لوئی) تے نیلا کھیس ماہیاں چھیڑواں دیاں نشانیاں ہن، نالے اُجڑیاں پردیسیاں راہیاں دیاں، پر ایہناں نشانیاں دے نال سکھال وسدیاں گھروالاں دیاں نشانیاں وی گڈاؤڈ نیں۔ لال چیرا تک بلاک تے کنیں لڑکے۔ کھروے جنگل واسے دیاں رنگاں نال ملوک وسیبے دے رنگ وی نیں، آونی فقیری دے نال چھڈی امیری دے رنگ وی نیں۔ کھونڈی پشوواں نوں ہک کے راہے پاؤندی ہے۔ کھونڈی والا جانو ہوندا ہے تے پشو انجان۔ کھونڈی والے کول اک اگدوں متھیا نقشہ ماڑچنگ دا ویلے کویلے دا ہوندا ہے، جس ہر اوہ پشوواں نوں ولدا سانبھدا چھیڑدا موڑدا ہے۔ ونجلی ان متھیاں، ان ڈٹھیاں دی دس پاؤندی ہے، اپنی سکت دی سبجان کریندی اے۔ کھونڈی تراہ راہیں

جیاں نوں جوڑیندی اے، ونجی سنبان راہیں۔ نیلا مرن دا رنگ اے تے رتا جیوں دا۔
 سادھاں دی رمز وچ دنیا توں مرن جیوں پون ہوندا ہے، نیلیوں لنگھن زتے بچن ہوندا
 ہے۔

پر ایہہ ساریاں رمزاں رانجھے دے بانے وچ گڈاوا تے۔ آپنیاں ریتل رنگاں
 تال اصلوں بدھیاں نہیں رہیاں۔ ہک رنگیاں نہیں رہیاں بہوں رنگیاں تھی گئیاں نہیں۔
 اکدو جی تال کھسہ یاں کھیندیاں تے اکدو جی نوں پھٹکی گوہڑی کریندیاں جا پدیاں
 میں۔ لال چیرا تے بلاک لڈکے تے چونیاں دی زن ٹھن امیری دے ظاہر باہر دیاں
 نشانیاں ہوندیاں ہویاں فقیری دے اندرون دیاں نشانیاں وی بن سکدیاں نہیں۔
 جیہناں نشانیاں راہیں امیری آپنی پچھان کریندی ہے فقیری اوہناں ای نشانیاں راہیں
 امیری دے توڑ دی پچھان کرا دیندی ہے۔

دمودر رانجھے دے بانے دیاں اندر وکیاں رمزاں دل حالے کوئی اچھا دھیان نہیں
 دیوایا۔ ہک رانھاں جایا ملو کڑا چھوہر گھر چھڈ پر دیسی ہو فریا ہے۔ سو اوہدے بانے وچ
 سچ سجا ای بہوں رنگیاں شینیں اکھیاں ہوئیاں جا پدیاں نہیں۔ رانجھے خرچ پئے نہیں
 بدھا اوہدیاں سکتاں تے مجبوریاں ای اوہدا خرچ نہیں۔ اوہدے بانے دیاں رمزاں
 دیاں تے ہن پر اے سٹیاں پیاں ہن۔ آپنے میل نوں مھوڑ کے رانجھا پنہ پے گیا
 ہے۔ ایہہ پنہ ای اوہدا تھیون ہے۔ حالے ایس پنہ دے ہکو سرے دا اوہنوں پتہ
 ہے جو پچھے چھڈ یوس۔ اگے کتول دینا ہے ایہہ اوہنوں سار نہیں۔ اے پچھے دا ڈر
 اوہنوں اگانہہ بھائی آوندا ہے اگوں دی تانگہ ناہس رلی۔ پر خبرے اداسی بی ہے اگوں
 دی تانگہ دا۔ پچھے دے ڈر دا رانجھے اے ایتنا بھار ہے جو اوہنوں بنے کھنے دا دھڑکا
 ہے۔ اوہ اک تھاں رات رہن مسیتے وزیا تے اوتھے جٹاں دی اک ڈھانی وی آن
 لٹھکی۔ رانجھے جاتا جو ایہہ بھراواں دے گھلے واہرو ہن جیہڑے اوہنوں نپ کھرن لئی

آن پئے ہن۔

ایہہ جٹ بھراواں دے گھلے تاں نہ آہے پر ایہناں دا چالا سانوں بھراواں دے
بول پھتے کریندا ہے:

ہن تھی کر جٹ کماہے

آپنی لوڑ بدھے ایہہ جٹ ماڑ چنگ نہیں نکھیر دے۔ پک تھیو رکڑی رانجھے نوں
دیکھ کے اوہدے نال پر نیون لوڑ دی ہے۔ جٹ رانجھے دے وڈ کے بن بہندے نہیں۔
آپنی جات تھیو دسدے نہیں تے گڑی دی ماں نوں رانجھے ولوں ہاں کر دیندے نہیں
اوہ بنیا سریا اوہناں دے کھاوون پیون لئی آن دھریندی اے تے جٹ کھا پی کے راتیں
راہے پین دی کردے نہیں:

دل وچ دغا بھکھ دا جٹاں وڈے کوڑ الائے

اوہ رانجھے نوں وی ایس متے وچ رلاوون لوڑ دے نہیں:

دھیدو آ کھواہاں قسمت بوہا چا مراہیں

کارن پیٹے کوڑ بلیا سے کھاندے اٹھ ونجاہیں

مٹھا نوالہ سائیں دتا ہويا نصیب اساہیں

آکھ دمورر چنڈا مندا کر کر گھٹ پواہیں

رانجھے دے بھراوی اوہنوں اوہدی قسمت (حصہ) دیون تے اتا دلے نہیں تے

ایہہ جٹ وی۔ پر ایسے "قسمت" کولوں رانجھا بھجیا ویندا ہے۔ رانجھا وی بھکھا اے پر

بھکھ اوہدے دل وچ دغا نہیں بھریندی، دغے دی سنجان بھریندی اے:

نمھوں نیت دواہ کرن دی تساں آکھ سناہیں

ایس کھاوون توں بھکھ چنگیری نہیں پسند اساہیں

حق پرایا کوڑ بول کے ڈرو خدا توں ناہیں

آکھ دمودر سُنہو چاچا ہتھ حرام نہ لائیں

چاچا آکھ کے رانجھے کوڑے سچ اُتے رواجی ملاحظے دی کھنڈتے کیری ہے پر نال
ای ایہناں مکریاں جٹاں نوں ساک بنا کے سانوں اپنے بھرا وی چیتے کرائے نہیں۔
ایہناں ”چاچیاں“ نال ناکرا ایہہ وی دسدا ہے جو مالک جٹالی دے مُکھ دغے والے
وسیبتوں رانجھا اے بہوں دراڈا نہیں تھیا۔ اے پرانے ساک اوہدے مگر نہیں تے
رات براتے اوہنوں مونہہ آن دکھال سکدے نہیں۔ کدے اوہدے نال دغا کرن لئی
کدے ہوراں نال دغا کرن واسے اوہنوں ورتن لئی۔ رانجھے نوں آپنیاں ایہناں
پچھلیاں توں (نال ہوندیاں وی) اک گل نکھیر دی ہے، ایہہ دغے نال مُکھ نوں
مادے نہیں تے رانجھے مُکھ نال دغے نوں ماریا ہے۔ جٹ رج رجا کے مسیتوں
بہن لگے تے:

اٹھ دھیدو نالے نوں ہویا بے مُکھ سائی

رانجھے دے پنہ دا کارن تے اے وی جند دا بھوہ ای ہے پر ہن اپنے میل
والیاں توں اپنے دکھرپ دی سجان پکیری ہوندی دیندیس:

جی دے بھے چلیا اٹھ دھیدو ویندا ہے پُپ کیتی

جیہے آئے تہے چلے ایہہ گل اساں جو کیتی

منگے ٹک نہ چکھے ودیفے لسی پا نہ پتی

آپنا مُکھا سمھال مچھانی پیا ہی مسیتی

انج جا پدا ہے جیویں رانجھا مچھانی نوں اوہدی امانت پیا موڑدا ہے (مُکھا موڑنا لئیا
مال موڑن نوں آکھدے نہیں) پر نال ای اوہ مسیت وچ ہوئے ایس او اگھت سودے
وچ اپنی وٹک وہاج دا لیکھا وی پیا کریندا ہے تے لوبھ توں آپنا پلا جھاڑ کے پیا
ویکھدا ہے۔ (ودیفہ اوہ ٹکڑے جیہڑا بچ والے نیکی کماون لئی مسیتے بیٹھیاں نوں

پجاوندے نہیں۔ ودیفہ اوہ رزق وی اے جیہڑا عالماں فاضلاں شاعراں نوں سرکاروں
ڈھیندا ہے۔)۔ ایس اندر جہات راہیں رانجھا آپنے وکھرپ دا گیان کریندا ہے، ”ایہہ
گل اساں جو گیتی“، تے آپنا نو یکلہ راہ بھالیندا ہے:

راہ چھوڑ او جھڑ نوں تھیا مت پھچوں کوئی آوے

اوجھڑ دے ڈروں لوک پھھلیاں نوں نال گھن کے نردے نہیں، اوہناں دی وکھائی
لیہ نوں نہیں چھوڑیندے۔ رانجھا پھھلیاں توں ڈردا اوجھڑ ول ہو ویندا ہے۔ عاشقاں دا
اوجھڑاں نال پرانا جوڑ ہے خبرے ایس پاروں جو عاشق تے اوہ مگروں بندے نہیں پر
پھھلیاں نال اجوڑ اوہناں دا مڈھوں ای بن کھلوندا ہے تے پھھلیاں دی واہر دے
ترٹھے جی بھیانے اوجھڑاں وچ جاوڑدے نہیں۔ بلھے شاہ وی آکھیا:

جس اوجھڑ تھیں سبھ کوئی ڈردا

اوہ میں ڈھونڈاں چائیں چائیں

اوجھڑ وسیب دیاں ٹھکیاں لیہاں دا ترور ہے۔ اُتھائیں کوئی جانیا بدھا راہ نہیں ہوندا،
کوئی تھوہ نشان نہیں ہوندا۔ اُتھائیں پھھلیاں دے واہر و نہیں وڑدے سو پچھا گواچ ویندا
ہے تے اگے دا پتہ کوئی نہیں ہوندا۔ ان سونہیاں پینڈیاں نال واہ پوندا ہے۔ بے سرز
ہووے تے اوجھڑ سرت نوں نویں جاگ لاوندا ہے۔ نو یکلہاں وستیاں وسیندیاں نہیں
تے نویں سانگے جوڑدے نہیں۔

اوجھڑ جھاگدے رانجھے نوں:

کندھی اُتے تھینہ وسیندی ڈوروں ندریں آوے

ایس وتی وچ رانجھے دا بہوں آدر تھیوندا ہے۔ اک ساؤ تے سوانی اوہنوں رات

رکھیا رچ کھوایا سچ سوایا تے اوہنوں اُتھائیں وسن دا آکھیو نہیں۔ پر رانجھا نہیں بکدا۔

رانجھے دے پنہ دے ترے کارن ہن تائیں سہی ہوئے نہیں:

”پھلیاں دے دے دا ڈر، جس پاروں اوہ ہزار یوں نکلیا، سسیتوں ٹھا، راہ چھوڑ
اوجھڑیں وڑیا۔ ٹھکھ جس پاروں اوہ ایس کنڈھی والی وتی نوں آیا:

وزیا وتی طمے پیٹ دے کچھ ٹکڑا موبہ پائیں

تریجا کارن ہک ان جاتی جیہی سک ہے، دے دے ڈرتے ٹھکھ دی مارتوں
پریرے کسے واسے دی، خبرے ایہہ اداسی والے بی دی پھوٹ ہے۔ تھینہہ والے
مہرباناں کولوں وڈیا منگدا آکھدا اے:

کر زیارت پیراں سندی رہساں اتے جائیں

”پھلیاں دے دے توں دو ڈرنیں:

ہک جنڈ دا، جس پاروں بھراواں توں ترٹھاتے ڈو جا اپنی بندیاں دے کھسن دا
جس پاروں مسیت والیاں جٹاں توں ٹھیا۔ ٹکر دی ٹھکھ تاں نالو نال ہے پر اوہ دے
دا کمایا ٹکر نہیں کھا پچا سکدا۔ اوجھڑ جھاگ کے رانجھا ”پھلیاں دے ڈروں وی ٹھیا ہے
تے ”پھلیاں دی دتی پچان وی ونجانیوس۔ سمجھو پچھلی پچان گوا کے ای ”پھلیاں دے ڈر
دا کھیرا پھٹیا ہے۔ کنڈھی والی وتی وچ اوہ اپنی جان پچان انج کرویندا ہے:

اتوں ڈھٹھا زمیں پچھاڑیا مینڈا کوئی نہ سائیں

جے کوئی اگا پچھا ہووم تینوں آکھ سائیں

نہ کوئی نوہ نہ تکیا مینڈا کوئی کتھاؤں ناہیں

کیہڑا ماں پو آکھاں تینوں ڈنھے سنے کتھائیں

ایہہ بے پچھان ہوون اک نوں رنگ دی پچھان ہے جیہڑی آپا ونجاون تے آپا
سمالن دے دو موبے پنڈھ نے رانجھے نوں دتی ہے۔ ہن اوہ چھڑا ”آدم“ ہے اتوں
ڈھٹھا زمیں پچھاڑیا۔ مالکی والیاں دی آج کوئی بہشت وچوں نکل کے دھرت واساں

ورگا ہویا، بندہ بنیا۔ ایہہ کوئی نہ ہوون یاں "کوئی" ہوون اوہ بے رنگی ہے جیہدے وچ سارے رنگ سمون دی وت ہے۔ اپنی سوڑی میں دی سبجان گوا کے رانجھا ڈوجیاں نوں ویکھن، اوہناں نال اک ہوون جوگا تھی گیا ہے۔ ایہو کنڈھا اے جیون دے ویہن دا جھماں اوہ ہن آن بجا ہے، چنانہہ دا کنڈھا:

وچ کنارے رہن کیتوئی وے چناؤں کنارے

کنارے رہن والیا توں اپنے اکلاپے وچ مست ہیں۔ توں اپنا پچھا چھڈ کے کنارے ہو بیٹھا ہیں پر کنارہ ڈوا ہوندا ای۔ ایہہ پچھلیاں دی بُوہ دا کنارہ وی اوتے چنانہہ دا وی، چنانہہ جیہڑی نویاں ان ہویاں ان ڈٹھیاں سانگیاں دی سردل ہے جیہڑی اک نوں دنیا دی ونگار ہے۔ اپنے دکھرے متھے آپے توں اگیرے کوئی سانجھا، اتھاہ، سدا ویہن آپا ہے ای چنانہہ جیہدے وچ وہانی تے آونی اک ہو وپندیاں نی۔

چنانہہ دی نیز رانجھے دی ونجلی وچ سُر بھریندی ہے، اوہدے گچھے گن نوں باہر آندی ہے، اوہدی سکت نوں ہوند دیندی ہے۔ رانجھے دی نوں ہوند چنانہہ ساہویں ہوون نال جمی ہے پر ایہہ ہوند چنانہہ وچ وڑ کے اوتھوں نویاں میلاں تے سکتاں دے سنہڑے گھن آئی ہے۔ ونجلی دے سُر چنانہہ دیاں چھلاں وچوں پنجاں پیراں دی بیڑی ظاہر کریندے نیں۔ ایہہ پنچ پیر، رانجھے دی ونجلی دے ایہہ وگری، ایہہ سخی کون نیں جیہڑے رانجھے نوں اپنا چھیواں کر کے مجلسیں چا بہاوندے نیں، اوہدی حقیقت سُن دے تے اوہنوں نویاں منزلاں دے سنہڑے دیندے نیں۔

دغیاں وچ ولی، دابیاں پٹھ آئی خلقت نوں سدا ای لچھیاں وڈکیاں دی ٹوہ رہی ہے، جیہڑے سچے پیار ملاپ تے سد یویں انند والے ورتارے دی دکھالی دیون تے اجیہے وسیب دے جھنڈے چاون جیہڑا دابے دغے والے اجوکے وسیب دا تروڑ ہووے۔ پر چالو ورتارے دے موہری وی چتر ہوندے نیں۔ اوہناں نوں خلقت دی ایس تاگھ

دی سونہ ہوندی ہے سو اوہ اجیہے اُسار اساردے ہن جیہڑے اُتوں دا بے دغے والے
 ورتارے دا تروڑ دین، خلقت وگ تگ اوہناں دل ڈھکے، آپنیاں تانگھاں دے لور وچ
 اگلے بوہیوں اندر وڑے تے پچھلے بوہیوں انجھول ای مُز دغے دا بے والے ورتارے
 دے کھو بے وچ جا ڈگے۔ ایہناں من موبنیاں اُساراں اُتے نوری مہاندریاں والے
 ست پیڑھنیے پنڈت ٹھا کر عالم تے سجادے بہندے نیں جیہڑے بول بچن وچ اُپرلی واہ
 ورتن وچ باتشاہواں راٹھاں لشکریاں اہلکاراں ٹھگاں دھڑویلاں دا الٹ جا پدے نیں پر
 اصل کرنی تے اصل ٹیجے ایہناں دے اوہناں والے ای ہوندے نیں۔ ایہہ نوری
 مہاندراے لوکائی دیاں نابرتانگھاں نوں ولا ورچا کے مُز چالو ورتارے دیاں لیہاں تے
 چاڑھ دیندے نیں۔

پیری دے ایس دُنیا داری رولے پاروں لوک ریت وچ پیری اک سہنا بن گئی،
 اک پت وکھالی جیہدے وچ دکھاں والیاں آپنیاں آساں نوں پگدیاں ویکھنا، تے
 نویں پنہ پون لئی پرانے لوک دردی سادھاں فقراں کولوں تھا پڑا لینا۔ پنجاں پیراں
 دی بیڑی وی اک سہن وکھالی ہے، لوک ریت دا اک ڈھوا ہے جیہڑا رانجھے دے
 وچھوڑے تے اداسی نوں نینہہ دی جاگ لاوندا ہے۔

وڈکیاں دا کم ہوندا اے گھر کن ٹھاکن۔ وڈکے وسیب دی چالو ریت پر تیت دے
 پالنہار ہوندے ہن، نویاں نوں پرانیاں لیہاں اُتے چاڑھی رکھن اوہناں دا فرض ہوندا
 ہے۔ پنج پیر کوئی نو یکلے رنگ دے وڈکے نیں جو ہن وڈکے ای پر رانجھے نوں گھرک
 جھڑک کے پچھانہہ نہیں ٹوردے، جٹ بن کے کماون دا نہیں آکھدے۔ اوہدی ونجلی
 سُنن تے راضی نیں (ونجلی تے ویہلزداں نکمیاں دی کار نہیں ہوندی؟) نالے اوہنوں
 ہیر دی دس پنے پاوندے نیں۔ ایہہ چنگے وڈکے نیں جیہڑے سوادوں بھلکدے نہیں،
 سگوں آپ وی سُر سواد وچ مست نیں تے چھوہرنوں وی سواداں دے انند دی گھل

پنے دیندے نیں۔ کتے ایہہ پنج پیر پنج سواد ای تے نہیں: سُنن، چھوہن، سنگھن، چکھن تے ویکھن۔ سادھاں دی بانی وِچ پانجا ایہناں سواداں دی کنتر واسے آوندا ہے۔ (مادھو لال حسین دیاں بولاں وِچ وی ایہہ بندے دی ہستی دی بیڑی دے اسوار نیں:

پنجاں بیڑی و بہن لڑھائی)

ایہہ سواد بندے دیاں سکناں نیں، اوہدی ہستی دا ڈھرا نیں۔ اتھے فقیری دی لوک ریت نال جُڑ کے سواد دھوتے گئے نیں اوس کوچھ توں پاپ پلیتی توں جیہڑی دنیا داری نے ایہناں دے مونہہ تے ملی ہوئی ہے۔ دنیا داری دی پاپ پلیتیوں چھٹ کے ایہو سواد ہک نویں سکت دے موڈھی بن گئے نیں:

کر کر محکم گل سپورن پیراں دُدھ پوایا
 سبھ رشنائی دھیدو پائی سبھ کجھ ندریں آیا
 ویکھدیاں دکانا رانجھا در پیراں توں پایا
 آکھ دمور پیر سدھانے رانجھے ندریں آیا

ایہہ سکت اک نظر ہے، اک رشنائی ہے، جیہڑی سواداں دا سواد ہے۔ ایہہ نظر ایہہ رشنائی بندے دی جُج ہے، اوہدا ”حق“ ہے، ایہہ بندے نوں قدرت ولوں ڈر ہے۔ قدرت پنج پیراں دے رُپ وِچ آپ بندے دے اندروں اُسر کے اوہدا ہتھ پھڑدی ہے۔

سادھ بانی وِچ پانجا حیاتی دے مول تاں دی کنتر لئی وی آوندا اے، پانی بھامٹی وا تے امبر (پنج تت کا پتلا نانک میرا ناؤں)۔ پنج تت جند سریر دی ہنر دا مول نیں۔ ایہہ بندے دی جگ نال جیا جون نال سانجھ دا نشان نیں۔ پنج تت دا اکتھاں ہوون قدرت دی کار ہے۔ ایہہ اکتھاں ہوئے تے چھیواں بنیا، صورت بنی، سُر تے اُجج جی۔ پنجاں پیراں دی مجلس چنانہہ دیاں لہراں تے جُوی تے چھیواں رانجھا و نجلی پھڑ وِچ

سو پنجاں پیراں دی چنانہہ اُتے دکھالی رانجھے دی ہوند، اوہدے مہاڑ، تے کرنی
وچھے قدرت دے ہتھ دی نشانی ہے۔

دُدھ پیون داسگن پرانی پشو پال وسوں توں ٹریا تے ہُن تاآیں ساڈے وسیب
وچ نویں ساک اُتے سبھ منظوری دی مُہر دی نشانی ہے۔ پنج پیر رانجھے دا کاج کر کے
دُدھ پیون داسگن کریندے نیں۔ ایہو سمجھو نشان ہے رانجھے دی نویں ہستی دے
اوہدے نویں گن دے سبھ سانجھا ہوون دا۔

سو بیڑی اوہ بیڑی نہیں چنانہہ اوہ چانہہ نہیں جیہڑے لڈن دی واری میل بند
وسیب وچ بندے دی مجبوری تے باندھ دا وسیلہ آ ہے۔ ہُن بیڑی تے چنانہہ بندے لئی
نویں کھل نویں جاگ تے نویں آہر دی وزگار بن گئے ہن۔

چنانہہ دی کندھی پنجاں پیراں والی سُہن رات آئی تے رانجھے اُتے پر سبج سبھ ای،
رانجھے دے سبھ سانجھا ہونڈیاں سار ای، کھنڈ کے دمور تے اوہدیاں سُنیڑاں دی سُہن
رات بن گئی۔ جیویں ہر تھاں حاضر ناظر دمور سُنیڑاں دی سانجھی سوجھ ہے تیویں پنجاں
پیراں دی کرنی وی دمور دیاں سُنیڑاں دی سانجھی سُہن رات ہے۔ ایس رات اوہ ہیر
رانجھے دانینہہ جوڑ کے پنجاں پیراں دا ورتیا دُدھ پیوندے نیں۔

دمور ہار پنجاں پیراں دی کرنی کہانی دے اندر وی ہے تے کہانیوں باہر وی۔
کہانیوں باہر بیٹھے سُنیڑاں دے من وچ تے ہیر رانجھے دا سنجوگ بن گیا ہے۔ پر کہانی
وچ وسیندے ہیر رانجھے اے ایہہ ہونی ورتی ہے، کہانی دے پڑ وچ نتر کے ویہار دے
پورے کھلار نال گھول کر کے ای پنجاں پیراں دی کرنی اوہناں دیوں اندروں بولنی ہے۔

کہانی وچ پنجواں آون والا مُڑ رانجھا ہے۔

اوہ کہانی وچ اوتھوں وڑیا ہے دتھوں اساں لڈن تے ہیر دے آتن نوں چھڈ کے
دمودر نال ہزارے ٹر گئے ساں:

رات گزار سویرے اُنھ بیڑی دھر متا پکایا
جیونکر مست ہانھی دی چالی حال اجیہے آیا
کنگن پاء رتا گھن کپڑا چڑھیوس رنگ سوایا
آکھ دمودر حال نویلے بیڑی اُتے آیا

چنانہہ دی سُہن رات نے رانجھے دی اداسی نوں وسیب کولوں اوہدے دکھرپ نوں
اک نواں رُوپ چاڑھیا اے۔ ایہہ فقر دا رنگ اے جیہدے نشان کنگن تے رتا کپڑا
نیں۔ دغے دا بے دے مارے، وسیب دے رڈے رانجھے دے سرڈ نے اوہدے اندر
خلقت دیاں جُگال پرانیاں سانجھ سُہنیاں دا چائن لایا ہے۔ وجوگ تے دکھرپ دی مارو
جھاگ وچوں اوس نوں سانجھ دی راہ ادھی اے، نوں سرت نے اوہدے اندر اک
نووں سکت بھری اے۔ ایس سکت وچ اک پک اک بے پرواہ مستی ہے، سپن سواد دی

مستی تے سپن سچ دا پک۔ رانجھے دا ایہہ روپ وجوگیاں زڈیاں روحاں نوں تڑت
 پوہندا اے۔ اوہناں نوں رانجھے دی نویں ذکھ انج ہے جیویں کوئی اندر مدھی سہن تانگھ
 سچ بن کے ساہنے آن کھلووے۔ ایہناں رُوحاں وچوں ای لڈن اے۔ پوندنا کرا رانجھے
 دا اوہدے نال ای ہویا۔ لڈن پچھیا کیدھروں آیا ہیں تے کیدھر ونجنا ای۔ رانجھے آکھیا:

قسمت روز نہ پھرے پچھوئی لیتی پھرے اساہیں

تھی سیلانی پھراں ویکھدا ساک نہ سین کدائیں

کھوٹھی ونجلی ایہہ دوے ساہی ایہہ سرود وگائیں

ایس گل وچ لڈن نوں اپنی ورتی تے دی پر اوس ورتی نال جڑی ہوئی، اوہدے

وچوں نکلی، کوئی نوئیکی شے وی دیوس۔ ونجلی سن کے اوہ اک نویں سپن کلاوے وچ

آگیا:

شینہ برنڈے چیتے مونی سبھ تماشے آئی

اجگر ناگ چٹوین پنڈا ویکھن نوں سدھرائی

لڈن بنا شرابوں کھیوا واتوں جھگ وگائی

آکھ دمودر لڈن آکھے رانجھے چاء رہائیں

ایہہ کون ہے جیہنوں وسیب وچ کوئی ساک سین نہیں جھلدا پر قدرت نال ایہدی

ساکا چاری اجیہی اے جو جنگل واس مریلیاں وی ایہدی ونجلی سنی اے تے اپنا جماندرو

وسب ونا کے پیار وچ کھیوے ہوگئے نیں۔ لڈن ایس سپنے نوں سچ کرنا چاہوندا ہے۔

اوہ رانجھے نوں اپناون تے نال رکھن واسے اوہنوں اپنا سارا دست ویوا منگو مجھیں تے

رناں دیون دی کردا ہے پر رانجھا کجھ نہیں کھندا نہ منکدا بس:

آکھو تاں دوئے گھڑیاں چاچا پاسے پلنکھ ساہیں

ایہہ ماڑی جیہی منگ لڈن نوں سُہن لورے وچوں کڈھ کے مڑ اپنی مجبور وسیہی
 ہوند وچ آن بہاوندی ہے۔ دُبدھا وچ پھاتا لڈن چُپ ہے۔ بکتے میرے لئی قسمت
 پچھو نہی تے نہیں پھرن لگی۔ کیہ پل دے سُہن سواد دا مُل وسیب وچوں اپنی ہوند
 دِنجاون اپنا رزق گواون اے۔ فقر پھکڑی راہیں اوہنوں مُہدا اوہدے اندر لے اُتے پرکھ
 دا بھار ودھاوئدا اے:

کوڑی دنیا کوڑا عالم کوڑے لارے دیندا
 میں نہ راضی منگن اُتے گھت سوال منگیندا
 جاں میں منگیا گھوٹو لگا مول جواب نہ دیندا
 منے اُتے سون نہ دیوے رتاں مجھیں دیندا

اوڑک ملاح بولیا:

دھی چوچک دی بھین پٹھانے کردی اے من دے بھانے
 تینوں دیکھے جاں سر مارے تاں توں اس نوں جانے
 چارے نیمیں نوائیاں حکمیں ہنڈدی چڑھی کمانے
 اکبر کولوں ڈرے نہ مولوں ہوندے مغل نتانے

رانجھے دے مونہوں چاچے دا لفظ لڈن دے نال سانوں وی سُہن لور وچوں کڈھ
 کے رانجھے دیاں جٹ ساکاں دے چیتے راہیں وسیب دیاں مجبوریاں وچ موڑ لیا یا سی۔
 ہُن ہیر دے پو بھرا وی پرت آئے نیں۔ لڈن واسے ہیر اک راتھ ہے جیہنے اک
 دُوجے راتھ نوں بھجا کے اوہدی جند بچائی، اوہنوں رزق دتا، وسیب وچ اوہدی گواچی
 ٹھاہر پرتائی۔ لڈن اپنی نابری تے من مرضی دیاں خداں دیکھ بیٹھا ہویا اے۔ من دے
 بھانے کرن دی گھل اتھے چھڑی ڈاڈھیاں نوں ہے تے ہیر ڈاڈھیاں وچوں ہے۔
 بھاویں ہیر لڈن نوں اپنے زور تے رکھیا آہا اپنیاں ساکاں دے زور تے نہیں پر لڈن

ہیر دی حاکی نوں اوہدیاں ساکاں دی حاکی توں نہیں نکھیردا۔ بے لڈن دی مالک
 مگلاں اگے آکڑ سگدی اے تے ایہدے نال لڈن نوں کوئی گھل نہیں ملدی۔ اوہدی
 باندھ ہتھوں پکیری ہوندی اے۔ مالک دی ہستی ودھن نال کی دی ہستی تاں ای
 ودھدی اے بے اوہ اپنی مرضی نوں مالک دی مرضی وچ گوا دیوے۔ پر ایہہ کی والی
 ہستی دا ای ودھا ہے۔ مالک دی ہستی بھاری ہوون نال کی دی گھل سکت اتکا گھلج
 ویندی اے۔

پر لڈن ذی مجبوری رانجھے دی مجبوری نہیں۔ رانجھے دا وجوگ، اوہدا وسیبوں باہر
 ہوون اوہدی گھل اے:

نہ میں لہنا کسے کولوں نہ میں خط لکھایا
 نہ میں دعوا نال کسے دے سیوں نہ بنا واہیا
 ستھر دھوئیں سدا سائیں اگے کیں پلنگھ وچھایا
 آکھ دمور کر کر گلاں جتی چاڑھ سدھایا

لہنا وہ رہند ہے جیہڑی کسے دی دینی ہووے۔ خط اوہ لکھت اے جیہڑی بھوئیں
 یاں مال دے لین دین لئی لکھیجے۔ ایہہ سبھ ویہار دے اندر ہوون دیاں نشانیاں
 نہیں۔ رانجھا ویہار باہرا اے۔ اوہ لڈن نوں سمجھاوندا ہے بھئی تیری دُنیا ہور اے تے
 میری ہور۔ ڈر دا بھار اوہدے اُتے ہوندا اے جیہنوں آپنیاں لوڑاں پاروں چالو ویہار
 نبھاونا پوے۔ درجے بندی تے حاکی نوں ملنا پوے۔ رانجھا بے لوڑا ہے۔ اوہ ہیر دی
 حاکی دے رعب نوں کیہ جانے۔ لوڑاں چھڈ سکنا ای اوہدی گھل ہے سو اوہ بیڑی وچ
 وچھے پلنگھ نوں چھڈ کے ٹر پوندا ہے۔ اتھے رانجھے دی بولنی وچ اک نونیکلی کاٹ ہے۔
 اوہدیاں گلاں وچ دنیا داری دی، ویہار لیاں آہراں تے بنتریں دی پھکڑی ہے۔

رانجھے دی بولی نے لڈن دے گلوں دُبدھا دا پھاہ وڈھ دتا ہے۔ رانجھے جاندا ہے

وچ لڈن نوں آپی کھل آپی جیوں سکت آپی ہستی دامول جاندا چاپیا۔
 اوہدی اندرلی لوڑ نے اوہدی باہری لوڑ نوں ڈھا لیتا۔ اوہنوں ہک واری وت
 مرن منظور تھی گیا۔ سرتیں ساریں فقر نوں حاکم دی سیجھے چا سوا یوس۔
 قسمت لڈن کان پچھو نہی پھر گئی۔ اوہدے لکھے نورے سنبھل دا وارا پرت آیا۔ پر
 نہیں۔ ایتکیں اوہ ترٹھا نہیں کلپیا نہیں۔ ایتکیں رانجھے فقر دی چھک اوہدے نال ہے۔
 رانجھے آکھیا کھل دی لوڑ توں سبھ لوڑاں واریاں۔ لڈن آکھیا آہو چند دی لوڑ وی،
 جے کھل تینڈی صورت ہووے، تینڈا سر ہووے۔

لڈن دھا چلیا پل پچھوں تاں پھر کچھر چایا
 جے میں مویا صدقے کیتا کم رانجھے آیا
 وار بڈھیدی ہن مر ویندا جے توں ٹر سدھایا
 آکھ دمور دھیدو تائیں آن کے پلنگھ سوا یا
 اک موت رانجھے نوں پلنگھ سواون وچ ہے، اک موت رانجھے نوں ہتھوں گواون
 وچ ہے، لڈن نوں پہلی موت قبول ہے۔

پلنگھ چڑھائی پاروں ہیرے پلنگھ تے ندریں آیا
 ماریا دھرک پئی وچ نہیں سرنائی تلہ نہ چایا
 آتن ہو حیران کھلوتا اس دے جی کیہ آیا
 تھر تھل پیا وچ سارے آتن ہسی سخن پچھایا
 انبروں تڑنے وچ جیوں ہی ہرنی نہنسی بدھی
 دعائیں دین تے پیر سورینی سائیں لائے کدھی
 ہو حیران کھلوتا آتن گل نہ ونجے لدھی
 عیب ثواب ہووے کوئی اس نوں نہنھے کائی نہ بدھی

ہیر دی دھائی دی ایس راس جھاکی وچ کھیں الوکار نہیں۔ ایہہ گھڑی ہیر دی رٹھوکی
 ہشنا کی دا سکھر ہے۔ کیویں پنگھ دے ہلارے وچوں ای اپنے مراتے (پلنگھ) دا
 الاگھن ہیرنوں دس پیا اے تے پنگھ ہلارا ای قہر ابھارے وچ وٹ گیا اے۔ (پنگھ
 تے پلنگھ دے لفظی جوڑ دے چکھے اک ہور جوڑ وی ظاہر تھیا اے۔ پلنگھ راٹھ مراتے
 دا نشان ہے تے پنگھ کھیڈ کھیڈ وچ اوس نشان دی سنبھال کرن دا وسیلہ اے۔ ہیر دی
 پنگھ ایویں ہے جیویں باتشاہی شکار منارے۔) آتن دے سہم نے ہیر دی ہشنا کی نوں
 ودھیرے رنگ چاڑھیا ہے۔ پہلی وار آتن دیاں کڑیاں مراتے پاروں ہیر نالوں اپنی
 نکھیر سانوں ویکھیندیاں نہیں۔ جے چوچک دی دھی نوں کجھ ہو گیا تاں ہماڑ بدھیاں
 نہ جھٹسائیں۔ ہانناں وچ ایہہ نکھیر اجیہیاں سہنے بھریاں گھڑیاں وچ ای اچیتی آن
 مونہہ ویکھاوندی ہے۔

سہم دے نال حیرانی وی ہے۔ حیرانی سہم تے تھرتھلی دا انگ وی ہے پر اوہناں
 توں اگیرے وی جاندی ہے۔ اسوں ہیر دا سر لٹھ سبھا جاننے تے ہاں۔ اوہ کیہ کڑواے
 ایہہ سانوں لڈن دس ای بیٹھا اے۔ وت وی ایس ایس گھڑی گڑیاں دی حیرانی وچ
 حیران کھلوتے ہاں۔ گڑیاں پچیاں سوچدیاں ہن ”ایہنوں بنیاں کیہ؟“ تے ”ہن کیہ
 کرے“۔ تے سانوں ایہناں سوچاں تھانیں دور ہیر اک نوں چنانہہ دیاں چھلاں نال
 کھیہندی اپنے پچھو کڑ توں ہمیش لئی نکھردی دس دی ہے۔ گڑیاں دی حیرانی تے سہم
 ایہناں رماں وچ ویکھو:

انبروں تڑے وچ جیویں ہی ہرنی ٹھٹی بدھی

ہیر دی ترکھائی وچ بجلی دی قہروانی تاں ہے پر نال ای باندھوں ٹھٹی ہرنی دا بے وسا
 آدم وی اے۔ ہیر نورے چدھڑ ساہویں وی ہرنی بن کدی آہی۔ ہرنی درباری
 شکاریاں تے درباری شاعراں دی مار وچ ہے۔ ہرنی جنی دا گھل روپ، قدرت دا

ملوک سمہن، جیہدی گھل وچ بے اوڑک تران وی ہے، مرداویں مل مار تران توں
 وکھرا، قدرت نال اک ہوون دے انڈ نال بھریا۔ ہیر دی آپنے میل آپنے پچھو کڑ نال
 جوت تے نکھیر دے گڈاؤڈ رنگ اسیں چکھے وی ویکھدے آئے ہاں۔ ایہہ اچرج گھڑی
 ہیر دی آپنے میل نال جوت دی سکھراے پر ایس سکھروں ای سانوں ایس جوت دا
 انت وی نظریں پیندا اے۔ ایس جھاکی وچ ایہہ وی سینت ملدی اے جو راٹھا چاری
 دی اوٹ وچ ہلارے چڑھی جیہڑی پینگھ ہیر چھڈی اے اوہ مُز نہیں سو جھوٹی، تے جیہڑا
 پینگھ بیڑی وچ ڈاہیا ہاس اوس تے وت نہیں سونا۔ جیہڑی چنانہہ وچ دھرک ماریوس
 اوس توں باہر نہیں سو آؤتا۔

دونہاں رمزاں وچ اچیتی ترکھائی ہے پر وچ اک ڈراونی طاقت ہے بندے دے
 وسوں باہری اواگھت ٹٹ کے چینی، جیہدے اگے کوئی سانہہ نہیں کوئی رکھ نہیں۔ ہرنی
 دے چھٹکارے وچ مُز پھڑیجن دا خوف وی ہوندا ہے پر گھل انڈ دی ترنگ ودھیرے
 ہوندی ہے۔ ہرنی گھل واسے نسی ہے تے سن وچ گھل ماندی ہے۔ اک پاسے
 وچ دا قہر وان حُسن ہے تے دُوبے پاسے ہرنی دا من کھچواں سوہن۔ ہیر دی چنانہہ
 دھرک وچ دوویں رنگ ہو سکدے نیں۔ کیہ اوہ وی نورا راٹھ ای ہے یاں وت اوہدا
 الٹ ہے۔ گڑیاں دی پُپ جیویں ایس سوال نوں اگھاڑدی ہے۔

چنانہوں پار پہلوں تے ہیر بچ بن کے لڈن دے سرتے کڑکدی ہے۔ پر رانجھے
 دی انجھول بے پرواہ دکھ، اوہدی اچرج ونبلی، راٹھ مان دی بچ نوں ٹھل دیندی ہے
 تے ہیر دے اندر دی ہرنی راٹھ وسیب دی پھاہی تڑا نکلن تے تل کھلوندی ہے۔

گڑیاں دی باہری اچیتی گم گم تے اندرلی تھرتھلی، گڑیاں دی دُبدھاتے ہیر دا
 دھڑلا، آتن دی کھلوت تے ہیر دی ترکھی بلجبل، وچ دی ڈراونی تے ہرنی دی سہاونی
 تیزی، پینگھ دا وس بیٹھ ہلار تے چھلاں دا وس باہرا ہلارا، دریا دے ارار دی ایہہ گھنی

کھج تان تے دریا پار رانجھے دی بے پرواہ نیندر۔ ایہہ سارے ٹکرا رل کے ایس جھاکی
 نوں اک نت لُردی تصویر بناوندے ہن۔ اک ویکھالی وِچ دکھ دکھ شیواں تے جیاں
 دی لے دا فرق ای ویکھالی وِچ جان پاوندا ہے۔ دمور وِچ ایہو جیہیاں جیوندیاں
 ”فلمی“ ویکھالیاں تھاؤں تھائیں آوندیاں ہن۔ ایہہ ویکھالیاں جُو کے پوری وسیب
 ویکھالی وِچ جان پاوندیاں ہن اتے دکھ دکھ ڈھانیاں تے میلاں دے رلوں کھیردیں
 ٹورے دی فلم چلاوندیاں ہن۔

کانباں نھن گھدائیاں نیں گڑیاں ایہو حکم کریندی
 گڑم گھستا پاوندی چلی ٹھم ٹھم پیر دھریندی
 کاوڑ نال پگھارا پوندا ہتھ مروڑ بھیندی
 بیڑی منزل ہوئی ہیرے نوں کدوں کو اوتھے ویندی

ایہہ راٹھ دی چڑھتل ہے۔ کڑیاں آتن دیاں ساتھناں نہیں رہیاں، حکم بدھیاں
 سپاہناں بن گیاں ہن۔ ہیر راٹھ دی ہستی اوہدی بیڑی ہے، بیڑی وِچ وچھیا پلنگھ
 اوہدی ہستی دی مُہر اے، اوہدی مل، اوہدے رُتے دا نشان۔ اوہ انگھن والے نوں سزا
 دے کے اپنے رُتے نوں مُڑتھاں سر نکاون چلی ہے۔ پر بیڑی والی منزل راٹھ دی
 منزل نہیں رہنی عاشق دی منزل بن وینی ہے۔ بیڑی راٹھ دی مل راٹھ دا رتبہ نہیں رہنی
 چنانہہ اتے اُسری رتبے توڑ عاشقی دا نشان بن وینی ہے۔ اپنے میل نال جُوت دی سکھر
 تے چُج کے ہیر نورے سنبھل ساویں ہوگئی:

لڈن دوروں ڈٹھا لوکا کٹک ربانا آئی
 پیلا مونہہ ہویا تھمور دا دتی ہیر دکھائی
 رہی زبان جواب دیون توں گل نہ آوس کائی
 آکھ دمور لڈن جاتا موت اساندی آئی

نُچھے ہیر سُن توں لڈن سد حضور بلایا
کیہ تینوں پت موتے کیتا قبر کنارے آیا
کے تاں میتھوں راٹھ ڈڈھیرا کے تاں تده لکھایا

نورے دا آکھیا چیتے نہیں آؤندا؟

ایڈ نظر ودھ گئی تیری جھپور مینوں نُچھیں ناہیں
آہے کون چڑھائے بیڑی ادب نہیں تده تائیں

لڈن دے گناہ بارے ہیر راٹھ دی جاچ وی اوہو ای ہے جیہڑی نورے راٹھ دی
آہی۔ سزا دا رنگ وی اوہو اے۔ اگے جھپور مار کھا کے آپوں چنانہہ وِچ ٹھل پیا ہا،
ایٹکاں اوہنوں گٹ کے چنانہہ وِچ سٹ دتا گیا ہے۔ ملاح نوں ایہا موت اے جو
دریا نوں اوہدی بے وی دا گواہ بنا دتا ونجے۔ پر پل مگروں ای دریا دی کندھی دا نقشہ
ہور ہو گیا ہے۔ رانجھے دی ونجھلی سُن کے ہیر آپنا رٹھوکا آپا ونجا بیٹھی ہے۔ راٹھا چاری
سجا دا رنگ ات گوڑھا تھی کے اوڑک اپنے کاٹویں رنگ نال وٹ گیا ہے۔

ایس نوں رنگ دی پہل ویکھالی وی سانوں ہیر دے لڈن نال ورتارے راہیں

ای دی ہے:

لڈن ڈھونڈ لئی رن وِچوں مُٹھیں بھرے توہیں
لدھی جاگ تاں سد یوس چاچا صدقے کیتی آہی
ایہو جیہا مہی لوڑیندا میلیو آن اساہیں
پُر تقصیر میں اوگنہاری نُکھلی دا شرم تہاہیں
جے کر بیٹا کم وگاڑے باپ سٹیندا ناہیں
گل وِچ پلو دست پیراں تے پیریں پئی توہیں
آکھ دمور لڈن بسے پھڑ لئی پھیر اتاہیں

لڈن ہیر رن وچ پئی ڈھونڈی اے، لڑائی دے پڑ وچ۔ ونجھلی دا سُنن بھیر جے
 جیبہ سے وچ پرانیاں ہونداں مردیاں نہیں۔ جا پدا اے ہیر نے ونجھلی سُن کے اپنے
 اک رنگ دی سرت ونجائی تے دوجے دی سنبھالی۔ ایس نوں سنبھال وچ لڈن آ پیا
 کئی نہیں آ پنا وڈکا ڈسیوس، آ پنا مُرشد، جس نوں ہوند دے مونہہ لایا ہس۔ ہیر لڈن
 نوں جیہڑا ایس نوں رنگ سنجاتا ہے سمجھو ردیاں نماںیاں نال آ پنی سانجھ دی سنبھال
 ہونیوس۔

اگوں لڈن ہسدا ہے۔ ایہہ ہاسا ہیر دی نوں ہوند نال رسائی وی ہے، پر ایہدے
 وچ کئی دی ہستی دے ہور بھیت وی ہن۔ لڈن رانجھے نوں بیڑی وچ سوایا تے آ پنی
 لوڑ پاروں ہا پر جدن ہیر قہروان ہوئی تے اوس ہج لایا ہا:

ایہو ولی کھسم دا پورا بولیا خطا ناہیں
 منگیا سون تمارے منھے کیکن ناہہ کرائیں
 ناہہ کریں تاں ڈردا مت گجھ ہوونجے تیں تائیں

ایہہ داء اوس ویلے پھریا کوئی نہ۔ ہُن جد ہیر نے رانجھا میلن دی شکر گزاری کیتی
 تے لڈن سچ سجا ایس ہُن نوں اپنے کھاتے چاڑھ لیتا:

آہا لائق باب تساڈے تاں میں پلنگھ سوایا
 منت میں کر ہٹا بہتی رہے نہ مول رہایا
 کیتو سچ نہ ڈٹھا اکھیں، میں ادھ مویا کرایا
 آکھ دمودر دھنیے ہیرے میں سوزا ڈھنگ پایا

دیکھو ماٹے دی شکل وندی دیکھ کے کیڈی باریکی نال اپنے پہلے عذر دا رنگ
 وٹایوس تے گل اوتھے ای رکھیوس جانے میں تے آ پنی چاکری نبھائی ہے، جو کیتا اے
 مالک دی خاطر کیتا ہے، پر کیہ کرینے ایہہ چاکری کم ای کوٹا ہے، مالک نوں سارا ای

نہیں ہوندى جو چا کر کیویں اوہدا ہست پالیا ہے۔

چا کرى دى رتى ”سوڑا ڈھنگ“ ہے پر ایس سوڑ دى اصل پیڑ تاں ایہہ ہے جو
چا کرى بچاون لئی آپنی لوڑ نوں دى مالک دى لوڑ کر کے دکھاونا پوندا ہے۔ آپنی ہوند
دے سچ نوں ست پڑدئے کوڑ وچ لکا کے رکھنا پوندا ہے۔ پیریں ڈگی ہیر نوں
چاوندیاں، اوہدا نوں مہر بھریا سلوک قبولدیاں، اوہنوں دھی آکھدیاں، اوہدے کولوں
چا چا اکھواندیاں دى لڈن نوں آپنی وسیبلی ہستی دامول نہیں بھلیا۔ اوہ ہیر راٹھ نوں
نویں جو نے جمدیاں وکھ کے دى اپنا تے اوہدا پاڑ نہیں میل سکدا۔ اوہدے ہاسے وچ
ایہو رمز اے۔ جد ہیر نوں رٹھوکی بھو چڑھی ہوئی سی تاں میرا کوڑ نہ بھریا۔ جد عشق
دے وار نے بھو بھتی تاں میرا کوڑ سچ دسیوس۔ اٹھ دھئیے۔ توں راہے تاں پئی ایں پر
حالی تیرے میرے وچکار مالکی چا کرى دى نکھیر کھلوتی ہے۔ اجے میں تینوں آپنے سچ دا
بھیت کیویں دیواں۔ جد تائیں مالکی چا کرى دى نکھیر ہے، بندے دا بندے نال ساک
سچا سواہرا نہیں ہو سکدا۔ بندا بندے دا بھیت نہیں پاسکدا۔

پر ہو سکدا اے اسیں بھلدے ہوویئے۔ لڈن دے ہاسے وچ ایہہ گل ہووے
متاں جو ساڈی کیاں دى موت حیاتی دے پرانے گھول وچوں ساڈی سد یویں کھل
تانگھ وچوں اوڑک اک نویں ستیا جم کھلوتی اے جیہنے ساڈی روز دى ہار کہانی وچوں
جت داسر سناونا ہے۔ رانجھا لڈن دى آپنی ہستی دے اگونہے رنگ دى رمز ہے۔ لڈن
دے ہاسے وچ ایہہ آپنت ایہہ سنجان ہے بھادیں۔

رانجھے دے آون نال نویں جوڑ جڑن تے آئے نیں تے پرانے ڈھلے پئے
تھیندے نیں۔ ہیر دے آتن دى سواہر تزکدی جاپدی ہے۔ اک گودی رانجھے نوں ملن
دى گل ٹوریندی ہے۔ اگوں:

دوجی بول سنیہے دتے کیہ شہ گل سواری

لجا گل زٹھائن سندی شرم نہ کرنے ہاری
وقت نہ بولیں سن ون گڑیئے گل نہ تدھ سواری
تساں تاں بہمو سنگیاں ہوئیاں ہکا مہیں کواری

ویرو ناؤں ڈومیٹی چھوہر بول اٹھی سترانی
ساؤ زادیاں لج گوائی گل نہ سچ دکھانی
گنڈھ گہیر غلام کیہ جاپے اسنوں کوئی نہ جانی
ساؤ زادیاں بندا نیبے میں باجھو کیانی

آتن وچ پہلی وار سنگیاں تے کواریاں، ساؤ زادیاں تے کیانیاں دا وکرا ہویا
ہے۔ رانجھے نوں ملن دی حرص نے گڑیاں دی دکھو دکھری میں جگائی اے تے آپو آپنا
وسیبلا دکھرپ رڑکایا اے۔ پر رانجھے نوں ملن دا لالچ چھوہراں وچ اک پرانے
ریتل رنگ دے ساک دی تانگھ جکیندا اے تے اوہناں دی دکھو دکھری میں وی پرانے
ریتل رنگ ای دھاردی ہے۔ چٹھری ہیر دے اندر ای اک نو-یکھی سانجھ دی سرت
جاگی ہے۔ اوہنوں اوہناں دناں دا وگوچا ہے جیہڑے پرانی میں دے لیکھے لگے:

جو دن رانجھن باجھوں گزرے پکھوتاؤ تنہاں دا

رانجھے نوں ملدیاں ساراں اوہنوں آپنی پرانی میں ترندی جاپدی ہے:

نہ کوئی آکھو ہیرے مینوں نہ کوئی آکھ سلیٹی
جات سنات پچھانو ناہیں چاکے نال چکیٹی
کدوں چوچک ماں پو مینڈا کدن اوہناں دی بیٹی
داون آگگی لڑ تینڈے پواں قبول جیٹی
تورا ترٹ گیا ہیرے دا جو بولی ات بھستی

ہوئی خاک زمیں دی لوکا رہیوس منی نہ رتی
گل وچ پلو دست پیراں تے عشق ونبائی متی
جیوں پیراں رانجھے نوں رتا ہیر رنجھیے رتی

ریتل ساکاں دے نرڑ کھل گئے ہن۔ ہیر آپنے میل دے آپنے پچھوکر دے
دے تے ناں نشان توں تا برتھی گئی ہے، رانجھے دی پچھان اوہدی آپنی نوں پچھان ہے،
رانجھے نال نینبہ اوہدی نوں ہستی ہے۔ منی میں ہے، آپنے آپ نوں دوجیاں توں وکھرا
گننا، دوجیاں توں اُپر، آپنے آپ وچ ای پورا۔ ”منی“ آپنے میل دا دتا اوہ سجا ہے
جیہڑا ہزار پڑیاں وچوں وی آپنا آپ ظاہر کریندا ہے۔ ایہہ سجا بندے دیاں سدھراں
نوں اک سوڑی وگن وچ تاڑ دیندا ہے تے وگنوں باہر جھاکن دی باہر نوں سجانن تے
اپناون دی سکت کھوہ لیندا ہے۔ خاک ہوون نشان اے کجھ نہ ہوون دا تے کجھ نہ
ہوون رمز ہے بے اوڑک سکت دی:

فریدا خاک نہ نندیئے خاکو جیڈ نہ کوہ
جیوندیاں پیراں تے مویاں اُپر ہوہ

نینہ دی گھڑی وچوں لنگھدیاں سار ای ہیر دی پوری سرت تے ستیا آپنیاں
 کچھلیاں نال اک تجمی لڑائی وچ جٹ گئی ہے۔ ایس تجمی لڑائی دا مول ایہہ ہے جو راٹھ
 وسیب وچ رہندیاں رانجھے نال نیونہہ پالیا ونجے اوہدے نال میل کیتا ونجے۔ ایہہ تجمی
 لڑائی ہیر رانجھے دے بولن ورتن اُتے اک بھیت دا پڑا گھت دیندی اے۔ اوہناں
 دے بولن ورتن نوں اک دو مونہا مہاڑ دیندی ہے۔

کہانی وچ نواں آون والا ایٹکلیں کلا نہیں۔ رانجھے دے آیاں ہیر وی اک نواں
 روح ہونتری اے جیہدی اوہدیاں ساکاں نوں کائی سجان نہیں۔ ایہہ نواں رُوح پوند
 سار ای راٹھ وسیب دے ڈھراندر وڑ کے گجھے ہتھیں راٹھ وسیب دی سدا چلدی
 رہیت دا راہ مارن وچ جٹ گیا ہے:

بوہڑ پھل اور سریہاں اُتھے ستھ بانی
 ہولی ٹریں تے مٹھا بولیں پہلوں منگیں پانی
 مونہہ تے ڈھال دیویں لڑنگی گل نہ بوہت بکھانی
 کر نصیحت اُٹھی سلیٹی اگے آپ سدھانی

دیکھو ایس تجھی لڑائی وچ ہیر اپنے بانہہ بلی نون نویاں ہتھیاراں نال ساج کے پئی اتاردی ہے، ڈاڈھیاں نال نمانیاں دی لڑائی دے پرانے ہتھیار۔ رمزاں سینٹاں دی بولی۔ پُچ وچ آکھن تے آکھن وچ پُچ۔ ایہناں نویاں (پرانیاں) ہتھیاراں دی ورتوں وی ہیر کر کے دیکھیندی اے۔ رانجھے اگوں کیہ کرنا ہے تے کتھے جانا ہے ایہہ لمی کہانی ہکا پئی وچ مکائیوس:

بوہڑ پھل اور سریہاں اُتھے ستھ بانی

رُکھاں دے نال نرا چوچک دی ستھ دا پتہ ای نہیں ریت پریت دے اوس سنگھنے کھلار دی دس وی ہن جیہنوں جھاگن لئی رانجھے نون ات ساودانی دی لوڑ ہے۔ بوہڑ پھل تے سریہاں دوروں پرانی سُنکھالی وسوں دے نشان جا پدے ہن۔ پر نال ای ایہہ پرانی وسوں دیاں پرانیاں اُٹ باندھاں دے تے میل بندی دیاں پیچاں دی راکھی دے وی نشان ہن۔

رانھ ورتن دے اڈنبر دا موہرا انگ ستھ اے۔ گل دا مکاء بھاویں اوہلے بہہ کے ہووے پروانگی ستھ وچ ای ہوندی ہے۔ سو رانھ وسیب وچ اپنی تجھی گھاتے اُترن لئی ستھوں لنگھن لوڑیندا ہے۔ ہیر رانجھے نون بولن ٹرن دا ڈھنگ اچھا دسدی ہے۔ کیونجو پرانی ریتل وچ بندے دے ایہو لکھن دھیان نال پڑھے جاندے ہن تے ایہناں توں ای بندے دا اصلا گویزا جاند اے۔ پانی منکن وچ بندے دا بے آسرا پردیسی ہوون وی دسدا اے تے صاف وِلا ہوون وی۔

ہیر دی آہر سیانپ نویں نہیں۔ تجھی لڑائی دے جج اوس نکلے ہوندیاں توں سیکھے تے پکائے ہن۔ اوہ مُڈھ توں آپ مہار ہے تے مُڈھوں ای اوہدی آپنیاں وڈکیاں دے ویہار وچ پوری رسائی نہیں۔ اوہ بالاں اُتے وڈیریاں دی جنانیاں اُتے جنیاں دی چودھر نہیں قبولدی۔ اوہ جنے جنی دی ریتل آہر وڈتوں نابرا اے۔ سو اوہنوں جنے جنی

دی ریتل سجا ونڈ تے لکھن ونڈ دی وارا نہیں کھاندى۔ مگدی ایہہ جو اوہ راٹھا چاری
 نوں وڈکیاں دا، جنیاں دا حق نہیں سمجھدی۔ نیاں کرن، ماڑیاں نوں اوٹ دیون،
 دھنگوچیاں نوں ٹھلن، ایہو راٹھا چاری دے وسب گنیدے ہن تے ایہہ وسب اوہ
 جنیاں توں چنگیرے پال سکدی اے۔

پر راٹھا چاری دا مول کیہ ہے؟

راٹھا چاری ویہار نردا تے ہے نکیاں وڈیاں چودھراں دی درجے وار جوت نال۔
 رتاں اُتے جنیاں دی چودھر، گھر اُتے پو دی چودھر، ایانیاں اُتے وڈیریاں دی چودھر۔
 پر ایہناں ساریاں چودھراں نوں جیہڑی شے جوڑدی تے جوڑ کے چلاوندى ہے اوہ ہے
 کماں اُتے مالکاں دی چودھر، کماں اُتے مالکاں دا ربی حق تے حکم۔ ایسے پاروں ای
 وادھو جنس مالکاں دے پیٹے چندی ہے تے جمع جتھا بن کے اوہناں دی مالکی نوں
 سواردی ودھیندی ہے۔ راٹھا چاری وسباں دی لشک، نیاں نیڑن دی وڈیائی، بھیڑ بھرون
 تے ماڑیاں نوں اوٹ دیون دی جس جوگ دلیری، سبھ کمائیاں ہن کماں دی پیہہ تے
 لہائی دیاں۔

ہیر دا پوند اجوڑ، اوہدی پہلی وچو وچ چلدى لڑائی، سگوس راٹھا چاری دے ایس
 مول نال نہیں، ایس مول دی پوری سرت پاروں نہیں۔ آپنیاں وڈکیاں جنیاں کولوں
 جتنی کھل آپنے دکھرپ لئی لوڑیندی آہی اوہ اوں گھن گھدی۔ ایس کھل راہیں اوں
 آپنی دکھری راٹھا چاری اُساری جتھے اوہ رٹھو کے چج پالدى جس کھدی تے مان
 تران ماندى رہی اے۔ ہاں آپنے دکھرپ تے کھل پاروں اوہدے اندر اک نويکلی
 سکت ابھری اے جیہڑی اوڑک اوہنوں راٹھا چاری ویہار نال بھڑیندی اے۔ ایس سکت
 پاروں ای راٹھا اوہنوں پوہیا ہے۔ ایس سکت ہیر وچ جیہڑی میں اساری ہے اوہ نہ
 تے بانی راٹھا چاری دیاں لوڑاں پوریاں کرن لئی کسے ریتل ساک دے جو لے وچ

بُپ سکدی اے تے نہ ای راٹھا چاری ریت دے گھڑے مرد نال لڑ جوڑ سکدی ہے۔
 راٹھا تے راٹھا چاری ریت لیکھے مرد ہے ای نہیں۔ اوہدے کول نہ مل ہے نہ مل دی
 بینکو تے زور۔ اوہدے وچ مل مارن دی سکت ای کوئی نہیں۔

راٹھا اک جیوندا جی وی ہے تے اک رمز بوہا وی جیہڑا ہیر دی آپنی گھل دے
 اندر گھلیا ہے۔ ایس بوہیوں لنگھ کے ہیر دا راٹھا چاری ویہار دے مُڈھ مول نال پورا
 اجوڑ بن ویندا ہے۔ راٹھا چاری ویسب نال اوہدا سدھا ساہواں سر لٹھ گھول اٹل ہو ویندا
 ہے۔

رمز بولی وی جیہڑی اک پاسیوں لگدی تے ڈوجے پاسے ظاہر تھیوندی ہے، ہیر لئی
 نویں نہیں۔ وڈکیاں نال اوہدے پرانے اجوڑ وچ وی ایس ایس بولی دی ورتوں ویکھ
 آئے ہاں۔ جد پو بھراواں کولوں اوس نورے سنبھل نال بھیر دا بھیت لکایا:

بھکھے چاک کداؤں آئے ویس نوں ہتھ پایا

گڑیاں کڈھے چک کیویں ہی کوئی نظر نہ آیا

پر ہن ایس بولی دا کم ودھیرے باریک تے ایہدا رنگ ودھیرے ترکھا تھی گیا
 ہے۔ اگے ایہہ بولی نراج مچھریاں راٹھاں نوں بھکھے چاک بنندی آہی۔ ہن اک
 ”بھکھے“ نوں چاک رکھاوندی وی اے، چاک بنا کے اوہدا بھیت لکاوندی وی اے تے
 رب بنا کے کھولدی وی اے:

مائے نی میں چاک لدھوئی نت اٹھ مجھیں چارے

برکت جیندی گھا نہ سکتے مجھ نہ کئی ہارے

روڑا مول نہ لگے کداہیں ساون وسن مہہ ہارے

ایہہ جیہا چاک لدھوئی مائے اگے بخت تہارے

ایس رمز بولی دے پلوپل ودھدے اولے سولے کم ویکھو۔ راٹھے ہیر دے آکھن

سر چوچک دی ستھے اپڑ کے پہلوں پانی منگیا۔ چوچک گھروں سد کیتا:

”ہیرے! پانی دیہو۔“

اگوں ہیر بولی:

لگے ددھ تے ننگے مکھن بابل کول نہ کوئی

پلیاں کتے بے بھر دے آون مہی نہ ہوئی

جوٹھا مٹھا نکر بہتا کی تاہیں کوئی

اندر بھیج دیہو تہیں جو باہروں آیا کوئی

باہروں آئے ”کوئی“ نوں اندر سدن دا بچ تاں ایہہ ہویا۔ پر ہیر نے اتھے ہور
وی کہیں کم سارے نہیں۔ آپنا گھڑپ تے گھرو کے آہر نال اپنی جڑت دیکھا کے پو
نوں بھر مایوس۔ گھر دے رج بچ دا ہوکا دے کے باہروں آئے اگے پو دی مجھ اچی
کر کے وی پو دا ہاں ٹھار یوس۔ باہروں آئے نوں ”کوئی“ آکھ کے اوہنوں جوٹھے مٹھے
جو گاگن کے تے نال ای کتیاں پلیاں دی گین کر کے پو نوں دھروا سیا وی سو۔ ددھ
مکھن دے لگے ننگے ہوون دی تے اوہنوں پلیاں کتیاں کولوں سانہن دی آکھ کے
ہیر ایہہ وی دیا ہے جو اوہنوں راتھ گھر وچ جوان دھی دے قدر تے سنبھال دی سار
ہے۔ پر ایس ساری گل وچ چوچک نوں سمجھوتیاں ہور نہیں تے رانجھے نوں سینتاں ہور۔
ایہو راتل رمزاں تے پیتڑے رانجھے نوں پک کریندے ہن جو ہیر دا اپنے گھر دیاں
دی راتل نال اصلوں اجوڑ ہے۔ ہیر راتھاں دے ددھ مکھن نوں ننگا لگا کر کے کتیاں
پلیاں جوگا کیتی بیٹھی ہے۔ راتھاں دے رج دے پرچار نوں اوہناں دی پت پرتیت دی
سمھال نوں اپنے نینہہ دا اوہلا بنا کے اوہناں توں اپنی ڈوری دیکھاوندی ہے پر نال ای
رانجھے نوں ایہہ وی سمجھاوندی ہے جو کیڈا سوڑا تے چپچواں ای ایہہ راہ جیہدے آتے
ژرنا پوسیا۔

رمز بولی دُوتی بولی ہے۔ ایہنوں بولن سمجھن والے دونہ جہاناں وچ وسدے نیں۔
 اک جہان اپنی کھل تے سکت دا دُوجا وسیب دی باندھ دا۔ ہیر تے رانجھا آپو اپنیاں
 ویسی باندھاں نال بھردے اپنی کھل تے سکت دے رنگ سیاندے اوڑک زل گئے
 ہن۔ ایس رڑے نے دونہاں دی کھل تے سکت نوں ہک سانجھا نوکھا رنگ چاڑھیا
 ہے۔ پر ایس رڑے نے ویسی باندھ دی ودھیرے کرڑی تے پیچویں آن کیتی ہے۔ ہن
 کھل دی دنیا تے باندھ دی دنیا دا گھول دی گھنیرا تے ترکھاتے ات پیچواں تھی گیا
 ہے۔ نال ای کھل تے باندھ دا آپسی ساک دی ودھیرے پیتیاں وچ اکھڑ آیا ہے۔
 کھل باندھاں اندر لہہ کے اوہناں دا تانا پنا سجان کے ای اوہناں نال کھل سکدی
 ہے۔ رانجھے دے رن نال ہیر اپنی وسیبلسی باندھ دے دُھر اندر ونج بیٹھی ہے۔ اوہ
 ہن چنانہہ دی کندھی اُتے آتن دی آپ مہار سردار نہیں۔ اوہ رانجھ گھر دی دلگن
 اندروں دھیاں دے ریتل آہر دی ویڑھ وچوں بولدی ہے۔ رانجھا وی چوچک دی ستھے
 اپنی سجان اپنی تچی ہوئی ہستی راہیں کریندا ہے:

ذات رنجھیا ناؤں سو دھیدو موجم سندا جایا

جیویں ہیر دھی دے ریتل گھڑپ راہیں پیو نوں وسا ہوندی اے، تیویں رانجھا
 اپنے رٹھو کے پچھو کڑ دے آدر راہیں چوچک رانجھ نوں پوہندا ہے۔ رانجھ بچے نوں سانجھ
 وچ لینا رانجھ دا کم ہے، اوہدی وڈیائی ہے۔ رانجھے نوں نانہہ کرن وچ چوچک جیسے وڈ
 رانجھ دی گھاٹ ہے، اوہدے نال نوں ونا ہے۔

نویاں رمزاں اُسارن والے پرانیاں باندھاں تروڑن لئی پُرانیاں رمزاں دی ڈھال
 اوہلے ہو گئے ہن۔ ایہہ نویاں دی رمز بولی دا ہک نواں رنگ ہے جیہنوں پُرانے پُرانا
 کر کے ای پڑھیندے ہن سو سمجھ نہیں سکدے۔ چوچک نوں سمجھ نہیں آؤندی جو موجم
 رانجھ دا پتر چاک بن کیوں لوڑدا ہے۔ میں جو ایہنوں کھوہ دیناں، چنگی بھومیں دیناں،

ایہہ وی آکھناں بھئی پوری اُج توں آپے سانبھیں میں حاکماں دی اگراہی تیرے
 نیڑے نہ لگن دیاں۔ جے نہیں تاں میں خرچ دیناں، اٹھ گھوڑے دیناں، جدھے وینا
 ای ونج۔ ایہہ میری سانجھ وچ رہن وی منگدا اے پر رہندا اے چاک بن کے:

سُن چوچک پُچ کیتی یارو ایہہ نالائق کوئی
 زمینداری خوش نہ کیتی چاکا کم بھنوئی
 دے رہیوس اٹھ گھوڑی جوڑا مول نہ مندا کوئی
 آکھ دمور سن کر چوچک دل وچ فکر کیتوئی
 آکھے خان سن میاں رانجھا تینوں مت دیوائیں
 دیواں گھوڑی تے دوئے اٹھ تے ایہہ سر پاؤ تہاں
 کم نہ چاکاں سندا چنگا چارن مجھیں گائیں
 دے کر بیٹا نال تہاڈے عزت نال چلائیں

چوچک رانجھے نوں رانجھاں جایا جان کے اوہدے نال رانجھاں والی ورتن ورتیندا
 ہے۔ چاکا کم رانجھ بچے نوں نہیں سو بھدا، ایہدے نال رانجھ دی جات بھدی ہے، اوہ
 رانجھ نہیں رہندا، کیونجو رانجھ مالکی نال ہوندا ہے۔ سانجھ منگدے رانجھ بچے نوں کمی کر کے
 رکھیا تے سانجھ دیون دا سواد کیہ تے مُل کیہ۔ پر سانجھ دینوں نانہہ وی نہیں کیتی جا
 سکی۔

چوچک نویاں رمزاں نہیں پڑھ سکدا پر پرانیاں دا گھنا جانو ہے۔ سرداری چلاون
 تے پالن دی اوہنوں ڈونگھی سمجھ ہے۔ اوہدے ہر کم وچ سہج ہے اوہ ہرنگی موٹی گل نوں
 دیہار دی سنبھال تے ریت دی راکھی پاروں جاچدا ہے۔ سو ہر اجیہی گل نوں بھراواں
 دی ستھ پروانگی وچوں لنگھاوندا ہے۔ مُز ایس ستھ پروانگی نوں پوری دسوں دی پروانگی
 بناون کیتے سگن کریندا تے ٹمک ڈھول دھرا کے وتی نوں ایہدی دس پاوندا ہے۔ پر

ایس ویلے چوچک دی پرانی سیاست سنے اپنی گوزھی نیجہ تے باریک سنبجال دے
 ہیر دی نوں سیاست دے ہتھ وچ پئی کھید دی اے۔ ویہار دی سنبجال دا سارا اپرا
 ویہار دے ویری نوں گھر وازن دے تم پیا آوندا اے۔ چوچک اپنی ریت رسم راہیں
 اک نکئی جیہی اوکڑ پیا نبیڑ دا اے ایہہ جانیوں بنا جو ایسے ریت رسم راہیں اک وڈی اوکڑ
 اوہدے پچھواڑے پئی لہندی ہے۔ ٹمک ڈھول دا واج چوچک دے حال تے ڈاڈھی
 سٹ ہے۔

نواں چاک چتر ہے۔ اوہ مجھیں دے سجا دا بھیتی ہے، ددھ چکھ کے مجھ دا اگا پچھا
 سیان گھندا ہے، نیلے دیاں اوکڑاں توں منگو سگواں سنبجال کے گھن آوندا ہے۔ مجھیں
 دا ددھ ودھ گیا ہے۔ چوون سوکھیرا تھی گیا ہے۔ ساؤ ڈاڈھے راضی ہن۔ پر چاک
 ڈاڈھے کاوڑتے بیٹھے نہیں جانے ایہہ نواں چھوہر اسماں کسبیاں دا اگھ مارن لگا ہے۔
 اوہ اوہنوں بے منیا داتے چکیرا آکھدے نہیں۔ اوہناں نوں ڈراے کہتے اوہناں دا
 رزق اوہناں دی وسیبلی ٹھاہرای نہ گھس ونجے۔

راٹھ وسوں وچ کیاں دا رزق سوما اصلوں سوڑا ہے۔ رزق سوما ہے مالکاں دی
 خوشی۔ ایس سوڑ پاروں کمی اک دوہے نوں سکھاوندے نہیں۔ اک دوہے دی کھارتے
 کھور وچ سڑدے رہندے ہن۔ سو مالکاں دی خوشی دا وہن رانجھے ول وگدا دیکھ کے
 چوچک دے چوراہی چاک ایس نوں ”بے منیا دے چکیرے“ عطائی نوں تھاؤں مارن
 دھائے:

مارن مسلت چاکاں کیتی بُریاں نیتاں چائیاں
 آئے تیز ارجھ کیتو نہیں چوری گھن سرہابیاں
 کالی رات پھہار وسندی موڈھے تے رکھ چائیاں
 آکھ دمور نیلے آئے بنے چوراہی سائیاں

دیکھو کالی رات دی پھہار چاکاں دے گچھے ترکھے کارے لئی کیڈا ڈھکدا سماں ہے
 پر ایہو سماں چاکاں دے کارے نوں ٹھل پا دیندا ہے۔ رانجھے دے نیڑے ہونڈیاں ای
 اوہناں نوں:

کالے جوڑے کالے گھوڑے لشکر ندریں آئے
 چاکاں دی بھاج داسن کے ساواں وچ رانجھے دی اولیائی پکیری تھی گئی:
 برکت باجھوں خالی ناہیں ہوئی نشا اساہیں
 برکت وند صحیح سچ ایہہ ازمائے کیا ازمائیں
 کہے دمور دیہوں دینہہ روشن تھیندا چاک تداہیں
 رانجھے دی اولیائی ہے کیہ؟

دمور چنانہہ دی کندھی اُتے کرامات دی ایہہ نویں دنیا آن وسائی ہے۔ ایہہ دنیا
 راتھ و سب دی پرانی دنیا دی ٹکر اُتے ہے، اوہدا توڑ ہے، پر ایہہ اجگی راتھ و سب دے
 وچوں ای ہے۔ ایہہ دنیا ہے نت ڈھکھدیاں آساں دی، نماںیاں دیاں مانگھاں دی سہن
 دنیا، جیہڑی رمز بولی وچ اتر کے ساڈے ساہویں آن کھلوتی ہے۔ ایس دنیا وچ شینہ
 ناگ تے مجھیں و نچھلی دیاں سُر اں وچ کھیوے اِکدو جے نال رس وسدے نیں۔ ایہہ
 دنیا رس واسا اے پر اوہناں دا جیہڑے راتھ و سب دی پرانی دنیا وچ وسن تے مجبور وی
 نیں۔ راتھ و سب دی ہیہہ وچوں، آپنے کم نال نت دے اجوڑ وچوں، آپنے تت
 نالوں نت دے وچھوڑے وچوں ای رس واسے دیاں ایہہ نویاں رمزاں کھڑیاں ہن۔

راتھ و سب داتت ست مل ہے۔ ہر وارے مل وانی دے وکھو وکھ ناں تے ون
 سونے مہاندرے ہوندے ہن۔ جیہڑا وارا دمور وکھایا ہے اوس وچ مل وانی داناں راتھا
 چاری ہے۔ رانجھے راتھ و سب داتت ست تاجیا ہے، مل وانی چھڈی ہے، مل وانی ہر
 اُترے پورے جیون ڈھنگ نوں چھڈیا ہے۔ مل وانی بندے دی سکت نوں اُت گھمویں

کڑے وچ کڑ دیندی ہے۔ بندے دی میں دی وت ایتی سوڑی کر دیندی ہے جو بندہ بندیاں نال جیا جون نال قدرت نال رس وس نہیں سکدا۔ ایس وجوگ پاروں بندہ اپنی سکت نوں مان نہیں سکدا۔ اپنی دیہہ وچ اوپرا تھی کے وسدا ہے۔ اوہدا دل دماغ اوہدے کر پیر میں دی سوڑ وچوں نہیں نکل سکدے سوکانے تے ہتھل ہو رہندے نہیں۔ بندے نوں سد یویں بے وی بے وساہی تے نراسے دی مار وگ جاندی ہے۔ اوہنوں اپنے روگ دی ساروی گھٹ ای ہوندی اے۔ اوہ اپنے روگ دا اپا مل موکلی تے پکیری کرن وچ ای بھالدا ہے تے ہتھوں روگ ودھاوندا ہے۔

مل بگادوں بندے نال جڑی ٹری آوندی ہے پر مل نال گھول وی زکیا نہیں۔ سگوں ایہہ گھول ای بندے دی ہستی دامول بن نتردا ہے۔ رانجھے دا دل دماغ اوہدے کر پیر مل ڈولی میں دی سوڑ توں چھٹ گئے ہن۔ اوہدی کراماتی کرنی تے سوجھ رمزاں ہن اوس سکت دیاں جیہڑی بندہ مل تاج کے مان سکدا ہے۔ ایہہ رمزاں رانجھہ وسیب دی ریت نوں اوہدے اپنے پڑ وچ لہہ کے ٹکر دیاں نہیں۔ رانجھے اُتے چچکائی چاکری دی مہر لاون لئی اوہنوں رانجھہ ورتارے وچ کڑن لئی ہک سگن کیتا گیا۔ رانجھے اوسے سگن راہیں اوہ نویں جاچنی دکھائی جیہڑی رانجھہ ورتاریوں پھٹیاں لہدی ہے:

کڑھیا دودھ وچ شکر روٹی میدے سندی پائی
 سدیا دھیدو گھن نوالہ کل قبیلہ بھائی
 آکھ دمور کھاون بیٹھا عزمت چاک ویکھائی

پہلا گھن نوالہ دھیدو صحیح سلامت کھایو
 تھیا قہر نہ قہراں جیہا بہتا کاوڑ آيو
 ترس نہ کیتا صاحب سندا میں غریب کر پایو

آکھے مندا کیتو خانا تروئی دا ددھ پوایو

ایہہ سن خان حیرانی لگی جاں اس ایو الایا
کیہہ ایہہ پیر کہ ولی سچاواں آکھیا غیب سنایا
کیہہ ایس کوئی خواب لدھوئی کیہہ کوئی سپنا پایا
عمر ونجائی نال مجھیں دے اساں نہ اٹکل آئی

چوچک رانجھے نوں رانٹھ پتر جان کے بھوئیں دیون دا آکھیا ہا پر رانجھے نوں مل وانی
موت اے۔

چاکری رانٹھ ویسب دی سبھ توں نیویں ویہڑی ہے۔ چاک رانٹھ ویسب دا سبھ توں
پینا درجہ اے۔ چاکری رٹھوہ دا تھلا اے پر نال ای چاکری رٹھوہ دا ہٹھ وی اے۔ سو
چاک تھیون دے دو مطلب ہو سکدے نیں۔ اک ایہہ جو رانجھا رانٹھ ویسب دے اڈنبر
دا سبھ توں پٹھلا انگ بن گیا ہے، اوہدے اتے رانٹھ ورتارے دے حکم تے ریت دا
بھار سبھ توں ودھ ہوسی سو اوہدی چتا گھنیری ہوسی تے لوبھ ودھیرا۔ دوجا ایہہ جو رانجھا
رانٹھ ویسبے رہندا اوہ تھی گیا ہے جو رانٹھ نہیں۔ اوہدا سجا اوہدا جاچن تے ورتن
اصلوں رانٹھ ریت دا ہٹھ ہو گیا ہے۔ رانجھے چوچک دے سگن نوں بھن کے ایہہ
سینت کیتی ہے جانے میں کسے ہور رنگ دا چاک ہاں۔ رانٹھاں ایہہ سینت گولی نہیں۔

چوچک دے چوراسی چاک پرانے رنگ دے چاک نیں:

نکر سندا طمع کیتو سے بہہ کر متا پکایا

مارن دھیدو کارن کیتا سبھ مہانن دھایا

نواں چاک اوہناں نوں رزق دا دھڑکا ہے تے جد اوہ ایہہ دھڑکا .کا نہیں سکے

تاں آپ مکن ہا کے ہو گئے نیں:

ترٹ امید گئی چاکاں دی کیہنوں پھیر اکھاہاں
ٹکر کھس چکیرے لیتا نہیں نصیب اساہاں
جاں جاں اساں نصیب کھدوے کیکر پھیر کھواہاں
چھوڑیو تاںگھ چوچک دی بھائی لکڑی گھاہ لگاہاں

رانجھے دی چاکری مل توں چھٹکارا ہے۔ روح مل دی باندھ توں، مل دتے لہے
چننا جھورے کھار توں چھٹ کے پک نویں رس واسے دی رمز بن گیا ہے:

آپے چھیرے آپے ڈھوئے نیلے رہے ایواہیں
بیلا بیٹھ سنجاتوس کھے جاں تاں بوٹے کاہیں
شینہ برنڈے بشینن شوکن ایہہ سبھ مٹر تہاہیں
آکھ دمودر کامل رنجھیا محرم تھیا سبھ جائیں

محری نویں آپسی سنجان ہے۔ محرم اوہ جانہار ہے جیہڑا جانیاں شیواں نال اک
مک ہے۔ اوہناں دے اندر ہے اوہناں توں دکھرا باہرا نہیں۔ ایہہ جانن ماردا نہیں
جواوندا ہے۔ محری، سنجان دی جوڑی جڑت ہے پک نویں جون جیہدے وچ پک
دوہے نال پورا رساء ہکدوہے اتے پورا وساہ ہے۔ بھرو سہا ای بھرو سہا ہے، رس واسا
ہے۔ ایس نویں جیون دے نشے دی نویں کھچ ہے جیہدے اگے پرانی ہوند دا کوئی ہوڑا
نہیں کھلو سکدا:

دنجھلی مار سنائی دھیدو مہیں سبھ رتجھائیاں
موہرک تروڑن کہتوں نہ دھیرن چلن تے سدھرائیاں
ہیکھرو تروڑ دھگانے جلیاں رہن نہ مول رہائیاں
آکھ دمودر کیکن دھیرن گوپیاں کاہن بلائیاں

مہیں بندے دی باندھ تروڑ کے قدرتی دسوں ول پٹیاں دھاوندیاں ہن۔ پر ایہہ

قدرتی وسوں پشواں دی دھنگان چاری وسوں نہیں۔ مہیں اپنی نویں سُر ت پاروں کرشن
 دیاں گوپیاں ورگیاں ہن۔ ہیر اپنے میل دی باندھ تروژن وچ مہیں ورگی ہے۔ پر مہیں
 ہار اوہ وی کسے پرانی قدرتی وسوں ول نہیں پئی پرمدی کیونجو پرانی قدرتی وسوں دیاں
 مجبوریاں نے ای مل وان وسیب کھلباریا ہے۔ ایہہ نویں وسوں جیہدے وچ بندیاں
 پشواں بوٹیاں دی محرمی تے سانجھ بے قدرت دیاں سکتاں دی اک نویں اساری ہے،
 جیویں قدرت دیاں مجبوریاں دی پرانی اساری پشواں تے بندیاں دی دھنگان چاری
 تے مل ماری ہے۔ ایہہ نویں وسوں وہانی دا مُرد لوچن نہیں، وہانی دیاں سُجھائیاں نال
 ڈولی اک نویں اُتج ہے، وہانی دے نہ ہو سکن دا دتا ”ہوسکن“ ہے، ایہہ بندے تے
 قدرت دی وار دی اندرلی سُنج ہے جیہوی رمز بولی نے آن وسائی ہے۔

نویں رمز بولی دا پرانی رمز بولی نال بھیڑ پرانی دے پول کھولدا تے نویں دے
 اوکار دکھاوندا ہے پر نال ای پرانی دیاں نویں اگے ڈاہیاں روکاں وی دکھاوندا ہے،
 نویں دے پرانی نوں ٹھپ سکن دیاں حداں وی دکھاوندا ہے۔ نویں رمز بولی دی اپنی
 کار اوہدے اگے نویں پواڑے کھلباردی ہے۔ رانجھال وانی تجن واسے چاک بنیا پر
 کیہ اوس چاکری سانجھ کے چاکاں دا اگھ تے نہیں ماریا۔ کیہ چاکاں بھانے رانجھا اک
 نواں مل مار نہیں۔ وُجھلی موہیاں نیلے رسیاں مجھیں رانجھاں نوں چونیاں سوکھیاں تاں نہیں
 ہو گنیاں؟ کیہ ہیر دے آتن دے بھجن نال رانجھ شاہی اندروں اُسریا اوہدا اک تروڑ
 نہیں جھوں گیا۔ مرداویں رانجھ زبتل نال گزیاں دی نکر دا اُبھردا رنگ مر نہیں گیا؟ پر
 نویں دے پائے ایہہ پواڑے اوہدے آپ سبیزے ایہہ سول ایہہ نہیں آکھدے جو
 نویں نوں آونا ای نہیں سی چاہیدا، آکے پرانی نوں ونگارنا ای نہیں سی چاہیدا۔ سگوں
 ایہہ سمجھاوندے ہن جو نویں کوئی اکو واری آئی آخر نہیں، اک نت چھردا گھول ہے
 جیہدے ٹورے نے پچھلے پواڑے بچھٹھنے وی ہن تے ہور سبیزے وی ہن۔ نالے پرانی

کوئی موٹی لوتھہ نہیں اک جیوندا نت پسرواں روگ ہے جیہدا اک سرکپیاں دس ہور
اگ پوندے ہن۔ پرانیاں مجبوریاں الانگھدیاں نویاں مجبوریاں جم پیندیاں ہن تے
نویاں مجبوریاں نوں سمجھیوں باجھ پرانیاں مجبوریاں الانگھیاں نہیں جاسکدیاں۔

مکدی ایہہ بھئی جد تائیں پرانی دی پوری ہار نہیں ہوندی نوں دی پوری جت نہیں
ہو سکدی۔ تے نت چلدے گھول وچ پوری ہار یاں پوری جت کیہ ہوندی اے تے
کیویں ایہدا حالی رمز بولی نے بھوگ نہیں پایا۔

ہیر رانجھے دا نواں رس واسا پرانی رانٹھ دسوں اندر اک کنوکن ٹردے نت
 پھیلردے مہینے نوں جکیندا ہے۔ لہینوں دمودر ”چو چو“ آکھیا ہے۔ ایہہ چو چو پرانیاں
 ریتاں پریتیاں دی لوکاں اُتے پکڑ وی وانج ہے۔ ایہہ رانجھے دی ونجھلی دا ترور ہے۔
 جتھے نویں واسے دی تانگھ لوکاں دے اندر وسدی ہے اوتھے رانٹھ وسیب دی بریت پریت
 دیاں جڑاں وی لوکاں دے من وچ پیر گڈی بیٹھیاں ہن۔ ایہہ چو چو وانج ہے رانٹھ
 وسیب دیاں باندھاں دتی کسا نچھ دی جیہڑی سانجھ دا روپ وٹا کے خلقت نوں ولی بیٹھی
 ہے۔ ایہہ چو چو اک جیونڈی شے وانگ پلوپل اُبھردی پھردی دسوں دیاں وکھ وکھ
 ڈھانیاں نوں اک دے گجھے اندر وکے شور وچ ولدی ہے۔ چو چو مناں دے اندر ہے۔
 پر آؤندی باہروں جا پدی ہے۔ ایہدا پہلا وار آتن دیاں کڑیاں تے ہویا۔ ہیر دی
 سرداری وچ گھل دلیری نال جڑیا آتن ہن مہینے دے ڈر نال جڑیا پیا اے۔ رانٹھ
 وسیب وچ سبھ توں ودھ گھل مانن والی ڈھانی سبھ توں پہلوں، سبھ توں ودھ ایس سوڑ
 دے وات آئی ہے۔

کہے دمودر چو چو چلی تاں آتن چل آئی

چو چو چل پئی وچ گڑیاں ڈردیاں آکھن ناہیں
 گئی سوگنی سلیٹی بھیسنے ایہہ بُن رہن دی ناہیں
 باجھوں مول دکائے کھلوتی اسنوں مت دیوانیں
 کہے دمودر فکر کیتو نہیں ہوئیاں آکھن تائیں
 بلی، ہیرے بلی بھینے گل اساڈی بلی
 بنے تان چوچک باپ سیندا تام نہ کچے چٹھی
 چاکاں نال کریں اشنائی پھرنی ایں کیسوں کھلی
 سُن توں سچ سیانی کڑیے چاکاں اُتے بھلی

ساریاں گڑیاں راتھ میل وچوں نہیں پر راتھ میل دی وڈوں دا آدر، اوہدیاں
 ریتاں دے بھجن دا بھوسبھ نوں گھیر کے اک کیتی بیٹھا ہے۔ گڑیاں سنیا میہنا دوہرا ندیاں
 ای نہیں آپ میہنا دیندیاں وی نہیں۔ ہیر دے وکھرپ نے اوہناں وچ کھار جگائی تے
 پرانی سانجھ تڑکی، نویں گھل کھڑے آپے نوں پچھانہ دھک کے پرانا ریت بدھا آپا
 اگے ہو کھلوتا، چیتے وچ پرانیاں رمزاں جیوں پناں۔ بُن اوہناں دا ”فکر“ پرانا فکر اے
 تے ”مت“ پرانی مت۔ پر ایہہ تے اساں اگے دیکھ ای آئے ہاں بھئی ہیر دے آتن
 نے جیہڑی گھل گھدی اوہدا اک سارا راتھ میل دیاں باندھاں نال بدھا ہو یا آہاتے
 باندھ بھاویں اک سرے دی ہووے وقت پین تے چونہاں کنیاں نوں کسدی ہے۔
 پرانی باندھ کولوں پٹا چھڈا کے پرانی گھل دیاں حداں چھڑی ہیر ای پئی ہے:

جاں جاں کنج کواری بیسی گڈیاں تان تان تان تان
 جاں شوہ ملے تے لاواں گھنے پھر پت آوس ناہیں
 اساں تان مرشد کامل پایا کجھ لوزیندا ناہیں

بیڑی پینگھاں تساں ممارکھ اساں سو رانجھن سائیں

ہیر دی ہوند دا نساہ، اوہدے چھتے دا سیانا ہوون ای اوہنوں سنگیاں کولوں
نکھیر دا اے تے سنگیاں نوں گسنگی کر کے پُرانی باندھ ول دھکدا ہے۔ اوہ پرانی
سانجھ نوں گڈیاں دی سانجھ آکھدی اے بھاویں اوہدے وچ سرواہیاں دی سانجھ وی
آہی۔ ہیر نوں ہنڈایا آپا اصلوں چروکا تے ایانا جا پدا ہے۔ پر اک رانجھن سائیں
ساریاں کیویں ورن تے جے نہ ورن تے پرانی باندھ دا لڑکیویں چھٹے؟ کیہ ایہہ نویں
رمز بولی دا آپنا گھانا ہے جو اوہ حالی اک دے عشق نوں سبھ دا عشق بنا کے نہیں دکھا
سکدی۔ اک جنی دے چھتے دا نساہ اوہدے لئی نویاں زجھاں تے نویاں سنکتاں بنیندا
تے پرانے ہان چھوڑیندا ہے۔ پر ہیر دے عشق نے سانجھے نساہ دی، آتن دی نویں
سانجھ دی رمز کدوں بننا ہے۔

رت پسر دی اُبھردی چو چو اک پاسے نویں رس واسے دے راتھ وسیب نال بھیر دا
نشان اے تے دوجے پاسے ایہہ راتھ وسیب دیاں اندر لیاں تریڑاں نوں وی موکلیاں
کریندی ہے۔ راتھ وسیب اک سواہری جزت دا ناں نہیں، مالک میل دی کامیاں اُتے
چودھر دا ناں ہے۔ پر مالک میل دے اندر وی کنھیں نکے موئے پاڑ ہن۔ نالے پورے
وسیب وچ جنیاں دی جنانیاں اُتے چودھر ہے۔ نویں رس واسے نے اڈول کھلوتے
راتھ وسیب نوں اک نویں بھونچل پائی ہے۔ راتھ وسیب وچ وسیندیاں سبھ ڈھانیاں ایس
بھونچل پاروں پرانی ریت نوں جھما مریندیاں اوہدی سنبھال کریندیاں تے اوہدی
سنبھال راہیں اپنی پرانی ہوند دی سنبھال کریندیاں نیں۔ پر سنبھال دے ایس سانجھے
آہر وچ ایہناں ڈھانیاں دا اک دوجے نال لگواں شریکا وی بتردا ہے۔ رعتیاں دا سردار
نال تے کمیاں دا مالک نال شریکا، نکیاں راتھاں دا وڈے راتھاں نال شریکا، نونہاں
سساں تے ننان بھرجائیاں دا شریکا۔ لوکیں اک ہتھ نال ریت سنبھال دے نیں تے

دو بے نال پرانیاں کھوراں کڈھدے نہیں:

چو چو چل پئی وچ عالم جھنگ سیالے آئی
چرچا چل پئی سبھ تھائیں گئی چوچک دی جانی
تھیا قہر نہ قہراں جیہا چاکے سوں اشنائی
آکھ دمورر چو چو چلی چوچک خبر نہ پائی

پنڈ چوراسی سبھ چوچک دے ہور نہ گل کریندے
گلیاں ککھ تیں سبھ پنکھی کھلے اگا ہی دیندے
دھی چوچک دی وگڑی لوکا گلاں لوک کریندے
آکھ دمورر سبھ کوئی آکھے کیوں نہیں گھٹ مریندے

جاں دیہوں دو ترے گذر گیا نہیں تبھی گل نہ کائی
ہویا غوغا عالم سارے گئی چوچک دی جانی
قصبہ ڈرے نہ کھل آکھن تھوں سبھ بے ادب تھیائی
آکھ دمورر ات ویلے اچے گھر چوچک نہیں آئی

چوچو دی مار دے ویروے وچ ایہہ گل مڑ مڑ اگھاڑی گئی ہے جو اچے تائیں نہیں
کسے نوں خبر ہوئی تے چوچک نوں نہیں ہوئی۔ حاکم تے رعیت وچ رتے دی گھنی وتھ
ہے۔ اوہا وتھ پو دھی وچ وی اے۔ ایہہ وتھ بے خبری دا کارن بنی ہے۔ رتہ چوچک
دے اکلپے دا نشان بن گیا ہے۔

خان ہک دن وڈے ویلے بنھ کھٹاون آیا
قصبہ سبھ سدایا چوچک کم سمھو ہی لایا

کم کریندے سھو کمی کے نہ مونہوں الایا

آکھ دمودر پڑدہ اہجے سائیں چوچک دا نہیں لاہیا

چوچک خان ہے، بھوئیں نہیں دا سائیں۔ آپنے تپے وچ نہیں دے پانی دی
باندھ تے ونڈ ورتوں اوہدی حاکی دا وڈا نشان ہے۔ ایہہ اوہ کم ہے جیہدے وچ جنا
کھنا حکمیں جُودا تے آپنے کمی ہوون دی گواہی بھریندا ہے۔ بنھ کھٹاون ہک پاسیوں
تے پوری وسوں دا کم جاپدا اے تے حاکم ایہو ہوکا دے کے لوک نوں رنگو رنگ
ٹا بریاں نوں ایس کم وچ جوڑیندے نیں پر وچوں ایہہ کم حاکم دے بھلے دا ای ہونیردا
اے اوڑک۔ حاکم دی موکلیری جُج حاکی دا کھلار ایسے پاروں ہے۔ تالے پانی وی گھنا
حاکم دیاں آپنیاں پیلیاں نوں لگنا اے تے پانی پاروں ہوئی وادھو اہج وی حاکم دے
پیٹے ای پونی اے۔ اج ایہو کم اِکو ویلے حاکی دی پکڑ تے حاکی دی بے وی دی کھیڈ
پیا ویکھیندا ہے۔ بر سٹ کے کم لگے لوک چوچک دے حکم دی پکڑ وچ جاپدے ہن پر
چوچک نہیں جاندا جو اوہ لوکاں دی چُپ دی پکڑ وچ پھاتا پیا ہے۔ بنھ پیا کھٹیندا ہے۔
ایہہ چوچک دی پت دا بنھ وی ہے۔ لوکی ٹیو ٹی خان دی نموشی دے روڑھ جوگا راہ
پے بنیندے نیں تے اوہ انجھول کھلوتا آپنی حاکی دی اپڑ پیا جاچدا ہے۔ تے اتوں
دمودر پو لے مونہہ نال پڑدے والی گجھی نکور کر کے کیاں وچ ونج رلیا ہے۔ سائیں
(رب) جیہڑا پڑدہ چوچک دا اہجے نہیں لاہیا یاں چوچک سائیں دا جیہڑا پڑدا لوکاں اہجے
نہیں لاہیا اوہ تے کیاں دی چُپ دا پڑدہ ہے تے ایہہ پڑدہ چوچک نوں سگوں تنکیاں
پیا کریندا ہے۔ جیہڑے وسیب وچ مل وانی پردھان ہووے اوتھے اصل پرتیت مل دی
ای ہوندی ہے، ہور ریتاں پرتیتاں مل وانی دا پڑدا ہوندیاں ہن ملوں وانجیاں میلاں نوں
جھکاون واسے۔ مل وان دا اصل دین ایمان مل مارن تے مل سانہنن ای ہوندا اے۔
مل وان وسیب وچ سارے ساک مل بر ای اُسردے تے کھلوندے ہن۔ ساکا چاری

مُل وانی دیاں لوڑاں دا ای پھارا ہوندی ہے بھاویں اوہدے مہاندرے اُتے ہج پیار
 دیاں لکھ سینتراں اٹکیاں ہوں۔ مل وانی بندے نوں دسدی ہے جو تیرا تہ ست تیری
 مالگی ای او ہور کجھ نہیں۔ تیری ہوند تیری مل توں باہر کوئی نہیں۔ دُوبے تائیں تیری ہج
 دُوبے نال تیرا ساٹکا تیری مل پاروں ای ہے۔ کجھو دُوجا جے ہے تاں اوہ تیری مل
 دیاں لوڑاں دا ای سرجیا ہے۔

مُل دیاں لوڑاں سکتاں دی ونڈ کریندیاں ہن سکتاں نوں ریت دے سچے وچ
 ڈھال دیاں ہن۔ ریت کیہ ہے؟ مل دی سنبھال دے پرانے منے پر وٹنے گر۔ بندے
 نشان ہن ریت دے سچے وچ ڈھلیاں سکتاں دے۔ جنانی مل سنبھال تے ودھاوون
 کان ہور جی جن دی سکت ہے۔ کم سکت تے جم سکت پاروں مل دا اسار اُسر دا ہے سو
 کم سکت تے جم سکت آپ سبھ توں مہنکیاں ملن جوگ دستاں ہوئیاں۔ تے راٹھ اوہ
 ہو یا جیہڑا کم سکت تے جم سکت نوں اپنی مالگی وچ جوئے تے اپنی مل دی پال سنبھال
 واسے ورتے۔ مالک دی مالگی تریڈی اے جے اوہدا کوئی کمی یاں اوہدی کوئی جنانی
 ریت دی ویتروں باہر سرکدے جا پن۔ لڈن آ پنیاں مالکاں نوں ایہو پوڑا پیا پایا۔ ہیر
 دی نابری وی ایہو ہے جو اوہ ٹڈھ لاء توں ریت دی ونڈی سکت نوں اپنی ہوند نہیں
 مندی۔ اوہدی ایسے نابری اوہنوں مل وانی دیہار دی ٹکر تے آن کھلہار یا ہے۔ چوچک
 اوہنوں اپنی مل دی سنبھال تے ودھالئی کھیڑیاں دے منگیا۔ اوہ اک چاک نال اشنائی
 کر کے چوچک دی مالگی نوں بچ لاون لگی ہے۔ چوچک دی مالگی عام مالگی نہیں، مالکیاں
 سر مالگی ہے۔ پوری جوہ وچ مالکاں دی حاکی تے پردھانی دا اُتلا سرا اے۔ سو چوچک
 نوں ہیر دے مہینے دے کھیں مونہہ ہن۔ ایہدے وچ بانھیاں دی بنھنہاراں نال کھور
 وی ہے تے بانھیاں دی اپنی باندھ نال جڑت وی ہے۔ بانھیاں نوں باندھ دی
 گیجھ پاروں اپنی بندیاں والی سکت چیتے نہیں رہندی، اوہ ریت دی ونڈی بانھے والی

سکت نوں ای آپنا ت ست سمجھن لگ پوندے ہن۔ پر چھتے وچ دیاں باندھ دیاں
 کستاں تے کھل تاں گھ دیاں زڑکاں وی ہوندیاں ہن، جیہڑیاں کسے سمیتر پینترے وچ
 دیکھالی دے جان دیاں نہیں۔ چوچک خان دیاں کیاں دی پُچ وچ ایہو دو رنگی ہے۔
 کجھ دن پا کے چوچک مڑ بنھ کھناون آیا:

بک دن چوچک باہر آیا پانی ہتھ کھٹایا
 گھن بلایا قصبہ سارا کم سمھو ہی لایا
 بھلی گزاری چوچک خانا ناہوں کسے نوایا
 ہیر سو لیک لیندی تینوں کہیں گوار سنایا

بنھ کھناون دا آہرنت ودھدی چوچو دے پچھو کڑے پیا ٹریا ہے۔ کمی خان دی
 لہائی اگے آپے ای پُچ دا بنھ مریندے ہن تے آپے ای ایس بنھ نوں تروڑ دے
 ہن۔ بولی مارن والے کمی نوں گوار آکھنا دمودر دی استادی ہے۔ جا پدا اے جانے پُچ
 دے لنگارے پڑدے نوں مڑ پیا تاندا ہے تے آکھدا ہے تھیں پڑدہ دیکھو جی لنگار نہ
 دیکھو، ایہدا کیہ اے۔ اتھے گوار لفظ کنوں اوہو کم لیتا گیا ہے جیہڑا بھنڈ پناس کنوں
 لیندے ہن۔ گوار اکھوان نال کیہڑا کمی دا پاسا لہہ گیا ہے۔ اوس سردار نوں بے غیرت
 آکھ کے اندر دا بھار ہولا کر گھدا ہے۔ کمی دی بولی وچ بولی دا گن پورا ہے۔ بولی دی
 اپنی ریت دلوں کوئی گوار پ نہیں۔ چوچک نوں پہلوں وڈیا کے پچھوں چو بھڑ ماری گئی
 ہے، جیویں بولی دا چج ہے۔ بھنڈ دی پناس دھتھے جھماناں دیاں سٹاں نوں نکور کریندی
 ہے اتھے بھنڈ دے آکھے اتے گن دی مہروی لاوندی ہے۔

میہنے نوں سرتے چاء کے چوچک دے گھر شریکاں دیاں سوانیاں لیاں۔ ایہہ
 جنانیاں مل وان ریت دی ونڈی سکت نوں ای چروکنیاں اپنی ہوند من بیٹھیاں
 ہوئیاں نہیں۔ میہنے راہیں ریت وی پال دیاں نہیں تے شریکے دی کھور وی کڈھ دیاں

نیں۔ شریکا مل وانی وچوں ای نکلیا ہے۔ مل دیاں لوڑاں اُتے کھلوتی ساکا چاری وچ
 اُپر لے بیج بیٹھاں ریس تے کھار ہوندى ہے۔ نکا وڈے دی چڑھت دی اوٹ وی ماندا
 ہے پر نکے نوں وڈے دی چڑھت پنہندی وی ہے۔ سو شریکا ساکا چاری دا انکھرواں
 انگ ہوندا ہے۔ مل دی کھپت اوڑک گھر دے سچاء بناء تے کھاء ہنڈاء وچ ای ہوندى
 اے تے مل وان گھراں دیاں سوانیاں دے ہتھوں ای ہوندى اے۔ سگوں ایہناں آپ
 آپنیاں مالکاں دی مل دے اشتہار وی بننا ہوندا ہے ایس پاروں ریس تے کھار دا بہتا
 بھار وی ایہناں نوں ای چاونا پوندا ہے۔

پر راتھ گھراں وچ وی سوانیاں دا اصل درجہ ماڑے سیری دا ای ہے۔ ایسے پاروں
 چوچک دیاں شریکدیاں مہنے دی بھاجی چوچک دے گھر لیا کے اچتیں آپنے آپ نوں
 سہی کرویندیاں نہیں جو راتھ ریت دیاں موہریاں تے اسیں ہاں۔ شریکدیاں مہنے دی
 بھاجی چوچک دیاں نونہاں نوں دیندیاں نہیں۔ نونہاں اوہناں دیاں دھیاں بھیناں
 نہیں۔ نونہاں شریکناں وچوں وی نہیں تے چوچک دے گھر دیاں وی نہیں سو ہیر نال
 اوہناں دی گل وچ ایہہ دوویں رنگ نہیں پر اک تریجا رنگ وی ہے۔ اوہناں دا بلیل
 ایہہ دسدا ہے جو دور کتے کوئی کئی ادھ دسری جیہی مالک مرداں نال اجوڑ دی وی اوہناں
 دے اندر ہے:

باہل باز تے چرخ پترے شکرے باشے بھائی

ماؤں گھمائی کونج تھی ویسی سے جانیں بھرجائی

کدیں سمجھ سیانی دھیسے مت نہ تینوں کائی

کیہندی دھی تے نونہہ کیہندی ہیں جیہناں زمیں ودھائی

ہیر نوں بھرجائیاں دی ایس سمجھاونی وچ نرائنگ ساک مار کھانے پکھیرو ہن تے

ناراں مریجئے پکھیرو۔ اتھئے جنانی ذات ہوون پاروں ہیر نال ہمدردی ہاں ہے پر ایہہ

ہمدردی مالکاں اگے مالکناں دی بے وی دے چوکھے وچ ای بُجی ہوئی ہے۔ سوانیاں
 بیرنوں دسدیاں نہیں بھئی وسیب دے اصل موہری تے حاکم مالک بنے ہن جیہناں
 اپنی زمیں دے ودھاواستے تینوں نونہہ تے دھی بھین بنایا۔ تیری تے ساڈی ساریاں
 دی ہوند اوہناں دے پیر پٹھ ہے۔ ساڈے اوہناں دے سبندھ اُتے جیہڑا بیج دا پڑدہ
 پیا ہو یا ہے ایہہ تہ تیکر ای رہنا اے جد تیکر اسیں ریت دی ونڈی ویتری ہستی نوں من
 کے ریت دے دتے کم نبھائی آویئے۔ جس گھڑی اساں ایس ہستی وچوں پیر باہر
 کڈھن دی کیتی بیج دا پڑدا پاٹ ویسی تے پٹھوں مالکی دی ساکا چاری دا اصلا ظاہر تھی
 ویسی، شکاری جنوراں والا۔ جیویں شکار شکاری جنوراں دا سجا ہے تیویں زمیناں اُتے مل
 مارن رائٹھاں دا سجا ہے تے زمیں دی مل جنانیاں دی مل نال بُجی ہوئی ہے۔

دیکھو ہیرنوں میہنا مارن آئیاں ریت پالڈیاں سوانیاں کیویں ریت دے پھولنے
 پھول چلیاں نہیں۔

ہیر دی ماں کنڈی مہری ہوون پاروں رائٹھ دیہار دی دتی سوچ وچ گڑی جا پدی
 ہے۔ اوہلے ہو کے نونہاں اگے روندی ہے:

کل شریک نوائے اساں ہن میں اوندھی آئی

جے جاتا اگ پیوں جی کپ نہ گردن لاہی

اتھے کنڈی چوچک دی گھر والی ہو کے بولی اے پر واہ لگدیاں کنڈی جد تائیں
 ہو سکیا چوچک کولوں ہیر دا بیج لکایا۔ ہیر رائٹھ وسیب نوں اجیہا پواڑا پایا ہے جیہنوں
 بچھن دا کوئی نسخہ ریت دیاں کتاباں وچ نہیں۔ ہر نیکے موٹے کم وچ بھراواں کولوں
 صلاح گھنن والا چوچک اپنے آپ نال وی ایہہ گل پھولنوں آتر ہے:

اندر آتش چوچک تائیں بچھے نہ مول بچھائی

بچھن گل نہ سردی مینوں اندر گھت ہنڈائی

اٹھو پہر کھجیندا وتے مونہہ تے زردی آئی
آکھ دمور خان چوچک نوں آوس گل نہ کائی
ایس ویلے گل دی تھڑ زری چوچک نوں نہیں راتھ ریت نوں ہے۔ کیدو نوں بھیتی
بناون ایسے گل دی نشانی ہے:

ہوئے دیوانہ چوچک خانا کیدو سد انا یا
"خانا" دا جوڑ "دیوانہ" نال ایویں نہیں جڑیا۔ ویکھو "دیوانہ" "دیوان" دے بھار
گورتے رتے نوں کیویں آپنے اندر رکھ کے بھنڈا اے۔ "دیوان" نال ایہہ بکھیز ہیر
وارث وچ وی آئی جد جوگی نال بھٹی سہتی نوں ویرھے والیاں نوکیا:
ویرھے والیاں داناں آن کھڑیاں کیوں بولدے تسمیں دیوانڑے نی

کیدو کون اے؟

کیدو کوئی نہیں۔

اوہ اک ان ہوند ہے۔ رائٹھ دی ہوند دا پرچھاواں۔ چوچک اپنی ہوند دی اوڑک
دیکھ کے ایس پرچھاویں دے مونہہ لگا ہے۔ کیدو آپ اوہنوں آکھدا ہے:

سُن سیادہ عقل گیوئی خدمت مینوں دیندا

پر اپنی رائٹھ ہستی دے سرے تے پنج کے ایہہ پرچھاواں ای چوچک نوں ماں پیو

جایا جایا:

تھیو نہ نابر میری دلوں میڈے ماں پیو جایا

گھر گھر وٹنائیں سیل کریندا تیں بھی کجھ سُن پایا

آکھ بھراؤ سچاویں میکیوں کجھ تیں ندریں آیا

کیدو دے ٹکر منگن گھر گھر وٹن نوں چوچک "سیل" آکھدا ہے۔ کیدو دی محبوبی

انج چوچک نوں اوبدی کھل جاچی ہے۔

مانگت ملوان دا پرچھاواں ہے۔ ہل دی مشین ہک پاسیوں مل وان گھڑیندی ہے

تے دوجے پاسیوں منگتے۔ ایہہ بوڑے نمیں ماں پو جائے۔ جیہڑے مل دی بھاج وچ رل نہیں سکدے اوہ منگتے ہو ویندے نمیں۔ کیدو دا لنگ بھاج وچ رل نہ سکن دی نشانی ہے۔ منگتا سکدا ہے مل وان بنن نوں۔ بن سکدا نہیں سول واناں دی سول مل گھندا ہے۔ منگتا مل وان نہیں پر اوہا دین ایمان مل ہے۔ پرچھاواں جاندا ہے جے وجود ہے تاں میں وی ہاں۔ وجود نال میری کھور ایہہ ہے جو میں وجود کیوں نہیں، پر نہیں تے نہ سمی پرچھاواں تے ہاں، وجود دا بت دا ساتھی۔ بھلے سے وجود پرچھاویں نوں نہیں گولدا پر وقت پوے تے پرچھاواں وجود توں وڈیرا ہو آ پنا آپ وکھالدا ہے۔ چوچک نوں وقت پیا۔ اوہدی گھن چھاویں رانھ ہوند سنگڑ کے آپنے وجود دے اندر ڈکی گئی تے وت ہور سنگڑ کے آپنے پرچھاویں نال اک مک ہو گئی تے ایہہ پرچھاواں رانھ ریت دا بلارا بن کے ابھر کھلوتا:

کیہ گجھ ندریں آیا سیادا کیوں ایہہ پیوں جائی
 پھاہا کیوں نہ دتوئی مہری کت نوں پھٹ ویائی
 پھٹ ایہیاں ناریں لوکو جیں ایہہ چھوہر جائی
 ایہہ ڈٹھاتے ایہو سنیا ست چٹے سر چھائی

کیدو چوچک نوں "سیادا" آکھ بلاؤندا اے سردار، سلطان، حاکم۔ ایہہ لفظ عربیوں آیا ہے۔ ایہدے اندر سینگریاں ورھیاں دی وڈیائی نسب تے مراتے دی ایگی ہوئی اے۔ کیدو اوس وڈیائی، امجار بن کے بولدا اے۔ چوچک نوں کشری بنا کے آپ پچھے باہمن بن کے گھلنڈا اے۔ شریاں یا کیاں بار کیدو دے بلیل وچ گجھا ڈنگ نہیں اوہ ریت دے مہر چرہ۔ جدائے ریت دا کوزا بن کے چوچک دی نگی کنڈا اے ورھدا ہے۔ چوچک نوں ایس دے ایہو لوزیدا ہے۔ جیہڑی گل اوہ شریکاں تے کیاں کواوں نہیں سن سکدا اوہ ماتمت کواوں چائیں چائیں سندا ہے۔

پر چھاواں ہُن وجود کولوں وڈیرا ہے۔

چوچک نوں کیدو دی واج وچ اپنے وڈکے ریت دے موہری بولدے سنیوندے
نیں۔ کیدو دے وعظ دے قہر نے چوچک نوں اوہدی گواچی ہوند پرتائی ہے۔
کیدو نیلے وچوں پوری گھسن آیا ہے تے چوچک نوں ہیر دے گناہ دا ثبوت
دیکھیندا ہے۔

سنو سیالو دھیاں والو دھیاں مول نہ رکھو
دھیاں نہیں لڑھاؤ بکے سر کریا ہے دکھو
بک بک ونڈی آندی نانہے انگل بھر بھر چکھو
تسیں کھاندے ہو ڈھوڈا تھاپی چاک کھاوے ایہو تھو

کیدو سیال سرداراں نوں ”دھیاں وال“ آکھیا ہے۔ اوس میہنے دا بھار کله چوچک
دے سرتوں چاء کے پوری سیال رٹھائے دے سرتے دھر دتا ہے تے ہیر دا گناہ پوری
رٹھائے دیاں دھیاں نوں چا ونڈیوس۔ چوچک دے گھر وکے پاڑے نوں راتھ میل دا
بک ریتل پاڑا بنا دیکھایوس۔ جس گناہ دے بوہیوں چوچک راتھا چاری وچوں نکل
کے کلا رہ گیا ہا اوسے گناہ دے بوہیوں کیدو اوہنوں مڑ راتھا چاری دے دھر اندر آن
واڑیا ہے۔ ایسے بوہیوں ای کیدو آپ وی مڑ راتھ ویسب دے ویرھے وڑیا ہے۔ کیدو
دی کاوڑ اوہدیاں آپنیاں تھڑاں تے ہاراں وچوں جمی اے۔ پر ایہہ کاوڑ ریت دا روہ
بن کے گناہی راتھاں دے سرتے کڑکی ہے۔ پہلیاں دونہہ پٹیاں وچ الفان، غلیاں
تے واواں سُر اُبھردی وعظ ونگار چھیکر لیاں دونہہ پٹیاں وچ ”ی“ دی بھ کھ ڈھ تھ
جہیاں بھیریاں واجاں نال سنگت راہیں وعظ پھنکار بن دیندی ہے۔ اپنی پرانی کھور دی
سوادلی وِس وچ لہردی۔ ”رکھو“، ”وکھو“ وچ حکم تے فیصلے دا زور ہے۔ ”چکھو“ تے ”وتھو“
وچ زور چھبھی دین دا ہے۔ کیدو دی واج وچ اپنی ہارنوں اوڑک جت بناون دی خوشی

ہے۔ چوچک بھانے ایہو اندروکا زہر ای کیدو دے سچے ریت راکھے ہون دی نشانی
ہے۔ کیونجو ایسے زہر قہر نے ای ریت دی سانجھی مار مار کے چوچک دے دلوں نچی دوس
دا کنڈا کڈھن دا چارا کیتا ہے۔

جیہڑی وتھو (وست) کیدو گناہ دا ثبوت بنا کے لیایا ہے اوہ ہے تے رانجھے مونہوں
کھوہی ہیر دی پوری پر ”سرکریا ہے وکھو“ تے ”بک بک وٹڈی آندی نانہے“ دے
ولاکے وچ آکے ایہہ پوری رمز بن گئی ہے جنانے سریر دی، کام سواد دی جیہڑا جنانے
سریر دا مول اے اوہدا گناہ اے۔ کیدو دھیاں دی سریر وائٹھ پیاں دا گناہ بنا کے
اوہناں نوں انگل انگل چکھیندا ہے جانے ایہہ اوہ پوری جے جیہنوں بناون وچ تساں
آپنا سارا تھندا مٹھا کھپایا۔ ایہہ اج اک چاک دا کھا جاتے تہاڈا میہنا بن گئی ہے۔ ہور
دھیاں پال کے گھلیاں چھڈو۔ میں نری تہاڈے دلوں چاک دی چوری نہیں پھڑی
تہاڈیاں وڈ وڈیریاں دلوں تہاڈی چوری وی پھڑی اے۔

پوری جیہڑی رمز آہی ہیر رانجھے دے تے ست دی اوہناں دے میل دی کیدو
دے ہتھ لگدیاں ای اک وست بن گئی، حرص کھار چوری تے گناہ نال بھمنکاری گئی۔
کمی دا کم اے وستاں بناونیاں رانھاں دے کھاون لئی۔ اتھھے رانھاں دی بنائی
وست (دھی) چاک پیا کھاندا ہے۔ سو چاک نے رانھاں نال تھان وٹا لیتی ہے۔ قصور
رانھاں دا آپنا ہے جیہناں دھیاں پالیاں ہن، اپنے ویہار دیاں اپنے لاہے دیاں
ویرناں۔

کیدو بکو چھڑے وچ پلسیاں سر پلسیا، منصفان سر منصف، وڈ ملوانا، ریت راکھا ہن
کھلوتا ہے۔ پر ایہہ سارے رنگ مانگت دیاں لوڑاں تھوڑاں وچ لگے ہوئے سن۔
مانگت مل دا پر چھاواں ہے۔ فقر مل دا تروڑ ہے۔ اپنے تروڑ دے وات آئی ہستی
نوں بچاون لئی چوچک رانھ نے آپنا پر چھاواں موہرے کیتا۔

پر کیدو ٹھیک ای آکھدا آہا۔ راتھ ویب نوں وڈا دھڑکا جتانیاں ولوں ہے۔
 جتانیاں ای کیدو دی نویں پسردی ہستی نوں گنج کے مڑ اوہدی پرانی ہوند (انہوند) وچ
 گھت دیندیاں نیں۔ چوچک کیدو والا ثبوت گھن کے مہری کنڈی نوں دیکھاون آیا
 تے اوہ اگوں بولی:

منت کڑیاں جدر دی آہی پاء پاء گھیو پائیو نیں
 ایہو پوری میں ہی ٹٹ دتی آیت وار ڈٹھو نیں
 بھس پھیندا گیا کیداوں خیر نہ مول دتو نیں
 پنڈی تینڈی تاون تائیں ایہو دغا کیتو نیں

کنڈی نے وڈ ملوانے ریت راکھے نوں اکو داء مار کے مڑ منگتا کر چھوڑیا ہے۔
 چوچک دا پرچھاواں وی سنگڑ گیا ہے تے اوہ وت اصلوں کلاتھی گیا ہے تے بولاں دی
 تھاں اوہدے کول سینتاں رہ گیاں ہن اوہ وی آپنے جوگیاں:

پیا گمان چوچک نوں سچا گل نہ مول دسارے
 سنا آ دارے دے اتے ایہو چننا دھارے
 پانا پیٹ کیہ پنی بجھے سُنیا عالم سارے
 آکھ دمورر کاہلا متھا ٹھو کے ہتھ اُلا رے

اودھر ہیر ریت دے پلے کیدو نوں عشق دا چور بنا کے اوہدا گھرا پندی اے:

آئی ہیر لئی ہتھ گنی کیدو کھوج سجاپے
 پچھوس آ رنجھیے تائیں کوئی آیا جاپے
 آہا سہی چجوس اساڈا گھری اڈی ہے کانپے
 اکھ دمورر کھوج لین نوں تاں اٹھ چلی آپے

تے وت آپوں منسف تھی کے چور دی جھنگی پھوک دیندی اے۔

کیدو دے وچ پین نال ہیر دا بھیت راٹھ وسیب دا معاملہ بن گیا ہے۔

دیکھے ہیر کیہ کیتا کیدو پھوک الہا لایا

اگے بھی گجھ پڑدہ آہا ستا لوک جگایا

گھر گھر بھاجی ہیرے سندی بھاؤ سیالیں آیا

آکھ دمور ہیرے ڈٹھا تائے مواتا لایا

بھاجی راہیں راٹھ آپس وچ جڑدے نیں۔ بھاجی کمی وند دے ہن۔ اتھے نموشی دی

بھاجی وند کے کیدو فقیر نے راٹھاں دی سیپ وچ اپنی تھاں بنائی ہے۔ اک کجھی اگ

دھوئیں والے فقیر نے گھر گھر وندی ہے۔ ہیراگ نوں اگ نال دباون دا جتن کریندی

ہے، گجھے دھوں چنگیاڑ نوں بھانبر نال، کیدو دی جھگی پھوک کے:

مُنی بدھا وچ لیللا سڑیا ککڑ آنڈیاں والی

بھانڈا جچھا وچے ساڑیا سوئی دان خیالی

تسی سیہلی تے مرگانی نالے ساڑیا جالی

ہٹ پساری دا ساڑ دتو میں کیہ کیہ وست سمھالی

کیدو سنگو کے اپنے مانگت جوڑے نک سک ساواں تھی گیا ہے۔ پیاں وچ لھئی

اوبدی مینی واج وچ ہن راٹھ ریت دے مبر والا گج کڑکا نہیں۔ مُنی بدھے لیلے دا

سیانلن تے آنڈیاں والی ککڑی دی کڑو کڑاے۔ نمانیاں پالتواں نال اپنا آپ جوڑ کے

وہ اپنے آپ نوں راٹھ وسیب دا نمانا تے بے زبان پاتو دسدا ہے۔ ماڑیاں مسکینزیاں

ٹیواں دی گین کر کے اوہ اپنے نمانے نمانے مانگت آپے لئی ہیر دے من رحم بھریا

جھورا ابھارن دا ترلا مریندا اے۔ ترلے دے پٹھو پٹھو ایہہ مُداوی پاؤندا اے جو ایہہ

فقیری دیاں پاک نشانیاں آہن جیہڑیاں توں ساڑ چھڈیاں نیں۔ اپنی نمانی گئی نوں

ہٹ پساری دا آکھ کے اوہ ہیر نوں پچی وی کرنا چاہوندا اے پر پساری کیدو دی جیون

رمز وی ہے۔ رنگو رنگ پینترے وتیرے اوہدے ہٹ دیاں دستاں ہن جیہناں دا ونج کر کے اوہ راٹھ میل نال آپنا لاگ پالدا ہے۔ ایہو لاگ اوہدی اصل راس ہے۔ پساری دیاں دستاں پساری آپ نہیں بنیندا نہ اوس آپوں ورتنیاں ہوندیاں نیں، ہاں اوہ اوہناں دی سنبھال دا کھنیا کھاندا ہے۔ اپنے آپ نوں پساری آکھ کے کیدو اپنی انہوند نوں باہروں کھلوتا دیکھداتے ہوراں نوں دکھاوندا جا پدا ہے۔ ہیر کولوں اوہدا کوئی اوہلا نہیں کیونجو ہیر اوہدا اصلوں اُلٹ ہے تے دوویں اک دوجے دے چنگے جانو ہن۔ (ہر کسے نوں اپنے الٹ دی اچیتی سار ہوندی اے)۔ پر ہو سکدا اے ہیرا گے اپنی انہوند نوں تنکیاں کرن وی کیدو دا اک پینترا ای ہووے۔ اوہ جاندا اے جو ایس ویرن نوں میں ہو تے گجھ ویچ نہیں سکدا سو اپنی انہوند دا اقرار ای ویچ دیکھو۔ اوہ سدھی عذر صفائی کر کے سارا بھار چوچک تے سدا ہے۔ ہیر نوں ”صاحبیانی“ آکھ کے، اوہنوں اوہدے میل وچ گن کے اپنے لاگ دا واسطہ وی پاوندا اے:

بچے موئے سدیا مینوں میں تاں خبر نہ کائی
 متاں کر کرنیلے متا پگڑی گل وچ پائی
 میں کیہ کم سُن صاحبیانی بے توں کاوڑ آئی
 ایہو نصیحت مینوں دھیا جھگی جان سرائی

پر ہیر دے ویرنوں اٹل دیکھ کے اپنے ”کجھ نہ ہون“ دے عذر نوں ای مُزا گے

دھریندا اے:

ہووس ویری مغل جو مینڈے ہو فقیر جھڈائیں
 ہون ویری ساؤ مینڈے ہوئے شریک بچائیں
 ہووے دشمن عالم سارا گل وچ پلو پائیں
 آکھ دمورر ویر تساڈے جیون جوگا ناہیں

کیدو اپنے بہو رنگا بہو انگا ہوں دی گل کر کے ہیرنوں اپنی وت اپنی تگ تڈ
 وی پیا دیندا اے ولھیویں ڈھنگ نال جو ویکھیں میں کوئی رانٹھ نہیں اکہرا نہ کوئی کمی
 چا کر آں۔ میرا لیکھا پرتدار اے میرے نال ٹکرن سوکھا کوئی نہیوں۔

کیدو دے پساں وچ ہر رنگ دے گا ہک لنی وست سنجالی پئی اے۔ ویب دے
 چالو ویہار دیاں کل من والیاں دا گھراوہ پورا کر سکدا اے۔ پر ہیر ویہار باہری ای نہیں
 ویہار ویرن ہے، اونہوں کیہڑا دیہاری پینترا پو ہے۔ کوئی ویہار پوجیا بانا اوہ ہیر دے
 سامنے پا کیوں کھلووے۔ سو اوہ آکھدا ہے توں مینوں کیہ ماریں ہیں میں تے ہاں ای
 کوئی نہیں:

ہیرے مویاں جا بہتیری جیوندیاں نوں ناہیں
 وُنج رجوعے سیداں والے اُتھے دھواں پائیں
 جاگہ کہیں ایہہ چا نہ لیتی اوتھے جا رہسائیں
 آکھے کیدو ویر تساڈے رہنا مینڈا ناہیں

پر موعے ہوں دا عذر عذر ای نہیں دعوا وی ہے۔ ایہہ دعوا ہے ویہار باہریاں
 ویہار ویریاں دا جیہڑے چالو ویہار سر جیوں نوں جیوں نہیں سمجھدے تے اپنی ویہارلی
 ہوند مکاوں نوں جیوں جاندے نیں۔ مرن رمز ہے اوہناں سکاں ایللاں وچوں باہر ہو
 وُنجن دی جیہڑیاں ویہار پالیاں وی نیں تے ویہار پال وی نیں:

جب لگ دنیا رہے ناک گجھ سُنے گجھ کہئے
 بھال رہے ہم جیوں نہ پایا جیوندیاں مر رہئے

رہئے وُ نال ججن دے رہئے
 کہے حسین فقیر سائیں دا جیوندیاں مر رہئے

تے گجھ نہ ہوں رمز اے، سبھ گجھ ہو سکن دی۔ ویہار دتیاں سبھ ہونداں نوں
”کیہ جاناں میں کون“ والی تلوار مار کے بلھے شاہ آکھیا:

اؤل آخر آپ نوں جاناں

دھواں پاون والی رمز وچ وی اک دؤل ہے۔ وستیوں باہر فقیر دھواں دھار
بہندے آہے۔ گھراں والیاں آپنیاں کھیاں چلہیاں جوگا اوہناں کولوں دھواں کھڑنا۔
بعضیاں تھاواں تے دھوئیں والا فقیر پنڈ دیاں سپیاں وچ کنیندا ہے۔ پر رمز بولی وچ
دھواں دھارن ویہار دتیاں اُلایاں توں اڈ ہوں داناں آہا۔ دیکھو مادھو لال حسین وچ:
جوگن ہوواں دھواں پاواں تیں ملیاں مینڈی تازگی دو

تے خواجہ فرید وچ:

دھواں دھار فقیر تھیوے فخر وڈایاں سنیاں

سو عذر تے دعوے، مانگت تے نابر، کیدو تے رانجھے اک دوہے دا الٹا ہونڈیاں
وی یا الٹا ہوں پاروں ای اک دوہے دی بھے ماروے اک دوہے دا بھلیکھا
پاؤندے دسدے نیں۔ ایہہ نرا بولی دیاں رمزیاں دا رولا نہیں، ورتن وچ وی ایہناں
نکراویاں جہاناں وچکار حد والوں سوڑی ہونڈی اے۔ جھٹ دی گھل نال دینہہ دیویں
رانجھے کیدو تھی ویندے ہن تے جے ہیر دیکھن والی نہ ہووے تاں کسے نوں پتہ ای
نہیں لگدا جو ہویا کیہ۔ ایہہ کوئی جادو نہیں۔ مِل پال وسیب وچ رزق دی سوڑا کو ویلے
اکسے تن وچ مل پوجا دا دھواں تے مِل نبری دی چنگ اگاوندی ہے۔ کدے اک ودھ
کے دوجے وچ وٹ ویندا ہے کدائیں دوویں نالو نال انکھرویں وی پئے ٹردے ہن۔

سو رانجھے تے کیدو وچ ہک ڈراونی نیڑ وی ہے۔ رمزیاں دے رولے وچ ایہو
بھیت ہے جیہڑا دمور وچ تھاؤں تھائیں لگدا تے گھلدا ہے۔

کیدو قسے وچ باہروں آون والیاں وچوں نہیں۔ اوہ راٹھ وسیب دیاں پٹھلیاں

پر تاں وِج گجھا بیٹھا آہا۔ جدن اُتلیاں پر تاں والیاں نوں سوڑ پئی تے اوہنوں کڈھ
موہرے کیتو نہیں۔ اوہ اُبھریا کھلریا۔ ہیر نے اوہنوں وت سنکیریا۔ اوہ سنگڑتاں گیا پر
دس گیا جو مینوں نرا مانگت نہ سمجھو۔ مینڈی جھگی ساڑ کے تسیں مینوں مُکا نہیں سکدے۔
میں رانٹھاں دے پیراں دی میل تے ہاں پر وقت پوے تے اُبھر کے رانٹھاں دے سر
تے سوار ہو سکناں، سُوہا بنا کے ٹورن تے میں قاضی مفتی بن کے مڑ سکناں، سنگڑاں تے
رانجھے دی کھل دے اندر وڑ کے بہہ سکناں، آپ اوہدے جیہا لگ سکناں، اوہنوں
اندروں بھور کے اپنے جیہا وی کر سکناں۔

چوچک آپ کیدو دا پھڈیا کم سانھدا ہے، نیلے ونج کے پک کریندا ہے، ہیر
 رانجھے نوں اکٹھیاں سٹے تکدا ہے۔ پر چوچک دیاں کماں وچ گڑھیاں حاکماں والا سہج
 تے باریکی ہوندی ہے۔ اوہ ہر کم نوں اپنی سرداری تے اپنے میل دی سیاست دے
 حساب سرگنجد اکلاردا ہے۔ ہر قدم تے بچن دا راہ رکھ کے اگانہہ ودھدا ہے۔ چوراں
 نوں تک کے پنن دی نہیں کردا، پچھانہہ ہندا ہے تے سد مار کے ہیر نوں نسن دی
 ویہل دیندا ہے۔ جد رانجھا پنڈے چکڑ مل کے کھسی جھوٹی کڈھن دا پج لاوندا ساہنے
 ہو یا تے چوچک اوہدے نال گل نہیں کھولی۔ سینتر نال سر کرانیوس تے پچھیں پچھیں قمچیاں
 مار کے نکل جان دا حکم دتوس۔

جدو کا ہیر رانجھے دا نیونہہ لگا اوہناں دا ورتارا دؤلا تھی گیا آہا۔ جد دی رانٹھاں نوں
 نیونہہ دی سونہہ لگی اے تدو کنا اوہناں دا ورتارا وی دؤلا تھی گیا ہے۔ لفظ کیہ تے کم کیہ
 بھ نے پرتاں تے بھیتاں والے بانے ونا لیتے ہن۔ رانجھے دا پج ویکھو۔

کھسی جھوٹی وچ چکڑ دے میں تاں سنیا ناہیں
 اگوں کڈھاں پچھوں کھسے جے پچھوں تاں اگاہیں

شکھدا نال جھوٹی دے خانا سدھ پوے کجھ ناہیں

سُن خانا سد پچھلا سنیا ملیا آ تداہیں

چوچک نوں چاک دی گل وِج ”جھوٹی“ ہیر دا نشان جاپی ہے۔ چاک دا ہتھیں
ملیا چکڑا اوہدے گناہ دا لہیر دسیا ہے۔ رانجھا اوہنوں اک پاسیوں کام وحش وِج دُھت
پشو جاپیا ہے تے دوجے پاسیوں مال دا چور نوکر جیہڑا چکڑ مل کے جھوٹی کھولدا پھرتیج
گیا ہے:

جیہڑیاں جھیں کڈھیں چاکا سبھے میں سُن پائی

کر کاوڑ بہتیری چوچک ڈاڈھی تچھی لائی

منگو دے سنبھال اساں نوں لے وِج عزت بھائی

آکھ دمورر دوجی تچھی دھیدو نوں بلیائی

رانجھے نوں دھمکاوندیاں لفظ ”عزت“ وِج جیہڑی سٹ چوچک بے دھیانے آپنے
نال کیتی اے اوس توں اوہدی بے وی دسی اے۔ عزت کیہدی لے وِج رانجھا،
آپنی کہ چوچک دی۔ منگو دی مالگی تے عزت دکھو دکھ ہوگئیاں نیں، ہن خبرے چھری
منگو دی مالگی ای بچائی جاسکدی ہے۔

چوچک دی بے وی ایہہ ہے جو لفظ وی پورے اوہدے حکم پٹھ نہیں رہے۔

چوچک دی بے وی دا اوڑک دیکھو۔ رانجھا وِجھلی نال منگو جوڑ کے چوچک نوں

سونپ لڑیا پر جھیں چوچک نوں چھوڑ رانجھے مگر ہوٹریاں:

چلیا چاک منگو سبھ نالے چوچک ہوڑا پائے

جیوں جیوں موڑے تیوں تیوں دگن رہن نہ مول رہائے

بٹا خان مریندا منگو قدمو قدم سوائے

آکھ دمورر پے بٹا گل پگڑی چاک منائے

آکھے خان توں تاہیں رُٹھا جے میں شاں لائیاں

جیہا خان پٹھان اساڈا نال برابر بھائیاں

باپ سجائی دتی بیٹے کسے لیہن کیہ سائیاں

آکھ دمودر ایوں کر مجھیں چوچک خان پھرائیاں

تاہری دی رُت ہے۔ نہ مجھیں زوریں ولیندیاں ہن نہ دھیاں۔ سو حاکم دی

سیاست چور یارنوں پتر بنا کے ویلا نال دی ہے۔ دمودر دی گل کھلارویں ویہارو بولی

راہیں رانجھے نوں ولاون دا حیلہ ہے۔ جے پو پتر نوں سزا دیوے تاں کوئی دکھ والی گل

اے؟ کسے کیہ لیہن سائیاں۔ پر کھ نال سائیاں دا کجھ نہیں گھندا۔ پتر بنایا ہے رانجھے

نووں، اوہنوں چاک رکھدیاں سائیاں وچ اپنے میل وچ رلا گھندا اے۔ پر ”سائیاں“

دے ولاوے وچ متے ”ساعیاں“ ای آکھیا ہووے دمودر۔ ساعی کا ماہے مھنتی۔ ہن

جیویں مجھیں دی عاشقی تے ہیر دی عاشقی اک ہوئی جا پدی ہے تیویں مجھیں دی مالکی

تے دھی دی مالکی دی تھاؤں تھائیں اکو دسدی ہے۔ تے چاک نوں کم تے لائی رکھن

لئی اوہنوں جوئی بناون دی ”سائی“ وی لائی جاسکدی اے۔

ہو سکدا اے رانجھے نوں سنائے بول چوچک اپنے بارے ای آکھے ہوون،

کسے کیہ لیہن سائیاں۔ مل وان نوں دسدی ہے جو اوہدی مل سریراں تے ہے

دلاں تے نہیں رہی۔ پر اوہنوں ایہہ ہار وی وارا کھاندی ہے۔ اوہ سوچدا ہے جد تائیں

میں مجھیں نوں چوہ سکناں دھی نوں کھیریں ویاہ سکناں، تہ تائیں میں سائیں ہاں۔

کیہڑے ڈھنگ ایہہ کم سرے ایہہ کسے نہیں پھولنا۔ تے پھولدا اے کوئی تاں پیا

پھولے کیہ گھندا اے میرا۔ جے لفظاں میرے وسوں باہر ہو کے مطلب پئے وٹانے

نیں تے میں آپ ای چورنوں پتر کیوں نہ آکھ لوواں۔

چوچک دی سیاستی لف تے سبج وچ دمودر اجیہیاں سینتراں وی اُن گیا ہے
جیہڑیاں دسدیاں ہن جو چوچک وچ رانجھے دے گن پچھانن دی کجھ سکت وی ہے۔
رانجھے ونبھلی واہی تے منگو جوز کے چوچک دے حوالے کیتا:

گھن سنبھال توں گن کر کائی نمھوں نال چلائی

کجھ سرود چوچک بھی سنیا ڈاڈھی مستی آئی

ایڈی کاوڑ وچ وی چوچک نوں اپنے ویری اپنے چور دی ونبھلی سن کے کجھ مستی
آئی ہے۔ ایس توں ایہہ تاں سہی ہو گیا جو چوچک الارگھٹ ای ہوندا ہے۔ کسے ایل
نال بھریندیاں وی اوہدے اندر ایتنی کو ونبھل رہ جاندی ہے جتھے کوئی وکھرا مہاڑ تھاں
بنا لوے۔ پر ایس وسب پاروں چوچک دے سبھا وچ جیہڑی لف بندی ہے اوہ کم
آپنے میل تے اپنی مالگی دے ای آوندی ہے۔ جے چوچک الار کاوڑ نال نہیں ہویا
تے ونبھلی دی مستی وی اوہنوں ایڈی نہیں چڑھی جو اوہ منگو نوں رانجھے مگر جاون
دیوے۔ اوہدے سرود سنن اُتے وی لفظ ”کجھ“ دا پہرا ہے۔ ”کجھ“ وچ پولی جیہی جگت
ایہہ وی ہے جو ایہہ مستی ”مجھیں گن کر“ وصولن نال آئی اے متے۔ ایہہ وی شک ہو
سکدا اے جو رانجھاں دی اپنی ونبھل پرچاون واسطے سنگیت سرود نال جیہڑی واہ ورتن
ہوندی اے ایہہ اوہدے دل ٹوکویں سینتر نہ ہووے۔

اک چوچک کیہ دمودر دا کوئی پاتر وی اکھرا نہیں ہوندا۔ ہر کسے وچ کتے پھکیاں
کتے گوڑھیاں اجیہیاں سینتاں لبھدیاں ہن جیہڑیاں نکر اوایاں سکتاں دی دس پاوندیاں
ہن۔ بھاویں ایہہ پاتر اپنے میل دی دتی ہوند دیاں مجبوریاں دے وگائے وگن تے
بھاویں اوہناں مجبوریاں نوں بھن کے نویں ہوند اسارن ٹر پون نکر اوایاں سکتاں دی ون
سون اوہناں نوں اکدو جے دے نیڑے ڈھکا کے اوہ راہواں ویکھندی ہے جتھے کوئی جا
سکدا ہا پر نہ گیا، جتھے کوئی نہیں گیا پر جاسکدا ہے۔

چوچک وچ جیہڑی و بہل سانوں سدی ہے اوہ بہتی اوس جوکھویں اجھک پاروں
 ہے جیہڑی اوہ فیصلے کرن ویلے ویکھیندا ہے۔ اوہدی ایہہ اجھک ساؤ بھراواں نوں
 مسلت لئی بہاوندی ہے۔ مسلت وچوں لنگھ کے چوچک دیاں کماں وچ سوکھ تے ترکھ
 آویندی ہے، اوہدے کم ساؤ وڈیریاں دے سانجھے کم بن ویندے نیں، اوہ اپنے میل
 دا موہرا بن ویندا ہے، اپنے میل دی سانجھی مرضی دا ہتھیار۔ اوہدی ہستی اپنے میل
 دیاں مہاڑاں نال اک مک ہو کے پک پھڑدی ہے پر اوس ویلے اوہ اوس و بہل اوس
 کھل سکت نوں چھڈ جاندی ہے جیہدا جھاؤلا چوچک دے اجھکن تے جاچن وچوں
 سدہ ہے۔ رانجھے نوں پتر بنا کے بیلویں پرتیا چوچک رانٹھ برادری نوں خبر دیندا ہے

آہا سچ نہ گوڑ رتی ہک جو سنندیاں آہیاں

ہیر وچاری کون چکاری مہیاں بھی چاک ونبایاں

دیکھو جیہڑی مستی ونبھلی دی چوچک چکھی اوسے نوں بھراواں ساہنے رانجھے دے
 گناہ دا ہڈ ورتیا ثبوت بنا یوس۔ کیدو پوری دالپ آندا آہا چوچک ونبھلی دی چس لیا
 ہے۔ ایس ثبوت راہیں اوہ ہیر دا بھار گھٹاؤن دا ماڑا جیہا ترلا وی مار سکیا ہے۔ جیہڑی
 جادوگری مہیاں اُتے وار کر سکدی ہے (تے پوچک اُتے دی) اوہدے ساہنے ہیر
 وچاری کیویں کھلووے ہا۔ سو دھیاں والیاں اُتے کیدو دا پایا بھار وی رتہ گھٹیا۔ رانٹھ
 برادری لئی فیصلے کان جڑ بہن کجھ سوکھیرا ہو گیا۔ (توڑے ساڈے لئی ایہہ سوال رہ گیا
 بھئی ساؤواں نوں مہیاں اُتے دھیاں کنوں ودھ وساہ کیوں آہا)۔

فیصلہ وی تر ت ہو گیا جو ہیر نوں جھب کھیریں دے ٹورو۔ ویاہ دا آہر وڈیو نیں:

چوری خان سدائے کمی خدمت دتی تائیں

کے سونا کے موتی کے کپڑا بھائی

کے کھنڈتے کے میدا ونڈے کیاں تائیں

آکھ دمور چوری تورے کمی کماں تائیں

راٹھ سرداری کول ہیر رانجھے دے جوڑ دا توڑ ایہہ ہے۔ وستاں دی گین وٹڈ کر کے،
کمایاں نوں کمیں لا کے راٹھ سرداری آپنی ہوند نوں آپ سہی کریندی ہے۔ جیہڑا ہتھیار
اوبدے کول ہے اوہنوں ورت کے آپنی طاقت دا پک کریندی ہے۔ جھیکڑلی پٹی وچ
”چوری تورے“ تے ”کمی کماں“ دے آپسی میل تے فرق راہیں ایہہ کم سزیا ہے۔
ایہناں ٹکڑیاں دا تول سانواں ہے پر سبھا ٹکراواں۔ ”چوری تورے“ وچ واجاں دی
دوہرائی بھیت تے اوہلے دا جیہڑا رنگ بھدی ہے ”کمی کماں“ وچ واجاں دی اک ہور
دوہرائی اوہنوں اک عام قدرتی ورتارا بنا دکھاوندی ہے۔ جاپدا اے کمی دی کم نال
جماندرو جڑت ہے۔ مالک نوں ایہو جاپدا ہے۔ سو ”چوری تورے“ چوچک دی بندوبستی
انکل دا اندر وار ہے تے ”کمی کماں“ باہر وار۔ چوچک نوں آپنے ایس بندوبست اُتے
پوری تسلی ہے۔ ہاں اوبدی تسلی گھٹ ونجے جے ٹچکری دی اوہ دھوڑ دس پویس جیہڑی چوری
لفظ نے کماں لفظ اُتے گھستی اے۔ پر ایہہ ٹچکر دھوڑ ساڈے تہاڈے لئی ہے چوچک لئی
نہیں کیونجو چوچک قصے دے اندر ہے تے اسیں تھیں دمور دے نال قصے دے اندر
ہوندیاں وی باہر ہاں۔ جیویں جیہڑے چھڑے وار (تاریخ) دے اندر ای ہون ”اندر
باہر“ نہ ہون اوہناں نوں آپنیاں کیتیاں آکھیاں اُتے وار دی دھوڑی ٹچکر نہیں دس
سکدی۔ قصہ کرن جاں پڑھن وار کرن جاں پڑھن جیہا ای ہوندا اے، جیہا ای پر
سگواں اوہو نہیں۔

جے چوچک کمایاں دے مونہہ بند کر کے ویاہ والی گل گجھی رکھنی چاہوندا سی تاں اوہ
تے رہی کوئی نہ:

چو چو چل پئی وچ سیالے چوچک کاج کریندا
گجھی کیکن رہے سہی سچ لوک اگاہی دیندا

آکھ دمودر ہر کوئی آکھے ہیر چوچک پر نیندا

ہاں ”چوچو“ دا رنگ وٹ گیا ہے۔ ہُن چا کے سوں اشنائی دی گل ویاہ دے آہر
دی گل اوہلے ہو گئی ہے۔ ہو سکدا ہے چوچک ایہو ای چاہوندا ہووے۔ چوچو خلقت
دی بلیل ہے۔ ایہدے پکھے لوکائی دے ون سونے سوچ مہاڑنیں جیہناں وچ راٹھ
میل دی ریت پرتیت دی پوجا وی ہے تے راٹھ میل نال وچو وچ چلدی کھور وی۔
راٹھ میل دی ٹش ٹوہر دا رعب وی ہے، اوہدی حرص وی ہے تے اپنی بے وی دی
بڑک وی۔ راٹھ میل خلقت دی چوچونوں ڈک نہیں سکدا۔ ہاں اپنی گوں سر ایہدا
رنگ وٹا سکدا ہے۔ ریت پرتیت دی پوجا والے رنگ نوں گوڑھا کر کے کھور والے رنگ
نوں پھکا کیتا جا سکدا ہے۔ اپنی ٹش ٹوہر دے سواد دی بڑکی سٹ کے بے وی دی
رڑک دبائی جا سکدی ہے۔ راٹھاں کول اخباراں رسالے ریڈیو ٹی وی تے کوئی نہیں جو
ٹش ٹوہر دا سواد ویاہ دیاں خبراں تصویراں راہیں وٹن۔ لوڑ وی نہیں۔ کیاں نوں کھنڈ
میدے وٹن کے وی اوہو کم ساریا جا سکدا ہے۔ گل نوں لکاء راہیں وی دھمایا جا سکدا
ہے۔

پر ہیر کھیرے نال کیویں ٹورتےجے۔ کماں دیاں سریراں وچ تے لوڑ دی گنڈی
لکائی جاسکدی اے، ہیر دی تے لوڑ ای رانجھا ہے:

جاں جاں شوق حیاتی ماناں رانجھے نوں میں گھناں
کنڈی ہیر نوں لئی سمجھاوئی دتی۔ دوویں چوکھا جھگڑیاں پر ایہہ جھگڑا منوتی ول جھکیا
ای نہیں۔ دوویں وکھو وکھرے دھرم توں بولیاں۔ کنڈی راٹھ میل وچ رس و سی سوانی
ولوں بولی:

کیہا رلا منگیویں دے وچ تده گمان پائیو ای
آپوں چنگے ڈھنگ لدھیو سے کھیریاں تل نہ کوئی
اساں جیہے ہن لکھ اوہناں نوں کمی نہیں ہے کوئی
سن دھیے سچ آکھاں تینوں مالم تده نہ ہوئی

کاج گنایا بابل دھیے توں جو بن بھرماتی
ہوڑے ہٹکے رہندی نیہیں داگ لھیدی جاتی

چاکاں نال کریں اشنائی جھل چیرندی راتی

ایہو سہاگ تساڈا دھئیے کم بکتے نہ آوے
چاکاں نال کریں اشنائی لج نہ تہھے آوے
وس اساڈا کوئی ناہیں کھیڑیاں بدھے دعوے
کہے دمودر ماں ہیر نوں سو رانجھا مر جاوے

بھا تساڈے تداں تھیوے بے ماں پو ہووے راجی
میل مہانن ڈھنگ پیاسے لکھیا کرم سو سا جھی
سن ہیرے توں تھیو نہ کاہلی رکھیا متر ما جھی
کہے دمودر ہیر سیالی تھیو کھیڑیاں تے راجی

سن نی دھئیے پسن قصبے سارے جگ پچاراں
اسیں سردار زمیں دے خاوند پھل نہ سہندے بھاراں
قصبے دے وچ گل اساڈی سبھ سرتے گھر باراں
لوکاں دے گھر ترے ترے دھیاں توہیں چھج انکاراں

ایہہ اوہو کنڈی ہے جیہڑی ہیر نوں کجدی تے چوچک نوں دلاوندی آہی۔ جیہڑی
ہیر ول دی ہو کے آکھدی سی دس میں کیہ کراں، تیرے پو بھراواں کولوں تینوں کیویں
پچاواں۔ پر کنڈی دی دیہل دی حد اتنی آہی۔ اوہو حد کنڈی دی ممتا دی آہی۔ اگوں
رائھ میل دیاں لوڑاں دا راج ہے نالے ایہناں لوڑاں وچوں جھی ایہناں لوڑاں دی
راکھی بریت دا۔ کنڈی بریت نوں من کے ای وی ہے۔ چوچک دے رتبے وچ کنڈی

دی پتی ہے۔ رائٹھ گھر ہستی دے سکھال تے چودھری دی دتی ہوندوں باہر جھاکن اوہدے
 وس نہیں۔ ایہہ باہر ہیر ہے، اوہدی اپنی جانی۔ اوہ ایس باہرنوں دیکھے تاں مردی ہے
 سو بھج کے رائٹھ ریت دے کچھڑ چڑھدی ہے۔ ہیر دی ماں ہون اوہنوں نرا الاہما ای
 نہیں اوہدی رائٹھ گھر ہستی نوں دھڑکا وی ہے۔ اوہ رائٹھ میل ولوں تاہیوں سرخرو ہے جے
 اوہ ہیر نوں ولا سکے۔ جد تاں ایں اوہ ہیر دی ناہری نوں کیلیدی نہیں اوہدا ماں ہون اوہدا
 دوس ہے۔

رائٹھ میل دی دتی ہوند دی سانجھ کرن والے انج جا پدے ہن جیویں کسے وڈیری
 طاقت دی پکڑ وچ ہون۔ وڈیری طاقت دا ڈراوہناں دا آسرا وی ہے، اوہلا وی ہے۔
 ایہہ اوہناں نوں اپنے اصل لہہ دے مونہہ در مونہہ ہو کے بھیریاں پین توں بچاؤندا
 ہے۔ ایہہ وڈیری طاقت ہے ریت۔ ریت جی جی دے نکلے موٹے لائبھ نوں پوری
 وسوں دے سانجھے وڈیرے لائبھ والا سنگھار کریندی ہے۔ بندہ آپا پالن وچ گل گل کھبیا
 رہ کے وی آپا پالن دے دوس توں اچیرا پیا اڈدا ہے۔ ریت ڈر دے آسرا اوہلے
 پاروں دوجیاں دی ہوند مکاؤن وی نیکی بن جاندا ہے سو ریت سنبھال وچ جتنے قتل
 ہوندے ہن، اوہ ہوندے اصلوں اپنی نچ سنبھال پاروں ہن۔

کندی دیاں بولاں وچ ریت دا اوہلا کدیں سدھا ساواں آسرا بن دسدا ہے:

میل مہائَن ڈھنگ پیاسے لکھیا کرم سو سا جھی

تے کدیں ڈر راہیں بھالیا آسرا:

وس اساڈا کوئی ناہیں کھیریاں بدھے دعوے

سُن نی دھینے پسن قھینے سارے جگ پچاراں

اسیں سردار زمیں دے خاوند مٹھل نہ سہندے بھاراں

قصبے دے وچ گل اساڈی سبھ سرتے گھر باراں

پر کنڈی دیاں بولاں وِچ ہک نرول چھتھیاں پون دا رنگ وی اکدم اگھڑ کے
اوبدے نج دے لہہ ول سمیتر مار جاندا اے:

لوکاں دے گھر ترے ترے دھیاں توہیں چھج انگاراں

چھج کنڈی دی گھر ہست ہوند ہے جیہدے وِچ دھی انگاراں بن کے لتھی ہے۔
جیہڑی شے چھج وِچ ہووے اوہ ہونڈی تے چھٹن واسے ہے پر بے کنڈی انگاراں چھٹے
تاں اوبدا چھج سڑدا ہے پر نال ای ایہہ وی اے جو چھج کنڈی دی ہوند دا اوہ انگ اے
جیہڑا اوہنوں سرداری نال نہیں جنانی ہونڈی دی مجبوری نال جُویندا ہے۔ سو جیہڑی کنڈی
چھتھی پے کے اپنے نج دے لہہ نوں ننگا کر دینڈی ہے، سردارنی دے بنائے ریت
دے بھڑ نوں چھیک جانڈی اے، اوہ سردارنی دے اندر دی مجبور جنانی دی رہند ہے۔
ایہو رہند اوبدی جھب گھنڈی و بہل دا چھیکڑا سرا ہے۔ بے کنڈی وِچ اے کوئی جیون
کئی ہے تاں اوہ اوبدی مجبور ہوند دے دے پتے دی اک اچیت چھٹ پاروں ہے۔

کنڈی دی ”میں“ اپنے میل دی ”اسیں“ نال رس مس گئی ہے۔ کنڈی ایس
”اسیں“ وِچ ہیر نوں رلا کے بولدی ہے پر ہیر تے ایس ”اسیں“ وِچ ہوئی کوئی نہ۔ سو
ایہہ ”اسیں“ اپنے آپ ای، کنڈی دے چاہیوں بنا ای ہیر لئی اوپری ویری دھڑ بن
کھلونڈی ہے۔ کنڈی ہیر دیاں ولدیاں دی ترخی مڑ مڑ ایسے ”اسیں“ نوں پلمدی ہے
تے ایس ”اسیں“ دے بھار کھار نوں ودھا کے ہیر نوں ایہدے پر چھاویں دے رعب
وِچ سنگیرنا چاہونڈی ہے۔ ہیر دیاں ولدیاں وِچ راٹھ ریت ولوں اک عجب جیہی سرور
بھری بے پروائی ہے۔ کنڈی ہیر دے بلیل نال چھتھی پونڈی ہے، نہیں سمجھدی جو راٹھ
میل دی ”اسیں“ نالوں دکھ تھی کے ای تے ہیر دی اوہ میں بنی اے جیہڑی ساہنے
کھلوتی اے۔ ایہہ ”میں“ کنڈی نوں ”مائے“ آکھدی تاں ہے پر ایہہ کنڈی دی دھی
کوئی نہیں۔

اماں جیہناں حق سنجاتا سنو سیانی مائی
اسیں نویں زوئے جی ہاں بیاجی لگے نہ کائی
پانی ڈلھ پانی نوں ملیا، باقی رہی نہ کائی
سُن امہڑ ایہہ گل سچاویں کیتی کیں کڑمائی

باگے اندر مہمل ہیکے تیوں رانجھے ڈٹھیاں جیواں
پوکر ہار پائیں وچ گل دے مالن آپے تھیواں
بیڑی وچوں ڈھونڈ لدھو سے اس دل کیتا نیواں
کبے دمور ہیر سیالی جگ سہاگن تھیواں

ہر ”میں“ کے ”اسیں“ دی جم پل ہوندی ہے۔ جے کنڈی رانٹھا چاری ”اسیں“ دی
گھاڑ ہے تے ہیر وی کے ”اسیں“ وچ ڈوبا کھا کے نوں رنگ رنگی ہے۔ ایہہ ”اسیں“
ہے مل وانی تجن والیاں دی۔

مل دابی وی بھرم ہے تے مہمل وی بھرم۔ بھرم دل نوں سختادیندا ہے، اتنی
ویہل نہیں چھڈا جو لالچ تے ڈرتوں اڈکجھ ہو دل وچ اگ سکے۔ لالچ بھرم بنائی
رکھن داتے ڈر بھرم بھجن دا۔ بھرم دا جھنڈا ہے دعوا۔ کنڈی تھاں تھاں ہیر اُتے کھیڑیاں
دا دعوا چڑھیندی اے پر ہیر آکھدی اے:

دعوا چھوڑ حلیم تھیو سے تینوں کیہ سمجھائیں

(دیکھو کیویں مادھو لال حسین دے بول چیتے کرائیں: ”چھوڑ تکبر پکڑ حلیمی“)
”تھیو سے“ وچ مل تجن والیاں دی ”اسیں“ ہے۔ ایہو ”اسیں“ ”بیڑی وچوں ڈھونڈ
لدھو سے اس دل کیتا نیواں“ وچ بولیندی ہے۔ حلیم ہوون، دل نیواں ہوون، دعوی
تے بھرم دا الٹ ہے سو ایہہ وجوگ دا وی الٹ ہے ایہہ ملن تیار ہے۔ وت مادھو

لال حسین دے بول ویکھو:

پاویں گا دیدار صاحب دا، ہور وی زیواں ہو

دعوا چھٹیا، بھرم بھجا، چپت ڈروں لالچوں و بہلا تھیا۔ دل وچ پانی جیہی صفائی تے
زمیش آگئی جیہڑی ڈلھ رلن دی رُل وگن دی ستیا ہے۔ ایہہ ستیا اکائی بنیدی اے،
”باقی“ نہیں رہن دیندی ”کائی“۔ کھلوتے پانی اُتے کائی جم ویندی اے۔ کائی وی
بیاجی اے، دوج دا اچھاڑ، وٹائی ہوئی ہستی، اصلوں ہٹا کے کجھ ہور کیتی ہوئی۔ بیاج
ودھا اے، اصل توں دوری۔ مل والے اصل بندیاویں ہٹ کے جمع جوڑ راہیں وادھے
کٹوتی راہیں کجھ ہور ہوون لوڑدے ہن۔ اوہناں دی میں کھلوتی، جمی ہوئی میں ہے۔
زلن ویہن جُون جوگ نہیں۔ پانی بندے دی ہستی داتت ست ہے۔ ہیر تے رانجھا جمع
جھہ تے ناں ناویں نوں تچ کے پانی تھی گئے نہیں۔ پانی دا ویہن ڈلھن رلن ای اوہدی
ہوندا اے۔ ایہو پانی ہے جیہڑا ہیر دے باگیں مہل ٹہکا وندا ہے۔ تے ویکھو ہیر دی گل
توں پورا سہی نہیں پیا ہوندا جو مہل رانجھا ہے کہ اوہ آپ تے ہار کبھدے گل وچ پئے
پیندے نہیں۔ ”میں“ روک نہیں رہی، ملن وسیلہ بن گئی ہے۔ مل پوجاں دی ”اسیں“
میں دے ڈر لالچ نوں اوہلا ہے۔ نج دے ڈر لالچ وچ رُدھی میں دوالے سانجھے ڈر
لالچ دی اُچی پیڑی وگن ہے، بیاجی دی وگن جیہدے اندر ایہہ میں اوہو دی اوہونت
گھٹی وٹی جد کد ماندی پئی رہندی ہے۔ مل تجاں دی ”اسیں“ میں دی کھل ہے۔ اپنی
ویڑھ وچوں نکل کے توں تائیں بچن دی، توں نوں مان کے نت نویاں زویاں تھیون
دی۔ ایسے پاروں ہیر آکھدی ہے۔

اسیں نویں زوئے جی ہاں بیاجی لگے نہ کائی

تے ایسے پاروں آکھدی ہے:

جگ سہاگن تھیواں

سولھویں صدی و پار دی نویں اساری دا وارا ہے، بیاجی دی چڑھت دا- ساہو کار
 سوداگر امیر سبھ و پار نال جودے نیں پنے- سمندر پاروں وی و پار پیا ڈھکدا اے ہند
 دیاں کنڈھیاں اُتے اپنی بیاجی لین- سو بیاجی و بیہاری بندے دی میں دے نویں رنگ
 دی رمز اے- ایسے چڑھدے رنگ دی کاٹ کریندا اے مادھو لال حسین دا کھیال:

انی حسینو جلاہا

نہ تہس مول نہ لاہا

نہ اوہ منگیا نہ پرناہا

نہ تہس گنڈھ نہ ساہا

نہ گھر باری نہ مسافر

نہ اوہ مومن نہ اوہ کافر

جو آہا سو آہا

ہیر تے کنڈی دا سوال جواب بندوار چلدا اے- دوویں اک ڈوجی دے مونہوں
 نکلے لفظ پھڑدیاں ہن تے اپنے حساب سراوہناں دے معنے وٹاوندیاں ہن- ہیر آ کھیا:

گوڑے ساک نہ تھیندے تچے جے سو سچ کرائی

آدم ایندم کوئی ناہیں جتھے ہوئی کڑمانی

وڈے ولی صاحب دے صادق جیہناں پچار سنائی

آؤ وچاری اماں بابا تینوں خبر نہ کائی

کنڈی دا ولدا ویکھو:

آخر دھیا ہوسی شرمندی اوڑک ویکھن تائیں

کھیڑے قبر زوال صاحب دے مول چھڑیں ناہیں

لڑ بھڑ گھتسن حکمیں تینوں اسیں نلج تھیسائیں

نچ اجیہی جسں لوکا کُل لجاون تائیں

ہیر دا لفظ ”صاحب“ کنڈی نے اُڑنب کے وکھرے گوانڈھ وچ آن نکایا اے۔
لفظ اوہو ہے پر گوانڈھ نے اوہدا مول وٹا دتا ہے۔

ہیر نے صاحب لفظ رانجھے نال ساک دی سچائی نتار دیاں ورتیا۔ کوئی نویں گل
تاہس کیتی ماں نوں سمجھاوون لئی اک پرانی وچار ریت دی رمز بولی ورتیوس۔ ایہہ وچار
ریت دسدی ہے جو سانگیاں دا مُڈھ مول ای نینہہ نہیں جگ دا مُڈھ مول وی نینہہ
ہے۔ نینہہ تہ وی آہا جد جگ نہ آہا۔ سو نینہہ ای صاحب ہے، مُڈھ مول، اپاونہار اتے
پالنہار۔

بابے ناک دے بول ہن:

چارے گنڈاں ڈھونڈیاں کوہ ناہیں مینڈا
جے تہ بھاوے صاحب توں میں ہوں تینڈا
(قہے وچ رتا اگیرے ہیر رانجھے نوں وی صاحب آکھدی ہے:
”سُن صاحب توں مرشد کامل میں عاجز ازماکیں“)

نینہہ بُتاں وچ جند ہے۔ نینہہ وہونے سانگے کسانگے ہن۔ نینہہ وہونے بندے
جیوندے نہیں۔ ایس وچار ریت دا موہرا رنگ بابے فرید وچ دیکھو:
برہا برہا آکھیے برہا توں سلطان
فریدا جت تن برہا نہ اُتجے سو تن جان مسان

”سلطان“ حاکی نوں آکھدے سن، اوہو ”صاحب“۔ ایسے پاروں باتشاہ سلطان
اکھواندے آہے۔ وسیب وچ پر بندھ بناون چلاون سلطان دا کم آہا۔ فرید بندے دے
سروں شاہاں دی حاکی لہ کے اوہدے دل وچ برہا دی حاکی بہاوندہ ہے۔ جیہڑے تن
وچ برہا نہیں جمدی پلدی اوہ جیوندہ نہیں، اوہ موت دا گھر ہے جتھے ہنڈیاں ہونداں

دے پر چھاویں بھوت پھیریاں پئے لیندے ہن۔ برہا وہونے تن اِکدو جے نال ہچی
 جوت نہیں مان سکدے۔ سو برہا وہونیاں دا وسیب بندیاں دا نہیں پر چھاویاں دا وسیب
 ہوندا ہے۔ بابے فرید دی مئیے تاں بندیاں دے سانگے کیہ تے ایہناں سانگیاں سر
 اُسریا ویہار کیہ سبھ دا مول نینہہ ای ہونا چاہیدا ہے۔ مول گجھ ہور ہویا نہیں تے جیون
 مُکا نہیں۔

کندی دا ”صاحب“ کھیڑیاں دی وڈی مل دھونس تے اپڑ دا پرچھاواں ہے۔ اتھے
 صاحب لفظ دوالے مل واناں دی حاکی تے اوہناں دے دھنگان دا سنگھنا گھیرا ہے۔
 کندی دے وسیب وچ بندیاں دے لاگ دا مول مل پالن ہے۔ ایس وسیب وچ کھار
 تے کھوہ کھس پردھان نیں ایہو صاحب تے سلطان نیں۔ پورا ویہار مل دیاں منگاں
 بر گودا ہے۔ خلقت نوں باندھاں وچ کڑن والے تے سراں دے منارے بناون
 والے مل پوج اپنے آپ نوں صاحب دا قہرتے رب دا پرچھاواں اکھوا کے خلقت
 دیاں ڈھڈاں وچ اپنا ڈر وساوندے رہے۔ تے مل وانی نوں ٹھلن والیاں، نینہہ نوں
 مول بناون والیاں وی اپنے تے ست نوں ”صاحب“ تے رب ای پیا آکھیا۔ دونہہ
 پاسیوں اوہو لفظ لڑائی وچ اُترے۔ بھلاوا پاون وی اوہو تے لاہون وی اوہو۔ جاں
 اینج آکھو دوویں دھراں اِکدوجی کولوں لفظ کھوہ کے اپنے ولوں پڑیں اتار دیاں رہیاں
 جیویں دمور وچ ہیر تے کندی پیاں کریندیاں ہن۔

کندی تے ہیر دے لئے ہسویں جھگڑے دے انت تے ایہہ بند آوندا ہے:

تاں شدیا نے چوچک کیتے ٹمک ڈھول دھرایا
 شادی ہوئی گھر چچکانے عالم اچھل آیا
 دین ودھائی مہری تائیں ہسناں چنگا بھایا
 آکھ دمور مول نہ ماون ایتا منگتا آیا

بندوبند مہسویں جھگڑے دے انت وچ آون والا ایہہ ڈھولاں شدیانیاں دا
کھڑاک کیہ دسدا ہے۔ چوچک دی راتھ برادری ایس جھگڑے نوں انج ای نیڑ سکدی
ہے۔ دھنگانے۔

کھیڑیاں دی تڑی تے سیالاں دی مجبوری ایس دھنگان دے باہر لے مہاندرے
ہن۔ ایس دھنگان دیاں جڑاں گڈیاں ہوئیاں ہن راتھا چاری دی بتر وچ، میل بند
وسوں اندر پگدے راتھاں دے لاہے وچ۔ ایس لاہے دا پڑدہ ریت ہے۔ راتھ ریت
کول ڈھولاں شدیانیاں دا پرانا اڈنبر ہے جیہدے نال اوہ پچھاں پڑتالاں سوچاں
پرکھاں دا مونہہ بند کر سکدی ہے۔ ڈھول شدیانے نرا ہیر دا مونہہ ای بند نہیں کریندے
ایہہ لوکاں وچ مچدی چو چو دا رنگ وی وٹا دیندے ہن۔ ٹوکاں، میہدیاں والی خلقت
منگتیاں دا گھڑمس بن گئی ہے۔ لوکائی دے سجانوں وٹاون ای چوچک راتھ دا اپنے
رٹھوہ وچ پرت آون ہے۔ جتنا منکن دا چٹک خلقت دے دل وچ پنچے گڈیندا ہے،
جتنی منگتیاں دی کستر ودھدی ہے، اوتنا ای رٹھوہ اچیرا پکیرا تھیندا ہے۔

جھگڑے دا ایہہ انت کنڈی دا مونہہ وی بند کریندا ہے۔ ہیر نال جھگڑے دے رنگ
ای سہی ایڈا لتا گل وٹاندر کنڈی کر سکدی سی جنانی ہون کر کے تے ماں ہون
کر کے۔ جھگڑے دا انت کنڈی دے اندروں ہاری ہوئی جنانی تے ہاری ہوئی ماں والی
رہند کھوہند دا وی انت اے۔ ہن کنڈی راتھاں دے دھنگان وچ سدھی ساہویں ونج
رہی تے ہیرنوں پہلے لاون دے متے وچ اگیرے ہوسی۔

ہیرنوں پہلے لایوں باجھ راتھاں دا رٹھوہ نہیں رہندا۔ ڈھول شدیانے وی وچ گئے
کھیڑیاں دی جنج وی ڈھک گئی پر ہیرنوں ماییں کنج گھتیے، اوہنوں کھیڑے نال نورے
کیویں؟

مسلت سد سیالاں کیتی کیکن تیل ٹھکیہاں

ہتھے نپی دیندی ناہیں اجائیں گھس مگرہاں
بھرنے آتے پھرے مونہہ پائی کیکن آکھ بچہاں
آکھ دمور سچ حقیقت کیکن بندی دیہاں

رائٹھاں سوچیا ہیرنوں مائیں تدوں نپ بہائیے جد اوہ چنگا چوکھا کھا کے رج بیٹھی
ہووے۔ متے رجویں رٹھوکی کھاہد پاروں ہیر دا بُت او سیلا ہو ونجے تے سوکھا
ڈکیجے۔ دھنگانے مائیں گھتیندی ہیر بولی:

دھردئی بیے تیکوں بھائی مہیں نہ کوہ چھوہیائے
جدے کھڑیہو آپے دیندی ہتھ نہ مہیں لائیائے
نائیں سائیں دے گل کریندی میندی بھی سنیا ہے
دیرا چھوہ نہ مینڈے پنڈے ہتھ رنجھیٹے لائے

بھاویں ہیر دا روح ناہر ای رہوے اوہدا بُت ای کیلیا جاوے تاں وی رائٹھاں دا
کم سرجاندا ہے۔ رائٹھا چاری نوں چھڑے بت دی حاضری وی وارا کھا جاندی ہے۔ پر
ہیر دے بت تے روح وچ ورتل کوئی نہیں۔

ویاہ وچ مامے چاچے ویر وڈ کے کڑی نوں کھارے چڑھیندے ہن۔ کڑی وڈکیاں
دا مال ہوندی ہے۔ سو اوہ اوہنوں ہتھیں سنگھار کے ڈوجیاں نوں دیندے ہن۔ کڑی
دے وجود دی مالگی اوہدے گھر دیاں کول ہوندی ہے۔ ایہہ مالگی اوہ ہتھیں ساہوریاں
نوں پیندے ہن۔ وڈکیاں دا دھرو ریت دیاں سکناں دی اوٹ وچ ہن جاپدا ہے۔
ہیر ایس ریت نوں الٹا دیندی ہے۔ اوہ اپنے وجود دی مالگی اپنی سرت دے اپنے
نینہ دے ہتھ دیندی ہے۔ انگ ساک اوہدی سرت تے نینہ دے ویری ہوون پاروں
بگانے تھی گئے نہیں۔ ہن اوہناں دی چھوہ پلپت ہے۔ ہیر رائٹھا چاری ریت نوں عشق
دی ریت نال گھدی ہے تے سگن دھرو ہو دسدا ہے۔

جد وڈکیاں سہی کیتا جو ہیر دی روح اوہدے بت کولوں اوہدی سرت اوہدی کرنی
 کولوں وچھوڑی نہیں جا سکدی تاں کجھو نہیں بھئی ہیر دے بت نوں مکائیوں باجھ کم
 نہیں بننا۔ گھر وچ چھوہراں دا کال کوئی نہیں۔ ہیر نوں مار کے کسے ہور نوں پرنا
 ٹورنے ہاں۔

آندی زہر بھگائی آئے میدا ماؤں پکائے
 مکھن چھاہی دے وچ موہرا نکا پیہہ رلائے
 کھانا بھلا پکایا کنڈی کھاوون ہیر بہائے
 آکھ دمورر جو رج کھاوا، ہیر جواب سنائے

سن وں مائے مائیں پائیو ویر چھپا بہائے
 بھلا تھیا میں آپے آئی اوہناں ہتھ نہ لائے
 پاکوں نپ پلیتی دتی موہرا رج کھوائے
 زہر کیہ پوہے مائے تہاں جیہناں کامل عشق پچائے

جیویں گھر دیاں دی چھوہ بھدی اے تیویں اوہناں دا کھانا وی زہر تھی گیا اے۔
 کھانے بندے دا تہ ست بننا ہوندا ہے سو جیہڑا کھواوندا ہے اوہ کھاوون والے دے
 تہ ست نوں اپنی نیت سر ڈھالن لوڑدا ہے۔ پر ہیر دا سریر نینہہ والی کھاوون پچائی جیہڑا
 ہے نینہہ نوں تہ ست بنائی جیہڑا ہے۔ اوہدے اندر کوئی ٹھکھ اجیہی نہیں رہی جس
 راہیں گھر دیاں دی نیت اوہنوں پوہے۔

دیکھو کنڈی کیویں رائھاں جنیاں دا ہتھیار بنی کھلوتی ہے۔ اپنے ماں ہوون نوں،
 پالنہار ہوون نوں مارنہار ہوون دا وسیلہ بنیندی ہے۔ اوہدے زہر رلاوون پکاوون وچ اوہو
 اپرالا ہے جیہڑا ماواں دے عام پکاوون کھواوون وچ ہوندا ہے۔ جے بندے دی کوئی کنی

آپنے میل نال بدھی ہووے تاں بھاجڑ ویلے اوس چاہوندیاں نہ چاہوندیاں آپنے میل دے نال ای بھجنا ہوندا ہے۔ اوس ویلے اوہدی ہستی دے دوجے کچھ آپنا سر اندر کر کھندے ہن۔ ہیر ساری رٹھائن نوں ڈاہدے جوکھوں وچ گھست دتا ہے۔ ایس جوکھوں نوں نالن لئی ہر جی نوں جیہدا رٹھا چاری نال لاہا جویا ہویا ہے واہ اوانا پینا ہے۔ ہر جی نوں رٹھا چاری دی دتی جائیں کھلو کئے رٹھا چاری دی راکھی واسے لڑنا پینا ہے۔ کیہ کیدو دی فقیری کیہ کنڈی دی متا سھے ایس لڑائی وچ کم آونیاں نیں۔

ماں جمنہار تے پانہہار اے پر بے اوہدیاں جمیاں پالیاں اوہدے میں دی ریت لنگھن تاں ماں ہوون اوہدے لئی میہنا بن ویندا ہے، ویب وچ اوہدی تھاں ای اوہدے بھا دا سہم بن ویندی اے۔ میل دی ریت ماں نوں سمجھیندی اے بھئی جیہدی نابرجھی آ اوہنوں ورج تے بے نہیں ورجیندی تاں تھاؤں مارے۔ آپنے پاپ نوں آپے دھو۔ سوماں جیہدی جاونہہار تے پالن ہار آ ہی ہن ورجہہار تے مارنہہار ہے۔

ہیر نوں زہر نہیں پوہندی۔ اوہنوں ہتھیاریں مارن دا متا وی سرے نہیں چڑھدا۔ مامے چاچے ادھی راتیں مارن آوندے نیں تے اگوں کالے جوڑے کالے گھوڑے نکر دے نیں تے رانڈ دندن کھا کے ڈگ پوندے نیں۔ کنڈی اوہناں دے مونہاں وچ پانی چوا کے دندن بھنہندی اے تے رو رو گل لیندی اے جیویں جنگاں وچ جنانیاں آپنیاں پھڑو سورمیاں نوں سانہدیاں تے پانی پواندیاں نیں۔ کالے گھوڑے کالے جوڑے ویہار پر نے جیوندیاں دے آپنے اندر کے ڈر دی ویکھالی نیں۔ آپنے نہ ہوون دا ڈر۔ کھار کھور وچ گوانی رسائی ڈر بن کے، کالے ان جاتے سروپ بن کے اگھڑدی اے تے جوڑ جوڑ کھلہہارے چیتے نوں موہندا کر دیندی اے۔

جیہڑے کالے جوڑے گھوڑے رانجھے دے راکھے آہے ہن ہیر دے راکھے ہن۔

ہیر ہنسی نوں پہلوں ای تسلی دے بیٹھی ہے:

کئہنوں ایہہ مریندے ہستی لگے اُساں دل ناہیں
کوڑے سُبھ بھسڑ دے رتے مولوں بجھن ناہیں
ایہہ کیہ جانن بے غیادے کیوں مارن میں تائیں
آکھ دمودر کون مریندا جئیں ہر دھیدو سائیں

مارن دے کم نوں ہیر سوالاں دے گھیرے وچ ول لیا اے۔ کئہنوں کیہ کیوں
کون۔ پُکھاں دی ایہہ واچھڑ ہتھیارو راٹھاں نوں ساڈے ساہنے تھوتھیاں کر کھلیاردی
ہے۔ مارن والیاں نوں ایہہ سارا ای نہیں جو اوہ کئہنوں پئے مریندے ہن۔ راٹھ ہیر
دی نویں ہستی دے ویری تاں ہن پر اوہناں نوں ایہہ چانن نہیں جو ایہہ نویں ہستی جوی
کیوں ہے تے ایہدا کھلار کیڈا ہے۔ سو ایہہ نویں ہستی اوہناں دی ماروں باہری ہے۔
”کوڑے سُبھ بھسڑ دے رتے“ راٹھاں دا ادھورانا سوچ ڈھنگ وی اے تے اوہ ریت
وی اوہ ویہار وی جیہڑے ایس سوچ ڈھنگ دے پکھے ہن۔ (ہیر نے ایہہ نہ دس کے
جو کوڑے سُبھ بھسڑ دے رتے کیہڑے ہن ایس رمز دا گھیر موکلا کر چھڈیا ہے)۔ ہیر
دی اصل جنت اوہدے صدق دا اصل سوما اوہدی نویں آپ سجان ہے۔ ایہہ نویں آپ
سجان ای نویں جگ سجان ہے۔ ”بے غیادے“ کوئی نری پڑی گالھ نہیں ایہہ راٹھ
ویہار تے راٹھ ریت بارے ہیر دی نویں دیکھنی ہے۔ ”کوڑے سُبھ بھسڑ دے رتے“
راٹھاں دا کچ وی دیکھیندے ہن تے ہیر دا پک وی، اوہدے نویں ساک دی نروئی
سترانی ہنتر وی۔

ہیر دی نوویں آپ سجان ”دھید و سائیں“ دی سجان ہے۔ پر دھید و سائیں آپ
 بک پنچھ ہے بک گجھ ہے، کہانی دیاں پاتراں واسے وی تے کہانی دے سنیراں واسے
 وی۔

رانجھے دا بھیت پاون وچ اوکڑ ایہہ ہے جو اوہدا اندر اک لگ ہے۔ اوہدی ہوند
 اک انہوند سہی ہوندی اے۔ اوہدی کرنی ویب باہری ہے۔ ویب اندر اوہدی کرنی کرنی
 گھٹ تے ان کرنی بہتی جا پدی ہے۔ اوہ ہیر دا الٹ ہے۔ ہیر دی وسیبلی ہوند ہر
 دم حاضر اے۔ ہر دم کرن تیار سگوں کرن اتاوی۔ رانجھا کرن ولاوندا کرن گھساوندا
 جا پدا ہے۔ اوہ چھڈ ٹرن اتاوا ہے۔ ہزار یوں لاء ہیر دی بیڑی تائیں اسیں اوہدا چھڈ
 ٹرن ڈھیر ویکھیا ہے۔ ہیر دی بیڑی بہن دی اوہدی اڑی وی تدوں رنگ وکھاوندی ہے
 جد اوہ چھڈ ٹرن تے آویندا ہے۔ سمجھو چھڈ ٹرن ای بہہ ونبج دی اڑی دا اصل سکھر
 ہے۔ ہن جدو کنی اوہناں دے عشق دی لوئی لتھی اے ہیر ودھیرے ہر دم حاضر تے
 پک بھری دسندی اے تے رانجھے دیاں گلاں تھانیں اوہدا اندر لا لگ ودھیرے جھا کدا
 جا پدا ہے:

ناہس چاک چروکا ہیرے میں بھی راٹھاں جایا
 آ اساڈا جی پھدوئی تاں میں چاک سدایا
 پھراں مرینداں مٹھمکاں کھاندا پو دا ناں ونجایا
 آکھ حقیقت آئی ہیرے تمس کیہ من تے آیا

ہور ویکھو:

جج کھیڑیاں دی آئی سنیدی آکھ ویکھاں کیہ تھیںسی
 سہی کون اساڈا مانا مانیں نپ پھیںسی
 عالم لکسی مینڈے پھچھوں کیکن سد پھچھیںسی
 آکھ دمورر کیکن ہوسی جیں دن توں پرہیںسی

رانجھے دی انہوند ہوند سوکھا کر دیندی اے اوہدا پھیرا دو رمزوں وچکار، اک خلقت
 دی ہنویں دتیل ہستی تے اک خلقت دی اڈٹھ شکتی جو قدرت ہے۔ کالے گھوڑے
 کالے جوڑے، ونجھلی، سنڈھا، پنج پیر، ایہہ شکتی حاضر دیہار بدھیاں نوں کھتیں نہیں
 آجتیں نگر دی اے۔ ہیر نوں ایس شکتی دی نچیت سببان ہے۔

رانجھے دی انہوند اوہو جاپدی ہے جو حسین دے ”مرنوں اگے مرے“ وچ نامک
 دے ”مرن نہ لوڑے کوہ“ تے باہو دے ”ہوندی ہمت پنے ہو“ وچ ہے۔ ایہہ مل مارن
 پردھان وارے دا اوہ الثاء ہے جیہڑا اہجے انہوند ہے، ”نہ روپ“ ہے۔ پر کتے نہ ہون
 ای ایہدا ہر تھاں ہون وی ہے۔ ہیر نے ایس نہ روپ نوں اپنے کم وچ اپنی سرت
 وچ حاضر کر گدھا اے۔ ہیر ایس انہوند دا پہلا ہون اے۔ ہیر ایس نہ روپ دی پہلی
 ہاں اے، ایس اٹھل دی پہل وکھالی، پہلی اٹھکار۔

ہیر رانجھے دیاں شک بھریاں گلاں توں تھردی نہیں اوہ لہنوں ازماون سمجھدی ہے:

سُن صاحب توں کامل مرشد میں عاجز ازماں

پرسنیراں واسے رانجھے دیاں گلاں کھیں پنچھاں چھوہندیاں ہن۔ رانجھا ہیرنوں پیا
 ازماوندا اے کہ آپوں پیا ازمیندا اے۔ کتے ہیر ولوں اوہدا شک اوہنوں اپنے بارے
 شک وچ تے نہیں پیا پھہاوندا بھئی جے ہیر اپنے میل دی ریت ہتھوں مجبور اے تاں
 میں اپنے میل نوں کیوں چھڈیا۔ کتے آوندیاں اوکڑاں دا ترٹھا رانجھا مڑ اوہناں
 پالنہاراں ول پرتن دی اوہناں دے کچھو چڑھن دی تے نہیں پیا کریندا جیہناں نوں
 مارو جان کے چھڈ ٹریا سی۔

ہیرنوں رانجھے دیاں پنچھاں (کیہ، کون، کیکن) رانجھے نوں ساڈیاں پنچھاں بن کے
 اوہدے اندر اُلردیاں ہن تے اوہدے اندر لگ ویکھدیاں ہن۔ کتے ایہہ لگ دمودر
 دے وارے نماںیاں لئی وار (تاریخ) دا اندر وکا لگ تے نہیں، جانے حاضر و سب دے
 ویہارنوں تچ کے وسیے کیوں تے کتھاں۔ سو لگ رانجھے دا ہے دمودر دا کہ سنیراں دا،
 ویلے دیاں پنچھاں وچوں جمیا ہے۔ رانجھا ایہناں پنچھاں دا چھوہنہار وی ہے تے
 ایہناں پنچھاں دی مچائی کھیڈ دا پڑ وی ہے۔

کھیریاں دی جنج پئی ڈھکدی ہے۔ رانجھاں اپنی پت رکھن لئی ہیرنوں مائیں ڈک
 بہایا ہے:

آکھ دمودر ات بہانے چھوہر کوٹھی دیہاں

کوٹھی دیون قید کرن ہوندا ہے۔ قید نال کم نہیں سریا تے ہیرنوں تھاؤں مارن
 دے آہرو وی ہوئے نیں۔ (اے وی جیل وچ موت دی سزا والیاں نوں کوٹھی دیوندے
 نیں)۔ ایہو ویلا ہے جدوں رانجھے دوالے پنچھاں دا گھیرا سوڑا پیا ہوندا ہے۔ اوہ چھیڑو
 جیہڑے چھتھے پے کے اوہنوں مارن دھائے تے کالیاں گھوڑیاں جوڑیاں مارنسائے اج
 مڑ اوہنوں آن نکرے نیں:

کھیرے ڈھکے چاک رنجھنیا کیہیاں دھرکاں دیندے

کتھوں کھاسیں پوری مکھن ہیرے نوں پریندے
گھس گھدوئی منگو ساتھوں تینڈے ہر کیہ کریندے
خاطر جمع کر اساں سنیا تیکوں تھائیں مریندے

رانجھا:

سُدیو بھائی میں خبر نہ کائی قسمت آن مہبھایا
تاں تاں تائیں بیٹھا ہاں میں جاں جاں رزق بہایا
اُنھ چلاہاں چھوڑ نہ اساں سیالاں خط لکھایا
آکھ دمودر کم اساں کیہ سیو نہ بنا واہیا

چھیڑو:

جی اداسی تداں کیتو جے کھسماں ہیر چلائی
اگے ناہیں ویندا میاں کھاویں دُدھ ملائی
اندر وڑ تینڈے نہیں دیکھے جو تیں آخر آئی
آکھ دمودر ہر کپسینی جو تیں دُدھ دھوائی

رانجھا:

سنو بھائی تساں ایہو بھانا دے کر گالیں لڑیا
جو جانو سو کریہو مینوں بے مُنیادا پھڑیا
کوئی نہ عذر بے عذرے تائیں جیو اساڈا سڑیا
ہیر جے کر کھس لیتی کھیڑیاں گھس نہ ہزارا کھڑیا

آیوں وس اساڈے چاکا داخل سجائیں پیندا
آکھ دموور بے منیادا کیہا جباب کریندا

رانجھا:

بھائی میں تاں عرض کریندا مارن ٹساں پئے آ ہے
چت اساں ہُن پیا ہزارا اساں کون رجائے
جاں جاں قسمت تاں تاں بیٹھے ہُن اساں کون رہائے
سن بھائی گھن ایٹھوں جلساں پلیوں کھس گھنیا ہے

چاکاں دی رانجھے نال کھور پرانی آہی۔ رانجھے آ پئے بھانے چوچک کولوں سبھ تھیں
پینا کم منگیا آہا پر رانجھ وسیب وچ جتھے ہر وڈیرا کسے پئے دے سراتے چڑھ کے ای
وڈیرا بنیا اے ہر پئے دے پیر وی کسے ہور پئے دے سراتے ٹکے ہوئے ہن۔ رزق دا
ونڈ ویہار ای اجیہا ہے۔ رانجھا جس پرایا حق کھان توں بھکھ چنگیری جاتی ان پیا سندا
ہے جو چاک لگ کے وی اوس کسے دا رزق ماریا ہے۔ کیہ رانجھ وسیب دے پورے
رزق ویہار وچ ای پرانے حق والا حرام رلیا ہویا ہے۔ رانجھاں دا رزق تاں بے ای
کیاں دی کمائی پر کیاں نوں جیہڑا رہند کھوہند جودا ہے، اوہدے وچ وی اکدو بے دی
حق ماری دی کرک ہوندی اے جس پاروں اوہ اک دو بے نال کھوردے نیں۔ اوہ
ایہہ نہیں ویکھدے جو اک دے مونہوں بُرکی کھوہ کے دُوبے دے مونہہ دیندا کون ہے
تے کیوں؟

چھیڑواں دیاں چوبھڑاں بولیاں تے مندیاں وچ زہراوے پرانی کھور دا ہے۔
کھس گھدوئی ساتھوں منگو، کتھوں کھاسیں چوری مکھن، پنڈ ودھایا چوری کھا کے گھتر
کسے نہ پیندا، سر کپسینی جو تیں دُدھ دھوائی، (دُدھ دھوائی دے ارتھہ اگ مچائی دھم مچائی
وی ہوسکدے نیں پر ایہدے وچ دُدھ نال سر دھواون وی ہے)، اٹھے پہر پھریں

لمستی سدیاں سد نہ دیندا- میہنا وادھو رزق کھاوون تے درجیوں ودھ سکھال ہنڈاون !
 ہے، چاک ہوندیاں آپے توں باہر تھی ونبجن دا- رانجھا سدھا ایس سوال نوں ٹکر دا نہیں
 لگدا جو اوس چاک بن کے پرانیاں چاکاں دا رزق کھوہیا- پر چاکاں دا رانجھے نال مُتہ
 قھے دیاں ولہہہاراں نوں ایس سوال دے پورے پسا دے ساہنے کریندا ہے- وت
 ایہہ سوال سُنگو کے مُرد رانجھے دا سوال بن جاندا ہے- جے ایہہ گل اے تے ہُن میں
 کتھے ونجاں؟ تے ولہہہار دمودر دے نال ایس سوال دا ولدا ڈھونڈن ٹر پوندے نہیں-

چاکاں اگے رانجھے دی پیشی توں ہیرا گے کیدو دی پیشی چیتے آوندی ہے

بیر جے کر کھس لیتی کھیڑیاں کھس نہ ہزارا کھڑیا

وچ کیدو دے بول گونجدے ہن:

بیرے سویاں جاء بہتیری جیوندیاں نوں ناہیں

ونج رجوعے سیداں والے اُتھے دھواں پائیں

جاگ کیہیں ایہہ چا نہ لیتی اُتھے جا رہسائیں

آکھے کیدو ویر تساڈے رہنا مینڈا ناہیں

ڈاڈھیاں کولوں جند بچاوندے ایہہ دو نتھاویں اج کیڈے نیڑے جا پدے نہیں-

ایہہ نیڑے پھدی ہے کیہ رانجھے دے اندر دا لگ اوویں بھریسی جیویں کیدو بھریا- کیہ

رانجھے والے سوال کیدو والیاں جواباں نال نبٹھے جاسن- پر رانجھے تے کیدو دیاں بولاں

وچ اک نکھیڑ وی ہے- ”ہیر“ تے ”ہزارا“ وچ جیہڑی واج دی رلت اے اوس توں

جا پدا اے جیویں رانجھا ہیر نوں ہزارے نال پیا تولدا اے- کیہ ہزارا گواکے، ہیر تائیں

نبجن والے نوں اج ہزارا ہیر سانواں ہو گیا ہے- پر رانجھے دی گل وچ اک ہور رلت

وی ہے واجاں دی- کھیڑیاں، کھس، کھس کھڑیا- ایہہ واجاں سہج سجا نہیں رلیاں، دھکے

نال رانیاں جا پدیاں ہن۔ ایہہ کوئی سدھی سچی نیت دکھانڈیاں نہیں لگدیاں۔ نالے کھ
 تے ڈی کھرو دی دہرائی چاکاں اگے رانجھے دی پل پل نیوندی عاجزی نال میل نہیں
 کھانڈی۔ رانجھے دی گل سانگ دا پیئڑا جا پدی اے۔ جدو کا رانجھا چاک لگا ہے اوہدے
 وچ اک سانگی جاگ پیا ہے۔ اوہنوں سانگ راہیں اپنے اندر لے بھیت دی راکھی
 کرنی پوندی ہے۔ ہیر آپ ایس سانگ دی پر بندھک بنی سی۔ اوہ آپ ایس سانگ
 وچ پاتر وی آہی پر جدو کا عشق دا بھیت کھل گیا ہے اوہ اوئی لاد کے پڑیں نتر کھلوتی
 ہے۔ رانجھا اے سانگ دی ڈھال اوہلے ہے۔

میلاں ونڈے وسیب وچ سانگ ڈاڈھیاں دا ہتھیار ہوندا اے تے نماںیاں دی
 ڈھال۔ ڈاڈھے نماںیاں نوں پرچاون لئی اوہناں نوں کم لا کے سچے اوہناں دی کمائی
 سانہن لئی ریت دے گھڑے ون سونے مکھوٹے دھاردے تے ون سونیاں کھیڈاں
 کھیڈ ویکھیندے ہن۔ نماںے وی اپنی سانہ لئی سانگ رچدے ہن (بے پھڑ بجن تاں
 یلے مکرے اکھواندے ہن)۔ سمجھو سانگ ای میلاں ونڈے وسیب دی بولی ہوندا ہے۔
 صدق دی بولی کسے نوں وارا نہیں کھانڈی (ایس ویلے اک ہیر ای صدق بولی الیندی
 ہے سو ویت وان اوہدا مونہہ بند کرنا چاہوندے نیں)۔ ایس سانگ بولی نوں سمجھن ای
 میلاں ونڈے وسیب دے اصلے نوں سمجھن ہے۔ پوند تے رانجھا ایہہ بولی بولن جوگا نہ آہا
 سو وسیب چھڈ نریا۔ جد ہیر اوہنوں مُز و سببے واڑیا تاں سانگ بولی سکھا کے واڑیا۔

کیدو وی سانگی ہے پر اوہدا سانگ اپنی بندیاں دی سنبھال لئی نہیں ٹکر دی بھال
 لئی ہے، ڈاڈھیاں نوں تجن اتھلن واسے نہیں اوہناں دی ورتن وچ بھاجی رکھن واسے
 ہے۔ سو کیدو دا سانگ وی ڈاڈھیاں دی ریت دا دتا مکھوٹا ہے، ڈاڈھیاں دا ای اک
 ہتھیار ہے۔ جدوں ایہہ ہتھیار ہیر دے براتے تلیاتے ہیر ایہدا توڑ کرن لگی تاں
 کیدو اک پیر کاریگر ساگی ہار سانگ دا رنگ وٹایا۔ اوہ سچے ای ریت راکھے وڈ مفتی دی

گدی چھوڑ کے نتھادیں ٹگر گدا دی جائیں آن بیٹھاتے ہیرنوں ملکوے جماناں دی
 نابری دے دوس وچوں کڈھ کے جماناں دے وچ لیا کھلہیار یوس تے اک سینتر قصے
 دے سنیراں ول وی کر گیا جو ویکھ لو ایس ریت نابردے لکھن اوہو ڈاڈھیاں والے
 جے۔ ہوئی جو اوہناں وچوں۔ ہیرنویکھی ہے پورے وسیب وچ جو سانگ بولی اصلوں
 چھوڑ گھلی اے۔ اوہ اک ساہ اک حرف دی اپنے عشق دے صدقوں باہر نہیں تھی
 سکدی سو ہر کسے نال ہر ویلے اوہدی بولی صدق بولی ہے۔

کھیریاں دی جنج ڈھک پئی اے:

بہتی جنج کھیریاں دی آئی بہتا رنگ ہمیری
 ترکی تازی تے اعراتی اٹھ ٹو کشمیری
 مٹل کٹ کرائیاں زینیں ات جھورن بہوں سیری
 کہے دمور ہیر سیالی آئی جنج سکھیری

جنج دا رنگ ہمیری (فتح) ہے۔ پرانیاں نابریاں دی ریت آہی، دھاڑا مار کے
 جنانیاں لٹ کھڑنیاں۔ جنج او سے ریت دا سروپ اے۔ ایہہ جت ویکھالا ہے۔ جتنی
 خلقت ویکھن آوے اوتنا ای ویکھالا پگدا ہے۔ پر جا پدا اے، ہن جنج دی جج دھج خلقت
 لوں فتح کرن واسطے ہے۔ ایہہ ”رنگ“ (نائک) ہے چڑھت دا، راتھ و بہار ایس رنگ
 راہیں خلقت نوں کیلدا اے۔

چوچک بھیج ہلوف دتا لیکر کمی آئے
 ویکھو لوکا عالم سارا ہور گانو سبھ آئے
 سکا سوہرا ہور کیتڑی کتی ہور سوائے
 آکھ دمور انت نہ پاپے جیتی ترور چھائے

دیکھن والیاں دی ایہہ تصویر آپ ویکھالے بھری ہے۔ دیکھن والیاں دی تصویر

گھٹ ہے تے جج دے ویکھالے دا ہوکا گھنا۔ لاڑا کھیڑا ویکھالے دا سکھر ہے:

سہنے پھلاں سہرے سرتے سبھ سرپاؤ بنایا

سہری سرپاؤ کیسری بانا لہوڑے نوں پہرایا

واہ واہ خاوند ہیرے سدا سکھنا ندریں آیا

آکھ دمودر لہوڑے تائیں عالم ویکھن آیا

لاڑا کھیڑا نرا سہری سرپاؤ تے کیسری بانا ہے اوہدا ہور کوئی تک نقشہ نہیں۔ اصل

تک نقشہ ای تے ویکھالے لکاؤنا ہوندا ہے۔ ویکھن دکھاون والیاں واسے ہیر دا خاوند

ایہو ویکھالا ای ہے۔ جج زرتے زور والیاں دا ساگ ہے۔ ایس ساگ راہیں خلقت

موہیو نہیں تے زر زور نوں ای ہیر دا خاوند منوا ویکھایو نہیں۔

ہن نتانیاں نتھایاں دا ساگ ویکھو:

سُن دھیدو پت کیتا چیتا ایس بھی دیکھ اوہاں

اُچھل عالم آیا سارا ایس کیوں جان بہاہاں

ونج ویکھاہاں کھسم ہیرے دا مشکل رہن اساہاں

آکھ دمودر ویکھن آئے ایس بھی دیکھ جُلاہاں

رانجھا اپنے آپ نوں خلقت نال جوڑدا ہے۔ اپنے آپ نوں اوہناں وچوں

اک گندا ہے۔ جے ویکھن ای خلقت دی تقدیر ہے تاں جُلو ایس وی ویکھن والیاں

وچ رَل جُلیے تے اوہ ویکھالا ویکھیے جیہڑا ہیر دا کھسم بنا آندا نہیں۔ پر رانجھے دیاں

ایہناں انجھول تے سدھڑ بولاں وچ اک جٹکا بیل ہے جیہڑا ”ویکھن“ دی دوہرائی

(ویکھن، دیکھ، ویکھاہاں) وچ لگیا بیٹھا ہے۔ ایہہ جٹکا بیل بے ملوی جیہی سینتر نال

”ویکھن“ دے معنی اٹاؤندا لگدا ہے۔ جے رانجھا ویکھن والیاں وچ ونج کھلووے تاں

ایہہ ویکھن اک ویکھاون ہو ویسی کھیڑیاں دے ویکھاون دی نکر تے اوہدا توڑ۔

(دیکھن پرکھن وی ہوندا ہے تے ٹکرن بچھن وی۔ نورے سمھل دیاں شاں کھا کے لڈن
آکھیا آبا:

تاں من اندر کیتا لڈن دیکھو ایس ویکھائیں)

مہنڈ جھپور ہار مہنڈ چاک نے وی زور والیاں نوں گجھ دیکھن ویکھاون دی سوچی

ہے۔

جج نوں دیکھن اُچی جاہوں ہے۔ جج اُچیاں دی جو ہوئی۔ پر ایہہ اُچی جاء سنڈھا
ہے جو شو دی سواری (سندی) ہے، یم دی سواری ہے، نالے سبھ واہی وان وسیاں وچ
کرت دی، اُتج دی، دھرم نیاں دی رمز ہے۔ شو کالی (کال) دا جٹ ہے۔ (بھاویں
کال دا شو نال پرنا نر پردھانی دی چڑھت وی ہے) پر اتھے شو دے اوہلے کالی دی
رمز رانجھے ہیر دے مگر کھلوتی ہے راتھ ویہار دے تروڑ لئی۔ ایہہ رمز اگھڑی اے نما نیاں
دے اچیتوں ڈاڈھیاں نوں ٹکرن لئی۔ پر رانجھے دا ایہہ دیکھن سانگ ظاہرا اک انھول
جیہا کم دسا ہے۔ اوہدیاں بولاں وچ اوہدی کرنی وچ کوئی اچھ، کوئی متے بندی نہیں
لہدی۔ اوہ دیکھن ٹریا جج دے نیڑے بچیا تاں:

دیکھ رانجھے نوں کڑیاں آکھن ہیرے دا پے آیا

ایہہ سُن کے اوہ جھونا کھا کے ڈگاتے:

مڈھی پڈیوس رت ورتی پیروں رت وہائی

نصیب نہیں جج دیکھن سانوں جو ہیرے دی آئی

کیتوس فکر کیویں جج دے بیٹھاں اُچی جائی

آکھ دمورر سد لیتا سنڈھا اس چڑھ دیکھاں بھائی

رانجھا سنڈھے اُتے چڑھ کے جج دیکھدا ہے۔ اوتھے وچ کھلوندا ہے جتھے چوچک

دے چاک کھیریاں دی حاضری وچ کھلوتے نہیں۔ بلدیاں مثالاًں وچوں سنڈھا پھیردا

ہے۔ جنے آئے اک سردار پچھیا، ایہہ کون ہے؟ چاکاں دسیا ایہہ تخت ہزار یوں رُلدا آیا
کی چوچک رکھ لیتا۔ ایویں جنج پیا ویکھدا اے۔ پر پنکھن والے آکھیا:

ایہہ کوئی کامل سائیں سندا تاں نہ مول لکھایا

پنکھن والے دا ناں خان وساوا ہے۔ ”سو“ شو دا اک ناں اے۔ سو ”وساوا“
دے اوہلے وی شو بولدا ہے۔ پنکھوں چاک رانجھے نال لڑے:

بھلا تھیا جے چھپی آہی ظاہر آ کیتوی

کیہا کم جے آیوں اے، آ دیدار دتوی

آکھ دمور دھکے کھاندا تاں لڑا سبھ کوئی

رانجھا ویکھن والے دا سانگ بنا فریاتے ویریاں دے پڑ وچ بتر کے اوہناں دے
چڑھے ویکھالے نوں بھنوس۔ اوس ہیر دے خاوند دی سنہری جھاکی لوکاں دیاں اکھاں
اگوں دنجا دتی ہے۔ اپنی ہوند نوں اک پنکھن والی رمز بنا کے لوکاں دے من ویکھالے
دے کوڑ ولوں پرتائے نیں۔ عراقیاں، ترکیاں، تازیاں وچ سنڈھا آن چھیر یوس۔ ملوک
سرداراں دے بنا سوار نوں دھیاں دی کھروی دکھ نال بھرا یوس۔ بھیراں وچ
سنڈھیاں دی سواری اٹل سرز دا نشان کجھی جاندی آہی۔ (مرزے دا وٹا لین کھل
سنڈھیاں تے چڑھ کے گئے سن) سنڈھے دا سوار پڑوں بھج نہیں سکدا۔ اُنج پیر دی پٹی
وچ اک سوہل ہشناکی ہے جس پاروں رانجھا اک کھروا ریتل بھڑاک وی نہیں بندا۔ اوہ
کے ریتل مرداویں سچے وچ پورا نہیں آؤندا۔

رانجھا سنڈھے تے چڑھ نکلیا تے سانوں بلدیاں مشالاں دیاں:

سنڈھا چھیر دتا تب ایویں بلن مشالاں بھائیں

سنڈھے دے چھیرن نال مشالاں دی گل اچن چیتی آجوبی اے تے اک اچرج

رمز بھری دکھالی ساڈے ساہمنوں لنگھی اے۔ مشالاں اوہدھروں دیاں ہن جیہدھروں

جج پئی آؤندی اے۔ رانجھا او سے دا پیا جاندا ہے سو مشالاں دی لو اوں خطرے دا نشان
 وی ہے جیہڑا رانجھے نوں رانجھاں دے جڑے میل ولوں ہے۔ پر نال ای انج جا پدا ہے
 جیویں مشالاں رانجھے دے نال ٹریاں ہن، اوہنوں راہ پیاں دیکھیندیاں ہن۔ سگوں
 سنڈھے دی چھیڑنی دے نال ای مشالاں دی لو انج او اگھت ابھری ہے جیویں ایہہ
 رانجھے دے کسے اُن دے کارے دا نشان ہووے، جیویں مشالاں سنڈھے دیاں اکھیں
 دا چکار ہوون، جیویں نتانیاں دا کوئی گجھا اڈٹھ تران پڑ وچ بتر پیا ہووے جس ہن
 پچھانہ نہیں مُرنا تے مشالاں اوں تران دی لو، اوہدا سیک ہوون۔

رانجھے دا جج دیکھن رمز بھریا ہے پر رمزوں دی رمز ایہہ ہے جو سارا کم سہج سجا ہویا
 جا پدا ہے۔ رانجھے دی اپنی نیت کدھرے وی گھل کے نہیں دسدی۔ نہ کڑیاں اوہنوں
 ”ہیرے دا پے“ آکھدیاں نہ مُڈھی اوہدے پیریں پڑدی، نہ اوہ سنڈھے چڑھدا (پے
 کونت یا پیارا ہے پر پے نچ نوں وی آکھدے نیں)۔ مُڈھی پیریں پڑی تے سببیں
 ای اے پر مُڈھی مُڈھ ہے مُول۔ ایہہ رانجھ و سبب دے مُڈھ مُول دی رمز ہے جس
 رانجھے نوں پیروں سلہیا ہے، اوہنوں دھرتی نالوں وچھوڑیا ہے۔ ہن دھرتی نال مُر جڑن
 سنڈھے دی سواری راہیں ہے، دھول راہیں جس دھرتی ہر تے چاتی ہے، قدرت دی
 شکتی راہیں جیہڑی ڈھاون ہارتے سارن ہار ہے۔ مُڈھی والی رمز اگے مُول بوٹی وچ
 وت آونی ہے (مُڈھی اوہ ديجا رہند ہے رُکھ دا جیہڑا کٹیاں نہیں کٹیجدا تے مڑ مڑ پھٹ
 پوندا اے)۔ رانجھے دیاں ویری چاکاں نوں اوہدی ایس کرتوت دا سٹ تے صاف پیا
 دسدانے:

بھلا تھیا بے چھپی آہی ظاہر چا کیتوئی

پر ایہہ اوہناں نوں سہی نہیں ہویا جا پدا جو ایہہ کرتوت رانجھے کولوں سہج سجا ہوگئی
 اے جاں اوہدا کوئی اگیتا متا ہا:

کیہا کم جو آئیوں اتھے آ دیدار دتوئی

رانجھے دے آپنے بولاں وچ اسیں جٹکے میل دا ات مہین رنگ سیان وی لیجے تاں

وی اوہدی مرضی دا مہاڑ ساڈے لئی ہنکوں باہرای رہندا ہے۔ مڈھی پڑی تے آکھیوس:

نصیب نہیں جنج دیکھن سانوں جو ہیرے دی آئی

پوند وی جد اوہ جنج دیکھن نریا آہا اوہدا جٹکا میل اندروکی پیڑ وچ گجھا ایس ات

وگی آکھنی راہیں مساں ای ساڈے تائیں ہنجیا آہا:

ونج دیکھاہاں کھسم ہیرے دا مشکل رہن اتھائیں

رمزاں دی رمز ایہہ ہے جو ڈاڈھیاں دا سانگ ننگا کداڑے مریندا اپنی چڑھ دی

بھوئے چڑھیا نلجیاں رنگاں وچ بڑھکدا وندا ہے تے نمانے اپنی پُپ بولی راہیں ایہدا

تروڑ بھالن دے آہر وچ ہن۔ آپنیاں باندھاں دی کرڑی جھپٹ نوں ای اپنا ہتھیار

بناون دی ٹوہ وچ ہن (جیوں رانجھا پیر دے پھٹ نوں سنڈھے سواری دا کارن بناوندا

ہے)۔ نمانیاں دا ایہہ آہر اڈٹھ ہے، گجھ گھاتا تے اچیت روپا ہے پر اچیت روپا ہون

ای ایہدے سچیت ہون دی گواہی ہے۔ رمزاں دی رمز ایہہ وی ہے جو ڈاڈھیاں دا

سانگ اگونہا ہتھیار ریت پڑھایا ریت ٹھکیا کم ہے، وچوں پھوکا پھسکا ہونڈیاں وی اتوں

گورھ رنگا تے بھریا بھراتا رہندا اے۔ نمانیاں دا تروڑ نوئیکلیاں راہواں دا پندھ اے،

ڈگ ڈھٹھ کے دھکیاں دھوڑیاں دی مار وچوں کھوج کڈھیا۔ ایہدا رنگ نت وٹواں

تے بھلاونا ای رہندا ہے۔

کھیزیاں نوں اپنا آپ دیکھاوندیاں وی تے دیکھاوندی گروں وی رانجھے دے

اُپرلے سجا وچ کوئی فرق نہیں پیا جا پدا۔ ہیر اوہدے آون داسن کے مائیوں نس کے

اوہنوں ملن آئی پر اوہ اگے ہار تروہ تے شک بھری دوری نال ملیا:

کھادا سپ تے پٹی پیرے مینوں ہتھ نہ لائیں

تدھ میں ساک کویہا ہیرے جلاں ہزارے تائیں
 توں آپنے وسیں ونج کھیرے کیس نال منی کرائیں
 اتھے ہاسے بہت کیتو سے ہن آپنے جلیا ہیں

رانجھے نوں اک سواہری کہانی دا پاتر سمجھ پڑھیاں اوہدا ایہہ روپ سانوں وارا نہیں
 کھاندا۔ اوہ اک کردا پھسدا پینا جیہا بندہ جا پدا اے آپ رُدھا، ہیر دی اوکڑوں
 او ایسا۔ پر قصہ سدھی سواہری کہانی نہیں گھن پرتی کھیڈ ہے۔ رانجھا کھیڈ وچ کنیاں
 ویسی رمزاں نوں روپدا ہے۔ اوہدے مکھوٹے کنیاں ویلیاں دے گھے رمز روپ وی
 ہن تے ہن دی وار دیاں جھاکیاں وی۔ نما نیاں دا ہن دی وار وچ بے آسرا، اصلوں
 تھوڑیا تھوڑیا، کسے ہستی وال اتے نہ وسنا رنگ وی رانجھا ہے، ہوون توں ان ہوون وچ
 نگھردا آپنی بت سنگڑدی میں وچ لگدا۔ قصہ اصل وچ لوکاں موہرے کھیڈی کھیڈ
 ہے۔ سناون کھیڈ ویکھاون ہوندا ہا۔ سناون وچ پھلیاں روپاں نوں مُرد حاضر کر کے گل
 اگانہ ٹوری ویندی ہے۔ ایس پاروں وی رانجھے دا شکی روپ مُرد حاضر کیتا گیا اے
 ایہدے راہیں ہیر دا سرڈ وی مُرد ویکھالیا گیا ہے۔

ہیرا گے ہار ای رانجھے دے ایس رنگ نوں اک مرشدی سانگ سمجھدی ہے جیہڑا
 رانجھے اوہنوں پرکھن کیتے رچایا ہے۔ پر اتھے رانجھے دے ایس رنگ نوں سانگ سمجھن
 ساڈے واسے وی ایس پاروں سوکھیرا ہو گیا ہے جو اوہو پیر دا پھٹ جیہڑا سنڈھے
 سواری والے سانگ دا کارن بن گیا آہا، اتھے مُرد کم آیا ہے۔ سہ اوہو مُڈھی دا زہر
 ہے اسانجھ مل ورتارے دا مُڈھلا زہر جیہڑا جی نوں جی نالوں و جوگدا اے سانجھ بہشت
 وچوں کڈھیندا ہے۔ ”تدھ میں ساک کویہا“ وچ ایہہ رمز وی ہے۔ ایہہ اوہ زہر اے
 جو ہیر رانجھے جیہے ساک نوں وی ”کویہا“ کر سدا اے پر ایس زہر ہتھوں مر جیون ای
 ہیر رانجھے دی کہانی دی دوجی پرت ہے۔

پیر دا ہنٹ اگے اچیتی کم آیا جا پدا سی ہن چیتی کم وچ لیاندا گیا ہے۔ کیہ ایہہ
 سچیت رانجھے دے سرت نساہے دا جھلکار ہے۔ کیہ ایسے سرت نساہے دا ای اک ہور
 جھلکار سانوں اگلی ویکھالی وچ پیا دسا ہے:

تاں پھیر دھرو کھڑی کوٹھے نوں رانجھا بیلے آیا
 درد فراق اُتے رنگ پیلا موہروں نہ مول الایا
 وُجھلی نال سئیندا کاوڑ کیہا راگ اُٹھایا
 آکھ دمورر ماتم رانجھے کیہا مونہہ الایا

پہلی رنگت جیہڑی اگے دمورر وچ تر وہ دی نشانی بندی آئی اے اتھاں درد فراق دی
 نشانی تھی گئی ہے تے درد فراق وی کاوڑ رلیا۔ نالے اج پہلی وار رانجھے دی وُجھلی آپنے
 پرانے کم نوں جھڈ کے اک نویں آہر وچ اُتری ہے۔ اگے وُجھلی اچھبھے دا جاڈو جگا کے
 بندیاں پشواں پکھواں نوں آپنیاں ٹھکیاں نکھیر بھریاں سجاواں وچوں کڈھیندی آہی۔ اج
 وُجھلی نے بندے دے درد فراق تے کاوڑ نوں اندروں باہر آسن دا کم سانہیا ہے۔ ایہہ
 درد فراق تے کاوڑ مونہوں الاون دے دے نہیں، ایہہ سُردی بولی منگدے ہن۔ نہ
 آکھ سکن دی مجبوری نے اک نویں سکت بنائی اے جیویں پیر دے ہنٹ دی مجبوری نے
 سنڈھے دی اسواری کرائی آہی۔ ”وُجھلی نال سئیندا کاوڑ“ نوں ہورویں وی پڑھیا جاسکدا
 اے، جانے کاوڑ نال وُجھلی پرے چاٹی بھئی ہن کیہا راگ۔ ایس پڑھت وچ وُجھلی دا
 سُن اصلوں آپنے اوس شکتی بھرے رُوپ نوں وی تجن ہے جیہڑا لوک ریت اوہنوں دتا
 ہے۔ جانے ایہہ وی رانجھے دا پرے ہن، نسن، چھڈنسن ای ہے۔

تے ایہہ ہاری ساری اگے ہزارے پرتن والی گل بھاویں بے رُکھ ہوون دی نشانی
 اے تے بھاویں پرانے آپے وچ لُگ ورن دی، ایہدے وچ اک رنگ ساگ دا ہے
 جیہڑا رانجھے دیاں گھوریاں نوں ولائی رکھدا ہے جانے چلو ایہہ تاں آپے ای مگروں پیا

لہندا اے۔ پر اوہ مگروں لتھا کوئی نہ۔ تے اوہ ویلا آن ڈھکا جدوں کھوریاں آپ اوہنوں
ساگک بناون دا آکھیا تے ساگک دی آپنے آپ دا، ہیر دے نینھی دا سگوں ہیر دے
خاوند دا۔

ہیر باہمن کولوں گانا نہیں بنھو یندی۔

مہری کندی آپ رانجھے نوں بیلوں انوا کے چوری اوہدے کولوں ہیر نوں گانا
 بنھاوندی ہے۔ مہری چاہوندی ہے کسے حیلے ریت دا ڈھڈ بھرتجے۔ ریت رانھاں دا
 ہتھیار ہے پر ہیر دے سرڑ نے اوہدی اموڑ نابری نے ریت نوں رانھاں دے گل دی
 پھاہی بنا دتا ہے۔ ریت رانھاں دے لاہے دا اچھاڑ ہے۔ ایہدا کم تے ہے رانھاں
 دے لاہے نوں ربی دستور تے قدرت دا قانون بنا کے لوکائی دے سرتے سوار کرن،
 رانھاں دی حاکمی دا آدر لوکاں دے دل وچ بہاون۔ پر ہیر دی نابری ایس ویلے ریت
 کولوں ایہہ پرانا کم کھس لیتا ہے۔ ریت ہے تے رانھاں دے لاہے دا اچھاڑ ای پر
 ہیر دی نابری پاروں ایتنا چھج گیا ہے جو ہن رانھاں دے نیگج دا اشتہار بن گیا ہے۔ جتنا
 اوہ لیہنوں تاندے تے گنڈھدے تڑ پدے ہن اوتنا ای ایہہ اوہناں دے اندر لے گوڑ
 نوں تنکیاں کریندا ہے۔ کندی ہیر نوں آکھدی ہے:

ہیرے ریت کریندا باہمن دھینے آکھ سائیں
 سائیاں ودھے سو ویل سکھالی سسو سوہرے تائیں

چنگے تینڈے کارن دھینے تیکوں سنگن کرائیں

منت ماؤ کریندی ہیرے مونہوں نہ مول الائیں

پر ہیر مونہوں الیندی ہے:

بک دل آہا سو رانجھن لیتا دوجا دل کوہ ناہیں

مرد پرایا چھوہے اسانوں نامحرم ہتھ لائیں

آپ کچھائے ایس دے ہتھوں اسیں جناہاں ناہیں

آکھ دمودر میں رانجھن دی اوہ میرا ہیر سائیں

باہمن آکھیا ہامہری موہرے سد کڑی نوں کچھ لھیں سبھ جائیں۔ ”آپ کچھاء“ وچ

ہیر اوس گل دی بکھیڑ بنیندی اے۔ کچھاون متے اوہ لیکن وی ہے بھونیں تے جیہڑا

باہمن ریت کرن ویلے لیکدے ہن پر کچھاء وچ کچھ کھولن دے دوجے معنے وی ہن

بھوگ کرن دے، ایہہ معنے ”جناہاں“ نوں وی رنگدے نہیں ”توں آپ ایس باہمن

ہتھوں کچھاتے جن“ ہیر ماہ نوں آکھدی جاپدی ہے۔ اسیں جناہاں ناہیں دے پوند معنے

تے ہن اسیں نہیں جاندے۔ کندی متے جاتا ہیر آکھدی اے جے رانجھا آپ مینوں

ایس باہمن ہتھوں ریت کرواون دی آکھے تاں ٹھیک اے۔

کندی ہسی نوں گھل کے رانجھا انوایا۔ ہیر بانہہ اگے کیتی رانجھے گانا بدھا۔ سو جے

ہیر ریت وچوں لنگھی ہے تے رانجھے ہتھوں لنگھی ہے۔ ریت داکم آہا رانجھے نوں ہیر

کولوں نکھیرن پر اج ریت دا بتا سارن پاروں ای رانجھا ہتھیں ہیر نوں ملاونا پے گیا،

ہتھیں اوہنوں رانجھن دا گانا بنھاونا پے گیا۔ ریت ریت نہ رہی ریت دا تروڑ بن گئی۔

ریت کرن آیا باہمن باہمن نہ رہیا، رانجھاں دی لہائی دا گواہ بن کھلوتا:

باہمن کچھے مہری کولوں ایہہ آہا کون دسائیں

مالم کل حقیقت کیتی کیوں نہ حق کرائیں

مہری نت سنیدی پو پو آکھے بنا بُجھائیں
آکھ دمورر ڈٹھا اکھیں کنیں سُنیدے آہیں

اوہنوں ریت دے لاگ دی تھاں وڈھی دینی پئی:

وڈھی دے ولایا باہمن پڑدا ماؤں کچیندی

باہمن دی ٹوک خبرے چھی آہی کہ وڈھی ائیرن دا ڈھنگ پر بے چھی وی آہی
تاں وی وڈھی بیٹھ دب گئی۔

اگوں قاضی دی ریت دا حال دیکھو۔ نکاح دے طریقے وچوں ای ہیر نکاح دی
کاروائی نوں گور بناون دا راہ کڈھیندی ہے:

قاضی کہے سُن دھیا ہیرے کریں وکیل بے کوئی
پُچھاں کیس تھوں باجھ وکیلی قید شروع دی ہوئی
تدھ قبول علی دا بیٹا آکھ سُنے سبھ کوئی
آکھ دمورر اُتے ویلے ہیر جواب دتوئی

نیسوں گنگلی ڈوری قاضی کوئی وکیل کرائیں
حاضر ہو بیٹھی میں ظاہر گھن جواب دیوائیں
آکھیں کوک سنائیں لوکاں عالم جوگ سنائیں
رانجھن ہوریں اساں مبارک کھیڑا اماں تائیں

تاں مونہہ گھٹ نہ بولن دتی ہلو ہلو ہوئی
زوریں نپ بھوائی ویراں لاواں گھن کھلوئی
زوریں کیہ کریسی بابا مونہہ توں لتھی لوئی

ہیر دی ویہر پاروں ریت آپنا مخول آپ بن گئی ہے۔ ریت ہوندی تے اصلوں
 سانگ ای ہے۔ ہر میل آپنیاں جیاں نوں آپنے لاہے سر بیڑن لئی تے دوجیاں میلاں
 نوں آپنے لاہے سر ٹکرن لئی ریت والا سانگ پکاوند تے پیڑھیو پیڑھی رچاوند ہے۔
 رائھ ریت رائھاں دے لاہے نوں کجی ہے تے لاہا پالن واسے جیہڑا دھرو کماونا پوندا
 نہیں اوہنوں وی، پر ہیر دی ویہر نے رائھ ریت دا بھارگورتے بھرم بھا کھوہ لیتا ہے
 تے اوہ ننگے دھرو دی دیکھالی بن گئی ہے۔ سانگ دا سانگ ہوون ننگا ہو گیا ہے۔
 سانگ سانگ نہیں رہیا پھٹک بن گیا ہے:

کر کر ریت آندونیں کھیڑا تاں چل اندر آیا

دِتوس پیر پنگ دے اُتے ہیر جگا بہلایا

پچھے کون؟ سجاتوس کھیڑا، نتھ تماچا لایا

آکھ دمورر دند رنجانے لوہو نال چلایا

اتھے ہیر دی ہتھ چھٹ ہشناکی اوہ ویلا چیتے کریندی ہے جد رائجھے اوہدی بیڑی پیر

پایا آہا۔ ہیر دا ہتھ دیکھ کھیڑے نوں ثرت سہی ہو گیا ہے جو ریت راہیں اوہ ہیر نال انگ

نہیں جوڑ سکدا انگ بھنا سکدا ہے۔ آپنے بچا واسے اک گرتیا سانگ دھاریوس:

تاں کر عقل بچائے آپے رکت تماچا لایا

ناؤں رنجھیا کالی کالی چل اداؤں آیا

دیکھ دکانا اس دے پچھے تاں چل دیکھن آیا

آکھ دمورر رائجھے پچھے ایہو حال کرایا

کھیڑا رائجھے دا رُوپ تے دھار نہیں سکدا سو اوس رائجھے دے عاشق دا رُوپ

دھار گھدا ہے۔ اوس دی کنڈی وانگ ویلا بھگتاون واسے رائجھے نوں موہرے کیتا ہے

تے رائجھا مڑ رائھ ریت دے سانگ وچ پاتر بن لتھا ہے سانگ دا سانگ ہوون ثبوت

کرن لئی، سانگ دی چاگھ بناون لئی۔ چاگھ دا اک انگ ایہہ وی ہے جو کھیزا رانجھے دا
عاشق بنیا ہے تے ہیر تڑت اوہنوں ”ماں پو جایا“ بنا لیتا ہے۔

کھیزے دے دند بھن کے ہیر اوہدے کولوں ”ہیر دے خاوند“ والا روپ تے
گھس ای لیتا ہے۔ ہن اوہ کھیزے رنگ وچ اپنی انہوند لکاوے۔ آپنیاں جانجی
بیلیاں اگے اوہا پنج ویکھو:

کیتی چاگھ گڑیاں ہک مندی دیوے جوت بُجھائی
اگے پن بدھی گھوڑی، مینوں خبر نہ کائی
ویکھو بابا دند رنجانے ہستی گھوڑی لائی

گڑیاں دیاں لاڑے نال چاگھاں وی ریت دا انگ نہیں، لاڑے دا اوپر
مکاون واسے اوہدے نال گھلسن واسے۔ سو کھیزا ریت دا اوہلا رکھ کے بیلیاں اگے اپنی
پت بچیندا ہے، لاڑا رہن دا ترلا مریندا ہے۔ ایہہ زور اور دی بے زوری ہے۔ اتھے
کھیزے دا پنج چوچک اگے رانجھے دا پنج چیتے کریندا ہے:

گھلدا نال جھوٹی دے خانا سدھ پوے گجھ ناہیں

اوہ بے زور دی زور اوری سی، جس تے چوچک بولیا آہا:

جیہیاں مجھیں کڈھیں چا کا سبھا میں سن پائی

چوچک نوں ”جھوٹی“ لفظ پچھے ہیر دی آہی۔ کھیزے دی ”پسن گھوڑی“ وی ہیر
ہے۔ دونہاں رانھاں دے پت وچ ہیر اک پشو جون ہے۔ ایہنوں سدھا کے کم تے
لایا جاسکدا ہے پر ایہدے کولوں ڈروی رہندا ہے۔

ہیر نوں ڈولی پا ٹورن دی ریت وی نبھنی اوکھی سی جے کیدو دی صلاح نال رانجھے
نوں ٹمک چکا کے ڈولی نال ٹوریا نہ جاندا۔ ہیر ریت دے سانگ نوں اتھے لے آئی
جتھے ایہہ نبھدا ای تاں ہے جے اپنی پھکڑی آپ لاوے، اپنے کوڑ ہوون دی گواہی

آپ دیوے۔ ایس کم لئی باہمن تے قاضی آپنی وار بھگت بیٹھے سن، ہن ریت دے وڈ
راکھے کیدو وی آن ہتھ پوایا ہے:

ٹمک بر دتا رانجھے دے ڈولی کول بہایا

آکھ دمور کول ڈولی لے گھوڑی کھیزا آیا

ریت دے ڈولے سانگ وچ ایہہ دو سانگی کیویں ”ڈولی کول“ والی بہوں رنگی رمز
راہیں رلے ہن۔ رانجھے دے کمی بن ڈولی کول بہن پاروں ای کھیزا گھوڑی لے کے
ڈولی کول آسکیا ہے تے رانجھے دے ڈولی کول ہوں پاروں ای کھیزا ڈولی کول آ نہیں
سکدا۔ رانجھے دے سانگ پاروں ای کھیزے دا سانگ سریا اے، پر رانجھے دے سانگ
پاروں ای کھیزے دا سانگ بے رنگا تھی گیا اے۔ کھیزے دا گھوڑی لے کے آون تے
ریت ہے پر ایہدے نال ای پبسن گھوڑی والی گل وی چیتے آوندی ہے۔ انج جاپدا ہے
جیویں کھیزے دا گھوڑی لے کے آون ای ایس گل دا ہوکا ہے جو ایس گھوڑی دی
سواری میرے وس کوئی نہیں۔ (انج پتیلا پڑھیاں ایہہ دو پتیاں رانجھے دی لہائی تے
کھیزے دی سرخروئی وی دکھاسکدیاں ہن)۔

رانجھ ریت ہک ہور رنگ وچ وی اپنے آپ نوں چکھدی ہے۔ جتنا اندروں ہیر
تے کھیزے دا ساک گھوڑا ہو دسدا گیا ہے اوتنا ای جنج دا شان رانجھاں وچ نویں
گڑماچاری دا آدر تے داج دا پارا وڈیا کے دسیا گیا ہے۔ اے کھیزا بیلیاں اگے پن
گھوڑی دی کہانی پیا گھڑدا ہے تے نال ای دمور جنج دا شان دکھاون فر پیا ہے:

دیون اٹھ تے ٹو گھوڑے پنکا کھیس سوائے

دیون روکڑ جنس تے کیتی دیون نوں سدھرائے

خان گئے کھاون دے تائیں کھانا کھا اگھائے

بیٹھک بیٹھے چلن پیالے خان شراب منگائے

منے آن وچھائے چوچک داج سماں کرائے
جڑ تو سونا بہو بھانٹی گہنے آن موجود کرائے

پکواناں دے ڈھیر دیندے جانو پربت سائے

داج دے بنھن سمیٹن دا اچھا بیان ہے:

کھیڑے سدے کمی یارو اوہناں داج اٹھایا

بنھ بھلیتے محکم کیتے بھو مال بنھایا

مال دی ایڈی سانہہ ویکھا کے دمودر ملکوڑے ای کھیڑے دے اندر لے پواڑے دی

گل جوڑ دیندا ہے:

چھکے تنگ تیاری کیتی چلن تے چت چایا

کر کر وداع شریکاں کولوں لے اسباب بنھایا

جیوں جیوں رات پوے کھیڑے نوں تیوں تیوں مرنا آیا

آکھ ویکھاں ہن کیونکر ہوسی کل تاں آپ بچایا

لاڑے دی ایس تصویر دے نال وداع ہوندیاں جانجیاں دی تصویر جوڑو:

لتھے خان سبھ گھوڑیاں اتوں وداع کرن دے تائیں

ادوں اودوں کل جماعتاں گھوڑے منس اکھائیں

ساؤ راٹھ سورے بہتے کوٹھے جیڈیاں آہیں

ڈولی دی باہری شان ویکھوتے ڈولی وچ بہن والی بارے راٹھاں دی چٹنا ویکھو:

بوہے آ کھلوتی ڈولی سبھا سونے جھاری

مسلت چو چک خان کریندے لے کر خلوت بھاری
 ہن اس کیلین ڈولی پائے اگے قہر قہاری
 جنج دے شان تے راٹھاں دی امیری دے ٹوہر دے بیان وچ سبج ای دمور
 آکھدا ہے:

آکھ دمور اوویں کتھیا جیویں رب کہایا
 اگے پچھے دمور ہمیش اکھیں ویکھے نوں لکھن دی گل کیتی ہے پر اتھے رب دے
 آکھے نوں کتھدا ہے۔ دمور راٹھاں دے ویکھالے دی پوری چڑھت ویکھائی ہے۔ اوہ
 ان ظاہر لریندا ہے جیویں ویکھالا قدرتی ہے تے شاعر داکم بس ایتنا ہے جو ویکھالے
 دا نقشہ ساڈے اگے بنا دھرے۔ شاعر انج ظاہر کر کے راٹھ ورتارے دی نقل پیا بنیندا
 ہے۔ جیویں راٹھ ویکھالے نوں قدرتی سمجھدے ہن تیویں شاعر ویکھالے دے بیان
 نوں قدرتی سمجھدا ہے۔ پر ویکھالے دا بیان، سگواں قدرتی بیان ای ویکھالے نوں
 لکھوں ہولا کریندا ہے۔ دمور آکھدا ہے میں کوئی وادھا نہیں جے کیتا، اونویں کتھیا
 ہے جیویں رب کہایا ہے۔ جیویں شیواں دسدیاں ہن تیویں دیاں تیویں ویکھالے وچ ای
 اوہناں دا سچ نتر آوندا ہے۔ خبرے دمور راٹھاں نوں پیا دسدا ہے جو تہاڈے شان دا
 بیان مینوں رب دا امر ہے تے کیاں نوں پیا دسدا ہے جو راٹھ ویکھالے دا پڑدا پاڑن
 رب دا امر ہے مینوں۔

ڈولی بیٹھی ہیر گندی نوں آکھدی ہے جے ہور چنگا کریں تے رانجھے نوں ڈولی
 دے وچ ای بہاویں چا۔ کندی سمجھندی ہے:

بئی نہ تھی کاہلی، تھیویں دھیری دھیدو نال سدھایا
 اکھیں ڈٹھے رچھے ناہیں کیہ ہوسی کول بہایا
 پھلاں سندی واشنا رچھے کیہ ہوسی تک لایا

آکھ دمودر ماؤ دھیو نوں سُخناں نال سمجھایا

کیہ کنڈی اتھے وی اگے ہار رانجھے دا جھاکا پئی دیندی اے تانجو ہیر ڈولی وچ بنگی
رہوے۔ یاں متے کنڈی بارے ساڈے پرانے گوڑ وچ مُرد جان پئی پیندی ہے جو
کنڈی دے اندر دبی جنانی جیہدا رانٹھ گھر نال ڈھڈوں اجوز ہے، اجے کوئی کوئی ساہ پئی
لیندی ہے۔ رانٹھ گھراں وچ جنانیاں دا ریت نال اتوں نبھا کری آون تے وچوں تہجی
گھاتے ریت نوں بھسن سانوں پورا تے سہتی وچ ای دسنا ہے پر کیہ کنڈی سانوں
اتھے سہتی دا اگونہا جھلکار پئی دیندی ہے؟ ایہہ شک پکیرا ایس گل توں ہوندا ہے جو
کنڈی دیاں سمجھاونیاں وچ رمزاں دا ایہہ رس پہلے نہیں کدیں لتھا۔ کنڈی آپ ایس
رس دا سواد لیندی جا پدی ہے۔ پر ہو سکدا اے ایہو سواد ہیر نوں ڈولی پا ٹورن دی کھیڈ
پگن دا ای ہودے۔ اک ہور گل وی کنڈی دی گوہ گوچری ہے، جدوں اوہ ڈولی
ٹوردیاں روندی ہے:

رودے ماؤں نہ مونہوں الائے پھردی پیٹ کھوپندی

آکھ دمودر آکھے مہری میں رانجھے تائیں دیندی

ایہہ گل کنڈی دی اپنے نال ہے (یاں ساڈے نال)۔ ایہدے وچ ویکھالا
نہیں۔ ہاں ایہہ ویلا ہے وداعی دا۔ کل جہان پیا روند اے۔ ایہہ وی آکھیا جاسکدا ہے
جو کنڈی وی گھڑی دی گھڑی الار ہوگئی ہے۔ پر اتھاں ایہہ سمیتر ضرور لبھدی اے بھئی
جیہڑی کنڈی ریت پالن پچھے ہیر نوں مارنوں نہیں ملی اوہدے اندروں وی دُھر پیٹھ دبی،
مجبوریاں دی ماری، ہیر دے دکھ دی محرم جنانی آپنا آپ رڑکا سکدی اے۔ کنڈی دا
ایہہ رنگ ویکھ کے اک ہور ٹیوے نال وی کھیڈن تے جی کردا اے: رانجھے نوں ڈولی
نال ٹور کے کنڈی ہیر نوں پئی جھکاوندی اے کہ رانٹھ ریت نوں؟

کنڈی دا ایہہ گجھا روون ایہہ ڈھڈ دیا جھورا اوہنوں رانٹھ میل وچوں نویکلیاں

کر کے خلقت نال رلیندا ہے:

روندے آتن روندے ویزھے جیوں جیوں ودا کریندی
روون برکھ بول پکھیرو، سہیاں وارے دیندی
رووے ماؤں نہ مونہوں الائے پھردی پیٹ کھوپندی
آکھ دمورر آکھے مہری میں رانجھے تائیں دیندی

روون پتر درختاں سندے روون بوٹے کاہیں
رووے بڈھی بڈھی لوکا روون تے پاہیں
جُلیا کٹک سہی سلیٹی وِجَن جوگی ناہیں
اس دے راج سیالاں دے وِج ستم کہیں سر ناہیں
آکھ دمورر کوک پیہے حاجت چوچک ناہیں

ایہہ ہیر دا سنگ ہے ان گولی خلقت جیہناں وِج اوہ وسیندی سی جیہناں پچھے اوہ
بھوتریاں وڈ راٹھاں نال بھڑ جاندی سی تے دھرواگے ڈھال بن کھلوندی سی۔ پر
پکھواں، بوٹیاں، کاہیاں، بڈھیاں نڈھیاں دی ایہہ دنیا اج ہیراگے ڈھال نہیں بن
سکی۔ راٹھ ریت دے ڈاڈھ ورتارے نوں نتانی خلقت ٹھل نہیں سکدی۔ ایہو خلقت
راٹھاں دے ٹوہر پارے نال موہی وی جاوندی اے اوہناں دے ٹمک ڈھولاں تے
اچھل وی آوندی ہے۔ پر ایس خلقت نوں ہیر دی سَنجان وی ہے، اوہدے نال اک
قدرتی جُوت وی ہے جیویں رُکھاں پکھواں دی آپو وِج ہوندی اے، سو ایہہ خلقت ہیر
دے وچھوڑے نوں اپنے تے ست دا وچھوڑا جان کے روندی ہے۔ جدن دمورر راٹھ
وِرتارے دی موہ پھاتی خلقت دی گل کریندا ہے تاں بہتا ”عالم“ جیہے موکلے ٹھلے ناں
وِرتدا ہے۔ پر اج ہیر دے وِج اوس بڈھی بڈھی تے بوٹے کاہی نوں رونددا

دیکھایا ہے۔ اج خانت آ پنے اصلے وچ ہے موہ مارے روپ وچ نہیں۔ تے راٹھ
 ریت دے بولے وچ سرور کڑی، راٹھ میل دے لاہے دی وال وال مُٹھی کنڈی وی
 جھٹ دا جھٹ جھورے دے سیک نال آ پنا چریں وٹھنا آ پنا بھال کے نماںیاں وچ رل
 رنی ہے۔

پر جھٹ مگروں ای لوکائی دا ایہہ سروپ گواچ جاندا ہے تے لوکیں ریتل وداعی
 وچ رُدھے ریتل دین وراگ کریندے دسدے نہیں۔ سو خلقت مُز "عالم" ہوگئی اے
 تے اوہناں دا روون شور:

جو کوئی دیکھے سوئی رووے لوکاں شور مچایا
 آکھ دمور ہیر دے ٹریاں سارا عالم آیا
 کنڈی بڈھی نڈھی نالوں ٹرٹ کے وت راٹھ میل دی ساکا چاری وچ ونج رلی
 اے:

ماؤں اتے بھرجائیاں بھیناں سبھ ودے نوں آئیاں
 پایا جھنگار ودے دا بھارا روون دایے دائیاں
 کتھوں پھیر دیکھاہاں تینوں روون کہہ بھرجائیاں
 اتھاں کنڈی دا روون ساکا چاری دے ریتل جھنگار وچ رل گیا ہے۔ جھنگار
 ترڈیاں پینڈیاں دا رلواں واج ہوندا ہے۔ کتے تے کچھو پتر روندے آہے تے کتے ایہہ
 ساک سیناں جھنگریندیاں نیں پیاں۔ ہیر ایس شور تے جھنگار نوں سنجاندی ہے:

جھوٹھے نہ کر لارے مائے مینوں جان ولیندی
 کس لوڈیندا مائے مینوں اج نہ کوڑ چھوڑیندی
 جے گجھ تینڈے اندر گزرے مالم مہیں کریندی
 ماڈ سیالی جلدی میکوں ست انگار سہندی

ڈولی نال رانجھا چو چک دے کمی دے روپ وچ ٹریا ہے کھیڑے اوہنوں پچھاندے
ہن:

وڈا غنیم اساڈی بکل آکھ دمودر سائی

ڈٹمن ساہنے اے پر اوہدے ظاہرا روپ نوں ریت دی رکھ اے، تے دشمن نوں
مارن واسے ظاہرا روپ نوں وی مارنا پوندا ہے۔

رائٹھاں دے ویہار وچ کم ونڈتے جھاڑ ونڈ پاروں بندے درجیاں وچ ونڈیندے
ہن۔ رائٹھ ریت ایہناں درجیاں اُتے ربی منظوری دا ٹھپہ لا دیندی ہے۔ ہر درجے
دے بندے دا ڈوہے نال لاگ مٹھ دیندی ہے۔ بندے دا بدھا درجہ ای اوہدا اصلا
کنیندا ہے۔ جد تائیں رانجھے دے سر چو چک دا دھریا ٹمک ہے اوہ چو چک دا کمی ہے
بھاویں اوہ ہیر دا نینھی ہے تے بھاویں ایہہ ٹمک ہیر نوں ٹورن دی مجبوری پاروں چوایا
گیا ہے۔ گڑماں دے کمی نوں کھلم کھلا تھاؤں نہیں ماریا جاسکدا۔ پورا راہ کھیڑے ٹمک
نوں سٹاں مریندے ہن۔ (ایہہ ٹمک رانجھے سر عذاب ہے پر نال ای اوہدی ڈھال وی
ہے تے ہیر دی نیز دا وسیلہ وی):

چاک چوچک دے نالے دیندے ایو نہ اس مریہاں

اس بدھ لجا رہندی ناہیں سرتے بدی چئیہاں

مجھیں دے پائے وچ نہیں دے اس نوں بوڑ مریہاں

مناسب ایہو ہے جو رانجھا ریت دے دتے کم راہیں مرتبے۔ ٹمک دے بھار بیٹھ
دھون بھنوا موئے جاں مجھیں مگر ٹھلدا ڈب موئے۔

شاں اکایا رانجھا آپوں کھیڑیاں نوں آکھدا ہے:

سنو یارو نام سائیں دے کیوں حرام مریندے

لے شمشیر تے گردن گانا بیجے دھون کپیندے

”نیجے“ نہیں، کیوں نہیں ہے پر ”نیجے“ وچ ”نیہ“ دی ہوسکدی اے، نیم، نیاں۔

جے ایویں ہے تاں رانجھا پیا آہندا اے جو میرے تے کیہڑا قانون پئے ورتدے او۔

نیاں کرو جے دوسی ہاں تے دھون کپ دیو۔ ”نیجے“ دی ورتوں ”نہ ہے“ واسے عام ہے

دمودر وچ پر خاص تھائیں ایہدے وچوں نیم نیاں والے ارتھ دی جھاکدے نیں۔

جے ککے دو ککے رانجھ نوں معاملہ نیڑنا پوے تاں اوہ متے رانجھے دا آکھیا من ای

گھننے۔ پر رانجھ ریت دی سنبھال رانجھاں دے سر جوڑن پاروں ہے۔ ریت اوہناں

دے دیہار دی جند ہے۔ ایہدی سنبھال سانجھی سمجھ منکدی ہے۔ سو ککے دو ککے رانجھ

نووں اپنا ایل بھ صلاح دے چھاننے وچوں لنگھاونا پوندا ہے۔ رانجھے کھیڑیاں دی اصل

نیت کھول سنائی ہے۔ ایہہ کھیڑیاں لئی دتے خطرے والی گل ہے۔ اک تے ایس گل

نال کھیڑیاں دی نونہہ نال چاک دانینہہ نشر ہوندا ہے تے دوجے گڑماں دے کمی نوں

تھاؤں مارن دی نیت نشر ہوندی ہے۔ ایس ویلے بھ صلاح دی لوڑ ہے سو بھ صلاح

کھیڑیاں دے دتیرے وچ لوڑیندی باریکی لیاوندی ہے:

مار تہاچے حکمیں ڈھویا ایو سو چلدا ناہیں

پہلاں پنسو توں وِچ نہیں دے چڑھدی ڈھپ اساہیں
 مہیں چاکا ڈھو ندی وِچ حال سنائیو تاہیں
 آکھ دموور رو رو رانجھے سوریا پیراں تائیں

اتھے سانگاں دی کھیڈ وِچ رانھ جتدے جا پدے ہن۔ کمی دا سانگ جس ہن
 تائیں رانجھے نوں اوہلا دتا ہن اوہدی موت بندا جا پدا ہے۔ سو رانجھے نوں اپنے
 اخیر لے آسرے نوں ہتھ گھتتا پیا۔ ایہہ اخیر لا آسرا ہے لوک ریت دا سانگا جیہڑا پنجاب
 پیراں والی رمز رانجھے دے اندر اُکھیڑ دا ہے تے اوہنوں اڈٹھ گن، انکھٹ سرڑ، نو۔یکھی
 سوجھ تے ستیا دے کے رانھ ویہار دی دتی سوڑی ہستی وِچوں باہر لیاوندا ہے۔ رانھ
 ویہار دتی سوڑی ہستی نالو نال ہے، ہر دن اوہدے وِچوں باہر آون لئی آہر دی لوڑ
 پوندی اے۔ رانجھے دی ہوند ایس آہر دا پڑا اے۔ اوہ آکھدا اے ”کدوں کڈھاں تخت
 ہزارا سام کھیڑیاں دی جھلے۔“ سام جھلے جانے پناہ دیوے، پناہ دے لاگ وی نہیڑے،
 نکر لوے کھیڑیاں نال۔ اگے سیالاں نوں تے تخت ہزارا کڈھ ویکھاوندا رہیا اے،
 کھیڑیاں نوں کیویں ویکھاوے چوچک دا ٹوریا کمی ہوکے، ہیر دا ٹمک چاوا بن کے۔
 ایہہ اوہ ویلا ہے جدوں کوئی اوٹ نہیں سردی، کوئی ویہار وِچ نہیں پھردا تاں پنج پیر
 سوریندا اے رانجھا۔

پنج پیر رمز ہن لوک ورتی وِچوں نکلے تران دی۔ ایہہ تران ایہہ گن ایہہ صدق
 لوکاں اپنی وار وِچوں بڑکے ہن، آپنیاں گھولاں ہاراں تے جتاں وِچوں۔ لوک وار
 وِچوں بڑکی ایہہ رمز مڑ لوک وار دے لیکھے لگدی ہے، ایہہ مُونہا بندی ہے من دیاں
 اچیت پرتاں وِچ کجے سرڑتے صدق دیاں سومیاں دا۔

میں نہ لیتی آپے دتی کہا قبر کیتو ہے
 کوٹھے اُتے چاڑھ کر یہاں پوڑی لاہ گھدیو ہے

ڈکھ کر دھیدو رويا بھائی پنچے آء کھلوائے
آکھ دمودر ڈھل نہ بندی پنچے حاضر ہوائے

کیوں رُنو ڈکھ دھیدو رانجھا پیراں آکھ سنایا
آپے اساں سجاہ دوائی پوہتا ڈکھ سوایا
روشن ہوندا نہ اتنے باجھوں آپ سجاہی دویا
آکھن پیر پو وچ نیں دے اساں پیرا چایا

ہُن رانجھے نوں سوجھ لگی اے جو اوہدے سر آئی اوکڑ ای مرشد اے۔ جد تا میں اوہ
راٹھ ویہار نال بھڑکے سبھ توں پٹھلے درجے دی مارتے بھار جبر کے اپنی ہستی دی وت
نہ ناپے اوہ اڈٹھ گن تے ان ورتی سکت نہیں مان سکدا۔ رانجھے نیں وچ ٹھل کے ونجلی
واہی تے کپر وچوں نے مجھیں تر کے پار ہو گیا۔

پر اگلی رات ای رانجھے نوں کھیریاں دی جوہوں پٹھلے پیریں نسا پے گیا۔
جنج لتھی تے کھیرناں ہیر دے سکن کرن آئیاں۔ ہیر آکھیا میں تے اوہو سکن کراونی
ہاں جس وچ رانجھا نال ہووے۔ سس پوری کھواون آئی، ہیر ”رتے“ آکھ کے جھڑک
ہٹائی:

آکھ دمودر کیوں نسو کھاندی رانجھن نال بہندی

جے کھیرناں لسی مندري کھیڈن آئیاں تاں اگوں آکھیوس:

ہکے کھیڈے دھیدو نہیں تاں دند کھیڑے دے بھناں

مکدی ایہہ جو ہیر راٹھ ریت نوں نھاوندی اے جے اوہوں راٹھ ریت دا لنگار
لاہوں دی گھل ملے۔

جدوکی ہیر نے ماں اگے لوئی لاہی ہے اوس گھلی بانہہ اپنا نینہہ ہوکيا تے پالیا

ہے۔ ڈولی وچ تے کھیڑیاں گھر اتر کے وی اوہ گج وچ کے رانجھے دے عشق نوں اپنا
 تت ست دسدی ہے۔ ہیر کھیڑے نوں ”ہتھ ترٹا“ تے رانجھے نوں ”گنڈھ گنڈھیندا
 نو لکھے لڑ ترٹا“ آکھدی اے۔ نو لکھ نو لکش اے نو دکھاں، نو درشن، ان گنت چکار، یاں
 نت بجر چکار ویکھالی۔ ایہہ نو رس نیں یا نو بندھ، جیون دا اندر باہر، جیون جلوہ، جیہڑا
 تروڑ چھڈیا اے ویہارنے، رانجھا اوہنوں گنڈھ پروں آیا اے۔ ان پرتے، تڑے
 جیون نوں مڑ جوڑن، مڑ بنوگ بناون۔ ہیر کھیڑے نوں آکھدی اے، ”توں وڈھے
 ہتھوں سچ اساڈا گٹھا۔“ ساڈا میل ساڈی ویہر سچ اے گل جیا جون دا۔ اپنیاں
 وڈھیاں ہتھاں نال توں جاتا توں ساڈا سچ کوہ چھڈیا اے؟ توں تے توڑوں مٹھا
 ہیں، قدرتوں کوڑ موہیا۔ تیرا ہتھ زور تے ہے ای کوئی نہیں، اسیں مندے جو نہیں
 لہنوں۔ کھیڑے نال ویاہ نوں ہن اوہ کھل کے رانجھے نال نبھاہ دا اوہلا بناوندی ہے۔
 ویاہ ہن اک اپرلا پر بندھ بن گیا ہے ہیر دی من مرضی دا۔ ویاہ ہن آپ اپنا توڑ ہے:

سن رتے تدھ کیہ کر جاتا پوری کس کھویندی
 اساں لونگ سادے ناہیں کس نوں ان ویکھیندی
 کھانا سانوں کھان نہ آدے کیوں توں دھم پھیندی
 آکھ دمورر نو کھانندی رانجھن کول بہیندی

کس نوں رتے آکھ کے ہیر دسدی ہے جو تیرا میرا کوئی اصل ساک نہیں۔ اگوں
 ”کیہ“ تے ”کس“ والیاں پچھاں ہن جیہڑیاں کس دے سکن نوں اصلوں ای موہندا
 مار دیندیاں ہن۔ لونگ زرا نشان ہے ساک دا۔ ان ساک دا اصلا ہے۔ جیہڑی نشان
 نہیں سہندی اوہ اصلا کیوں من لوے۔

سچا کھاوون دمورر وچ چچی سانجھ دی رمز ہے۔ سچا رل کھاوون اک دوہے نوں آپو
 اپنا تت ست ورتاوں ہے۔ اک دوہے نوں اپنی ہوند وچ آون دی، اوہنوں رل مانن

دی کھل دیون ہے۔ زل کھاون آپے دی ویرھ مکاوندہ ہے۔ رانجھے مسیت وچ جٹاں
 دا تھوری کولوں مٹھیا ٹکر نہ کھادا۔ ہیر تے رانجھے ڈولی وچ دغے دی پوری نہ کھادی
 جو ایہدے وچوں اِکدو جے دامشک نہیں آوندہ۔ عاشقاں دی سانجھ دی پوری نوں ای
 کیدو اوہناں دے گناہ دا نشان بنا دیکھایا۔ جدوں ہیر پہلی وار رانجھے نوں ویرھے
 واڑدی ہے تے کھاون ای سانجھ دی رمز بندہ ہے۔

اگے ہیر نے پوری کٹی اُتے کھنڈ رلائی
 رتہ پلنگ وچھایا چھوہر گھت سپید تلائی
 گھبو میدا تے شکر روٹی ددھ ملائی پائی
 پکھی لیکر ہتھ کھلوتی، رانجھے نوں کھلوائی

ایہہ کھاون اوس کھاون کولوں کیڈا دکھرا ہے جیہڑا ہیر نے چوچک نوں ”باہروں
 آئے“ لئی دیکھایا آہا:

لگے ددھ تے لگے مکھن بابل کول نہ کوئی
 پلایاں گتے بہتے پھردے آون مہیں نہ ہوئی
 جوٹھا مٹھا ٹکر بہتا، کمی ناہیں کوئی

اتھے جوٹھا مٹھا ٹکر و جوگ دا نشان ہے۔ چنگا ٹکر سانجھ جوڑ کے رکھیندا ہے آپنے
 جوگ تے دوجیاں نوں اوہ ورتیندا ہے جیہڑا آپ نوں نہیں بھاوندہ۔ آپا آپنے میل دا
 بنایا تے میل دا ویرھیا ہے۔ رانجھ آپو آپنے آپے نوں آپنے میل دی ہوند کر کے
 سانجھدے تے کھاندے ہنڈاندے ہن۔ باہروں آیا یاں تے چور ہو سکدا اے، کتا بلا،
 جیہدے کولوں آپا سانجھنا ہے یاں کوئی منگتا جیہنوں آپنا ردیا ورتایا جاسکدا ہے آپنا آپا
 نہیں۔ چوچک دا گھر رانجھ میل دی دُھنی ہے، اتھے باہرلیاں کولوں کجھ سانجھن والا
 ڈھیر ہے، اوہناں باہرلیاں کولوں جیہڑے رانجھ و بہار دے ولین وچ پورے نہیں ویلے

گئے تے منگتیاں نوں پاون لئی ردی وی بہوں ہے۔

چوچک دے ورگ والیاں لئی نرا آپنے آپ نوں سانہن تے ہنڈاون ای جیون ہے۔ دوجیاں نوں اوہ جیہڑی ہوند آپنی دس کے ورتاوندے ہن اوہ آپنی نہیں ہوندی۔ ہوند ہوندی ای نہیں ہوند دی ردی ہوندی ہے۔ دوجیاں نوں اوہ یاں چور سمجھ کے مل سکدے ہن یا منگتے۔ یاں آکھو اوہ دوجیاں نوں مل ای نہیں سکدے نرا آپنے میل ہتی میں نوں ای مل سکدے ہن۔ ہیر دی چوچک نوں واج اصل وچ راٹھ و بہار نوں اک گجھا لکرا ہے۔ ہیر آپنے آپے نوں گھٹ سانہن تے باہروں آئے نوں ردیا ورتاون والا راٹھ ورتارا ویکھا کے باہروں آئے نوں اندر واڑدی ہے تے راٹھ گھر دے ٹکر نوں عشق دانکر بنا ورتاوندی ہے۔

”اندر بھیج دیو تسیں جو باہروں آیا کوئی“

اک گجھا ہوکا ہے اک نوں ہوند دے جمن دا۔ ایہہ نوں ہوند ہیر آپ ہے جیہڑی آپا کھانے آپا سانہن راٹھ ورتارے نوں بھن کے اندر تے باہر وچ آپنے تے دوجے وچ ملاپ دانواں راہ کھولدی ہے۔

ہیر ماں اگے رانجھے دے صدق دی گواہی وی کھاون دی رامز راہیں دیندی ہے:

رانجھے دی میں روٹی کیتی چاول مہیں چھلائے

ہک جو چاول سیاں بھنا رانجھا ان نہ کھائے

عاشقاں لئی کھانا سانجھ مانن تے صدق ورتاون ہے۔ ماپے گھر ولوں ہیر دی عاشقی دی سجان مگروں ہیر نوں زہر ڈھیندا اے کھان نوں جیہڑا اوہنوں پوہندا ای نہیں۔ راٹھ آپا آپنے وچوں اوہنوں کڈھو اے پر اوہ تے آپ ای باہر اے۔ سو اوہ آہندی اے ایہہ کیہنوں پنے ماردے میں ہسی؟ مل واناں لئی کھانا ویکھالا ہے۔ مل ویکھالا۔ راٹھ واہ ورتن وچ تھاؤں تھائیں بھوں بھوں کھاون، رجوں ودھ کھاون دے چرے چرے تے دن

سوںے پکواناں دے پہاڑ لبھدے ہن۔ کیاں نوں کھانا ورتن دی گل وی ڈھیر لبھدی ہے۔ کئی نوں جیہڑا کھانا راٹھ ولوں ڈھیندا ہے اوہ کئی دی غلامی تے راٹھ دی مالکی دی رمز ہوندی ہے۔ کئی مالک دا کھانا کھاندا ہے تے مالکی کئی نوں کھانندی ہے۔ مالک دا کھانا اوہدی کئی ہوند نوں مگڑیاں کریندا ہے۔ اوہنوں ایہہ چیتا نہیں کرن دیندا جو ایہہ میری محنت ہے جیہڑی مالک نے کھس کے اپنے پیٹے پائی تے ہن اپنا سر صدقہ کر کے مینوں کھاون نوں پیا دیندا ہے۔ میری کیتی نال ای میرے گل وچ پٹہ پیا گھتیندا ہے۔

کھیڑیاں ہیر دا چالا تک کے رانجھے نوں تھاؤں مارن دا متا پکا لیا۔ رانجھے نوں سونہہ لگی تاں نس فریا۔ سونہہ وی لگی اک ڈومیٹی راہیں۔ دمودر وچ تھاؤں تھانیں سانوں ترکھیاں ان جھک گڑیاں سبج سبھا ہیر رانجھے دا کچھ پوردیاں دسدیاں ہن۔ بکتے کلیاں دو کلیاں بکتے آتیں رلیاں۔ جا پدا ہے ہیر دے سبھا دیاں چنگاں پورے راٹھ وسیب وچ کھنڈیاں پیاں ہن۔ یاں آکھو راٹھ وسیب وچ گڑیاں دے عام سبھا دا اچھ رنگ ہیراے۔ راٹھ ویہار نال گڑیاں دا اجوڑ اک اندروکا وگ بن گیا ہویا اے تے اوہناں دے ہسن بولن تے کھیڈ رن وچ ظاہر تھیندا اے۔ گڑیاں تھان تھان کھیڈ وچ راٹھاں دے بھارے گورے کم خراب کردیاں دسدیاں ہن۔ گڑیاں ای نہیں ہن میل دیاں وڈیریاں جنانیاں مائیاں دایاں وی اپنی وت سر ہیر رانجھے دا کچھ کریندیاں نیں تے راٹھاں دے متے وگاڑن وچ لگدی واہ لاوندیاں نیں۔ ہیر دیاں گلاں توں سس گرمی کھاگئی تے دائی اوس نوں ولا لیا۔ ڈومیٹی نے رانجھے نوں مارن دا منسوبہ ماں نوں دیا تے ماں نے رانجھے نوں خبردار کیتا۔ کھیڑیوں پچھانہہ بھجدے رانجھے نوں جے کوئی سیاندا ہے تے اوہ چنانہہ دے آتن ہن۔ پہلوں دریا پار کریندیاں ای ڈولی دے کھوج سبجان کے رانجھا دکھ دی ونبھلی واہوندا ہے تے اوہنوں دیاں

گڈیاں اوہنوں آن گھیر دیاں ہن:

کھوج اگول سجاتو ڈولی تاں ڈکھ اُچھل آیا
مٹھی وچ اڈائے مٹی اپنا راڑ مٹایا
کاوڑ کرے بنپے اُتے سکے سبز کرایا
آکھ دمور سن ونجھلی نوں کیتا ترنجن آیا

(پیڑ وچ واہی ونجھلی وی لوک بریت دی دین ہے۔ ونجھلی اکلے جی نوں لوک وار
دے سانجھے تت نال جوڑن دا ڈھو ہے۔ ونجھلی دی واج پرانیاں واجاں نوں مڑ ساجدی
ہے، اوہناں نوں نویاں کریندی ہے، سانجھے چیتے نوں کلے جی دی واپری بنا کے
اوہدے سکے رُوح نوں ہریا کردی ہے۔ سانجھ بندے دے اندر جاگدی ہے، بندہ
آپنے آپ نوں سانجھ دے رُوپ وچ ماندا ہے۔ اج وہانے تے آونے نال جڑدا
ہے۔ وہانے تے آونا اج ہو واپردے ہن)۔ اتھے مڑ اک ڈوٹی اے جیہدی پوند ای
رانجھے نوں سیاندی ہے، مڑ ساریاں اوہنوں اُتھائیں رہ پون دا آکھ دیاں ہن:

اوہو جہیاں جائیں اتھے نیلے گوئیل کریہاں
توں اوہو رانجھا اسیں اوہو کڑیاں نو تن عشق لاپہاں

اگے ہیر والے نیلے وچ ہسی تے ہور سینگیاں اوہنوں ڈک بھندیاں ہن، ڈکھ
ونڈیندیاں ہن:

اوہو بیلا اوہو بیڑی گوئیل بیٹھ کریہاں
جے کوئی گل کرے تساڈی اکھیں چائے کڈھیہاں
جے اوہ رہن نہیں مندا تاں اوہ نال ٹردیاں ہن:

عاجز درد اسیں ڈکھ بھریاں کوہ گل جانے ناہیں
کے تاں لے چل نال اسانوں کے اسیں چلاہیں

دھیدو جان سہی سچ کہے تہہ نوں نپ رکھائیں

خبرے ایس ”کوہ گل جانے ناہیں“ وچ ای رانجھے نال چھوہریں دی جوت دا
بھیت ہے۔ رانجھہ وسیب وچ قربانی دیاں پشواں ہار رکھیاں ایہناں قیدناں دے اندر دی
کیموں سار ہے۔ اپنے وجوگ دی ہاتھ ایہہ آپوں ای لیندیاں نیں۔ اوہدے وچوں
ای ایہناں دی بے انت پریت سک تے کھل تاں گھدی ہے جیہڑی ایہناں نوں
آپ وساہی تے بے پرواہی دی رنگن چاڑھدی ہے، رانجھن پچھانن والی اکھ دیندی
ہے، رانجھن نال ٹر پون دا جگرا دیندی ہے۔ بے ہیر دے لیکھ ایہناں دے لیکھ نیں
تاں لیکھاں نوں میٹن تے ہتھیں لکھن والا ہیر دا ہیا وی ایہناں دیاں بھاگاں وچ ہے۔
ایویں نہیں جو لگ سدے رانجھے نوں پوری چنانہہ اُتے ایہناں آتاں باجھ نہ کوئی پچھاندا
ہے تے نہ کوئی تھلدا ہے۔

پر پچھانہہ سدا رانجھا ایہناں کڑیاں کول نہیں رہ سکدا۔ اوہ کدھرے وی وس نہیں

سکدا:

کتھے رہن اساڈا تھیوے جان اسان وچ ناہیں
پھر دا روح ہیرے دے پچھے کوہ پدھ جانے ناہیں
سُن ہسی میں کیکن جالیں قوت میں وچ ناہیں
جے کوئی جیوے جنڈو باجھوں تاں میں آکھ جیوائیں
رگ رگ روم ہجوم ہیرے دا ذکر کریں ہر جائیں
بھی کڑیاں تارے دسو، وچ چند سلیٹی ناہیں

رانجھا ہیر باجھوں سکھنا ہے۔ اوہدی ہوند انہوند ہے۔ یاں سمجھو اوہ ہیر دے نہ
ہوون نال بھریا پیا ہے۔ ہیر دا وچھوڑا ای اوہدی ہوند ہے۔ نہ ہوون وچ ہوون، سکھنے
ہوون وچ بھر پوری۔ ویکھو رانجھے دا بلیل ایہہ دو رنگ کیویں ویکھاؤندا ہے۔ پہلیاں

تروئہہ پئیاں دی واج وچ سُنج تے جھول اے، الفاں تے بییاں دا اُگھاڑیا۔ اگلیاں دو پئیاں بہوں ساریاں رلویاں واجاں دی سنگت پاروں بھریاں پیڈیاں تے ترنگ تیاں ہو بولدیاں ہن۔

”جے کوئی جیوے جند دے باجھوں تاں میں آکھ جیوائیں“

وچ واج دی ترنگ معنیاں دی سُنج نوں ترور کے نہ ہوں نوں ہوں بنیدی جاپدی ہے۔ تے ”رگ رگ روم جوم ہیرے دا ذکر کریں ہر جائیں“ وچ ہوں بنے نہ ہوں دی چڑھت ہے۔ واج تے معنی اک سُر نہیں۔ چھیکولی پٹی وچ نہ ہوں دا ہوں رانجھے دے اندروں نکل کے جہاناں وچ کھنڈ گیا اے۔ امبراں اُتے اگھڑ پیا اے۔

ہیر رانجھے دے بُت وچ جند ہے۔ وسیبے وں دی، رس ورتن دی سک تے سکت، جیہوں اوہ ”قوت“ وی آکھدا ہے۔ ”قوت“ اوہ ست ہے جیہڑا کھاہد پچایاں بُسے وچ لہندا ہے۔ جدو کے ہیر رانجھا ملنوں ورے گئے نہیں کھاوں چھڈیا ہویا نہیں۔ ہیر ڈولی وچ پوری نہ کھادی کیونجو پوری وچ ”مشک رانجھیے دا ناہیں۔“ دائی چوری رانجھے کول لے گئی جانے ہیر تیرے جوگی گھلی او۔ رانجھے وی نہ کر دتی: ”ایس وچ مشک سلیٹی دا ناہیں۔“ کھاوں زل کھاوں ہے۔ اگدو جے نوں اپنی ہوند دا مشک وٹن۔ اگدو جے وچ جند گھتتن۔ جے سانجھ نہیں، کھاوں وچ اگدو جے دا مشک نہیں تاں کھاوں ست نہیں دے سکدا۔ ایسے پاروں ہیر رانجھے دیاں سریراں وچ ستیا نہیں۔ جے ساہ جے تاں وچھوڑے پاروں ہے، نہ ہوں دے ہوں پاروں ہے۔

رانجھے نوں ڈک بیٹھیاں کڑیاں آکھدیاں ہن:

وساہ نہ تینڈا آوے اساں مول پتیجاں ناہیں

ہووے نشا نہایت ساڈی جے کجھ تہہ کھوائیں

آکھ دموور جے مونہہ چولیس خاطر جمع اساہیں

وساہ تاں ہووے ہانئیں جے رانجھا اوہناں نال رل کے کھاوے۔ رل کھاون نینہہ
ہے، نینہہ دی پرکھ ہے۔ کڑیاں پوری دا آہر کریندیاں رانجھے دے ہتھ و نچھلی دیندیاں
ہن تے اوہ و نچھلی نال بے سرت ہونیاں نوں چھوڑ ہزارے اٹھ نردا ہے۔
کھیڑیوں ترٹھا رانجھا اوڑک تخت ہزارے اڑیا۔

ایس پچھونہے پنڈھ دا پھل ہے نہ ہوون دا ہوون۔ نہ ہوون ہیر دا وی آپنا وی۔
ہزار یوں جھنگ دا پنڈھ ہوون دا پنڈھ آہا ہیر تائیں بجن دا۔ ہن ہزارے پرتن ہیر
کولوں دراڈا ہوون ہے اپنی ہوند و نجاون، کیونجو ہوند تاں ہے ای میل۔ سو ہیر دا وچھوڑا
آپنا وگچا وی ہے۔

پہلا پنڈھ وی ڈرتوں ای ٹریا تے دوجا وی۔ پر پہلے دا اوڑک ہیر آہی تے
دو جے دا اپنے رانٹھ بھرا۔ بھراواں نوں چھڈ کے نکلیا تے ہیر ملی۔ ہیر وچھنی تے وت
بھراواں دے بوہے آن ڈگا۔ بھراواں نوں چھڈ کے اک ست لدھا ہاس، اوہ ہولی
ہولی پیا مولیا۔ اوہ ست نے پنج پیر ملائے تے اوڑک ہیر ملائی۔ ہیر وچھڑی تاں
ست گھٹن لگ پیا تے اوڑک رانجھا اصلوں نستا تھی کے جتھوں ٹریا آہا اتھاں پرت آیا۔
پر بھراواں نوں چھڈن تے سی پیو دی سکداری نوں مال بھونئیں نوں چھڈن، رانٹھ و بیہار
دتی ہستی نوں چھڈن۔ کیہ بھراواں ول پرت کے رانجھا اوس تھی ہستی نوں مڑ ملنا چا ہوندا
ہے۔ ہیر دے وچھڑن نال رانجھے اندر جیہڑی سنج پیری اے، کیہ اوہ باراں ورھے
پہلوں چھوڑی مالگی نوں تے رٹھوکی رہت بہت بہت نوں مڑ ویا ہون نال آباد ہو ویسی۔
دیکھو۔

رانجھا بھراواں نوں ملیا پر اوہناں مونہہ نہ لایا۔ تاں اوہناں دی تسلی کرا یوس:

ہس الایا طاہر نوں میں مال نہ وڈن آیا

باراں ورھے فقیری کیتی وطن دیکھن ہن آیا
آ نہ منگیا کجھ تساتھوں کجھ نہ سوال سنایا
آکھ دمودر کیہ تینڈا ویندا ہس نہ مونہوں الایا

تاں طاہر بول جواب جے وِتا اساں اوندھی آئی
ونج سیالے وائیں کھنائیاں کوٹ بدھوئی بھائی
موجم دے مونہہ کالکھ لایا، چاک سداو بھائی
لعنت تیرے جیوے تائیں مویوں نہ اُتے جائی

رانجھا پہلوں بھراواں نوں دھڑکا سی ہن میہنا اے۔ پر رانجھا اوہناں دی رہتل
قبول کے اوہناں ورگا ہو وِسن تاں آیا ای نہیں:

آئے یار ملے گل بانہیں جئے جئے نوں بھائی
بنھو چھن تے گھتو ستھر واڑ لگا ہو چائی
پانی کوزے تے دوئے چلماں ایہو بساط رکھائی

دارے بیٹھ ملیا سبھ کوئی سمھناں آیا بھانو
بیٹھ کرن مجلس دن راتیں دارا بہت ہتانو
بُکل مار ہے دن راتیں کجھ نہ پیو کھانو
آکھ دمودر عالم سارے دھیدو آیا بھانو

طاہر کھوہ کھاناں تے قلعے بنھن والی جیہڑی بولی رانجھے نوں ماری اوہدا ولدا اے
نھن ستھر تے پانی دا کوزا۔ دوالے جیہڑی واڑ ہے اوہ رانجھاں کولوں دکھ رہن واسے
ہے۔ رانجھا ہزارے پرت آیا ہے پر اوہ مڑ رانجھ بن نہیں آیا۔ چاہوے تے بن سکدا

اے۔ یعقوب وڑائچ میلا لے کے دارے آیا تے رانجھے نوں آکھیوس، سانوں موجم
 پھسا گیا ہو یا اے۔ اپنی منگ ویاہ نہیں تے سانوں جواب دے۔
 رانجھے آکھیا:

جاؤ ویاہ کرو جت بھاوے میں دعوا کوئی ناہیں
 بھوئیں نہیں دے خاوند نیسے دھوئیں ستر سائیں
 پھر پھر آؤ زیارت دیو ساڈے آون تائیں
 آکھ دمورر اسان تسان نال دعوا کوئی ناہیں

دعوے دی ورتوں اتھے دو دھاری اے۔ نہ میرا تہاڈے تے کوئی دعوا اے نہ تہاڈا
 میرے تے۔ دعوا ہوندا اے بھوئیں نہیں دیاں خاوندان دا آپو وچ۔ دعوا ہووے تاں
 الاہا وی بندا اے۔ رانجھا رانٹھ میل وچوں آپنا تاں ای چھکی بیٹھا ہے۔ نہ اوہنوں
 رانٹھاں تے کوئی دعوا ہے نہ اوہ رانٹھاں دا دعوا جھلدا ہے۔ رانٹھ وسیب وچ دوجا دعوا
 ہوندا اے کمی تے مالک وچکار۔ رانجھا کمی بن کے رہن وی نہیں آیا۔ دعوے دا مول
 ہے واہ ورتن۔ جیہڑا وسیبے وسدا ہے اوہ کوئی کم تاں کریندا ہے تے جے کم کریندا ہے
 تاں واہ ورتن دے تانے پٹے وچ ولیا پیا ہے، رانٹھاں وچ ہے جاں کیاں وچ۔ وت
 اوہ دعوویوں نابریوں تھی سکدا ہے تے جے کم نہیں کریندا تاں وسیبے وسدا کیوں
 ہے، جیوندا کیوں ہے۔

رانجھے نوں چھن بنھ کے ستر گھت کے جیہناں بہا دتا اے اوہ اوہدے یار ہن۔
 اوہنوں گل بانہیں گھت ملے ہن۔ ایہناں نوں رانجھے ولوں کوئی الاہمہ نہیں بھئی توں
 سیالاں دا چاک کیوں ونج بنیوں۔ سو ایہہ یار رانٹھ میل وچوں نہیں۔ ایہہ رانجھے دے
 نویں فقیری واسے وچ راضی ہن دن راتیں اوہدے کول مجلس لائی بہندے ہن۔

وڑائچ نوں دتے رانجھے دے جواب دی دڑتا کجھ اوہناں نماںیاں دے ساتھ

پاروں وی ہے جیہناں اوہدے لئی دھواں ستھر جوڑیا ہے۔ ”سہناں“، ”سبھ کوئی“، ”عالم سارے“ خلقت دی رانجھے نال جڑت دے دے ہن۔ خلقت رانجھے دی ہارنوں اپناوندی ہے کیونجو ایہہ خلقت دی آپی جگاں بدھی ہار ہے۔ ایس ہارنوں مناون دا ڈھنگ وی خلقت دا جگاں پرانا ہے۔ پر رانجھے دا فقیری واسا بھاویں چھن ستھرتے پانی دا کوزا ای ہے، رانھاں دی جوہوں باہر نہیں، رانٹھ ویہار دی مارتوں وی باہر نہیں۔ رانٹھ ویہار کیدو دی فقیری نوں قبولدا ای نہیں اوہدے اُتے چھتر چھاں کردا ہے، سگوں ویلے کویلے کیدو نوں آپنا راکھا وی بنا کھلہباردا ہے۔ رانٹھ ویہار فقیر نوں اگ دھوئیں دی سیپ سوئپ کے کمی وی بنا لیندا ہے تے اوہدے ویسب باہرے روپ کولوں جھاڑے ٹونے دا کم لے کے اوہنوں اندرا وی لیندا ہے۔ رانجھے دا ستھرتے پانی دا کوزا کیدو دے فقیری اڈنبر کولوں وکھرا ہوندیاں وی ساڈے چیتے دی کئی نوں اودھر چھلکدا ہے۔ فقیر بن کے رہن آئے رانجھے دا طاہر خان نوں کجھ خاں کجھ بھرا کر کے سدن وی کیدو تے چوچک دے سبندھ دی بھے ماردا اے، بھاویں پھلکی تے بے ملوی جیہی ای۔ مُنڈیاں گھنڈیاں دا ہر ویلے فقیر دی بہنی بہہ رہنا ساوواں نوں چنگا تے نہیں لگدا پر ویہلداں نکمیاں دے اکتھاں نگرے لگے رہن وچ ساوواں نوں امن وی اے۔ تے جے فقیر کیدو ہووے تاں سمجھو ویہلدا رانھاں دی دھرم فوج ہو گئے۔ پوری نہ سہی ایس دھرم فوج نوں ڈھوڈا تھاپی ای ونڈ کے اندر باہر دے کنیں بھار ہولے کیتے جاسکدے نیں۔

دھوں ستھر دی مالکی بھوئیں نہیں دی مالکی دا الٹ تے ہے پر تروڑ نہیں۔ ستھرتے دھوں موت دے نشان وی ہن۔ ویہاروں ہرے ہوئے ایس موت وچ جڑدے ہن، ویہارنوں تروڑ نہیں سکدے سو اوں توں باہر آ ویندے ہن اپنے بھانے۔

ہزارے وچ رانجھا فقیر رانٹھ ویہار دیاں برونہاں اُتے بیٹھا ہویا اے تے کیدو فقیر رانجھے دیاں برونہاں اُتے۔ رانجھے نوں کیدو کولوں وکھ کریندا اے ہیر دے نہ ہوون دا

ہوون جیہڑا اوہنوں یاراں دی مجلس وِچ وی نوئیکل کیتی بیٹھا اے:

بُکل مار بہے دن راتیں گجھ نہ پینو کھانو

گجھ نہ کھاون پیون دا بھیت اسیں جانے ہاں۔ بُکل اوس بھیت نوں اوہلا اے۔
یاراں دی مجلس وِچ رانجھے نوں آپنے آپ نال آپنے نہ ہوون نال رہن دی گھل
اے۔ بے دوالے ایس مجلس دی واڑ نہ ہووے تاں متے رانجھے نوں بُکلوں نکل کے
طاہر خان نال ہس بولنا ای پوے۔ آپنے ”نہ ہوون“ نال رہن دی ویکھالی اک بند
پہلوں وی اسماں ویکھی ہے:

کرہو نہ چت سلیٹی موالے مرنا مینوں آوے

ڈردا ہا نہ کڈھاں موالے اوس پسند نہ آوے

آکھ دمورر ہیا ڈاڈھا جس وِچ ہا ساوے

اتھاں ہیر دا نہ ہوون رانجھے دے اندرونے وِچ بیٹھا اوہدے ڈکھ تے پہرہ پیا
دیندا ہے۔ ڈکھ ہے وچھوڑے پاروں ای پر وچھوڑا اک ہوند بن کے آپ ای اپنا الٹ
تھی گیا اے تے ہُن ڈکھ نوں اک سکت پیا بنیندا ہے۔ بُکل مار بہن نال گل مکی نہیں
کیونجو بُکل وِچ بھیت سنبھالن، ہاء نوں اندرے رکھن وی وڈا جگرا منکدا ہے۔

رانجھے دے ایہہ بول بھرجائیاں دی چکھ دا پرتاوا ہن:

گل وِچ پلو دست پیراں تے چکھن دھیدو تائیں

جیندے کارن دھواں وِتوئی کئی دس اسائیں

بھرجائیاں دی گل وِچ رانجھ گھر دیاں رجیاں سوانیاں دا روح پیا بولدا ہے۔
اوہناں نوں ایہو چکھ پئی ٹنبدی اے جو ”اوہ کئی اے۔“ بے سوادے رے جیون وِچ
ہن ایسے چکھ دا سواد رہ گیا اے۔ رانجھ ویاہر دی وِتی ہوند قبول کے جنائیاں آپنے
آپ نوں رانجھ جڈیاں دی اکھ نال ویکھدیاں ہن۔ رانجھ جڈیاں دی اکھ وِچ ”کئی

اے“ توں دکھ جنانی دا قول نہیں۔ سو اِکدوجی نوں دی ہُن اوہ باہر لے بنا، سوار راہیں
 تولدیاں ہن۔ (ویاہوں پرتیاں نوں گوانڈھناں ایہو بہہ پنچھدیاں میں بھئی فلانی
 کبڑے کپڑے پائے ہوئے سن۔) بھرجائیاں دی ایس کوجھی ٹوہ نال رانجھے دا دل سوڑا
 تے پیا:

آکھ دمودر اُنھ چلیے اتھوں بیٹھیاں بندی ناہیں

پر بھرجائیاں دی کوجھی ٹوہ اوہناں نوں رانھاں کھسماں نال جوڑدی وی اے تے
 دکھ وی کردی اے۔ اوہ رانجھے نوں بولیاں مارن وچ کھسماں نال نہیں رلیاں۔ رانھ
 ویہار دی وگن اوہلیوں ای سہی، قیدی اکھاں دی کان راہیں ای سہی، اوہناں رانجھے
 دے عشق نوں جھاکیا تے ہے۔ رانھ کھسماں نالوں انج دکھ تھی کے اوہ اپنی قیدی ہستی
 کنوں وی دکھ ہوئیاں ہن تے اک گھسملے بد رنگے وچ سانوں چنانہہ دیاں
 ترنجاں دا رنگ پھتے کراویوں نہیں۔

ایس پاروں بھاویں رانجھا اوہناں دی پُچھنسی توں کھجیا (کیہ آکھاں کیہ تہاں
 سناکھیں بولیاں اسان نہ بھاوے) تے اوہناں دے مونہوں ہیر دی گل سُن کے مرن ہا کا
 ہو گیا پر کھج دے روپ وچ ای سہی آپنے بھیت دی ویکھالی تے اوہناں نوں دتیوں:

ڈردا ہا نہ کڈھاں مولاے اوس پسند نہ آوے

انج رانجھے نال سلوک وچ بھرجائیاں مڈھوں ای بھراواں کولوں دکھریاں آہیاں۔
 باراں ورھے پہلوں یعقوب دڑانچ دل رانجھے دی منگنی ویلے دی گل اے:

سبھ بھرجائیاں عاشق تہس ہن دیکھے کھاون ناہیں

جیوں جیوں چیکو ملن رنجھیے تیوں تیوں کڈھن آہیں

توڑے بھرجائیاں دی لہمت وی کھسماں دی سکداری پکی کرن وچ ای سی تے
 کھسماں وانگ اوہناں نوں وی رانجھے ولوں دھڑکاتے ہونا چاہیدا سی۔

رائنجھیاں وڑائچاں نال پرانا لاگائٹن نہ دتا۔ دھیدو دی تھاں ظاہر دے پتر دا ساک دے دتا۔ جج چڑھی تاں:

کہیں صلاح ظاہر نوں دتی ایہہ مناسب تاہیں

ایہہ بھی تساڈا ماں پو جایا لے چلو اس تاہیں

رائنجھے ڈھیر آکھیا:

سن ظاہر میں نال نہ بندا گھانا کھل تہاں

پر بھرانہ منے۔

رائٹھ رہتل وچ ویاہ ویلے برادری دی جڑت ضروری ہوندی اے۔ ایس موقعے تے پرانے پاڑا توں جوڑ لئے جاندا ہے۔ ٹہیاں پھٹیاں ماڑیاں ساکاں نوں وی اچھ کر کے نال رلایا دیندا اے۔ رائٹھ برادری وچ گکڑیاں ماڑیاں دی ونڈتے ہوئی مل پاروں۔ رائٹھ دیہار دا مڈھ مول ہے اسانجھی مل تے اسانجھی مل دا سنا ہوندا اے اچھ جھک، نری مالکاں کیاں وچ ای نہیں مالکاں دے اندر وی۔ ذات برادری اک ہونڈیاں وی گھٹ مالکی والے ودھ مالکی والیاں کولوں وکھرے ای ہوندے نیں۔ وت وی ودھ مالکی والیاں دی لبھت ایسے وچ ہوندی ہے جو ذات برادری والا بھڑ بنیا رہوے، تانجو ویلے سر اڑیاں تھڑیاں کولوں ذات برادری دے ناں تے کم لیتا جاسکے۔ اڑے تھڑے وی راج بھیاں کولوں ویلے سر کم گھنن واسے ذات برادری دا بھڑ بنائی رکھنا چاہوندے ہن۔ ہاں ویلے سر تھوڑی بہوں اڑی کر کے آپنا بھار ودھاون دا ترلا مریندے ہن۔ اصلی اسانجھ اتے سانجھ والا اچھاڑ گھتتا رائٹھ دیہار دی لوڑ ہے۔ ایس لوڑ پاروں دیہار موہری ویاہ پرناہ تے، دہنہ دیہار تے، مسیتیں نماز ویلے، اڑیاں تھڑیاں نوں اچھیا نال بہاوندے ہن۔

سو دھیدو نوں جے کٹرن واسے ظاہر نوں پرھے وچ مسلت کرن دی لوڑ نہیں

پئی۔ ایویں کیہیں دے صلاح دیون تے اوہ رانجھے رانجھاں دا میلا گھت کے فقیر دے
ڈیرے اپڑ گیا:

ساری جنج رہائی آرانجھیاں بے توں جُلدا ناہیں
بے توں چلیں تے بھ کوہ راضی اسیں بھی نال چلائیں
توں پتیا پو تھاں جیہا بھتیجے جا پرنائیں
آؤ اٹھی سُن صدقے دھیدو رُنھا ہووے منائیں

رانجھے نوں کسے ہووے دی جنج نال اپنی چھڈی منگ دے گھر ڈھکن بے جوڑ جا پدا
اے پر طاہر نوں نہیں جا پدا۔ کیونجو رانجھا ویہار باہرا اے تے طاہر ویہار موہری۔ ویہار
پالن طاہر لئی بھ توں اچیرا جج ہے، کیونجو ویہار پالن مالکی پالن ہے۔ جتنی عام واہ
ورتن وچ رانجھے کولوں دوری ہے اتنی ای لوڑ ہے ایس ویلے اوہدے نال نیڑ وکھان
دی تانجو برادری اکٹھہ جا پے تے نوں ساک چکھے پوری ٹابری دی بھ صلاح دا زور
دے۔ نالے رانجھے دی فقیری وی رانجھ ویہار دی چھتر چھاں دے بیٹھ ای رہوے،
ویہاروں ٹابری دا نشان نہ بن ونجے۔ رانجھے نوں جے کھڑکے بھراواں اوہ دعوا اوہدے
اتے مڑ لاگو کر دتا ہے جیہڑا اپنے بھانے اوس فقیر تھی کے مُکا دتا آہا۔

تے جے ٹرن نوں اصلوں بے جوڑ گل سمجھیاں وی رانجھا جے کیوں ٹر پیندا ہے،
اوہ اپنی فقیری نوں رٹھوکی ٹوہر دا نظر وٹو کیوں بن دیندا ہے؟ ایس پاروں جو دھوئیں
ستھر دے سائیں بھوئیں نہیں دیاں سائیاں دی مارتوں باہرے نہیں ہوندے۔ جد تائیں
رانجھے دی فقیری اجیہا نواں ویہار نہیں ڈول لیندی جیہڑا رانجھ ویہار نوں اُتھل سکے اوہ
کیدو دی فقیری دے پرچھاویں توں باہر نہیں نکل سکدی۔ پر ہیر نال میل باجھوں
رانجھے دی فقیری مساں ایتنے ای جوگی ہے۔ بے رانجھا کیدو نہیں بنیا تے ایس پاروں
جو ہیر دا نہ ہوون اوہدے لوں لوں سمایا پیا ہے نہیں تے طاہر دے اوہنوں پچکارن چکھے

چو چک دے کیدونوں پُچارن دی گونج تے صاف پئی سنیدی ہے:

کیہ تھیا جے فقر ربانا مینڈا ماں پو جایا

جج وڑاچھاں دے ڈھکی تے سدا وانگ اتھے وی الہڑ گڑیاں ای رانجھے نوں
نکریاں۔ لاڑا ویکھن آئیاں اوہ رانجھے نوں ویکھن لگ پئیاں۔ جد پتہ لگو نہیں جو ایہہ
اوہو ہے جیہدے نال ساڈی گڑی منگی آہی تے اندر اوس گڑی نوں ونج دسیو نہیں۔

پہلا ٹدھ منکیندا گڑیے اساں ویکھ وکائیاں

دمودر وچ ایہہ گڑیاں دا ای ذمہ لگا ہے جو اوہ راتھ و بہار دے سواہرے نورے
نوں اڑیکن تے راتھاں دے پکے پکائے پر بندھ وچ بھنگ گھتن۔ وڑاچ گڑیاں وی
ویلا نہیں ویکھدیاں، گھر دی لج توں نہیں سنگدیاں۔ نہ اوہ مائیں پئی ای سنگدی اے
جیہدی جج آئی اے:

رو رو گڑی کریندی نعرے مینوں آن دکھایو

جیہڑے ڈھنگ نال رانجھے نوں اندر کھڑ کے ایس ووہٹی دے متھے لایو نہیں اوہ
ویکھن گوجرا ہے:

گڑیاں کوڑ الایا بھائی پاس رنجھیں آئیاں

انھی چل فقیر سدیندے گھن سنبھے آئیاں

جلیا نائیں فقیراں سندے چھوڑ جج تے بھائیاں

رانجھے الگ رہن واسے فقیری بانا دھاریا ہو یا اے پر اتھے اوہو بانا اوہنوں پھاہن
دے کم آیا ہے۔ رانجھا آپوں مگروں طاہر خاں نوں صفائی دیندا ہے:

میں کیہ جاناں ناؤں فقیراں اگے پھاہی آئی

پر جیہڑی فقیری رانجھاں دی چھتر چھاں بیٹھ ہووے اوہنے کتے نہ کتے راتھ و بہار
دے تانے پٹے نال جونا ای ہوندا ہے۔ گڑیاں رانجھاں دے ویاہ دے بناء دا لنگار

لاہنوں تے فرق نہیں کیتا پر نال ای رانجھے دے فقیری بناء نوں وی کھنٹی لاسکیاں
 نہیں۔ ہاں کڑیاں دی ایس کر توت توں ایہہ وی سہی ہو یا اے جو ”باہر“ رہن لئی دھار یا
 فقیری بانا ”اندر“ جا وڑن دا پروانا وی بن سکدا اے۔ اصلی تے ایہہ کم فقیری کولوں
 رانجھے کھیڑیں ونج کے لیا۔ حالی تے فقیری نے اوہنوں اوہدی وہانی دا مونہہ دکھایا اے۔
 وڑانج گڑی آکھدی اے توں میرا ”حق“ ایس توں مینوں چھڈ کیوں گیوں:

جے توں حق پرانے پچھے میں کیوں حق چھوڑیاں

رانجھا صفائی دیندا ہے:

میں منکھنوں کھٹ نہ جاناں میں کچھ آدے ناہیں
 ساڑیں گھت پرانی جانی ایہو مناسب ناہیں
 محنت کدے نہ کیتی ہتھیں کیندے گھروں کھوائیں
 آکھ دمورر سمجھ ڈنھو سے قوت میں تھے ناہیں

قوت والا عذر رانجھے مڑ ورتیا اے پر اتھے قوت گھر ہستی دا بھار چاون دا جج، ٹبر
 لئی رزق کما دن دی وت اے۔ رانجھ پتر نوں ایہہ چننا نہیں ہوندی جو اوس کدے ہتھیں
 محنت نہیں کیتی تے دیاہ وسہا کیوں کرے۔ تے نہ ای کسے رانجھ کڑی نوں ایہہ عذر پوہ
 سکدا اے۔ ایہہ تے مل و ہونے بندے دی چننا ہے، اوس مل و ہونے دی جیہنوں کسے
 کسب دی جاچ ہووے نہ گیجھ۔ رانجھا اوس مہینے نوں اپناوندا ہے جیہرا کمی میل
 والے اپنے نکمے پتراں نوں مریندے نہیں۔ فقیر بہتے کمی میل دے کرے بھرے جی
 ای ہوندے ہن۔ ایہہ اک کمی میل دے نکمے پتر دا اپنی کمی گھر دی منگ اگے عذر
 جا پدا ہے۔ ایس گل راہیں رانجھا رانجھ میل کولوں اصلوں دکھرا ہو دینا چاہوندا ہے۔ اوہ
 رانجھاں دی جنج نال آکے رانجھ برادری وچ گنیا گیا ہے سو رانجھ میل کولوں دکھرا ہوون
 دکھرا دس اوہدی لوڑ ہے۔ پر وڑانج گڑی نہ اوہدا عذر گولی اے نہ اوہنوں رانجھ میل

کولوں وکھرا ہوون دیندی ہے:

وچ سیالیں آہی آ قوت پیو دا ناؤں ونجایا
مچھیں چاریں شرم نہ تینوں سر تے نمک چایا
جے کر بیر گئی اٹھ کھیزیں پت ہزارا آیا
آکھ دموور ساڈی واری منکھو ناں دھرایا

جند دے بھوہ رانجھے نوں ہزارے آنا ہے۔ سیال تے کھیزے اوہدی رت دے
تریہائے ہن۔ برادری دا اوہلا اوہدی لوڑ ہے۔ پر برادری کولوں وکھ رہن وی اوہدی لوڑ
ہے۔ وکھ رہن پر وچ رہن، ایہہ اوکھی واٹ ہے رنجھئے دی۔
وڈاچ کڑی دے رانجھے نال سوال جواب توں ایہہ گل مُرد بتردی اے جو رانجھا اوہ
کم نہیں کر سکدا جیہڑا اوہدے تے ست توں و جو گیا ہووے۔ ککھ بھن کے دوہرا نہیں
کر سکدا، بھاویں بھکھا مرنا پولیس۔ ایس لئی اوہ منکھو ٹھیک ہے۔ تے جیہڑے کم وچ
نینہ نال جوڑ جودا ہووے اوہ اوہدے لئی کم نہیں عشق ہے، گن ہے۔

ہیر رانجھے دے میل مگروں قصے وچ جیہڑا گجھ گھاتا ٹورا ٹریا اوہ ہیر دے لوئی لاہن
نال کھلو گیا آہا۔ کھیڑیاں مسلت کر کے ہیر نوں اک دکھرے لگے گھر وچ چا ڈکياتے
قصے دا گجھ گھاتا ٹورا ٹریا۔ ایتلکس ایس ٹورے دی موہری سہتی ہے۔

سہتی نال ساڈی دمودر کوئی جان پچھان نہیں کرائی۔ قصے وچ اوہ انج آئی ہے
جیویں سنہاراں نال اوہدی پرانی رمز ہووے۔ کیدو وی انج ای آیا آہا۔ قصے دے پاتر
دمودر دیاں سنیراں دے چیتے وچ ہن اگیتے۔ اگدوں چیتے وچ ہوون ای ایہناں
پاتراں نوں اک وڈیری وت دیندا ہے، سنیراں دے چیتے نوں دمودر دی اٹکل نال
جوڑدا ہے۔ سنیر آپنے چیتے وچ وسدی ہستی نوں اک نویں اٹکل دے پر پُزے لگدے
ویکھدے ہن۔ جیویں کیدو دیہار کول اک پرانا ہتھیار ہے ایویں ای سہتی ویہار دے
اندر ویہار دا پرانا توڑ ہے۔ ایہہ توڑ اصلوں اندروکا ہے۔ ہیر دانگ کسے توڑویں ریت
دے ہتھیار ایہدے کول نہیں۔

سہتی قصے وچ باہروں نہیں آئی قصہ آپ اوہدے کول باہر ٹر گیا اے۔ سہتی راٹھاں
جائی اے۔ اوہ راٹھاں دے ڈھر اندروں اے پر اوہ رہندی باہر اے۔ پیکے گھروں

دراڈی، وسوں توں پر دکھی۔ کیہ سہتی کھسم مہتر اے۔ پُداں وارے جیہناں دے کھسم مرن
 اوہ دو جاناہیاں کر سکدیاں نالے اوہناں نوں وسوں توں وِچھتا رہنا پوندا ہا۔ کیہ سہتی دی
 نابری دے پچھے ایہہ ہذورتی اے۔ ایہہ گل دمودر دی کتھ وِچ ادھ لکائے بھیت وانگوں
 رلکدی اے۔ دمودر سہتی دی نابری نوں کھل کے ایس کارن نال نہیں جوڑیا، ایویں اک
 آیر جیہا ویکھایا اے ایہدا۔ ایس کھل کے نہ ویکھاون پاروں سہتی دی کرنی ہیر دی
 سیالیں رہندیاں رانجھے نال ملنوں پہلے والی پُپ نال ونج جڑدی اے، جنی دی آد
 جگادی ویہر نال۔ کھیڑے سہتی دے باہر واسے نوں اک اچھی اندرلی اوکڑ بچھن واسے
 ورتدے ہن۔ سہتی دے کول زہسی تاں ہیر وسوں توں پریرے ہوندیاں وی گھر دے
 اندر ای زہسی، ساڈی رہت توں اڈری پر ساڈی پکڑ دے وِچ:

جھے ان پھیندے تسیں اوتھے کول نہ کوئی
 سہتی کول سہی ہمسائی اوتھے رہنا ہوئی
 وڈی جوہ اکلے کوٹھے اوتھے کھڑیہو کوئی
 آکھ دمودر اوتھے رکھو ایہو متا کیتوئی

کھیڑیاں "اوتھے" لفظ نوں جیویں دوہرایا اے، اوس وِچ دوری وی اے تے آپنت
 وی۔ ایہہ جہا کھیڑیاں دا ان بھنڈار ہے سو دریدی ہوندیاں وی "ڈھڈوں" بڑے ہے۔
 ہر ویلے اپنی نظر وِچ اپنی گوں نال بدھی ہوئی۔ رانٹھ وسوں وِچ ان ای انکھ ہے سو ہیر
 وی ان دے نال ای سانجھی زہسی۔ سہتی آپ وی ان انکھ ہے سو ایس نوں اتھری
 ہتھوں نکلدی ان انکھ دی سانجھ وی چنگلی اوہو کر لسی۔ رانٹھ وسوں وِچ ان تے انکھ لوکائی
 دی اکھوں بچا کے رکھے جاندے ہن۔ ان لوکائی دی محنت دا پھل ہے پر اوہدے سانجھو
 رانٹھ نہیں یاں سرکار۔ محنت والیاں نوں اوتنا ای ڈھینڈا ہے جتنا اوہناں نوں کم کرن جوگا
 رکھے۔ وادھو یاں سرکار گھن ویندی ہے یاں رانٹھ بھنڈار وِچ آن اکٹھا ہوندا ہے۔

جیہڑا کھیاں کھیریاں نوں ڈھیندا وی ہے اوہ وی رانٹھاں دا سر صدقہ سمجھیا ویندا ہے۔
 رانٹھاں دی ٹوہر سکھال چڑھت سبھ ایس وادھو ان پاروں ہے سو ان بھنڈار لوکائی دی
 تک توں اوہلے رکھے جاوندے ہن۔ رناں وی رانٹھاں لئی اک رنگ دا مال ہن جیہڑا
 اوہناں دا روا ودھاون تے گھروکے آہر ٹورن دے کم آوندے ہے۔ مال ول دوجے دی
 خاص کر کمی دی تک رانٹھاں دی انکھ نوں دھڑکا ہے۔ سو ان تے رن نوں اوہلے سانجھیا
 جاندا ہے۔ اوہ رناں جیہناں دے سرتے کھسم نہ ہووے جیویں سہتی یا نہ ہو سکے جیویں
 ہیر وکھریاں کرنیاں پوندیاں نیں پر دکھ کر کے نظر پیٹھ اوویں رکھیاں ویندیاں نیں جیویں
 ان۔

ہیر قیدن ہے تے سہتی اوہدی راکھی۔

ہیر باہروں آئی ہے تے سہتی گھر دی ہے۔ رانٹھاں نوں سہتی تے بھروسہ ہے پر
 چیتا نہیں نیں جو رانٹھ و سب وچ ہر جنانی قیدن ہے تے قیدناں نوں قیدناں سر راکھی
 بہاون کدے سر جاندا ہے تے کدے نہیں وی سردا۔ جے راکھیاں نوں اپنی قید دی
 سار ہو جاوے تے اوہ آپ چھٹکارے نوں تانگھن لگ پون تاں اوہناں دا قیدناں نال
 بھیت سانجھا ہو ویندا ہے۔ رانٹھ سہتی نوں گھر دی سمجھدے ہن پر اوہ گھر دی ہوندیاں
 وی اصلوں باہری اے۔ اوہ ہیر وانگ اپنے آپ نوں ظاہر نہیں کریندی۔ اپروں رانٹھ
 ویہار دا بھرم پالدی اے۔ بھرم دے چوالے اندر رہ کے ویہار نوں بھندی اے تے
 اپنی گھل ماندی ہے۔

رامو باہمن کمی اے۔ باہمن کتاباں وچ اُچ جاتی ہودن پئے رانٹھ ورتن وچ اوہ
 کمی ہن۔ اوہناں دا کم وی ڈوماں نائیاں والا ہے تے درجہ وی۔ سہتی دا ہیر وانگ کمی
 نال نیونہہ ہے پر جد تائیں اوہ بھرم بنائی رکھے اوہ ریت نوں الاٹھ کے وی ریت دی
 سٹی ہے۔ ہیر نوں ایہو گل کندی سمجھائی آہی۔

بٹی کاہلی ہوویں دھیری دھیدو نال سدھایا

رائھ دیہار دیاں قیدناں نے خبرے کتیاں بچاں وچ گھل دی واء بھکھن داتے
جیاں کولوں بدل لین دا ایہہ جیج پکایا ہا۔

سہتی گھر بھیتن ہے۔ ہیر باہروں آئی ہے۔ دوویں ویہار ڈیرناں ہن۔ ویہار ویر
دے ایہہ دو ڈھنگ اکٹھ تھی وچن تاں ویہار نوں کرڑی ڈھا لگ ویندی ہے۔ رائھ
میل دے کوڑ دیاں کندھیں کرن لگ پوندیاں ہن۔ (قصے وچ ویہار ویر دے ایہہ دو
ڈھنگ دو جی وار اکٹھ ہوئے ہن۔ پہلے تدوں جد ویہار باہرا رانجھا ہیر نوں ملیا)۔

ہیر پنیدیاں ای سہتی نوں بھیت نہیں دے دتا۔ پہلوں اوہ کلی آپنے وجوگ وچ
پئی گلی، کھیریاں دے ان بھنڈار وچ رہندیاں وی آپنے نینہہ دے تو شے اُتے جیوی:

تینڈی سک ودیفہ کیتا کھاواں پواں اوہی

سول رانجھے دی خرچی مینڈی توسہ پاء دتوئی

(خرچی، ودیفہ، توسہ اوہ بدھی خوراک اے جیہوی کسے خاص کم لئی ملے)۔ سک

دی خوراک دو اثری ہوندی ہے۔ ہیر دا سریر سکدا ہے پر اوہدا ست مولدا ہے ظاہر دا
جوگ پسردا پسردا اندروکا شوگ بن جاندا ہے۔ اکلپ اکائی بن جاندا ہے:

الئی ہیر ہیرے وچ رانجھا حال نہ جانے کوئی

رانجھا رانجھا کیہنوں آکھاں آپے رانجھن ہوئی

رانجھا ہیر تے ہیر رانجھن دی رتی فرق نہ کوئی

راتیں دیہاں باجھ رنجھینے اس نوں ذکر نہ کوئی

پرانی جماندرو ہستی اُتھلی جاندی ہے۔ اک نوں سچیت ہستی اُسردی ہے۔ ایس نوں

جم وچ عجب پیڑ تے عجب ترنگ ہے۔ ات اکلپ وی ہے تے گھن میلہ وی:

بک اگلی کول نہ کوئی اکھیں کیں ول لائیں

اکھیں دے وچ دھید و رانجھا باہر دوجا تائیں

پہلی پنی اک سنج ہے جیہڑی کافاں تے اماں دی چتلی واج وچ "او" "ای" دی
ہوک دے زن نال بنی ہے۔ سنج وچ دوج کوئی نہیں۔ اکلی دا اکلپ ای ہے پر نال ای
اک سوال اگھڑیا:

“اکھیں کیں ول لائیں؟“

دوج دی گھنٹی لوڑ جاگی تے اکلی دے اکلپ نوں، دوالے دی سنج نوں ایس سوال
وچ سو گئی۔ ایس سوال وچوں ای دوجی پنی نکلی جیہدے وچ دھ جھ، ددے بھار پاروں
دوج دا بھروا سا ہے۔ اندر دے اکلپ نے دوالے دی سنج نے آپنے آپ نوں دوج دی
سک راہیں دوج وچ ونا لیتا۔ ایہہ دوج اکلپ دی ڈھما کے بنائی شکل اے۔ “اکھیں“ لفظ
دونہاں پٹیاں دا سانجھا اے۔ اکھیں توں ای سوال ٹریا تے اکھیں وچوں ای جواب لدھا۔
رانجھا اکھیں دے وچ ہے سو باہر دیکھیاں وی اوہو ای دسدا ہے۔ اکھاں دی دیکھنی ہن
رانجھا دیکھنی ہے۔ اندر تے باہر تکھی گئے ہن۔ ایہہ اندر باہر دی اکائی، جی تے جگ
دی سانجھ، سچیت اچیت دی سانجھ، وجوگ دے نالو نال و سدی ہے۔ وجوگ دے
وچوں پھندی تے وجوگ دے وچ ای پلردی ہے جیویں دمور دیاں دو پٹیاں نالو نال
ہن۔ دوجی پہلی دا توڑاے پر پہلی دے وچوں ای نکلی اے۔

کھیریاں دے ان بھنڈار وچ بہہ کے ہیر بھکھ نوں خوراک بنیدی ہے ایہہ رمز
نکرا، ہیر دے وجوگ دے پورے بیان وچ ملدا ہے:

سک رانجھے دی ہیرے تائیں جیکر کچا پارا
ترنے سہی نہایت مچھی گلدا پنڈا وچارا
سلگے سلگے سلگ پھر بچھے مونہوں نہ بولنہارا
ہیر سیالی دیہی گالی گچھ جلدی جارا

سک پارا ہے۔ پارا وجود دی اچویں ظاہر کریندا ہے۔ پر پارے دیاں ہور وی
 سفتاں ہن۔ پارا ان دی سنبھال واسے وی ورتیندا ہے (اسیں کھیریاں دے ان بھنڈار
 وچ ہاں) تے شیواں نوں گالن واسے وی۔ سو رانجھے دی سک دا کم وی دوہرا ہے۔
 ہیر دے تت ست دی سنبھال وی کریندی ہے سک تے اوہدے بختے نوں گالدی وی
 پئی ہے۔

رمز ٹکراء دے ہور رنگ دیکھو۔ ہیر دے وراگ وچ:

چن چڑھیا کل عالم دیکھے میندا چن اداکس
 چن چڑھیا کل عالم دیکھے مینوں خبر نہ کائی
 لوکاں دے وچ شادی ہوئی جھورا میں نہرائی
 نیلے دے وچ کریں دلا سہ ہن کیوں چپت نہ آئی
 مراں تکلیندی راہ تساذا حج اساں ات جانی
 آکھ دمودر اندر ڈکی تیں کو خبر نہ کائی

لگی واؤ جیہناں دی ساڑے سو گل دیندے باہیں
 تنہیں گھریں بہایو مینوں شرم تساں سر سائیں
 کیلر جالیں نال کھیریاں دے آتش روئیں نیائیں

”لگی واؤ جیہناں دی ساڑے سو گل دیندے باہیں“ وچ سہتی دے دلا سے دل
 سینتر ہے کیونجوا جے سہتی وی ہیر لئی اک کھیری ہے۔ سہتی دے ہیر نوں نوہن وچ وی
 ان بھنڈار والی رمز گونجی ہے:

رنجش روگ وگوائے تینوں اندر خالی ناہیں

رمزاں دا ایہہ ٹکراء سینتراں دی ایہہ گجھ نیتاں دی ذوقل پاروں، آپسی بے وساہی

شک تے ویر پاروں ہے۔ قصے تے ایہہ رنگ تہو کنا چڑھیا ہے جدو کنی ہیر کھیریں ڈکی گنی ہے۔ ایہہ رنگ ہننا تہے ہے جد ہیر رانجھے سنھ مار کے کھیر یوں نکل جانا ہے۔ ایہو رنگ رامو دے پنڈھ وچ اوہدی رانجھے نال ملنی وچ ہے، رانجھے دی ٹلے والیاں نال ملنی وچ وی۔ ایس دوہر ڈول دی ڈھنی سہتی ہے جیہدے گجھے کارے نال اوڑک ایہہ دوہر ڈول مکدی وی ہے۔ پر ایہہ دوہر دول مکدی کدیں وی نہیں نہ ای کسے ویلے قصہ ایس توں اُکا ای خالی رہیا ہے۔ ایہدا اصل سوماتے ہے اوہ نکرہ جیہدا رانجھ میل دیاں لوڑاں تے بندے دیاں سکتاں وچ ہے۔

دجوگ وچ ظاہر حال بھاویں کھیرے نیڑے ہن تے رانجھا ڈور پر اندروں جتنی رانجھے نال نیڑے ہے اتنی کھیریاں نال دوری ہے:

لگی واؤ جیہناں دی ساڑے سو گل دیندے باہیں
 تنہیں گھیریں بہاوی مینوں شرم تساں ہر سائیں
 کیکر جالیں نال کھیریاں دے آتش روئیں نیائیں
 آکھ دمور کچھن کردی سہتی ہیرے تائیں

اندر دی دوری تتاں دی ڈوری ہے جج اگ تے روں دی۔ پرتاں دی دوری نال ظاہر دی نیڑے ہووے تاں نکرہ اٹل ہوندا اے۔ ہیر نوں ایس نکرہ وچ اپنا سریر جوکھوں وچ جا پدا ہے۔ ایس بند وچ کھیریاں نال اجوڑ، نکرہ تے نکرہ دا جوکھوں سکھرتے ہے۔ پرتھیک سکھرتے جج کے کھیریاں دی چڑھت دا توڑ کھیریاں وچوں ای نکل کے ساہنے آوندا اے۔ سہتی ہیر کولوں اندر دا بھیت کچھدی ہے۔ بھیت کچھن بھیت سانجھا کرن دامڈھ اے۔ سو بند دی پہلی تے چھیکولی پٹی وچ عجیب جوڑ تے تروڑ ہے۔

ہیر سہتی نوں نالن دی کردی اے۔ تے سہتی اوہنوں دساہوں لٹی اپنے وچھوڑے دی کھیڈ بنا ویکھیندی اے۔ اوہ ہیر نوں دس دی ہے جو میرا رامو باہمن نال نینہہ ہے

تے میں اوہدے وچھوڑے وچ پئی مرنی آں۔ رامو باہمن نال نینہہ اوہدا ضرور ہے، پر وچھوڑا کوئی نہیں کیونجو رامو اوہدے کول ہے۔ سہتی دی کھیڈ سر جاندی ہے ہیر اوہدے اتے وس کے بھیت سانجھا کریندی ہے تے کھیریاں دی گھر بھیتن باہروں آئی ویرن نال اکسر ہو ویندی ہے۔ جیہناں بھیت لکاو نے ہوون اوہ کھیڈ بنا ویکھاون دے سیانے ہوندے ہن۔ رانٹھ و سوں وچ جنانیاں نوں کھیڈ بنا ویکھاون دی چنگی جاچ ہے۔ سہتی دی ایہہ جاچ ہیر رانجھے دے بہوں کم آئی۔

بھیت سانجھا تھی گیا تاں سہتی نے رامو باہمن نوں ہیر دا حال دن رانجھے ول ٹوریا۔

باہمن دا کم ریت راکھی اے پر اوہدا درجہ کمی دا ای ہے۔ سہتی نال پریت پا کے کم تے درجے دونہاں نوں الا نگھوس۔ رانجھا تے آپوں کمی بنیا، رامو جماندرو کمی ہے۔ بھاویں باہمن ذات تے کم پاروں اپنے آپ نوں ڈوجیاں کیاں کولوں دکھ سمجھدے ہن پر رانٹھاں دے کنن ورتن وچ اوہ کمی ای ہن۔ کم، درجے تے دھرم نوں الا نگھ کے رامو کسے پاسے دا نہیں رہیا۔ بے اوہدا بھیت کھل ونجے تاں اوہدے کول پرتن چھین جوگا ہزارا کوئی نہیں۔ سو اتوں ریت تے درجے دا بھرم بنائی رکھن اوہدی لوڑ ہے جند دی راکھی لئی۔ اندروں نینہہ دی راکھی لئی چوراں یاراں گجھ نابراں دی، بھیت والیاں دی دنیا اوہدی ٹھاہراے۔ ایہناں نال اوہدی پیر دی سانجھ اے:

دیہو سنیہے رامو آکھے دیہو نشانی کائی

اساں رہن محال تھیو ای لے مصیبت چائی

جیہی ہیرے چیز اپنی تھی چیز پرائی

ریتل ساکا چاری لئی ایدھرو اودھریں سنیہے کھرن باہمن دا پرانا کم ہے پر ہن جیہدا سنیہا رامو دین ٹریا ہے اوہ ریتل ساکا چاری نوں بھنن داتے ہے۔ سو اج باہمن

آپنے سجاتے ائکل نوں ریت توڑن دے کم تے پیا لاوندا ہے۔ اوہ ریت دے لاگی
دے ویس وچ عشق دا کمی ہوٹریا ہے۔

رامو دا ہزارے والا پندھ ات ترکھاتے ات گجھا ہے۔ اینج جا پدا ہے ایہہ پندھ
اوہ ہیر پاروں نہیں آپنے پاروں پیا کریندا ہے۔ ایہہ پند اوہنوں مرن دا بھو وی ہے
تے جیون جاگ وی:

تاں رامو نوں عشق ہیرے دا لنگیں دھس کر آیا
مٹھی وٹ چلیا بمنیا پلے خرچ نہ پایا
منزل وڈی رات مونہہ رامو کیہا قدم اٹھایا
آکھ دمورر جاں پہو پھٹی تاں کوہ چالی آیا

ہیر تے رانجھے وانگوں پلے خرچ رامو وی نہیں پایا۔ سانجھی پیر ای اوہدا خرچ اے:

وڑیا وچ گراں بمنیا روٹی لے پکواوے
ڈبے مار لئی ادھ کچی چونکے بیٹھ نہ کھاوے
چارے پہر پویئے اٹھ چلیا پاسیں کھنہ لگاوے
آکھ دمورر نال نماشیں تاں کوہ اسی آوے

دورا تاں تے اک دینہہ انجے واہو داہی وگدیاں رامو ہزارے وڑیا۔ اوٹھوں دے

باہمن کولوں آپنے کم دی ٹوہ کریندیاں اوہدی ساودانی ویکھو:

نکل حقیقت کچھی اس توں رامو سبھ دسایا
اگے کم جلے کشمیرے سچ نہ مول لکھایا
کیہے حاکم مینہہ کوہیے کیہے سردار تہاں
موجم بھلا سنیوے ساوہ آکھو گل اساہیں
آکھو پچھے موجم بنیے کیہے آکھ دساہیں

دارے رانجھے کول پنج کے وی بھیت سانجھا کرن تلوار دی دھار اُتے ٹرن ہے۔
 ویر ورو دھ دے کرڑے گھیرے وچ جالدے بھیتی شک دی جوہ وچوں کیڈی سنبھال نال
 لنگھدے اکدو جے دے نیزے ڈھکدے نیں:

ڈردا گل نہ آکھے رامو مت کوئی سُن پاوے
 رامو تکی شہر دے پاسے مت کوئی آ جاوے
 رانجھے دل وچ ایہا کیتی کیہڑے گزر سدھاوے
 آکھ دمودر تھیا جاں سوتا رانجھا تے پچھاوے

رامو دی اندرو کی ڈھکنی تے کھچ تان نوں دم دین لئی دمودر ملکوے اک سہج
 ویکھالی وی وچوں گزار دیندا ہے۔

دارے آوندیاں:

اگے نینگر کھیڈدے آہے دارے ونج پُچھایا
 ہک اگے ہک نال اٹھ چلے چل دیکھیوں تیا

ویر ورو دھ، شک تے ڈردے سنگھنے تانے وچ اُنی ایہہ انجھول ویکھالی پانی دے
 ترونکے نال بھانوں ترکھا کرن داکم وی کریندی ہے پر بالاں دا انجھول کھڈاڑو اوم
 جگ دی بے اوڑک ون سون دا جھلکار دے کے شک تے ڈردے سنگھنے تانے کنوں
 سانوں سچے ای دراڈا وی کر دیندا ہے۔ اسیں رامو دے نال کھچ تان دے وچوں
 لنگھدے وی باہر ہو دینے آں تے آپ وی رامو کھچ تان وچ کڑیا وی کھچ تان دے
 باہر ٹردا جا پدا ہے۔ کھچ تان سرتوں اُپر نہیں اُجھلدی سرت پٹھ رہندی ہے۔ ڈر سہنسے
 وچ کڑیا رامو تھو کدایاں اُلا رہندا نہیں جا پدا۔ اوہ ات اتا ولا وی ہے پر سہج بھریا وی،
 ات چوکس وی ہے تے ات صبر والا وی۔

اوڑک سوتے ویلے لگے دارے وچ رامو رانجھے نوں ہیر دا سنیہا دتا۔ رانجھا پوند

نیں چنانہہ تے لڈن بلی اساں تے سنیا ناہیں
 کیندا وِنجن کیندا آون مینڈی جال اتھائیں
 توں تاں بھلوں رامو باہمن میں تاں رانجھا ناہیں
 آکھ دمودر رانجھا آکھے میں کیہ ہیرے تائیں

رانجھے دی ایہہ نانہہ نرا ساگ ای نہیں۔ اپنے عینہہ توں اپنے آپ توں اوس
 دوری دا نشان وی ہے جیہڑی اوہ ہزارے پرت کے دھاری بیٹھا ہے پر ایس دوری وِچ
 مڑ نیڑے ہوون دی سک لگی ہوئی ہے۔ سو نانہہ دے ایس ساگ وِچ اک رنگ ہاں
 دا ہے جیہدے راہیں رانجھا رامو نوں ٹوہندا جا پدا ہے۔ ”ایہہ کیہڑے گذر سدھاوے“
 وِچ جیہڑی سہنسے بھری ٹوہ آہی اوہدے وِچ ہُن اک آس دھڑکنی دی پئی سُنیدی ہے۔
 تے جد رامو ہیر دیاں ہور نشانیاں دیندا ہے، چھتی ٹاہلی تے لڈے پہل تھلے مجھیں
 چارن تے پوری کھاون دی گل کریندا ہے تاں:

بھا پیراں اُتے رانجھا ٹدھ اکھیں ڈھٹی بھائی

تے جد رامو ہیر دا حال دیندا ہے:

رتی رت نہ ماس ماس ہے آکھن دی گل ناہیں
 مرے نہیں مر جیوے پھر پھر سُک سُک بُجھ جائیں
 جاں جاں ڈھل میرے وِنجن دی جیوے تاں تاں تائیں
 سُن صاحب جے میں پھر ویساں تاں جیون وی ناہیں

تاں رانجھے دی اپنے آپ نالوں اپنے عینہہ نالوں دُوری مُک ویندی ہے۔ اوہ

اپنے آپ کولوں وِچھڑن دا پچھانہہ پرتن دا ساگ سٹ پاوندا ہے:

دارا نُجھکی ساڑی دھیدو بھنے گھڑے تدا تائیں

کیدو دی ٹھٹھی تے ہیر ہتھیں ساڑی سی ہن ہیر دی سک رانجھے دے ہتھوں
 اوہدی ٹھٹھی سزا کے اوہدے وجود تھیں کیدو دا پرچھاواں لاہ دیندی ہے۔

رانجھے اپنے آپ نوں مڑ پچھاتا تے سمجھو نواں راہ سجاتا۔ کرن جرن دے نوں
 جج نوں ہتھ پایا۔ نینہ ہووے تاں کرتب بنیوں باجھ نہیں رہندا۔ پر نینہ دی مڑ مڑ
 سجان کرنی پوندی ہے تاں ای کرتب دے نوں سو نوں راہ کھلدے ہن، جج
 اوہر دے ہن:

مٹھی مٹی دھیدو رانجھے ترگ رامو گل پائی
 پہنچ کوہی واہلا رامو میں بھی آیا آبی
 آیا وکھ اسانوں ہیرے رامو وکھ جیوانی

آپنے آپ نال اک تھی کے رانجھے دی رامو نال وی سانجھ اگھڑ آئی ہے۔ دوہہ
 بھیتیاں نیبیاں دا اک نر ہوون اوہناں دیاں پینٹریاں وچ دسا ہے۔ جیویں ہیر دا
 سنیہا سن کے رامو مٹھی وٹ ٹریا تیویں ہیر دا حال سن کے رانجھا مٹھی میٹ ٹریا ہے۔
 انج جا پدا ہے رامو کرن جرن دا اوہ نواں سجا اے جیہڑا انج رانجھے دے اندر آن
 لتھا ہے۔ ایویں نہیں رانجھے رامو دے گل وچ اپنا ترگ کھت کے اوہنوں اپنا نشان بنا
 ٹوریا۔

رانجھا دمور دے سنیہے نوں من کے مڑ جیوں پیا ہے۔ ایہہ مڑ جیوں وی ہزارے
 نوں چھڈن پاروں بے جیویں اوہدا پہلا مڑ جیوں ہزارا چھڈن پاروں آبا۔ پر ایتلکیں دا
 چھڈن او جھڑ وچ نہیں سمجھے سوچے راہ اتے ہے۔ سوات ترکھا ہے اگیرا جاپیا۔ اگے
 پنجاں پیراں دا ملن وی جج سجا آبا اچھتیں۔ ہن آپ سمجھ سوچ کے ٹلے اپڑیا ہے۔ ہن
 لوک ریت نال اوہدا نواں تپیت سانگا ٹوریا ہے۔ پہلاں ہزارا چھڈ کے تجھسن گولن دا
 پندھ کیتا با۔ ایتلکیں سمجھے گولے نوں مڑ منن دا اوہدے لئی سر دھڑ دی اون دا پندھ

ہے۔ رائھ ماپیاں دی جوہ ول پرت کے کجھیا گولیا نھلایا ہا۔ اپنی ہڈ ورتی اپنی وارنوں اچیتے وچ دبن دے دے وچ بھراواں دے وسیب دی نکرے لگ بہن دا پروانہ ملیا ہاس۔ اج رامو نے شاعر بن کے اوہدے اچیتے وچوں اوہدی وار کڈھ کے اوہدیاں ہتھاں اُتے دھر دتی ہے، اوہدی کرنی دوایوں باندھ ترور دتی ہے۔

رامو اپنی ساودانی اپنی ترکھ تے اپنے کج نال رائھا چاری دی پسری دہل چیر کے وچھڑیاں نیہیاں نوں میلن دا جتن کیتا ہے۔ رامو دی کرنی اوہدے نینبہ دا پھل ہے، نینبہ جیہڑا پرانی پیڑ نوں اپنی پیڑ بنیندا ہے جیہڑا ویریاں نشانیاں دے کے چیتے نوں ہریاں کریندا ہے تے ستیاں کلاں جکیندا ہے۔ کتے رامو دمور دا اپنا اتارا تاں نہیں۔ رائجھے رامو دی گل سُن کے جیہڑا آکھیا سی ”توں اکھیں ڈٹھا“ اوہ دمور دا اکھیں ڈٹھا ای نہ ہووے، شاعر دا جوڑیا کج۔ رائھاں دی سیپ اوہلے لکھیا رامو باہمن رائجھے نال اوہا کریندا ہے جیہڑی خبرے رائھاں دی سیپ اوہلے لکھیا دمور ہٹوانیا قصے دیاں سنیراں نال کرنی چاہوندا ہے۔

رامو ہیر دا حال دیندیاں آس نراس، ہوون نہ ہوون والیاں رماں نوں اِکدوجی وچوں لنگھا کے اِکدوجی نال گڈا وڈ کریندا ہے تے نال ای اوہناں دا جوڑ رائجھے دے حیلہ کرن نہ کرن نال جوڑ دیندا ہے:

رتی رت نہ ماس ماس ہے آکھن دی گل تاہیں
 مرے نہیں مر جیوے پھر پھر سُلک سُلک کجھ جائی
 جاں جاں ڈھل میرے وچن دی جیوے تاں تاں تائیں
 سُن صاحب جے میں پھر ویساں تاں جیون دی تاہیں

ایس بند دی ہنتر وڈ تول دی ہے۔ ایہہ وڈ تول رت تے ماس دے جوکھن توں فُردی ہے۔ پر ”رتی رت تے ماس ماس“ وچ وچاں دی رلت جیہڑی جوکھ دا رنگ

بھدی ہے آپے ای لفظاں نوں اکدو جے وچ اتار کے جوکھ دے کچھاء وچوں کدھ
 کھڑدی ہے۔ انج ای اگلیاں پٹیاں وچ رمزاں نکڑیاں وچ ونڈتج کے آہمو سامنے
 کھلونڈیاں تے مڑ لفظاں دی دوہرائی راہیں اکدو جے دے اندر لہندیاں جا پدیاں ہن۔
 نکڑیاں دی ونڈ پاروں جیہڑا کچھاء ہے اوہ رمزاں دے اکدو جی وچوں لگھ نکلن نال
 اک ترکھی دھڑکنی ہن چھڑدا ہے۔

بند وچ بوہنی دے بول باوے فرید دے بول چیتے کریندے ہن:

”رتی رت نہ نکلے جے تن چیرے کو“

ایہہ چیتا ہیر دے صدق نوں فقراں دی کرنی نال جوڑدا ہے۔

ہیر دی حالت نوں رامو جیویں جوڑ دیا ہے اوہ رامو دے اپنے پنڈھ دا نقشہ وی
 ہے تے رانجھے نوں پنڈھ لہنی ونکار وی ہے۔ ”پھر ویساں“ رامو دا خالی ہتھ پرتن وی ہے
 تے رانجھے دا اپنے نینہہ توں اپنے آپ توں پھر وچن وی۔ جوکھویں ساودانی تے
 اتاول دا، آج سوجھ تے چننا دا، وچ ہو کے باہر رہن دا جیہڑا سنگھنا تانا پٹیا رامو دے
 پنڈھ وچ سی ایس بند وچ وی ہے۔ رامو اک سنیہا پچاون والے دے ٹھرے تے
 وکھرپ نال سنیہے وچ رکھی موت حیاتی دی چون رانجھے اگے دھڑیندا ہے۔ ایہو ٹھرماتے
 وکھرپ ای ہیر رانجھے دی پیڑ نال رامو دی گورھی سانجھ دا نشان ہے۔ ایسے ٹھرے تے
 وکھرپ وچ باریک کر کے گنھی ہوئی اتاول تے چننا دی دھڑکنی رانجھے دے لوں لوں
 وچ دھا جاوندی ہے تے اوہدی ”سرکاری“ فقیری دے دھونیں نوں مڑ مچ بنا دیندی
 ہے، اوہدی کھلوت نوں بھن کے اوہنوں مڑ وگدا ویہن بنا دیندی ہے۔

جیویں ہیر رامو وچ اتری تے رامو رانجھے وچ آن لتھاتیویں ہن رانجھے رامو وچ
 لہہ کے اوہدی سرت دھارنی ہے۔ اپنی اتاول تے چننا نوں ٹھرے تے ساودانی وچ
 گنھنا ہے، جیہا پنڈھ کر کے رامو اوہنوں اپڑیا ہے تیہا پنڈھ کر کے اوس ہیر نوں اپڑنا

پر ہر پندھ نو یلکا ہوندا ہے۔

رانجھے دنی لنگیں ترکھ ہے۔ پر اوبدی سرت اوہنوں کھیزیں ونجن توں پہلاں نلے
کھڑدی ہے جتھے اوہ سدھ بگائیں کولوں جوگ دی تھا پنا منکدا ہے۔ (بگائیں بگ توں
ہے؟ پر بگ ترک وڈیرے نوں آہندے آہے، بیک۔ بگائیں متے ”بھگ“ توں ہے۔
بھگ دے معنے عالم سدھے ہن، ربی تران، آنت تران، تیج، سو بھا، الوکار ہوون۔ پر
نال ای بھگ جنی انگ وی ہے، یونی، جیہڑی پُراں کال وچ پوجیندی آہی۔ کیہ جوگ
دا کالی شکتی نال سبندھ سدھ دے نال وچ لگیا ہو یا اے؟)

جوگی وسیبوں باہرے ہوندے نیں۔ جیہڑا جوگ لین آوندا ہے، پھلیاں نال سیر
مکا کے ای آوندا ہے ایسے پاروں سدھ بگائیں رانجھے نوں ورجدا ہے:

جوگ دا جالن کھرا دریدا توں کیہ جانے باتا
جوگ دا جالن اوکھا ہے ای اوکھیاں جوگ دیاں گھاتاں
نگ کھانا تے ستر سونا ایہہ اساڈیاں داتاں

جوگ نال ہے وسیب دے ویہار نال نبھانہ کر سکین دا۔ وسیب دے اندر رہن لئی
جیہڑے بھار کم تے ساکا چاری دے چاؤنے پوندے ہن اوہناں توں ناہر ہوون دا۔ پر
کم تے ساکا چاری باجھ بندہ بھکھ دکھ کیویں نچھے۔ نالے آپنیاں ویریاں نال کیویں
نہڑے، دوج دی ہک نوں کیویں مارے۔ سو وسیبوں باہر جالن وسیب دے اندر ورسن
نالوں سکھا انہیں۔ جوگ وسیبوں باہر جالن دی سکھائی اے۔ جوگی سریر نوں بھکھ دکھ
تے سیال انہال کٹن واسے کماوندا ہے۔ جنگل واسے دیاں بلائیں نوں کلیاں نکرن
واسے اپنی سکت پکاوندا ہے۔ کھے دم و باون لئی اپنے جی نوں سدھاوندا ہے، آپنیاں
ویریاں نوں کیلدا ہے۔

جوگی وسیب دی سیر توں بچن لئی جوگ دھاردا ہے پر منگ کھاون لئی اوہنوں وت
 وتوں وچ گیزا لاونا پوندا ہے۔ پر منگ کھاون وچ جوگی اُتے کوئی بھار نہیں ہوندا۔ بھار
 دیون والے اُتے ہوندا ہے۔ وسیبے وسدیاں بھانے جوگی نو۔ یلکی اچرج سکت دا اڈٹھ
 ستیا دا سوما بن گیا ہوندا ہے۔ جیہڑیاں بلائیں اوہناں دے وسوں باہریاں نیں، جوگی
 اپنے کشت راہیں اوہناں نوں نتھ پا بیٹھا ہوندا ہے۔ سو گھر، ستی وال جوگیاں کولوں
 تراہندے ہن، اوہناں کولوں مراداں منگدے تے اوہناں دے آدر لئی اتا ولے
 ہوندے ہن۔ جوگی باہرلا رہندیاں، سگوں باہرلا رہن پاروں اندرلا بن ویندا ہے۔

رانجھے جوگ کیوں دھاریا؟

کیہ اوہنوں باہرلا رہندیاں اندر وڑ سکن لئی ایس سانگ دی لوڑ ہے۔ کہ ایہہ نرا
 سانگ نہیں۔ راتھ ویہار نال رانجھے دا بھیڑ جتھاں بچ گیا ہے اُتھاں جوگی دا آپ دساہ
 اوہدی کرن جرن دی ستیا ای کاڈھ کڈھ سکدی ہے۔ کیہ راتھ وسیب دیاں بروہناں
 اُتے رہ کے جوگجھ ہو سکدا سی رانجھے کر ڈٹھا ہے تے ہن اوہ اصلوں باہر تھی کے اندر
 آون ازما دیکھنا چاہوندا ہے۔ جا پدا ہے دوویں گلاں ٹھیک ہن۔ رانجھے دا جوگ سانگ
 وی ہے تے اوہدے ست دی نویں صورت وی۔ رانجھا راتھل جوگی نہیں۔ وسیب نال
 سیر مکا کے باہر جا وین اوہدا مول نہیں۔ اوہدا مول تے ہے ہیر، جیہڑی راتھ وسیب
 دے ڈھراندر ڈکی پئی اے۔ ہیر تائیں بچن لئی، راتھ ویہار دیاں اچیاں پیڈیاں ولگناں
 سنھ لنگھن لئی، رانجھے نوں جوگی دا ویس وی چاہیدا اے تے جوگی دا سرڈ وی۔ ایس رمز
 نوں سدھ بگائیں سمجھ گیا پر پوند نہیں۔ پوند تاں رانجھے نوں درجیوس:

تیری چال عجائب دے بکلوں جوگی ہوندا

ہشناک جیہا توں ندریں آویں تجھے جوگ نہ سوہندا

ماں دیاں پکیاں کھا ڈٹھیاں کیوں جوہ دے مارگ پوندا

سو کجے ملوک ساؤ جوگی کدوں بندے سن۔ جوگی تے بندے سن گھر گھاٹوں وانجے
 کمی گھراں دے ماں مہتر جیہناں نوں مل واناں دی پیہہ وچ سکھالے ساہ دی آس
 نہیں سی رہندی، جیہڑے لڈن ملاح ہار نہ آپنا آہر سنبھال سکدے سن نہ اٹکھ۔ سدھ
 بگائیں تے اوہدے چیلے ایسے ورگ وچوں ای ہوسن، جیہڑا اوہ رانجھے نوں ”ماں دیاں
 پکیاں کھاؤن“ دامیہنا مریندا ہے۔ اوڑک رانجھنا نہ ٹلیا تاں آکھیوس:

آکھ دمودر جوگ دواؤں وچ دسائیں باتاں

تے رانجھے دی ہڈ ورتی سن کے چیلیاں کولوں مسلت پچھیوس:

تاں سن چیلیاں ایہا آکھی لائق جوگ ایہہ ناہیں

بھلی گل نہ آکھی کائی چاکاں گل سنائی

توں ٹلے سارے دا سائیں چیلیاں کمی نہ کائی

آکھ دمودر چیلے آکھن ایہہ گل بندی ناہیں

چیلیاں نوں سدھ دی رانجھے ول الیر نہیں سکھائی۔ چنتا جاپدی نہیں متے ایہہ ملوکڑا

ساڈے پیر دا پاوا پھڑبے تے ساڈا اگھ مارے۔ جیہڑا آکھیو نہیں:

”بھلی گل نہ آکھی کائی چاکاں گل سنائی“

ایہدے وچ اک جٹکا ونگ اے جیہڑا تھوڑی گل نال وڈا وار کرن لئی ورتیندا

اے۔ چیلے آکھدے نہیں اسیں جانے ہاں لیہنوں، چاکاں کولوں ایہدی کرتوت سنی

ہوئی اے اسوں۔ گل تاں ایہہ کیتیو نہیں سدھ دا دل رانجھے ولوں ہٹاؤن کیتے۔ پر رانجھے

دا اندرلا ویکھاوندیاں آپنا اندرلا دی کھول ویکھایو نہیں۔ چاکاں دی گل کر کے سانوں

چاکاں دی رانجھے نال کھور چیتے کرائیو نہیں۔ جاپدا ہے جیویں چاکاں دی ٹریڈ یونین نوں

اک باہرلے بندے دے آوڑن نال اپنے رزق دا دھڑکا لگا آہا تیویں ہن چیلیاں

دی ٹریڈ یونین نوں وی لگا ہے۔ پر چاکاں وچ تے ٹریڈ یونین سو بھدی ہے۔ چاکری

والے تے آپنے لاہے دی سانہہ واسے جوئے سو جوئے۔ جوگ تے کسب ہے ای نہیں
سگوں کسباں دا تروڑ ہے۔ سو جے چیلیاں دا ورتارا، چاکاں ورگا ہو ونجے تاں سمجھو
اے جوگ وچ کنی ہے۔

چیلیاں آپنے جوگ دا تے بھانڈا بھنیا پر جا پدا اے سدھ نوں وی اوہ آپنے جیہا
ای سمجھدے نیں۔ سدھ دی پیری وی اک رنگ دی رانٹھا چاری ہے۔ جیویں رانٹھ نوں
قد کاٹھ ودھاون لئی بھوئیں تے مال دی بھکھ ہوندی ہے تیویں سدھ نوں وی چیلیاں
دی کمی دا فکر ہو سکدا ہے۔ چیلیاں دی گل یاں تے سدھ پدھری تسلی اے یاں
گجھی ٹوک۔ چیلیاں دی گل توں سیال سرداراں دی چوچک نوں آکھی پھیتے آوندی
اے۔ جد اوس بھراواں کولوں رانجھے نوں چاک رکھن بارے صلاح کچھی تاں آکھیو نیں:

”چاک چوراسی شہر تیرے وچ“

چیلیاں بھانے اک ملوک چھوہر نوں بنا مھنتوں جوگ دیون جوگ نوں مھڈن ہے،
جیویں شیطان بھانے رب مٹی وچ جنڈ پا کے اوہنوں سجدہ کرا کے اپنی خدائی مھڈ بیٹھا
ہا۔ ٹلا ویب توں باہرے رہن دی سکھلائی دا اڈا ہے۔ رانجھا ایس سکھلائی نوں ویس
بناونا چاہوندا ہے ویب دے ڈھر اندر اپڑن لئی، اندر اپڑ کے ویہار نوں ڈھاون لئی۔
آپنی لو وچ لین سادھ منڈل نوں ویہار ناہر گجھ کاراں دا سکول بناونا چاہوندا ہے یاں
چیلیاں بھانے ایس اچیرے پوتر جوگ مٹھ کولوں چوری یاری دالسنس گھن کے ایہنوں
کوڈیوں کھونا کر دینا چاہوندا ہے۔ جوگی دا ٹلیوں لہہ کے وسیبے وڑن رب دا بندے
ہون وچ دھرت تے لہن ہے۔ چیلے فرشتیاں والے نکھا کھرے مرتے کیویں مھڈن۔ پر
سدھ نوں رانجھے دے سچ وچ آپنے سچ دی گھڑی ڈھکی جاپی۔ اوہ آپنے ربانے تخت
توں لہہ کے رانجھے اگے نویاتے رانجھے نوں جوگ دے کے پرانے جوگ مت نوں ڈھا
گیا۔ رانجھے تے جوگی دے اکدو جے دے پیریں بین نال گر چیلے دی، رب بندے

دی دین ہارتے گھنن ہار والی ریتل نکھیر مک گئی۔ جوگی رانجھے نوں ویکھدیاں ای
ایس نوں عشق لیہ تے چڑھ پیا آبا:

صورت ویکھدیاں ہی جوگی رانجھے دست وکانا

صورت ست دا اجوکا مہاندر ہے، ست دی ہتھلی ڈھال ہے۔ ست بت صورتیں
ڈھلدا ہے۔ صورت ناں ہے ست دی بت نوں ڈھال دا۔ صورتوں نابر ہوون ست
توں نابر ہوون ہے (جیویں بڑی کسے اکے صورت نوں ای ست منی آون وی ست
توں نابر ہوون ہے)۔ صورت ست نوں نوں ڈھال وچ ڈھال کے نویاں کردی ہے
پر ناں ای اوہدیاں پرانیاں ڈھالاں نوں ڈھاوندی وی ہے۔ صورت ست دی ہر تھاں
ہر گھڑی حاضری دی گواہی وی دیندی ہے تے ست دی ہوائی خیالی ہوند دا وہم وی
مکاوندی ہے۔ رانجھے دی صورت وچ ست پچھان کے جوگی اپنی پرانی صورت چھڈی۔
جوگی نوں مل کے رانجھے دی صورت وئی۔ ہن رانجھا جوگی وسیب دے ویہار نوں
اتھلن والی نوں صورت ہے۔ جیہناں ”آئی صورتوں“ سچیاں ہو کے نوں ڈھالے نہ
ڈھلنا ہووے اوہ پرانیاں صورتاں نال جھمبے رہندے ہن جیویں رانجھاں دے چاک،
جیویں ٹلے دے چیلے۔

پہلوں تے سدھ بگائیں دی آئی گل توں جھاؤلا پیندا ہے متے اوہ اوہو ای ہے
جو چیلیاں تجھیا ہے۔ کیونجو چیلیاں نوں جھڑک کے اوہنے رانجھے نوں تھاپی لا دتی پر
”اصیل“ آکھ کے، تے ”اصیل“ وچ دوویں گلاں ہو سکدیاں ہن، رانجھے دا سرزست
وی تے اوہدا ساؤ پچھا وی۔ پر تھاپی لگی تاں عجب واپری۔ رانجھے دا رنگ وکھ کے
بگائیں نوں وی نوں لو لگی، اوہنوں رانجھے دے عشق دی سجان تھی گئی:

لگی تھاپی ہور ہو گیا عزمست کی رشنائی

آن چھوڑ آیا پل اندر پیریں پیا بگائیں

ٹلے والیاں وسیب توں باہر آوسن نوں ای رانجھ دیہار توں پنھنکار سمجھیا۔ ایہہ نہ
 جاتوئیں جو ویہار دے ہتے سجا باہر آون والیاں دے اندر نکلے ہوندے بن تے
 اوہناں دے نال ای باہر آوسدے بن۔ جوگی دے ہپ تپ نال ایہہ پچھلگ سجا
 مردے نہیں ویس ونا بہندے بن۔ رانجھے دا رنگ سیان کے سدھ بگائیں اپنا بنگاں
 پرانا آس بھڈیا۔ سہی ہو یوس جوگ دا مول جوگ نہیں، عشق ہے۔ باہر آون باہر آون
 ہی نہیں، اندر پرتن لئی ہے۔ اپنا سرز پکا کے اپنی سکت سوار کے مزاندر دھاوا کرن لئی،
 کھسی ہوئی ہوند نال میل کرن لئی، نویاں ہون لئی، وسیب توں نویاں کرن لئی۔ رانجھے
 لئیوں جوگ دی چنگ کھن کے سدھ بگائیں دا دھوں وی مڑ دھکھایا ہے۔ جے مول
 دی سخاں ہووے، تاں جوگ کھن تے جوگ دیوں بکوا ہی ہوندا ہے:

آکھ دمور ایوں اودوں پیریں پنے دوانہیں

ٹلے والے وسیبوں باہر ہوندیاں وی اندر لے بن گئے آہے۔ رانجھا باہروں آیا۔
 سدھ بگائیں کجھ لڈن وانگ تے وت کجھ ہیر وانگ ایس باہر لے نوں پچھاتا تے اپنی
 پرانی ہوند توں باہر آیا۔ رانجھے نوں جوگ دیوں نال جوگ دی ریت بھجدی ہے پر تے
 رہندا ہے۔ چیلے تے گوا کے ریت دی سنبھال وچ پٹے ہوئے آہے۔ ٹلے اُتے رانجھا
 ہے تے باہروں آیا پر اوہنوں جوگ دے تے دی سار ہے سواوہ گھر بھیتی وی ہے۔

لئیوں بہہ تے رانجھے کیزیں جلافتا ہے پھلکویں سو کے ہیر دے آتن نوں ہا
 کے۔ جھنگ دا ایہہ چیرا انج اے جیویں جنڈ جوکھوں وچ گولیاں اچن چیت کوئی سہاوی
 واپری چتیوں نکلے جاوے۔ دمور وچ قصے دا نورا سواہرا نہیں ہوندا۔ ترکے شن وچ تہج
 سجا اک گھری ڈھل دی آجاندی ہے۔ سنیر نسل ہو دیندے بن۔ ایہہ ڈھل دمال
 نوں آونی نال جڑیندی ہے۔ سنیراں دے چیتے نوں تر وٹکا لاکے اوہناں دی دیکھنی نوں
 بھر پوری ہے تے آوندے تن نوں دم دے کے ودھیرے تر کھاتے جوکھواں بنیندی

ویلا تے چیتے دیاں ویکھالیاں وچ وڑ کے اوہناں دی وی شکل ونا دیندا ہے پر
جھنگ دی ایہہ ویکھالی نری چیتے دی ویکھالی نہیں۔ آتن اوہو نہیں جیہڑا رانجھا چھڈ کے
گیا آہا۔ جو ویلا ہیر تے رانجھے اُتے واپریا ہے اوہ آتن تے وی واپریا ہے:

اے پک جواریں تھیاں کڑیاں منے تائیں
جو کواری آہی کوئی پرئی گئی کدائیں
منے بینہ کھبانی وانن جھورا ایہناں تائیں
آہ دمور سک سیالیں رانجھا وڑیا تائیں

جو کوئی کواری آہی ہیر ول سینتر ہے۔ پوند کڑیاں نوں جھورا وی ہیر دا ای جا پدا
اے۔ پر ایس جھورے دا گھیر کھلر دا اے۔ ہیر والی سینتر نوں گجھیاں رکھ کے ایس کھلرن
دا ڈسو بنایا اے دمور۔ ویلے نے آتن دی سانجھ ترور دتی ہے۔ جیویں جواراں پک
کڑیاں نیں تیویں کڑیاں وڈیریاں ہو گئیاں نیں۔ پر جے جوار دا پکن قدرت دے ہتھ
ہے تاں جوار دا گڈن سانجھن ورتن ویب دے ہتھ ہے۔ گڈن سانجھن ماڑے میل
دے ہتھ تے ورتن بھارو میل دے ہتھ۔ چنانہہ دی من تے بیٹھیاں کڑیاں نوں نرا ویلا
لٹھسن دا جھورا نہیں۔ اوہ جیہڑی جوار دی راکھی پٹھیاں ہن اوہ بگائیاں پتراں ویکھنی ورتنی
ہے۔ کڑیاں دی ہوند اوہناں دے اپنے وس نہیں۔ اوہناں دا جیون اوہناں دا اپنا
جیون نہیں۔ جتھے ہیر نہی پھیت مہنہ زور تے آپ مہار نوں اگلیاں اپنی لہمت پاروں
نہہ نوری اوتھے دوجیاں شوہدیاں دی کیہ پیش جاسکدی اے۔ سو جوار دی راکھی لئی گھلیے
دگاون وچ عجب جھورا مونجھ تے کاوڑ ہے۔ اپنی سنبھال بگائیاں دی سنبھال اے تے
آپنا اجازا۔ جا پدا اے کڑیاں گھلیے جوار دی راکھی کیتے گھٹ تے اپنی کاوڑ کڈھن لئی
بتے پیاں دگاوندیاں ہن۔ ہاں پر گھلیے اوہناں نوں نہیں وجدے جیہناں نوں مارن

لوڑ دیاں ہن۔ مجبور بے دلے گللیے ہیر دے ویلے دیاں آدم بھریاں کاری سرواہیاں
چیتے کریندے ہن۔

جوار والی رمز نے کڑیاں دی مجبوری تے کیاں واہکاں دی مجبوری نوں ہک کر
دیکھایا ہے۔ کمی تے واہک وی رانھ دیہار تے رانھ ریت دے بدھے ہن تے کڑیاں
وی:

جھورے کاوڑ تے مونجھ دی ایس گھڑی رانجھا مڑ سیالاں دی جو ہے آن وڑیا ہے:

پہلی وپھل اُٹھی سہیلی بول کے سخن :
بولن مور چکور سچانے کول شبد سناے
ٹھنڈی واؤ جُسا ٹھنڈا منجھ نہ وات ہاے
آکھ دمودر سچ کرے اج قدم رنجھیٹے پنے

دوجی بول سنبھے دتے بھینے گل اکھائیں
چھاتی ٹھار ہوئی اچیتے بولن مور صباہیں
لوں لوں وچ خستحالی بھینے چڑھیا سواؤ اساہیں
آکھ دمودر سہی سچ بھینے ایہہ گل خالی ناہیں

سہو آپو آپ سالیں بہہ بہہ فکر کرینی
پوڑا چڑھیا بیلے تائیں ہرکھ اگاہی دینی
کابل ہوگئیاں جُسے وچ کیہا فکر کرینی
آکھ دمودر چھوڑ جواریں رانجھے نوں اگوینی

کڑیاں لنی رانجھا کھل دا نشان ہے۔ رانجھا آیا ہا تاں پیار دی کھل لدھی ہانیں

اوہ پیار جیہڑا راتھ جنیاں دی چاکری وچ نہیں بولدا، جیہڑا جنی کھنی نوں سانجھ دا رس
 پھکا دندا ہے۔ اج چراں پچھوں قدرت نالوں، پشو کچھو ات تے رُکھ نالوں، چھوہراں دا
 وچھوڑا مُکا ہے۔ جھورے مونجھ تے کاوڑ دا مارو گیز کھلو گیا ہے۔ سریراں وچ، نین پران
 وچ، ہک نویں ہوندا دا نویں بہار دا بلارا اُٹھلیا ہے۔ سہی کیتو نہیں ہووے نہ ہووے ایہہ
 رانجھے دے ڈھکن دا سکن سنیہا ہے۔ سوکڑیاں جوار دی راکھی چھڈی، آپنی مجبور ہوند
 دی پکڑ چھڈائی تے رانجھے دی بھال وچ جٹیاں۔ جیہڑا اندر جاپیا ہے اوہ باہر وی سر پر
 ہوسی۔ جیہڑیاں جھورے تے کاوڑ وچ بدھیاں بیٹھیاں آہیاں اوہ پک نویں ترنگ
 چڑھیاں اپنے پورے چو پھیرے نوں ٹوہندیاں وتدیاں ہن۔ رانجھے دی ڈھونڈ اوہناں
 نوں بوٹے بوٹے نال ملاوندی ہے:

ڈھونڈن کھوہ سلا بے بنے ڈسونڈن، ٹوبھے واہیں

ڈسونڈن کاہ کاہ بنواں ڈھونڈن سکھے جاہیں

ڈھونڈ سہی سچ بیلا باہر نہیں تھل دی

آکھ دمورر بوٹا بوٹا ہتھ اگولا دینی

اوڑک ہک جوگی ڈٹھو نہیں۔ اوہنوں آکھو نہیں جوگیاں دا کم ہوندا اے نکھن۔ توں

دس ان ساڈیاں دونہہ وچھڑیاں وچوں سانوں کیہڑا ملسی۔ جوگی گوندا نہیں مالا پھیری

جاندا ہے تے اُبھے دا سینت کریندا ہے۔ اچیتے کڑیاں نوں جوگی دی سینت سمجھ آگئی

ہے۔ ایہہ اُبھیوں آیا ہے تے نویں بہار دی واء وی اُبھیوں ای آئی ہے۔ سواہیہ جوگی

نہیں رانجھا آپ ہے۔

کڑیاں جواروں پکھیر و تراہونے نھل کنیاں ہن۔ ہن اوہناں نوں پکھیرواں دے

بول سینوں لگ پئے ہن۔

نویں صورت دی خشبو نے نویں آس لائی ہے۔ پرانیاں ریتل کماں دا مشینو گیا

کھلو گیا ہے۔ کڑیاں گلیے وگاؤ نے چھڈے ہن تے مجھاں اگالی چھڈ کے ساودان تھی
کھیاں ہن۔

کڑیاں دے اندرون نے رانجھے دی نوں ہوند سیان لیتی پر اوہناں دیاں اکھاں
نوں پہلوں کسی جوگی دی پرانی صورت ای دسی۔ اوہ کسی جوگی کولوں نوں صورت دی
سجان کرویندیاں ہن۔ سو رانجھا کسی جوگی دے ویس راہیں اپنی نوں صورت ول سینتر
کریندا ہے۔

رانجھا آپ اپنے کسی ویس دا کوڑ سچاونداتے اپنی نوں صورت دا سچ سچاونداتے

ہے:

مالا منکے پھر پھر پرتے مونہوں نہ مول الائے
ناساں تے ڈھر سنگھے منکے پھر پھر اھیں لائے
مالا ڈھونڈ رہا متواری دل وچ دغا ہنڈائے
آکھ دمور کر کر انگل اُبھے طرف بچھائے

کیہ توں انھا کیہ گنگا ڈورا مونہوں بلیندا ناہیں
ایہیں کون ایانا جوگی مونہہ بدھا پھرے کوائیں
کیہ توں سحری کیوں چپ کیتا بچھ سکاہاں ناہیں
آکھ دمور کابل ہونیاں وہلا دس اساہیں

پھر مالا ہتھ کیتی جوگی منکے پرت سٹیندا
کاوڑ نال کرے سبھ شارت مونہوں نہ مول الیندا
لاپ جوار دوہیاں تینوں نیہے سون سنیندا

آکھ اسماں سچ دے سنیہا پھر پھر ہتھ مریندا

تاکھدیاں داں وچ نویں صورت اچیتے ای اتر جانندی ہے۔ ہن توں پہلاں ای پونن لگ پوندی ہے۔

رانجھے دا ویس قفسے دا بھیت ہے۔ رانجھے ویس راہیں آپنا آپ لکاونا وی ہے تے
دساونا وی۔ کڑیاں اوہنوں اک کسی جوگی سمجھ کے اپنی گل بجھاوندیاں ہن تے جوار
وڈھ کے اوہنوں دینی وی کردیاں ہن۔ جیہڑی جوار رانجھا ہسونڈن دی توانی وچ لئی
تچھوڑ آئیاں ہن اوہو اپر کے جوگی نوں فیس دیندیاں ہن۔ اتھے جوار جنس اے تے
روٹڑ دا مچی دیندی اے۔ دیکھو جوار کڑیاں دی ہوند دی رمز آئی تے ہن سچ سچا
روٹڑ بن گئی ہے۔ پر نہیں۔ بچے کڑیاں اپنی ہوند نوں روٹڑ بنسوں روک کے جوگی مال
سنبھلی نہ کردیاں ہووان پیاں۔

فصل راہکاں کامیاں دی گھال دا پھل ہوندی اے، اوہناں دے تے ست دی
کمانی، اوہناں دی ہوند۔ جدوں وڈھج کے وکاؤ جنس بن دیندی ہے تاں راہکاں
کامیاں دا اوہدے اُتے حق نہیں رہندا۔ حق مالکاں تے وپاریاں دا ہو جاندا ہے
جیہڑے فصل دا مل وٹ کے آپنا زور ودھیندے ہن تے ودھے زور ودھیرے کامیاں
دی محنت مارن جوگے ہو جاندے ہن، کامیاں دی ہستی نوں اپنی ہستی ودھاون لئی ورتن
جوگے ہو جاندے ہن۔ جدوں جنس دا مل وچ ویندا ہے تے اوہ روٹڑ بن کے بزاریں
آ دیندی ہے سو جیہڑا پیسہ بزار وچ پیسے والیاں دا زور بن کے پچھرا ہے اوہ اصلیں
کامیاں دا تے ست ہوندا ہے۔ دمور دے آتن دیاں کڑیاں جانندیاں ہن جو اوہناں
دی ہستی دی فصل نوں وڈکیاں دے ویہار نے اوڑک وکاؤ جنس بنا کے اوہدا مل وٹ
لینا ہے تے اوہناں اوڑک پیسے وانگ بگائیاں دے ہتھ دی میل تھی وینا ہے۔ سو ایہہ
کڑیاں جنس روٹڑ بنسوں نابہ ہن، تے رانجھے دی خشبوئی پاوندیاں ای ویہار دی دتی

مجبور ہستی نوں توج نردیاں ہن۔

کڑیاں رانجھے نوں آکھیا تیرے باجھ ساڈا جیون نہیں۔ ساڈے کول رہو یاں
اساں نال چلینیاں ہاں۔

رانجھے آکھیا میں رہ نہیں سکدا!

سُن ہنسی سر رکھ تلی تے میں ہیرے دھر آیا

جدے جیو مینڈی تاگھ تے ول ہن میں آپے آیا

وس نہ مینڈا چلے ادا نہیں حکمیں پکڑ چلایا

رانجھا آپے آیا وی ہے تے حکمیں پکڑ چلایا وی ہے۔ اپنی تے قدرت دی مرضی

اک ہو گئی ہے۔ وس تے بے وی ہن اکو وگ دے دو ناں ہن۔ وسیب دیاں حاکماں

نال رانجھے دی ٹکراے۔ سدھ بگا نہیں وی اوہنوں رہن دا آکھیا آبا: ”گلیاں کلھ بھی

دشمن اگے۔“ رانجھے تدوں وی آکھیا آبا مینوں پتہ اے:

بھوئیں پرائیاں نہیں پرائیاں بنیا کم تدائیں

پورا وسیب ویریاں دے وس ہے پر اوتھے جاون اٹل ہے۔ ہنسی رانجھے نوں

ونگاردی ہے:

جیہی اپنی پیڑ سبھانیں ساڈی بھی جان توائیں

پر اوہ اتن نوں ونجھلی نال بے سرت کر کے ٹبھ جاندا ہے۔ رانجھا اتن دی پیڑ

نوں اپنی پیڑ کیوں نہیں بنا سکدا۔ دو جنیاں دے نینہ۔ وچ بے انت کھلار وی ہے تے

ات سوز وی۔ اپنے نینہ۔ دا نبھا ای اوہناں نوں کل جیا بون دی کرنی نال جوڑدا ہے

تے ایہو ای اوہناں نوں سمہناں نالوں وکھرا وی کر دیندا ہے۔ دو جنیاں دا نینہ۔ کل

نمانیاں دے چھٹکارے دی کل جیا بون دے اک نوں وسیبے وسن دی رمز کیویں ہن

نترے۔ ایس سوال نوں ساڈے سامنے دھرن لئی تھاؤں تھائیں کڑیاں دے جتد رانجھے

نوں گھیر گھیر بہند سے ہن۔ تے رانجھا ہر واری سانوں تے آپنے آپ نوں ونجھلی واہ
کے ایس سوال وچوں کڈھ ٹردا ہے۔ ونجھلی سوال نوں پُپ وی کریندی اے پر اک
نویں جواب دی دس وی پاوندی اے۔ ونجھلی جیہڑی بے سرتی دیندی اے اوہ اک
اچرن سرت ہے جیہدے وچ وکھرپ تے دوئی مک گنی ہے۔ ایہہ نویں سانجھ سرت
اے بندے چکھی نہیں۔ اے رانجھے دا پنڈھ ای بندے دا پنڈھ ہے۔

سہتی دا گراں سہاوا دھیدو تھھے آیا
 چوکھی ٹھور گراؤں ڈٹھو سو ملکھ بہوں خوش آیا
 اگے شہر کھیریاں دا ترے کوہ ایہو دل نوں بھایا
 نہیں ضرور لکھے نہیں دینے مسلت دتواں پایا

آتن کولوں پلہ چھڈا نردیاں رانجھے آکھیا سی:

وس نہ چلے مینڈا ادا میں حکمیں کپڑ چلایا

پر بن کھیریاں دے شہروں ترے کوہ ارانہہ ملکھ بہوں خوش آ یوس تے آکھدا ہے:
 ایڈی کابل کاہدی اے، میں کوئی لکھے دینے نہیں۔ گل سچ سجا کیمتی جا پدی ہے جوگیاں
 والی بے پروائی نال۔ جوگی دی پچھان ایہہ ہے جو اوہ بلدی دے بوتھے آیا وی ہر شے
 کولوں الگ تھی سکدا ہے، آپنے آپ کولوں دی۔ رانجھے دی بول چال پکیاں جوگیاں
 والی تھی گئی ہے۔ کھید دے پڑ نیڑے اپڑ کے سانگی آپنے سانگ نال اک مک تھی گیا
 اے۔ پر نال ای ”مسلت“ لفظ آوندا ہے۔ سچ سجا کیمتی گل دے پچھے کوئی متاوی ہے۔
 جا پدا اے رانجھا آکھدا ہے میں ایہہ ویس وی ہاں تے ایس توں باہر وی۔ جوگی

ہوندیاں جوگی نہ ہوں، یاں جوگی نہ ہوندیاں جوگی ہوں میرا بھیت ہے، ایویں میں
چاک وی ساں۔ ہر ویس دی آپی ہوند ہوندی ہے پر کارن ہر ویس دا ویسوں باہر ہوندا
ہے جس پاروں ویس بندا پگداتے وندا ہے۔

رانجھے دی مسلت پچھے دمور دی مسلت وی لکی پئی ہے۔ اوس جوگی نوں سہتی نال
میلن واسے ارانہہ ای روکنا تے آہا پر اجیہے ڈھنگ روکیوس جو قصہ کاری دی مجبوری
قصے دے پاتر لئی کھل کھیڈن دی ویہل بن گئی ہے۔

”نہیں ضرور لکھے نہیں دینے“ وچ ناہر رانجھے دی نوں دڑتا وی پئی بولدی ہے۔ اوہ
ایہہ وی آکھدا ہے:

”میں کسے دا کجھ نہیں دینا“

تے ایہہ وی:

”ضروری نہیں میں اوہ موڑاں جیہڑا اگلیاں لکھیا ہے۔“

شاہ واہکاں کیاں نوں ادھار دیندے نہیں تے لکھیا لیندے نہیں۔ لکھیا ودھدا ویندا
ہے تے کنیں گنا ہو ویندا ہے۔ جے واہک ناہر تھی ونبے تاں اوہ شاہ دیاں وہیاں ساڑ
سدا ہے۔ شاہ نوں لینے دے دینے پے جاندے ہن۔ رانجھے دا گھول ہن اک نواں
پک پکا کے پڑ وچ لتھا ہے۔ ہن اوہنے رانھاں دا کھیہنوں نہیں بننا۔ ہن اوس کھیڈ
رانھاں دے ہتھوں گھس لینی ہے۔ ”لکھیا“ پرانی باندھ ہے، لیکھاں دی لکھت، پرانی
ویہی باندھ جیہنوں ویس والے تقدیر آکھدے ہن۔ رانجھا جوگی اک نواں روح ہے۔
جیہڑا آپنیاں پرانیاں ہونداں دے کچ نوں ترور کے نکلیا ہے۔ اوہ پرانے لکھے دا بدھا
کوئی نہیں۔ جے اوہ آپی ہستی نوں ڈھا کے بنا سکدا ہے تاں اوہ ویہار نوں وی ڈھا
کے مڑا سار سکدا ہے۔

لکھیا رانجھے ویہار دا لکھیا ہے، رانھاں دی چودھر دی قدیمی سند، رانجھے ریت دا اٹل

آکھا، حاکماں دے حکم دی جگ عتا۔ رانجھا ہن ایس لیکھے دا دیندار نہیں۔

”مسلت دھواں پایا۔“ ترت ای نوں رانجھے نوں کرنی چھوہ دتی ہے اوہ ہن اپنے نوں کم دا سچیت ڈولنبار ہے۔ مسلت کم دی اگوئی ویر ہوندی ہے۔ مسلت کرنی تے کماں نوں مسلتاں سر ویر نا اگے حاکماں مل واناں دے ہتھ ای ہوندا آبا۔ نماں اوہناں دے وگائے وگدے آہے۔ ہن رانجھے جوگی دے دھوئیں وچ اوہدی مسلت دی چنگ لگی پئی ہے جیہنوں ویری نہ دیکھ سکدے ہن نہ کھل سکدے ہن۔

ہینا جا دریا دی کندھی تھے آسن لایا

کر کر مسلت گھن پھبھوڑی دھوئیں کارن دھایا

پھبھوڑی ہن رانجھے دی اندروکی نیت دا نشان ہے تے دھواں اُتلے پیتڑے دا۔ ”مسلت“ نے جوگی دے عام آہرنوں اوہدے زچھ کان نوں اک نواں گجھا رمز روپ دے دتا ہے جیہنوں ویری پڑھن تے ہور سمجھن، بلی پڑھن تے ہور۔ ویہار بدھیاں واسے جوگی دنیا داری وچ مدد دا وسیلہ ہے، ویہار نابراں لئی جوگی نابری دا ویس ہے۔ جوگی دیاں رمزاں نوں سانجھ دے سدے ہن، نوں آس دیاں نشانیاں۔ ملے والے سدھ نے جوگ نوں عشق وسیلہ من کے جوگی دا نواں کم سجانیا با۔

دھواں رمز ہوندی ہے جوگی دے وسیب باہرا ہون دی۔ اوس اوپری دنیا دی جیہدی وسیبیاں نوں سار نہیں، جیہدے رعب پاروں اوہ جوگی دا آدر کریندے ہن۔ بنے دھکھدا دھواں، اوہدے اندر لگی اگ، قدرت دے بے اوڑک تران دا نشان ہے۔ ایہہ دھواں گھراں والیاں دے چلبیاں وچ کوئی نہیں۔ لیندا جوگی ایہنوں گھراں والیاں کولوں انی ہے پر جوگی دے آسن تے دھکھ کے ایہہ اوس ستیا تے علم دا نشان بن جاندا ہے جیہرا گھراں والیاں دی بچ وچ نہیں۔ جوگی دے دھوئیں واسے ”نمھن“ ”میلن“ تے ”چواون“ دے لفظ آئے نیں۔ ایہہ رل کے کرن والے آہر ہن۔ ایہہ

جوگی دے دھونیں نال وسیب والیاں دے کم کار دا جوڑ جوڑ دے ہن۔ اوہناں دے دکھ
بھو، تے آس نراس نوں اک ہنجوں باہری ستیا نال چھہباوندے ہن۔

ایہہ ہنجوں باہری ستیا ہے بندے دی سوچ تے آدم تے سکت دی۔ جیہنوں رانھ
ویہار نے کیل کے اندر ڈکھا ہویا ہے تے جیہڑی ہن لوکائی نوں اپنے اندر نہیں وسیب
دیاں بروہاں اتے اپنی وت دی حدوں باہر ڈھکھدی جا پدی ہے۔ رانجھے دا ہیر نال
میل ہنجوں باہری ستیا دا مڑ کر پیراں وچ نین پران وچ رس وں ہے۔

رانجھے جوگی دا دھواں باہروں اندر ول پیا اترا ہے۔ ایہہ ویہار جڑیاں نوں
انھیاں کریندا ہے تے بھیت والیاں نوں آس دی چنگ دیکھا وندا ہے۔ سہتی پوند ای
جوگی نوں سیان لیتا پر بھیت سانجھا کرن لئی رامو والا ڈھنگ ورتیوس۔

سہتی نوں رانجھے دا پہلا جواب اپنا آپ لکاون واسے ہے۔ سو ایہنوں اک کسی
جوگی دا ریتل اکھان وی آکھیا جاسکدا ہے:

اتوں جھڑیا دھرت پچھاڑیا کوئی کتھاؤں ناہیں
نہ کوئی لوہ نہ تکیہ مینڈا کیہڑی گل اکھائیں
در درویشی منگن مائی کوئی عزت دیوے ناہیں
جے کوئی اکا پچھا ہووم تینوں آکھ سائیں

پر نال ای اشارہ ایہہ وی ہے جو میں جوگی نہیں۔ میرے کول کوئی کسب کرامت
نہیں کوئی سند نہیں۔ سنیر ”اتوں جھڑیا دھرت پچھاڑیا“ وچ جوگی دا آدم ہوون سنباندے
ہن۔ سہتی ایس چھڑے نرول آدم نوں اوہدی دھرت اتے ہتی وار نال جوڑ کے اوہنوں
اکلے گھول لئی تیار دی ہے۔

وڈا فقیر تپنی وڈا میکوں ندریں آیا
تینڈے صدقے کیتی جوگی دھواں ہتھ اٹھایا

ہوئی میں راضی درشن دتو بخت اساڈے آیا
تدوں فقیری کتھے دھری آ لڈن جوگ مرایا

دھومیں ویٹ سٹائی دھیدو لڑ کر کاوڑ آیا
طعنے دہیں فقیراں تاہیں اساں ایہو نہ بھایا
پھیر مسیں بنھایا دھواں سہتی جوگی چوایا
تدوں فقیری کتھے دھری آ سرتے ٹمک چایا

کنیں واری جوگی کاوڑتج کے دھواں سنیا تے سہتی مڑ بنھ چوایا۔ دھواں سٹ کے،
جوگی سہتی نوں ڈراوندا ہے اک عام گھر بستن سمجھ کے اوہنوں پرکھدا وی ہے۔ سہتی
دھواں سنوا چوا کے جوگی دا ویس لاہوندی تے مڑ پواوندی ہے جانے مینڈے کولوں تینڈا
کوئی اوہلا نہیوں پر لوکاں کان ایہہ ویس بنائی رکھ۔ ایس۔ چونہہ پٹیاں دے پیڈے
نانک وچ سہتی دی کھیڈ بناون دی اٹکل ہسدی ہے اوہ راتھ و بیہار دی چھتر چھاویں
رہندیاں راتھ و بیہار نوں چھٹکی آئی ہے سو اوہنوں کھیڈ بناون تے نبھاون دی چنگی
جاچ ہے۔ راتھ و بیہار دی جال نوں اوہ اک سدا چلدی کھیڈ سمجھ کے جالدی ہے۔ ایہہ
کھیڈ کھیڈن جند دی بازی لاون ہے پر دہیل میلیاں نابراں خاص کر جنانیاں نوں
ایہدی گبیجھ پے جاندی ہے جیویں انھیرے مرن دی گبیجھ۔

سُن وے دھیدو لُج تساں دی جاں میں گل وچ پائی
نوں سے پگ پیکائن سندی، ویکھو مہیں لجائی
رات گزار صباہیں جاویں، کندھی دھواں لاکیں
مونہوں چپاتا ہو کے بیٹھیں مول نہ کسے لکھائیں

سہتی کھیڈ وچ راتھے نوں اوہدا کم تمجھیندی ہے۔ اوہنوں سانجھیاں اوکڑاں دلوں

ساودان کریندی ہے۔ پر نال ای اوہنوں آپنی دڑتا تے حوصلے دی اوٹ وی دیندی ہے۔ سہتی دی گل توں دسدا ہے جو رائٹھ ویہار نال اوہدی نکھیر کیدی ڈونکھی ہے، اوہدی کاوڑ کیدی کرڑی ہے، پر اوہ نکھیر تے کاوڑ نوں کج تے سوجھ دے ویلنے وچوں ویل کدھیندی ہے:

”نوں سے پگ پیکائن سندی دیکھو مہیں لجائی“

وچ اک مان مٹا آپ تھا پڑا ہے پیو پردھان رائٹھ ریت نوں مٹی وچ رولن لئی۔
پگ اتھے جنیاں دی پردھانی تے مل واناں دی حاکمی دا سانجھا نشان ہے۔ جتنا پگاں دا ڈیر وڈیرا ہے اتنی ای لہائی گھنیری ہے۔

نوں سو پگ نوں سو پیہڑی وی ہو سکدی ہے تے نوں سو گھر وی۔ سو سہتی پندی ہے ہنکیاں دی اجوکی ہستی نوں وی تے پچھلی ریت نوں وی۔

کھنیریاں دی بُوہ وچ عاشقاں نابراں دی کرنی دوہرے رنگ نر دی ہے۔ اُپر کھیڈ ہے جیہڑی ہے تے ہوراں نوں دیکھاؤن کیتے پر کھڈار آپس وچ وی ایس کھیڈ راہیں ای ملدے ہن، کھیڈ دا رنگ ورت کے آپنی دوہری کرنی دی رمز پہچان کے دوہری ہستی دا بھار چاء کے اکدو جے نال بھیت سانجھا کردے ہن۔ جوگی تے بیر دا نا کرا وی کھیڈ دے روپ وچ ہے۔ جوگی خیر منگن آؤندا ہے تے بیر اوہنوں جھڑکدی ہے:

بک بسکن بیا باہیں کدھن ایہو پیواں کھانیں

منگنیں خیر تیرا جیو ہووے بھکھ خیرانیت پائیں

جوکھے جھیرے پتھوں جوگی آپنا بھیت دیندا ہے تاں پل دا پل کھیڈ رُکدی ہے:

اڈی وانگ بسین جیوں تاں گل لگی دھا،

دامن پکڑ کھلوتیاں دیکھے ہتھ لگا،

سورن چن سنجاندی دھرتی ہتھ وتا،

سہی سچ رانجھن آیا مت سہنا ہوئی جاہ
 رووے زت بھر بنجوں پشماں ڈکھ پھلیندی تاہیں
 انبر کالا ات بھت ہويا درد ونداں دیاں آہیں
 تارے چنگاں بھتے وچوں انبر گنیاں تداہیں
 آکھ دمور دووے روون وراگ ٹھمیندا ناہیں

بیر ٹوہ کے ویکھدی ہے جو ایہہ سہنا ہے کہ سچ۔ چن سنے دی تے سورج سچ حال
 دی رمزوی ہے۔

ویہار واناں دی کرڑی پکڑ وچوں کھو ہے ایس اک پل اتے بے وساہی دا
 پرچھاواں ہے۔ ”سہی سچ رانجھن آیا مت سہنا ہوئی جاہ۔“ پر اکدو جے دی پچھان دا
 ایہہ پل جگت سُجھان دی رمز بن گیا ہے، سگوں قدرت دی پوری ہوند اپنے آپ توں
 پھیت پئی ہوندی ہے، نویں سریوں اپنے آپ ذی اچھبھے بھری نیڑ دا سواد پئی ماندی
 ہے۔ بیر دھرتی ہے۔ اوہ رانجھے چن سورج نوں ٹوہ کے ٹکدی اے، بیر دھرتی ہے کیونجو
 اوہ وسیب دے اندروں ہے۔ اوہ اہٹ تاگھ ہے بندے دی اپنی پرانی ہستی نوں
 اتھلن دی، دھرتی دی چن سورج نوں کادوے گھن کے نویاں تھیون دی۔ رانجھا وسیب
 چھڈ کے چن سورج تھی گیا تے بن اوں اپنی لو وسیبے لاہونی ہے۔ اوہ دھرتی نال
 اک تھی کے نویں ہوند اُسارنی لوزدا ہے۔ بیر رانجھے دی کرنی اسماناں وچ کھنڈ گئی ہے۔
 انبر دی کالک اوہناں دیاں آہیں پاروں ہے تے تارے اوہناں دیاں سریراں دیاں
 چنگاں ہن۔ قدرت آپوں نیبیاں دے نینہہ دی اوہناں دے میل تے وچھوڑے دی
 رمز بن گئی ہے۔ وسیب دے ورتارے دے نابر قدرت دے ورتارے دے موہری
 ہن۔

دھرتی دے چن سورج نوں پچھانن وچ اک ہور رمزوی ہے۔ قدیمی ریتل علم وچ

دھرتی نستی ہے، ہمتھل ہے۔ اسماناں دی بھرت نال دھرتی دا رولا بھر دا ہے۔ اتھے
 دھرتی آپ ہتھاں والی، پچھان والی تھی گئی ہے، اوہ آپ کرنہار ہے۔ دھرتی نار ہے
 تے انبر نر۔ اتھے نر نار دی پرانی کم ونڈ تے سجا ونڈ وی ٹٹ گئی ہے۔ ہیر نوں نار
 ہے۔ کرنہار، پچھانہار، چنہار۔ ایس نوں نار نے پرانے علم نوں وی اتھلیا ہے تے
 پرانے علم سر کھلوتیاں رمزاں نوں وی۔

رانجھے دی لوہ نوں سہتی وی ڈٹھا آہا:

آکھ دمور فکر کریندی سورج دھرتی آیا

اوس رانجھے نوں دسیا وی:

مونہہ متاب اکھیں بلن مشالاں واہ جوانی تینڈی

رانجھا لوہ تاں ہے پر ایس لوہ کبھڑے رنگ وچ لہنا ہے ایہہ ویکھن والی گل ہے
 کر ویکھن والی۔ ایہدی نہ ہیر نوں اگو نہی سونہہ ہے نہ رانجھے نوں (نہ ای دمور
 نوں)۔ ایس پاروں ہیر نوں ڈر ہے متاں ایہہ رانجھن ملنی سپنا ای نہ نکلے۔ انج وی ہیر
 ویریاں دی پیہہ بھوگیندی ویریاں دا زور پچھان بیٹھی ہے۔ اوہ اگے وانگ اوہناں دے
 زور تے بچ توں انکاری نہیں۔ اگے والی کھلی لڑائی دی تھیں سہتی دا کھیڈ رنگ ایسے لئی
 دھارنا قبولیوس۔ تے کھیڈ وچ ایڈی پکی ہوگئی ہے بھئی جدوں سہتی جوگی دے آون دا
 پچھدی ہے تاں اوہدے نال وی کھیڈ کر جاندی ہے۔

جد سہتی آکھدی ہے جو:

کیکر کم تساڈا ہوسی دائی توں پیٹ چھپیندی

تاں وی پوری گل نہیں کھولدی:

بے بے مونہہ سر بدھے کوئی دھونیں میلن آیا

تیتھوں ڈردیاں سہتی رانی ناہیں اسان بلایا

پر اوہ چال تے اوہا جنس مینوں ندریں آیا

سہتی تے ہیر رل کے لڑائی دی کھیڈ رچیندیاں نہیں تے گوانڈھناں نوں سُنیندیاں
ویکھیندیاں ہن جانے ننان بھر جائی وچ گھنٹی کھور ہے۔ ننان نال کھورن دا مطلب ہوندا
ہے گڑی اپنے جنے نال رس وس گئی اے تے اوہنوں ننان اگے بولن دا حوصلہ ہو گیا
ہے۔ ایسے کر کے سہتی لڑائی دی رپورٹ تر ت پیونوں دتی تے آکھیا:

دیہو سبھ کجھ پیو دا دتا ہیر ون تے آئی

لڑائی دی کھیڈ وچ سہتی تے ہیر سارا زور وست ویوے اُتے ای رکھیا آہا۔ سارا
مہینے وٹاندرا ایسے پاروں تھیا۔ ایہہ گل کھیڑیاں نوں بہوں سکھا، ی ہے جاتو نہیں جو
ہیر جے سساں نناناں نال ریتل جھیرا چھوہیا اے تے سمجھو اوہ ہن راہے پے گئی اے،
ویہار دی لیجھے چڑھ کے ریتل گھڑستن ہو نری اے۔ جے وست ویوے دی بھکھ
جاگیوس تاں تے اوہ اُکا ای سوکھا شکار ہوئی سگوں ماریوں باجھ ای ساڈی جھولی وچ
ڈگ پئی۔ سو آئی چوکھا وست ویوہا ہیر جوگا گھلیا۔ کھیڑیاں نوں گھنیاں دھانیاں ملیاں
تے:

جاں دوئے ترے دیہوں ایویں گذرے صاحبلا آیا مہندی

ویکھو صاحبے ہیر دے خاوند دے مہندی لا آون۔ بیج کیہا مشینو جیہا سکھال ہے۔
دیویں مکھی گندا تے یاں گرن مردار اُتے اپنے آپ ای آن لہندی ہے۔ مہندی جتنی
سکھالی ہے اتنی ای کوجھی تے ہاسوہینی ہے۔ کھیڑا آپ اپنے ویہار دی نقل بنیا پچا
ہے۔ لگدا ہے ہیر تے سہتی دی چتر کھیڈ نے کھیڑے رانھاں نوں ولاوے وچ۔۔۔
اوہناں دے بھارے گورے ورتارے دا اندرلا ہول اچیتی ننگا کر دتا ہے۔ کجھ رے رانھ
ترت اپنی ویکھالے والی ریتل کھیڈ وچ زجھ گئے ہن ایہہ جانیو: نا جو اوہ انجھول ای
ہیر تے سہتی دی کھلاری ریت تروڑ کھیڈ وچ آوزے ہن جتھے اوہناں دی ریتل کھیڈ

آپ اپنی نقل بن گئی ہے۔ بیر دے سرڈ دی جند جو کھویں کتھا وچوں لنگھ کے سنئیہ اس لئی
 صاحبے دی مہندی بیہا بسیا محول ہے۔ سنئیہاں نوں ڈاڈھی سار بے جو بیر داتت ست
 کھیریاں دی مچ توں اصلوں باہر ہے۔ صاحبہا آپ اپنے میل دے گجھے اندر کے تھسی
 پنے دانشان بن آیا ہے۔

صاحبے دی آونی وچ جیہڑا مُردار خور جنوراں والا مشینز رنگ (یاں بدرنگی) ہے اوہ
 ایس پاروں وی اگھڑیا ہے جو چراں پکھوں بیر وچ ہرناں تے مرغانیاں والی چمک
 پرت آئی اے:

پانی بنا ترے سلیٹی پاسیں کھمب لئیدی

(بھاویں ویریاں دی قید وچ اے اوہ ہے پانیوں باہرائی)۔ آوندے صاحبے نوں
 ویکھ کے اوہ

انھی برنی وانگوں ترنھی پاس سہتی دے ویندی

(سہتی نے بیر دانواں روپ ویکھ کے اونوں ”باگھ بہادر“ وی آکھیا۔

جس توں بیر دا آتن والا ویلا چیتے آیا)

سہتی نے بھرانوں جھڑک موڑیا بھنی جدوں میں سداں تاں آویں۔ تے سہتی دی
 رچائی کھید دا ایہ انجول پاتر مہندی لگا لگایا پچھلے پیریں مڑ گیا۔ بیر صاحبے کھیرے نوں
 بے محرم آکھدی اے تے شرع وچ بے محرم کولوں او بلا ضروری ہوندا اے:

باہر ہت کھلوتی چھوہر پاؤں نہ اندر پاوے

کندھاں پت دھواوے مٹھے لاہ اچھاڑ دھواوے

اندر پاک سلیٹی کیتا تاں پاؤں اندر دھراوے

بیر نے ریت دی دی شرع اٹا دتی ہے۔

سہتی دی رچائی کھید سلکھرتے پنہی جد اوس بنے ونج کے بیر نوں جھونٹھاسپ لڑایا

تے جد کھیریاں وچ باہا کار پئی تاں اپنی پسند دے جوگی دی دس وی پا دتیس۔ جوگی
نوں الی راتھ دے ترے نہ پوہے تاں سہتی آپوں اگے ہوئی:

بے پرواہ سدا لمستی اس پرواہ نہ کوئی
جے بھاویں تاں مہر کرے پیریں پوہ سبھ کوئی
بابا شینہاں شرم اپنی اپنی لج پیوئی
آکھ دمور سہتی رانی پلو پا کھلوئی

گھر بستیاں بھانے جوگی شینہ۔ ہوندا ہے، وسیوں دکھرا، دراڈا، اپنی بے ہاتھ ستیا
وچ مست، اپنے آپ وچ پورا، لوڑوں تھوڑوں اچیرا۔ اوہنوں عام ہنوراں والی نہتھ
نہیں، کام چتا وی نہیں۔ وسیلسی لوڑ تھوڑوں بے پرواہ ہون ای اوہا تران ہے
تے ایہو تران وسیب والیاں دی ہنوں باہرا ہے۔ سو جتھے اوہ آپ ہتھل ہو بہندے
نیں جوگی اگے جمبولی اڈے نہیں۔ شینہ۔ ہار جوگی نوں کوئی واستہ نہیں پوہ سکدا ہاں
اوہنوں اپنی اچر جہستی دی لج ہو سکدی ہے یاں وت نار دی لج:

ناریں دی لج شینہ۔ پلیندے اوہ بھی بھردے ناہیں
توں اتیت ہدھ پیر پراتن بھلی دا شرم تہاں

نار ای وسیب نال جوڑن دا سبھ توں کاری وسیلہ ہوندی ہے۔ ناروں پروکھے رہن
لئی جوگی جتی ستی بنن والا کشت کریندا ہے۔ سو نار نال اوہنوں کیہ لگے؟ پر نار راتھ
وسیب وچ گولی ہے تے گولی دا روح دو ساڑگا ہوندا ہے۔ اک پاسیوں اوہ آپ وی
بدھی ہوندی اے تے ہوراں نوں پنہن دا زچھ وی ہوندی ہے دو جے پاسیوں اصلوں
نر باندھ تے سرومر نابر وی ہو سکدی ہے۔ نار دی ایہو سکت شینہاں تے جوگیاں دے
دل وچ اوہا شرم پاوندی ہے۔ اوہ نار دی کجھی ہستی وچ لکھیا اپنا سیری سجاندے ہن۔
سہتی جوگی نال ایہو بحیت سانجھا کردی ہے۔ پر آپوں اوہدے بول اپنیاں چاچیاں

بابیاں لئی ہن۔ اوہناں لئی سہتی دی گل وچ اک اصلوں ریتل سنبھا ہے جانے مار وسیب
 دی کج اے تے جوگی نوں وسیبوں باہر ہوندیاں وی ایہدا شرم کرنا پوسی جیویں راتھ
 ریت وچ ویری دھڑ دی جنانی آن پلہ پھڑے تاں وگدیاں واہراں وچ وی ہتھ روک
 لین ای مردو ہوندا ہے سو سہتی راتھ ریت دی مار کج والا دھاگہ بنھ کے جوگی نوں
 چاچیاں بابیاں دے نیڑے وی ڈھکاوندی ہے۔ اوہدے باہرا ہون دا بھوہ تاں
 اوہناں دے دل وچ ہے ای۔

شینبھاں بار سپاں نال وی جوگیاں دی رمز رلدی ہے۔ سپ وی وسیبوں باہرا ہے،
 اک ان جاتا ان متھیا بھیت بھریا تران جیہدے وارے آون وسیبیاں دے وس
 نہیں۔ اوہدا وکھرا وسب شینبہ نالوں ایہ ہے جو اوہ باہرا ہوندیاں دی اندر وڑ لگدا
 ہے۔ ماریاں نہیں مردا لبھیاں نہیں لبھدا۔ اوہدا ناں وی نہیں لئیدا متاں نکل نہ آوے۔
 اوہنوں نہ پوجیاں بندی ہے نہ تجیاں۔ اوہدے لڑے دا اوہدے کول ای اپا ہوندا ہے،
 اپنا ڈنگ آپ ای چاہوے تے پرتا کھڑے۔

جوگی آپ سپ ہے سو اوہ سپ دا منتر جاندا ہے (ایہہ کھیڑے راتھ نہیں جاندا
 سہتی جاندی ہے جو ہیر نوں لڑیا سپ وی ایہو جوگی ہے۔ سو ایہہ آپ اپنے کیتے دا
 وارو ہے)۔ شینبھاں بار سپاں دا وی ناراں نال لاگ ہوندا ہے۔ شینبھاں نوں تے نرمی
 نار دی شرم ہوندی اے۔ ناگ ناراں اُتے مست ہوندے نہیں تے کجھی گھاتے اوہناں
 نوں ملن آوندے نہیں۔

وارث شاہ دا جوگی وی سپ تے شینبہ دا سنگی ہے وسیبوں باہرا ہون پاروں:

سپ شینبہ فقیر دا دیس کیہا؟

نالے سپ فقیر دی اڈٹھ ستیا دی رمز وی ہے:

اسیں فقر اللہ دے ناگ کالے

دمودر دا جوگی سڀ نال آڀنی سانجھ نوں وسپیاں دے پچھانے ویس وچ لکاوند
ہے۔ سہتی دے آکھے اٹھ تے ٿردا ہے پر ایہہ کہہ کے:

اساں کیہ کم اوہاں اٹھی دنیا کوڑا سایا
لڑدے کیڑے عالم وچ کسے جگ نہ ڈھنڈورا لایا
منتر کیہڑے کیہڑے چھڑیہاں عالم ناگے کھایا

تہاڈی دنیا مایا ہے۔ جوگی دا ایہدے نال کیہ واہ؟ تہاڈی دنیا داری ای تہاڈا ناگ
ہے۔ تہاں سبھ ایہدے ڈنگے ہوئے او۔ جوگی کیہڑا منتر پڑھے تے کیہدے کیہدے
آتے؟ نال ای اوہ کھیڑے رائھاں دے وڈپ نوں چکھدا وی اے۔ ہزاراں نماںیاں نوں
روز سڀ پنے لڑدے ہن تہاں بہتے ہوشناک او جیہڑا جگ تے ڈھنڈورا لایو ہے۔ سڀ
نوں کیہڑا آکھ کے اوہ ایہہ وی دسدا ہے جو سڀ اوہدے لئی نماںی جیہی شے ہے۔ جوگی
ماندري سڀاں اُتے آڀنا قابو دس لئی سڀاں نوں کیڑے ای آکھدے ہن۔ سو رانجھا اہتھے
اک جتی ستي اٹنک مہاتما دی بولی راہیں وی کھیڑیاں نوں تھلے لاوند اہے تے اک ماہر
ماندري دی بولی راہیں وی۔ ایہہ دوویں عام بولیاں ہن تے رانجھا ایہناں چکھے آڀنا
آپ پیا لکیندا ہے۔ پر نال ای ایہناں عام بولیاں نوں رانجھے دیاں چاگھاں خاص
کریندیاں ہن۔ جا پدا ہے رانجھا کھیڑیاں کنوں تے لکدا ہے۔ پر ساڈے اگے آڀنی
ہڈورتی دے زور تے رانھ ویہار دی کھلی پڑچول کردا ہے۔ سو جوگی دے ویس وچ
سڀ کتے لکدا تے کتے دسدا ہے۔ نار دی لج پال کے سہتی دا آکھا من ٿرن وچ وی
ایہو لکھن دس والی دوہری رمز ہے۔

سہتی دے گھر جوگی دے چالیہے چلے دا پر بندھ ہو گیا۔ سہتی ماپیاں نوں آکھیا تہاں
اٹھواریں آکے خبر لے جایا کرو۔ سو چالیہہ دینہہ پوری کھیڑا رٹھائیں باہر جوگی دی کرامات
اڈیکدی ہے تے ناگ اوہناں دیاں اکھاں وچالیوں لنگھ کے نار نوں وچ ملدا ہے:

اندروں بوہے کھے چاڑھے جوگی اندر آیا

رمزاں الٹ کنیاں ہن۔ اندر لے باہر ہو گئے ہن تے باہر لے اندر مل بیٹھے ہن۔

اندر وچ کھل کے نینہہ دا کھاون پیا کھویندا ہے:

پوری کٹی تے دودھ ماجھا مکھن کھیر ملائی

گھانی چھاہ پھہارے میوے کر تیار گھسن آئی

کھاوو پیو موجاں کریبو صدقے گھول گھمائی

آکھ دمور کھاون بیٹھے، سہتی پکھا چائی

چراں پچھوں کھاون پیون وت سریراں دے میل دی نشانی بنیا ہے:

دوویں ہوئے اکٹھے بیٹھے جاں کھانے ہتھ پایا

پینتری مانہہ نوں راتیں پچھوں رب اناج کھوایا

پوری وت چنانہہ دی کندھی والے میلے چیتے کریندی ہے۔ (ایس توں پہلوں

جوگی نوں پہلی وار مل کے ہیر چوری ونڈی آہی جیہنوں گوانڈھناں ”ہیر و سن تے آئی“

دی نشانی سمجھیا ہوسی)۔ اناج آدم حوا دی کتھ وچ وی سریراں دے میل دی نشانی بنیا

آہا۔ اتھے اناج کھیڑیاں دا ہے۔ پر نینہہ والیاں اوہناں کولوں کھوہ کھادا ہے۔ اصل وچ

اناج مولوں کھیڑیاں داسی ای نہیں۔ ایہہ تے نینہہ والیاں دی اپنی اُچ آہی اپنی کھل

جیہدی راتھ دھگانے ماری بیٹھے آہے۔ ان راتھاں واسے کوٹھیاں وچ جوڑن والی دست

ہے، ناں ناویں دی نشانی۔ نینہہ والیاں واسے ایہہ سانجھ سواد ہے رس و سن تے کھل

کھیڈن دا اند ہے۔ نینہہ والے راتھاں دا مال ای نہیں پنے لہدے اوہناں دی رہتل

دیاں رمزاں دا روپ وی وٹائی آوندے ہن۔ سگوں اوہ دسدے ہن جو لٹ تے

راتھاں پائی آہی اساں تے کھسا حق لیتا ہے۔ رمزاں دا روپ تے راتھاں وگاڑیا

آہا۔ اساں تے شیواں دے کھسے گن رمزاں دے گواچے روپ پنے پرتاؤنے ہاں۔

پر نینبہ والیاں باہر لیاں نوں ایہہ وی سار ہے جو اوہناں دا اندر واسا سہتی دی
 رچائی کھیڈ صدقے ای ہے تے کھیڈ کھیڈ ہے دیہار نہیں۔ اوہ ویہل پنے ماندے ہن
 پر پلو پٹی ویہل مٹکن دی چٹا وی نالو نال ہے:

ہسن کھیڈن منھے اُتے کھل کھل پون تو امیں
 بہت خشحالی حد تھیں باہر آکھن دی گل ناہیں
 اندر روگ جاگی سُلگے تھیںسی باب اساہیں
 آکھ دمودر کیہڑی تھیںسی اسیں جناہاں ناہیں

پہلیاں دونہہ پٹیاں دی خوشی ہس سن، کھے ڈن، من بے جہیاں نکے بر دیاں
 واجاں دی سواہری وند نے ساری اے۔ تریجی پٹی وچ لفظ روگ نے اکدم ایس رنگ
 وچ بھنگ گھت دتی ہے۔ روگ دی لمیرے بر دی واج جا مٹکی تھیںسی باب دیاں لمیریاں
 واجاں نال زلی اے تے آون والے دھماکے دا سُلگدا فلیتہ (جاگی) دیا اے۔ پلو پل
 مکدی خوشی پٹھوں ویہار دے پرانے روگ دی چٹا جاگی اے ہیر رانجھے دے اندر۔
 سہتی دی چٹا دونہاں نالوں ودھیری ہے۔ اوہدی اکھ سُلگدی جاگی کنوں ہٹی ای نہیں:

بوہا مار آئی پھر اندر آکھے دونہاں تانیں
 لگی اگ سہی سر مینڈے کیکن آکھ بجھانیں
 کھنڈے دھار وچوں کیو جنساں میں سُدھ پوندی ناہیں
 کھاوو پو موج کریہو مراں تاں کم آواہیں

سہتی دے سر دوہرا بھار ہے۔ ہیر رانجھے دا وی تے اپنا وی۔ ایس کھیڈ دے مٹکن
 نال اوہنوں اپنی ہستی دی پوری کھیڈ انت نوں سجدی جا پدی ہے، اندر رہ کے باہر
 رہن دی اوکھی پتر کھیڈ۔ جاندی ہے ایہہ کھیڈ اوہ ہار بیٹھی ہے پر اپنی اخیر ہارنوں اپنی
 اخیر جست بنا کے سرخرو ہے۔ اگ وچ کھلوتیاں، کھنڈے دھار فر دیاں اوہ دے اندر ہک

ڈونگھی تسلی وی ہے جیہڑی حق سچ توں سروارن والیاں وِچ ہوندی ہے۔ اوہنوں جا پدا
ہے جو ساری عمر دی دَم دَم پالی دو رنگی کھیڈ اوڑک بک رنگ ہو مکن لگی ہے۔ تے بک
رنگ ہوون ای ایہدا سکھر ہے:

جد رانجھے آکھیا:

جیوں جانے تیوں رکھ اساڈی جیہا بول چيو ای

تاں چمک کے پئی:

سُن دے چاکا چھاہ پیاکا تینوں مت نہ کائی

ہیر نہ تھدھ پر بت تے چاڑھی نہ تھدھ بندھ لنگھائی

پھر پھر جھنگ سیالاں دے وِچ سُنھے بازی پائی

آکھ دمور دھوندی دھوندی تتی دے سر آئی

ہیر سہتی دی اپنی ہستی ہے، اوہدی ہڈ ورتی اوہدی آس۔ ہیر رائٹھ وسیب دی کردی

وِچ پھاتی جنانی دی چھکار تانگھ ہے۔ ہیر اوہ وی ہے جو سہتی ہے تے اوہ وی جو سہتی

ہوونوں ڈردی پر ہوون لوڑدی ہے۔ سہتی رانجھے نوں سمجھاوندی ہے جو رائٹھ وسیب دے

اندر ہیر نال وسن کھیڈ وِچ ای ہو سکدا ہے تے کھیڈ کھیڈ ہے اوڑک مک ویندی

ہے۔ ایہہ ویہار دا توڑ کھیڈ کے ویکھا سکدی ہے پر ویہار نوں توڑ نہیں سکدی۔ ایہہ

بازی سہتی آپوں وی ساری عمر کھیڑیاں دے وِچ رہ کے پئی پائی ہے تے ہن اوہدی

تے رانجھے دی بازی اکٹھی مکن ہاکی ہوگئی ہے۔ سہتی آکھدی ہے توں چاک ہو کے

رائٹھاں دی چھاہ پتی، رائٹھاں دا لاگ قبولیو ای تے رٹھو کے دا بے بیٹھ رہ کے اپنی مت

داست ونبایو ای۔ پر سہتی آپ وی تاں بی بی رانی بن کے رائٹھ ماپیاں دا لاگ قبولی

رکھیا ہے سو اوہ رانجھے نوں آکھدی ہے جو تھدھ وی اپنے نال اوہا کیتی جو میں اپنے

نال پئی کیتی تے اوڑک تیری بار دا بھار میری بار دا بھار بن کے میرے مرتے آن لتھا

ہے۔ ”چاکا چھاہ پیاکا“ وچ اک بالڑیاں کڑیاں والی چھیڑنی وی ہے۔ اوکھے ویلے وی
سہتی دی شوخی اونوں ہریا رکھدی ہے۔

سہتی جاندی ہے ہیر رائھہ وسیب دے اندر نہیں وس سکدی۔ سہتی تی ہسیانی کاہلی
پے کے رائھہ وسیبوں باہر دیکھدی ہے۔ خبرے باہر کوئی دنیا اجیہی ہے جتھے ہیر دی
وسوں ہو سکدی ہے۔ پر بت تے یاں سندھ پار۔ ہیر کیردی دنیا وچ وے سے ایہہ دمودر
دے سنئیر پچھدے ہن۔ دمودر اوہناں دے وچ بہہ کے جواب لبھدا ہے۔ سہتی وی
سنئیراں دے وچ آن بیٹھی ہے تے ہک نواں جواب بھاوندی ہے۔ اوس آپ ایہہ
جواب ازمایا نہیں پر سنئیراں بار رائھہ راہیں اوس اپنے آپ نوں ایہہ وڈی پائی ہے۔

پر سہتی دا جواب نواں نہیں۔ اصلوں پرانا ہے۔ ایڈا پرانا جو آج وی ڈھیر سارے
سیانے ایہنوں ٹھیک سمجھدے ہن تے رائھہ نوں چھبیاں دیندے ہن: پھٹ گھسریا!
تیرے کولوں مرزا نہ بنیا گیا۔ جے توں مرزا ہوندوں تے ہیر قیدے نہ مردی۔ جے توں
مرزا ہوندوں تے بڑھک مار کے کھیریاں دا موتر کڈھ دیندوں تے وت ہیر نوں بکی
تے چاڑھ کے بٹے لگ جاندوں۔ پر ایہناں سیانیاں نوں ایہہ سار نہیں جو ہیر دی کہانی
ہے کیہ تے کیوں صدیاں بدھی دمودراں تے وارٹاں ایہنوں مرزا پیا پھرو لیا تے کیوں
نہ رائھہ نوں مرزا بنا کے جھبہ دے سندھوں پار لنگھا دتا۔

سیانیاں ایہہ نہ جاتا جو ہیر دی کہانی چھڑی کڑی منڈے دی عشق کہانی ہے ای
نہیں۔ ایہہ کہانی تے لوکاں دی کہانی ہے۔ نماںیاں دیلاں چاکاں چھاہ پیاکاں دی وار
نماںیاں دیلاں جنانیاں دی قدیمی وار۔ تے ایس کہانی راہیں دنیل جنیاں بنے وسیب دی
بنتر نوں، اپنی ہوند نوں، بھارو میلاں تال بھرون دی اپنی سکت نوں جاننا تے جاچنا
چاہوندے ہن۔ اپنی کرنی لئی راہ بناونا چاہوندے ہن۔ ہیر نوں کڈھ کھرن تے کتھے؟
اپنی دھرتی تے اپنے میل دیاں پوڑیاں توں باہر کسے مانگوں بہشت وچ؟ کہ آپوں

رائٹھ نر بن ونبجن؟ اصل وچ ساڈے سیانے ہیر دی کہانی دیاں چھماں کولوں پلہ تھڈا ون
 لوزدے ہن۔ لوکائی دیاں پوازیایں ول کنڈ کرنی لوزدے ہن۔ کسے کراماتی بکی تے
 چڑھ کے ماپیاں دی گواچی بوہ دے سکھال وچ اڈ اپڑن تے اتا ولے ہن۔ نہیں
 جاندے جو ماپیاں دی بوہے پرتن دا راہ کوئی نہیں ہوندا۔ کراماتی بکیاں آپ بھلاوے
 دی گھوکی وچ آن اتا دیاں ہن تے آپ بھلاوے دی گھوکی موت دی گھوکی ہوندی
 ہے۔

سیانے ایہہ وی نہ سمجھے جو صدیاں بدھی پیلوواں تے بر خوداراں مرزے دی کہانی
 کیوں پئی مرز پھروٹی۔

پر ایہہ سیانے ساتھوں باہرے نہیں۔ ساڈے پت پھیتے دا ای ہک رنگ ہن
 (جیویں سہتی قفسے وچ ای اے۔ دمور تے اوہدے سنیراں دے وچوں ای اٹھ بولی
 ہے) ایہناں نال گل کرنی آپنے آپ نوں سوہن ہے۔

پر سہتی دا جواب کوئی اصلی جواب وی نہیں۔ سہتی رانجھے دی گل توں کاوڑیجی ہے:

”جیویں جانے تیوں رکھ اساڈی جیہا بول چیرا ای“

اوسنے رانجھے دی گل وچ اک کمی دا رانھاں نال ریتل دیہار پالن دا ترلا بولدا سنیا
 تے چاگھ کیتیوس جانے کمی دا بانا پا کے ریتل کیاں والے پیترے پکا لئے نی۔ اوہ
 رانجھے نوں دسدی اے: ”میںڈے وس تے جو آہا میں کیتا۔ میںڈی اوٹ دی چھماں
 ہن مک گئی ہے۔ تہاڈی اوڈر دا اصل نیڑا اتھے لکے رہن وچ نہیں۔ تہاں جیہا سوال
 چھوہی پیٹھے او میں اوہدا پورا جواب نہیں ہے۔“

چھیکرلا اٹھوارا آن پوہتا ہے۔ سہتی چننا دے وات ہے پر اپنی کھیڈ نوں پوری
 ساودانی نال پئی توڑ نبھاوندی ہے۔

سہتی پکیاں نوں ہر ہنٹے ہیر دا جیہا حال دسیندی ہے اوہدے وچ ونگی جیہی رمز

اندر چلدی عاشقاں دی میل کھیڈ ڈی وی ہوندی ہے۔ ایس رمز نوں کھیڑے نہیں پڑھ
سکدے سنئیر پڑھ سکدے ہن۔

سن مائے اک گل اساڈی اچنڈ ندریں آیا
وڈا سپ سپ تے چڑھیا کالا رنگ تس آبیا
جوگی پکڑ پیر ہیرے دا تس دے اگے پایا
آکھ دمودر تساں ودھائے ہیرے پاس بلایا

اگلے ہفتے آوو بابا ہیر نہاون تائیں

وڈے سپ داسپ اُتے اسوار ہو کے آون رانٹھاں دے دل نوں دھراسدا ہے۔
سپاں دی دنیا دی رانٹھا چاری دی ایہہ تصویر اوہناں نوں پتیاوندی ہے، سپ باہرلے
ہوندے وی ایس تصویر راہیں اوہناں دی سمجھ گوجرے ہو جاندے ہن۔ سہتی اُتے
اوہناں دا صدق بچھ جاندا ہے۔ پر سہتی دی گل وچ ہور وی اول نیں جیہڑے رانٹھاں
دی سمجھ گوجرے نہیں۔ سپ داسپ اُتے چڑھ کے آون سہتی دی اپنی کرنی وی ہے
جیہڑا اوس جوگی نوں موڈھے چاڑھ کے اندر آن لایا۔ ایہدے وچ دونہ باہرلیاں
دے بھوگ ول وی ونگی جیہی سینتر ہے، جیہڑی ہیر نوں ”نہاون“ والی گل اُتے چاگھ دا
گجھا چھٹا وی مار جاندی ہے۔ ایہہ چاگھ اگلے ہفتے بھرویں ریت بھنڈنی نقل دا روپ
دھار گئی جدوں ہیر نوں ادھلیاں دو دہنہ لنگھ گئے تے اتی ہیر نہاون آ گیا:

ڈومنیاں سر گھرے لسی دے گاؤں گیت تدا تئیں

نال سوانیاں اُتے ساو دے خیرانت راہیں

جاگ جاگ گیت سنیوے کھیڑا ہتھ اٹھائیں

نقل دا ایہہ رنگ اگوں کھیڑیاں دی واہر دی چڑھتل نال توڑ تائیں ویندا ہے

بھاویں ہوئی ہوئی پھسکا ای تھی کے:

کھلے کالے نقرے نیلے ابلق باز پڑائے

تھی تیار خُلیے اٹھ بھے جوگی مارن سدھرائے

کھاون رت خون دا جگرا پیون رت ترہائے

ایسہ وڈیاں وڈیاں جنگی چڑھتلاں دی ریتل شاعری ہے جیہڑی آپ اپنی نقل پئی
بنیندی ہے۔ نقل دے ہو رنگ ویکھو:

واہرو رائھے راہیاں کولوں ادھل کنیاں دا پھننا چاہوندے ہن پر پھچھ نہیں سکدے
کھل کے:

آکھ دمودر کھوج ڈھونڈیندے پاندھی اگوں آئے

بک جوان کڑی بک نالے تساں بھی نظریں آئی؟

تے

اگوں آئے پھنندے ساؤ دیہو سنیہا بھائی

جوگی ذن بک بھلا دیندا بک نال آہی ہمسائی

رائھاں دا پورا رہت اڈمبر ریت بدھا ہے پر جیہڑی بھیرا اوہناں نوں بنی ہے اوہ
اسلوں گریتل ہے، ہتھوں ریت باہری آکھو۔ رائھاں دے ریتل چڑھت پینتوے کیہ
تے اوہناں پینتڑیاں نوں سجا دکھاون والی شاعری کیہ دوویں ایس زیت باہری بھیرا وچ
پھس کے قصے دیاں سنیراں سامنے باسو پیے تے نستے ہو دسدے ہن۔ اوہناں دا بھار
ای اوہناں دا بول جا پدا ہے تے اوہناں دی ج پھک بن دیندی ہے، جے نابراں
نووں رائھے ویہار نوں تروڑن دی جاچ نہیں لہندی تے ویہار والیاں نوں وی نابراں
نال بھنن دا شھکواں دا نہیں اوہناں۔

پر اسیں ہیر رانجھے دے نس نکلن دی گل وچے چھڈ کے رانٹھ واہر نال فر پئے
ہاں۔

سہتی نوں اوڑک اکو راہ سچھا۔ سنھ لا کے اندروں باہر نکلن دا:

دی سنھ تریہاں راتیں تھئے تیار تداہیں
جے وس چلے مینڈا چاکا تیں نال ہیر پرنائیں
کیہا تاؤ دیسو پیراں نوں اوڈو پنکھی نیائیں
آکھ دمور سائیں رانجھا تاں اسان سائیں

”جے وس چلے مینڈا چاکا تیں نال ہیر پرنائیں“ وچ جیہڑی سدھر ہے اوہ سمجھو
رانٹھ دیہار دی تھاں کوئی نواں دیہار چلاون دی سدھر ہے۔ ایہہ تے سہتی دے وس
کوئی نہیں حالی۔ رانٹھ وسیب دے اندر ویس ونا بہن دا انت اوہ وکھ بہن ہے بہن اوہ
ایہہ صلاح دیندی ہے جو سنھ مار کے وسیب وچوں بھج وکھو۔ رانجھے نوں سائیں آکھ
کے اوہ ہیر نال اپنی سانجھ دسدی ہے تے ہیر وانگ رانجھے دے سر وچ اوہدے
اصلوں باہر لا رہن دے پک وچ کسے ان ڈٹھے تران دی آس تکلیدی ہے۔ رانجھے

دے نمان نوں قدرت دے تران دی رمز مندی ہے۔

سنھ سہتی دے آپنے پچھانہہ پرتن دا وی اخیرا راہ ہے۔ اوہدی کھیڈ دا اخیرا ہتھ۔
اوس کھیریاں نوں دسنا ہے جو میں تے گنڈا چارھ کے باہر پیرے تے ساں۔ مینوں
سپاں دے زہر پاروں گھوکی چڑھ گئی۔ نالے سنھ دا پاڑ ویکھن دے رولے وچ رل
کے سہتی آپنے ولوں دھیان بنا سکدی ہے۔

پر سنھ پاڑ کے نکلے نکلے کوئی نہیں:

خُلی ودا کر سہتی کولوں کیتی منزل تداہیں
نال قضا میں مول انگھی پھر پھر اتے جائیں
ساری رات کیتو میں پینڈا تلی نیل نیائیں
پوہ پھٹی تاں عاجز ہوئے سدن سہتی تائیں

ایہہ کوئی کسپنا جا پدا ہے۔ سہنیاں وچ ریت دیاں باندھاں کنیاں رنگاں شکاں وچ
موہرے ہو کے ساڈا راہ ڈک بہندیاں ہن، کیتے پینڈے کھولے کریندیاں ہن۔ آپنے
سچیت من وچوں تے اسیں ریت دیاں ہٹکاں چا دینے ہاں پر ریت دی ہج ڈونگھیری
ہوندی ہے۔ ہزاراں ورھیاں دی مارو مار راہیں اوہ ساڈے پت دیاں دیاں ویریاں
پرتاں وچ نونہہ گڈ بہندی ہے تے جدوں اسیں آپنے بھانے ر باندھ ہو کے اڈن لگنے
ہاں تاں اوہ ساڈے اندروں اچیتی وار کریندی ہے تے ساڈے آپنے کر پیرای سانوں
دھوکھا دیون لگ پوندے ہن۔ مول جز نوں آکھدے ہن۔ ایسے توں ایہہ لفظ مُڈھ یاں
آدواستے وی ورتیندا ہے تے کسے شے دے تے ست واستے وی۔ ہو سکدا ہے ایہہ
مول بونی وی رانھہ وسیب دے مُڈھ دی اوہدے تے ست دی رمز ہووے۔

اوہ جج اوہ دتیرے جیہڑے وسیب وچ منے پرونے ہوون مول اکھویندے نہیں۔
مول ہر میل دے آپنے ہوندے ہن، میل دے لاہے ہر ای گھڑے متھے جاندا ہے ہن

پر ویسب وچ جیہڑا میل پردھان ہووے او سے دے مول پرچارے جاوندے ہن تے
 ہولی ہولی پورے ویسب دی ریت بن ویندے ہن، ریت بن کے پوجن جوگ درجے
 اتے چاڑھ دتے جاندے ہن۔ تے ہر جی دا فرض بن جاندا ہے جو اوہ ریت دے
 روپ وچ پردھان میل دیاں مولوں دی پوجا کرے تے ایہناں نوں انگھن دا خیال
 وی دل وچوں نہ گزارے۔ ریت پوجا پردھان میل دا لاہا پالن ہے۔ ریت پوجا جیون
 دی بت وٹویں بہوں رنگی ہستی توں انکار ہے۔ ریت پوجا موت ہے۔ ہیر رانجھا ایس
 موت توں ناہر ہن۔ اوہ تیلی دے بلد ہار مڑ مڑاوسے جاکیں پھر پھر کے رانجھ میل دا
 کولہو نہیں پیرنا چاہوندے۔ کسپنے وچ ریت نوں انگھن دا ڈر ریت نوں انگھ نہ سکن
 دے ڈر نال گڈاؤڈتھی ویندا ہے۔ اوہ سمجھدے ہن ایس ریت دا گھیرا تروڑ کے نکل
 نہیں سکے تے کولہو دے بلد بن گئے ہاں۔ سہتی مول بوئی دا ڈس کے اوہناں نوں چیتا
 کریندی ہے جو تساں ریت انگھی ہے۔ سو تہاڈے اندر لکے ریت دے پرچھاویں
 تہانوں ڈرایا ہے بھئی مینوں انگھ کے جاندے کتھے او۔ سہتی دی گل سن کے ہیر رانجھا
 سچیت تھی گئے نیں تے ریت دی گڈی مول بوئی ڈوجی رات اوہناں دے پیراں بیٹھ
 نہیں آئی:

تدن سہتی انھی بھنی ایہناں گل سنائی
 دبی سنھ سیانپ کر کے اتھے دھوئیں پائی
 کیکر ہیرے مول انگھی سہتی گل پچھائی
 بہتا جم سہی ایس بوئی ہوسی تلنیں آئی

سہتی دی سرت سیانپ ہیر رانجھے دے ڈرنوں کیلدی ہے۔ سنھ دا پاڑ دین تے
 اوہدے اگے دھوئیں لاؤن سرت نوں کم وچ لیاون ہے۔ ایہو سرت مول بوئی والی رمز
 سمجھاوندی ہے۔ مول بوئی دا کھار گھنیرا ہے پر سرت دے چاننے ایہہ اصلوں سنگڑ ویندا

ہے۔ سہتی مول بوئی دا کھلار تے دیندی ہے پراجیہ ڈھنگ نال جو مول بوئی اک عام
بے اصل جیہی شے بن ویندی ہے جس توں ذرن دی لوز کوئی نہیں:

بہتا جم سہی ایس بوئی ہوسی تلیئیں آئی

ہر راہی کولوں سونہہ گھنڈی کھیڑیاں دی واہر وگ گگ چڑھی آوندی ہے۔ بک جا۔

راہیاں دسیا:

کت نوں پچھو مطلب آخر تسیں کیوں پچھو بھائی

بک سورج بک جن پودس دا عزمت کی رشنائی

ہت محبت بہت ڈٹھوسے دیندے بانہاں گل پائی

آکھ دمور ویکھن سیتی گل جماعت وکائی

راہی لوکائی ہن۔ اوہناں نوں ہیر رانجھے دے میل وچ آپیاں سکاں آساں دے

جن سورج دسدے ہن۔ اوہناں نوں کھیڑیاں دی اکھیں اگھڑے روہ دی وی سنجان ہے

سو اوہ کھیڑیاں دے پچھن تے سوڑے چنڈے نیس پر جا پدا ہے اوہ ہیر تے رانجھے نوں

ایس واہر دی مار توں باہرا سمجھدے ہن۔ جا پدا ہے خاقت رانھاں نوں ہیر رانجھے دا

رنگ دس کے اپنے آپ نوں رانھاں دے قدیمی بیبوسو توں آزاد پئی کریندی ہے۔

ایہو ڈھنگ اوہناں کڑیاں دا ہے جیہڑیاں ہور اگیرے کھیڑیاں نوں نکریاں:

پوئے پوئے دیندے بھنے اگوں کڑیاں آئیاں

پچھن سبھ کھلوتے ساو وگلاں اوہناں سناہیاں

خانو مہری مرد وکاوے اسان ہیر وکائیاں

خاقت اپنی کھل دیاں نشانیاں پئی سنجاندی ہے پر رانھ سمجھدے ہن ایہہ کمی

کارے ساڈی لتھی لُج نوں چکھدے نیس پنے۔ سو اوہناں نوں ودھیرے اگ لگدی

ہے:

تاں سن آتش لگی ساؤواں کیہیاں واگاں چائیاں

پر کمی کاریاں دی چاگھ توں تے ہوئے ساؤو دمودر دی شاعری دی چاگھ دی
ولہیٹ وچ آگے نہیں، نقل دی باریک پر ترکھی چاگھ جیہدا رنگ اسمیں پچھے وکھ آئے
ہاں۔ اتھے ایہہ چاگھ فارسی لفظ ”آتش“ راہیں تے ”کیہیاں واگاں چائیاں“ وچ
گجھیسے درباری قصیدے دے رنگ راہیں ورتی ہے۔

کڑیاں دی گل توں سانوں ہیر دی ہستی وچ اک نویں نساہے دی دس پئی ہے۔
اے کڑیاں دے جڈ سدا رانجھے دی موہ وچ پھاتے دے نہیں۔ اج پہلی وار کڑیاں
”بیر وکائیاں“ نہیں۔ ہیر اپنے صدق تے اپنی ویہر راہیں جنائیاں لئی اک نویں ہوند
دی آس دا بوہا کھولیا ہے۔ رانجھ ویہار دیاں باندھاں نوں نہ من کے رانجھا چاری دی
پوری چڑھت اگے نہ لف کے اوس جنائیاں لئی سگوں کھل نمائیاں لئی اک نواں دینہ۔
چاڑھیا ہے۔ سو جو رنگ کڑیاں نوں اگے رانجھے وچ دسیندا آبا اوہ ہن ہیر وچ تے ہیر
راہیں اپنی ہستی وچ جا پدا ہے۔ اگے جدوں ہیر رانجھا ناہراں کول پناہ گھندے ہن
تاں اتھاں دی:

کڑیاں ناہراں سندیاں بھھے ہیر ویکھن نوں آئیاں
جیوں جیوں ویکھن ہیرے دلوں سبھ ہی وکھ وکائیاں
جدوں پوند ہیر جوگی نوں سنجاتا تاں رانجھا سورج جن آہاتے ہیر دھرتی:
سورج جن سنجاندی دھرتی ہتھ وتاہ
جدوں ہستی دے گھر میل ہو یا تاں دھرتی سورج جن اک تھنئے:

ہلکے روج ملانے صاحب اوہو جیہی الالی
مونہ بہتاپ اکھیں بلن مشالاں دونو عشق موالی
آکھ دمودر اوہو جیہی ہیرے رانجھے والی

(والی بچپن ہے، نوں جو نے جسے ہن دووے بالاں والی کھیڈ سکت تال۔ بال
 روپ الت ہے راتھ وڈپ دا)۔ اوڑک دونہاں دیاں نشانیاں سانجھیاں تھی کنیاں تاں
 راہیاں آکھیا:

بک سورج بک چن چودس دا عزمت کی رشنائی

بیر رانجھا نیلے وچ لگ گئے ہن۔ اپر ویہندے ہن تاں تارے نہیں نہیں
 دسدے۔ سہی کیتو نہیں کھیڑے آؤندے نہیں پنے تے اوہناں دی دھوز انبریں چڑھ لئی
 ہے۔ ایس اوکھی گھڑی تاہر راتھاں دے گھوڑے نظریں آئے۔ تاہراں کول ونج کے اپنا
 اگا پچھا دسیو نہیں تے سانجھ منکھو نہیں۔

سانجھ دیون راتھاں دی ریت ہے سو تاہراں آکھیا:

آو بہو اساڈے پچھے اسان تاہیں ایہہ بھاوے
 حکمیں پاء رکھاں سر سیتی بنھ سرے تے دعوے
 پچھے پنے نہ کتے دین ایہہ تاں راتھاں جائے
 آکھ دمورر مول نہ دیاں توڑے اکبر آئے

”پچھے پنے نہ کتے دین“ والی گل دا نتار تے لڈن دی واری ہو گیا سی جدوں
 پوری چنانہہ اُتے اوس باہیں کھلی کر کوکدے نوں کسے راتھ پچھے نہ آہا پایا۔ پر راتھاں
 جائیاں نوں سانجھ دیون تے مان والی گل ہے، ایہہ تے راتھ دی پرکھ ہے، اوہدی دھم
 دھاگ دا اوہدے زور تے اثر دا وسیلہ ہے سو تاہراں ہس کے ایہہ بھار چایا ہے۔ دعوہ
 بنھن دا تے اپنے حکم دی پکیائی دیکھاوون دا ایہہ ورا موقع ہتھ لگا نہیں۔ حکم اپنا وی
 ہے تے ریت دا وی۔ دمورر دے ویلے دی شاعری وچ قدرت دی کرنی نوں وی حکم
 آکھیا جاندا ہے پر راتھاں لئی ریت ای قدرت ہے۔

تاہر دی گل وچ جیہڑا جتا ہے اوہو ای رتھوہ دا پھل ہے، اوہدے پچھے ریت دا

تھا پڑاتے جگ دی سو بھا ہے۔ چوچک رائٹھ دا پوری رنھانن وچ ناں ایسے توں و جدا
ہے جو اوس ویر چائے تے بھائے۔ چوچک نال ناہڑاں نوں وی واہ پیا آہا جیویں اوس
آئی کھیرے نوں دسیا آہا:

پہلا ویر میں چدھڑیں کیتا سو جن پیرے پایا

دو جا ویر میں ناہڑیں کیتا، کوئی ہتھ نہ آیا

ان ڈھو بنیا ہے اوسے چوچک نال ساویں ہوون دا:

کھبے ہتھ کریسو بھائی ویر پرایا چائی

پتر موہم دا جی چوچک دی ساہم ساڈی آئی

کھیرے تے ناہڑ نکر دے ای بھڑن اتا ولے دسدے ہن۔ ناہڑاں پہلوں تے

آکھیا اساں تباڈے "بک جوگی بک مہری" کوئی نہیں ڈنھے:

اسیں چوہ کے ادے بیٹھے اہے نہ مانہہ کپائے

دیکھو راہ اگیرے ہو کے اگہوں وچ کھچیا ہے

آپنے موہمہ سر بیٹھے نیلے اسیں نہ کوڑ بٹانے

پر ایس انجھول "نہ" دے سانگ وچ کھیریاں نوں "ہاں" دا چنگیاڑا دسدا ہے:

سنہو بھائی اسیں اکھاہاں نیجے تسیں دسیندے

بہت عاجز ہاں تھکے تساڈیاں اکھیں وچ بلیندے

کھادی کھنڈ رجاہاں ناہیں رکت نوں زہر گھلیندے

ہس رس دسیہو بھائی نہیں لوہے ہتھ پنہیندے

رائٹھ ورتن وچ ایس گل دا ولدا اوہو ہے جیہڑا ناہڑاں کول اگیتا تیار ہے:

ناہیں آئے جے تاں بھی آئے کیا ڈر اساں تاہیں

نیسے چڑیاں ڈھینڈراں اتے جیکر اڈ ویانہیں

مچھے پنے نہ کتے دپن رانھ آئے اساں پاہیں

جے تساں کٹک وڈیرا دسو تھوڑیاں بہتیاں ساکھیں

ناہڑاں کھیریاں دے ایس وماندرے وچ کوئی بڑھک بازی نہیں۔ رانھ رہتل وچ اجبے ویلے اک ولھیواں ڈھنگ گل دا ورتیندا ہے۔ ایہہ دو پاسی ابھردی کھج، چناتے روہ نوں کجدا وی ہے تے جھلکاردا وی ہے۔ پینترے ادھ پینتریاں دے روپ وچ آوندے ہن۔ گجکاری دی تھاویں ناناواں ناناواں لشکار دیکھایا جاندا ہے۔ لفظ مونہاں اگے کیے ٹھاٹھیاں داکم کریندے نیں ہتھیار بن کے پڑ وچ ورھ نہیں چنیدے۔

اوڑک ناہڑاں تے کھیریاں دا بھیر مچ کھلوندا ہے۔ لوٹھاں ڈھسین لگ پوندیاں ہن

تاں:

آکھ دمودر چھپ کھلوتا دوئے بوئے اک کاہی

اتھے اچیتی آپوں ظاہر ہو کے دمودر سبج سجا ای لڑائی دا تپیا پڑ سنیراں دی ٹھنڈی وچار بھری ویکھنی بیٹھ آن دھریا ہے۔ اسیں ہن رانھاں نال مڑھکو مڑھک تے رتورت نہیں۔ دمودر نال ”دوئے بوئے اک کاہی“ اوہلے کھلوتے رانھ ورتن دی ایہہ اچبج ویکھالی پنے ویکھنے ہاں۔ نہیں سگوں اسیں اک تریجی تھاں اتے ہاں دتھوں سانوں لڑائی تے پئی دسدی ہے پر نال ای دمودر دیاں بھیت بھیریاں اکھاں وی پیاں دسدیاں ہن لڑئی ویکھدیاں۔ سو دوئے بوئے تے اک کاہی پچھوں سر کڈھ کے دمودر سانوں بھیر وچ رن دتا ہے تے نہ ای تماشبین رہن دتا ہے۔ اوہنے سانوں اپنی کجھی گھر بھیتی والی کار وچ جڑوں لئی سینت ماری ہے۔ ایہہ ہن ساڈے تے ہے اسیں ایس سینت نوں ولا جاوئے تے دمودر نوں اک سچا جنگی رپورٹر سمجھ کے اوہنوں کوئی میڈل دین دی سوچئے یاں رانھاں دے پڑ وچ لٹھ کے اپنی رتورت لوتھ وی اوہنوں گنوا دیئے۔ پر دمودر دی ہن تائیں کییتی نوں جانے تاں ایہہ سینت خلقت نال ہینیاں ہتھلاں نال رل

کے رائٹھ ورتن نوں جاچن سمجھن تے اتھلن داسدا ہے۔

رائٹھ ریت پکھوں ویکھیے تاں ایہہ بھیر بھرواں تے ٹھکواں ہے۔ رائٹھ آپو آپنی انکھ
اُتے سر پئے واردے ہن۔ پر گوہ کیتیاں سہی ہوندا ہے جو انکھ پچھانہہ رہ گئی ہے تے
مرن مارن ای لڑن والیاں دا ٹیچا بن گیا ہے:

دھرو میانوں اداوں اداوں ایلی ایلی کر دھائے
ترٹن لوتھاں اداوں اداوں ہوئے رت تریہائے
بہت وراگ بھرون دا کھیزا بھڑنے نوں سدھرائے
آکھ دمودر ناہڑ نہیں ملدے پونے نوں سدھرائے

بندے اکدو جے نوں لوتھاں بناون تے تلے جا پدے ہن۔ رائٹھ ریت دی بھکھائی
ایہہ لڑائی بے ارتھ ہو دسدی ہے۔ بند رائٹھاں دی چڑھت توں نردے ہن تے لوتھاں
دی گین تے ملدے نیں:

پھیر ونگار پئے وچ دو نہیں مچیا جنگ تداہیں
ناہڑ واہ بھڑنے دے پورے آکھن جوگے ناہیں
بھڑنے اُتے چاؤ رائٹھاں دا دے طرف دوہاہیں
آکھ دمودر پنج کھیڑے ترے ناہڑ بھی تھئے اجائیں

لوتھ بھڑن چڑھے رائٹھ دی دوجی شکل ہے جیہڑی تر ت ای ساہنے آ ڈھیندی ہے:

ترٹن لوتھاں سر دے پر نے کوئی سنگاوے ناہیں

اکدو جے نوں لوتھاں بناون دے کم توں کسے نوں سنگ نہیں آوندی۔ سنگ ماڑ
چنگ دی ارتھ بے ارتھ دی سجان ہے۔ سنگ اپنے تے دوجے وچ سانجھ دی پچھان
ہے۔ ایس بھیر وچ زدھے بندے اکدو جے نوں بے شکلاتے بے ارتھا کر کر پئے
دھردے ہن پر ایہہ نہیں سمجھدے جو اسیں آپوں ای بے شکلے بے ارتھے ہو ہو پئے

ڈھیندے ہاں:

ہتھتھے سر جیوں بھننی چانی آکھن دی گل ناہیں

ایڈی بھاری گوہری ریت تھا پڑی پاک لڑائی دے بیان وچ اک ٹھینڈ گھرو کی رمز دا
آوزن گوہ گوچرا ہے۔ بندیاں دے سر چانیاں ہو گئے نہیں۔ ایہہ آکھ کے دمور رانھ
ورتن وچ بندے نال بندے دا کساک، بندے دی بندیاں دا نیادر ویکھا وندا ہے تے
دسا ہے بھنی رانھ ورتن آپا مار ہے سو بے ارتھ تے ہاسو سنی ہے۔ نال ای اپنے
سنیہراں نوں اوہناں دی اک عام ورتوں دی رمز (چانی) راہیں ایس رانھا بکارے
وچوں کڈھ کے وکھرا کر کھڑا ہے۔ رانھاں پاروں تین تھرن دی تھاں سارے کم نوں
آپنی ہستی وچ کھلو کے اپنے حساب سر ویکھن دی صلاح دیندا ہے، رانھاں دیاں
ریت بدھیاں اکھاں نے ایس کم نوں جیوں ویکھنا ہے اوہ وی ڈھیندا ہے:

ڈھم ناہراں دی وتی آئی گھنی گل نہ کائی

ساری زمیں رنکیل کیتیا نہیں اتا جیوں وواہی

بھینر دی خبر وتی وچ انج ہنکی ہے جو ناہراں زمیں نوں رت دے رنگ نال شنکار
کے دوہنی بنا دتا ہے۔ چانیاں دے بھجن دا کھڑکار ریت وچوں لنگھ کے ویاہ دا گھون بن
گیا ہے۔ ناہراں اک رانھ جوڑے دی لچ پال کے آپ ریت دے گانے بدھے نہیں،
آپنے رٹھو، سر سہرا بنھیا ہے۔ زمیں نوں دوہنی بناون زمیں نوں جتن وی ہے، اپنے حق
وچ اپنی جائز مالکی وچ گھسن۔ ہن ناہراں دی دھاک ڈھمسی تے اوہناں دی مالکی
تے سرداری دے ہتھ لہیرے ہوسن۔

چونہ ستریں اندر پڑ وچ سرائ دیاں چانیاں بھجہ یاں چھڈ کے اسیں ناہراں دے
ڈجکے دے ریتل سُر سنن وتی وچ اپڑے ہاں۔ تے وت پڑیں ہت کے دو بوئے
اک کاہی دی نمائی اوہل وچ دمور دے نال آکھوتے ہاں۔ ویکھالیاں دا ایہہ ترکھا

وئا، سانوں وسیب وچ میلاں دے فرقو فرق ٹورے نوں سمجھن دی وت دیندا ہے۔

رتو رت پڑ وچ اچیتی:

سید سہی رجوعے والے ڈولی گھدی دیندے

ایہہ ککارا تے لکارا آئے دھائے سنیندے

جاں دیکھن تاں کھیرے ناہڑ لڑدے تے ونگریندے

آکھ دمور سید دیکھو ہوزا آ پنیندے

رائھاں دے مارو بھیر وچالیوں سید دی ڈولی دا گزر اینویں رب سبوں نہیں۔

ترک مغل راج وچ سیداں پرانیاں ٹھاکراں تے پروہتاں دیاں گدیاں سانہیاں ہن

تے اوہناں دا کم وی سانہیا ہے۔ کم ڈولا ہے۔ ایہہ رائھاں دی تے سرکار دی دوہری

پیہ دے وات آئی لوکائی نوں دم دلاسا دے کے پسن جوگ بنیندے ہن۔ سرکار

لوکاں وچ ایہناں دی سچ تے اثر دا مل پاوندی ہے، ایہناں نوں جاگیراں دیندی ہے،

باتشاہ جنگے چڑھن لکیاں ایہناں کولوں تویت دھاگہ کرا کے خاقت دا تے آپنیاں

سپاہیاں دا دل جتدے ہن۔ گدی واناں دی رہت وی شاہی امیراں ورگی ہوندی ہے۔

اوہناں دا ڈیرا دربار اکھواندا ہے تے ایس دربار دی رسم ریت شاہی دربار والی ہوندی

ہے۔ گدی دا پر بندھ وی شاہی پر بندھ ورگا ہوندا ہے۔ منن والیاں دی درجے بندی وی

اوہو اگراہی وی اوہو، گدی وال ٹہراں دی اندروکی شریکے بازی وی اوہو۔ لوکائی ایہناں

درباراں دا دوہرا آدر کردی ہے، دنیا دے کم وی کڈھاوندی ہے ایہناں راہیں تے دین

ایمان وی مندی ہے ایہناں نوں۔ لوکائی وچ اثر پاروں ایہناں دا سرکارے اثر ودھدا

ہے تے سرکاری تھاڑے پاروں لوکائی وچ اثر۔ ایس دوہرے اثر پاروں رائھہ وی گدی

وال سیداں اگے نیوندے ہن۔ ایہہ بھلا نیون ہوندا ہے۔ عاقبت دی سوردی ہے تے بنا

مچھ نیویں کیتیوں سرکار نوں سلام وی ہو جاندا ہے۔ آپسی جھیرے نیڑن لئی رائھہ گدی

واناں نوں پیسج وی من گھندے ہن تے گدی وان آپی دنیا داری سیانپ نال کائی
 وچلا راہ دس کے دونہاں دھراں توں آدر کھٹ کھڑدے ہن۔ نابڑاں کھیڑیاں دے
 تھیرے وچ سید ہوراں وچلا راہ ایہہ کڈھیا ہے جو دونہاں دھراں نوں کوٹ قبولے
 قاضی دی کچہری نور و تو نہیں۔ دووئے دھراں اپنے زور دا آسرا چھڈ کے مغل شاہی
 پر بندھ دا لڑ پھرن تے تیار تھی گئیاں ہن۔ سید ہوراں رانھہ ریت دیاں پرانیاں لیہاں
 ڈھائیوں بنا ای موکلی شاہی سڑک لئی تھاں سواہری کر دتی ہے۔

شاہی پر بندھ دا نیاں قبول کر کے رانھہ ریت وچ لے آ جاندی ہے تے لوکائی وچ
 باتشاہ دا اثر رانھاں دے اثر اتے بھارو ہو ویندا ہے۔ جھنگ گیزٹیر وچ لکھیا ہے جو
 رجوع دے گدی وان نوں اکبر جاگیر دتی آہی۔ خبرے ایسے پاروں ای دمور سید
 ہوراں نوں پیسج بنا کے آندا ہے تے خبرے ایسے پاروں ای کیدو ہیر نوں رجوع
 والے سیداں دی پناہ (ساہم) وچ ٹر جاون دی کجھی تڑی دتی آہی:

ہیرے مویاں جاء بہتیری جیوندیاں نوں ناہیں
 ونج رجوع سیداں والے اُتھے دھواں پائیں
 جاگ کہیں ایہہ چاء نہ لیتی اُتھے جا رہسائیں

کیدو رانھاں دا "گھر فقیر" ہے۔ اوہ رانھہ وسیب دی سیاست وچ نویاں پرانیاں
 اثراں دے لہا چڑھا دا چنگا جانو ہے۔ جے رانھہ اوہدی خدمت دا مل نہیں پاسکدے،
 اوہدی راکھی نہیں کر سکدے تے اوہ باتشاہی موہریاں دی رکھ وچ ٹر جاسی۔ کیدو دا
 رانھاں نوں چھڈ کے گدی واناں ول تکنا ایہہ وی دسدا ہے جو رانھہ ریت دیاں
 مڈھلیاں تان نوں پرچارن تے لاگو کرن دا کم وی ہولی ہولی رانھاں ہتھوں نکل کے
 باتشاہی سر بندھ دے ہتھ پیا آوندا ہے۔ اوڑک باتشاہ ای رانھاں سر رانھہ منیجنا ہے
 تے کیدو دی واج گراواں دیاں تکیاں مسیتاں وچوں نکل کے شاہی بُرجاں توں گجی

ہے۔

گھمڑ چڑھیاں دے خونی بھیر وچ ڈولی دی ملوک سواری کیندے ہے نال آن
لتھئی ہے تے کیندے پو لے ہتھ نال او بنے راٹھاں دی پیڑھیاں پرانی سوچنی نوں چھیک
چھڈیا ہے۔ دونہاں دھراں راٹھ ریت دے حساب سر آپنے آپ نوں سچیاں کیتا پر سید
ہوراں آکھیا:

مندا کیتا دونہاں راٹھاں، تساں جوان مرے
گل مرنے دی تساں جو کیتی کیں کوئی سمجھائے
کوٹ قبولے دا باوی کوہ اُتھے ونج جھیر یا ہے
جیندی وئی قاضی آکھے، سوئی جن گھدیا ہے

سید دی بولنی وچ اک دانی جیہی کھج ہے۔ اوہ اک اچیری سمجھ دی پوڑی توں بولدا
جاپدا ہے۔ ایہہ اچیری سمجھ راٹھاں نوں ایہہ نہیں پئی آکھدی جو تہاڈیاں جھیریاں پچھے
تہاڈی مل ماری، ناں ناویں دی پوجا تہاڈی اسانجھ مالکی ہے بس ایتنا سمجھندی ہے میاں
جھیرے نیڑن واسے باتشای کچھریاں دا باتشاہ دی پروانی شرع دا نیاں بھالیا کرو۔
کاہنوں پچھوہیاں بے علماں وانگوں سدھا اُکدو جے دے سر لاہ کے آپنا نقصان
کریندے ہو۔ سید راٹھ ویہار دے مُڈھ مول نوں نہیں پُندا، ہتھوں اوس مُڈھ مول نوں
اک نوں سسججھے پر بندھ پٹھ کھلہارنا چاہوندا ہے۔ ایس پر بندھ پٹھ آون نال راٹھ
ورتن دیاں اوناں مک وین، نیڑے کرن دا نواں چج چالو ہو ویسی تے آپسی کھیہ۔
کھیر مک ویسی۔

اک وڈیرے پر بندھ دی چودھر من گھنن نال نابزراں کھیریاں دا خونی پاڑ ترت مل
گیا:

تاں بلو بلو ہوئی بھائی ایہا تہنناں بھائی

کھیرے نابڑ ملے تو اہیں دگگیری منوں چکائی

تے نابڑ:

ٹکر آکھ کے کھیریاں تائیں بستی میں گھسن آئے

گدی وان دی واہی لیک راتھ ریت نوں نکھدی نہیں، اوہنوں نوں نورے دی
جاچ دسدی ہے۔ ایہہ نوں نوراکھیریاں تے نابڑاں نوں سکھاوندے ہے۔

مویاں دا حساب کتاب ٹھپ کھتیا ہے۔ نابڑ وڈے آدر نال کھیریاں نوں ہستی وچ
رات رکھدے ہن۔ کھیریاں دی کھج نوں وڈے سچ نال شرع پکھری والی راہ ول
موزدے ہن جانے معاملہ اڈول پکھری تائیں اپڑاون ساڈا کم ہے اٹوں جیویں ہووے
تسیں جانو شرع جانے تے ایہہ جانن۔ سویلے قبولے نردیاں کھیرے پچھدے نہیں تہاڈا
نال کیہ کم؟ نابڑ آکھدے نہیں:

یارو نہیں مناسب اسان ایہناں تساں ہتھ دیہاں

مارو تھائیں جو راہ ایہناں اسان ترس کریہاں

دھتھے قاضی منشی حاکم حاضر ایہناں کریہاں

آکھ دمور شرع ہے آکھے ہیر اسیں تہ دیہاں

راہ وچ کھیرے ہیر نوں مندا بولیندے ہن تاں وی نابڑ سچے اوہناں نوں ٹوکدے تے
سمجھاوندے ہن:

نابڑ منع کریندے یارو ایہو مناسب ناہیں

رناں نال نہ مرد الیندے کرہو شرم تساہیں

ہک ہکڑی اگے ہوسی کچھ تفاوت ناہیں

آکھ دمور چپ کریہو کوٹ قبولے تائیں

دیکھو اتھے راتھ ورتن دے پرانے جج کیویں نوں نور وچ زلدے ایس موت نوں

ماسی من کے ایہدے کچھڑ چڑھدے جا پدے ہن۔

ہیر کھیزے دا مندا بولیا اوہنوں تر ت پرتاوندی ہے پر ایس پرتاوے وچ اوہ کچھری
وچ اپنے مقدمے دا اُسار وی اُساردی ہے۔

ہیر دی کھیزے نوں پھٹک مندے دا جواب مندے نال دیون واسے ہے۔ ایس
پھٹک وچ مدھانی والی سیمز رانجھے نال میل دی وی ہے تے ایہہ وی ہے جو رانجھے نال
بھوگ کرن لئی میں تینوں (کھیزے نوں) وسیلہ بنایا ہے۔

مونہ سڑی دے سُجا کھیزا دھیدو تھوں گھول گھمایا
جھے عشق وندیندا آبا ناہیں کسے پچایا
توں لڑ اتلا مدھانی سدا کم بھون دے آیا
وت نہ بولیں سُجا کھیزا تینڈا پو وٹایا

ہیر دی گل توں مول یونی والا کسپنا چیتے آوندا ہے۔ ویہار پالے ریت بدھے
کھیزے دا کم اکوتھاں بھون ہے لڑ کے اگانہہ بجن نہیں، اوہ عشق دی وندتا میں کیویں
بجدا۔ پر گل بڑی اتنی نہیں۔ ریزکا پشو پال وسیب دا وڈا منجھلا آہیر اے دودھ نوں گھبو
کرن لئی۔ ہیر ایہنوں عشق نال جوڑدی اے۔ عشق مدھانی ای جیون دے ریزکے
وچوں مکھن کڈھیندی اے۔ پر ہیر آپ ای کھیزے نوں مدھانی دا اتلا لڑ بنیندی اے۔
اتلے لڑ نوں ای نیترا پھیردا اے تے مدھانی پھردی اے۔ اتلے لڑ دا بھون مدھانی
دے بھون لئی ہے۔ ہیر آکھدی ہے کھیزیاں دا ورتارا عشقوں وانجھیا ہو یا اے عشق دا
تروڑ ہے پر ایس تروڑ پاروں عشق دا جوڑ بڑدا ہے۔ رانجھ اپنے ویہار نوں جگ دی کار
دا دھرا سمجھدے میں پر ہیر دی جاچے جگ دی کار دا دھرا رانجھ ویہار نہیں عشق ہے
ایہو جگ جیون دا مول ہے۔ رانجھ ویہار ایس مول دا تروڑ ہے سو نگرا ہے، وادھو، اتلا
لڑ۔ جے ایہدا کم ہے تاں اوہ ایہہ جو تروڑ بن کے تروڑے، پسرے تے اپنے بھون نال

آپنے اندروں آپنے اُلت دی ویکھالی ویکھال بٹے۔

کچھری وچ ہیر آپنا مقدمہ ایہنیں پیریں کھلو کے لڑتا ہے۔ ایہنیں پیریں کھلو کے
اوہ ماپیاں نال جھگڑی آہی۔ کھیڑیاں دی بندیوں چھٹ کے اوہدی وان وچ پرانی سر
لتھ دڑتا پرت آئی ہے۔ پر عجب گل ہے جو ہیر دی ایس چڑھ بولنی دے پیٹھ گھول
گھمایا، ونڈیندا، مدھانی، بھون دے کم آیا، وت نہ بولیس، پیو و تاپا دیاں رمزاں اک تہجی
گھسن گھیری جیہی بنائی ہوئی ہے۔ کیہ ایہہ سانوں اوس دبی چننا دی دس پاوندی ہے
جیہڑی ہیرنوں تے دمورنوں رانٹھ وسیب وچ آپنے کم دے سرے چڑھن بارے ہے
تے جیہدا مونہہ اسیں مول بوئی والے کسٹنے وچ وکھ آئے ہاں، یاں ایہہ گھسن گھیری
بھون بے پورے رانٹھ ویہار دا جس وچ ایس ویہار غرقنا ہے تے جس وچوں ایس
دا اُلت عشق ویہار جمنا ہے۔

قبو! مغل شاہی دا کوٹ ہے سو ایس شہر دی بنتر رانٹھاں دیاں شہراں کولوں وکھری
 ہے تے وسنیکاں دی درجے بندی تے خلقت دا مہاڑ وی کجھ ہو روئی ہے۔ ایہہ گلاں
 دکن واسے دمودر کوئی وکھرا بیان نہیں چھوہندا۔ ایہہ گلاں کہانی دا انگ بن کے آوندیاں
 ہن تے نالو نال ای کہانی دے رمز تانے وچ اُنیندیاں ٹریاں جاندیاں ہن:

راتیں کھاء سٹے سبھ ساؤ دیاں عدالت آہی
 گھیرے دے وچ سٹے دوویں اٹھے پھیر صباہیں
 اٹھ تیار تھیوہو چورو حاضر جا تھیواہیں
 آکھ دمودر وڑے کچھری یاد کیتوئیں سائیں

نواں پر بندھ ای نواں شہر ہے۔ آپنیاں سرداریاں وچ رانٹھاں دے کھاؤن دا رنگ
 کیہ سی تے اتھے کیہ ہے۔ اتھے بات شاہی پر بندھ دے بھار بیٹھ اوہ کیڈے ہولے
 جا پدے نہیں۔ رانٹھاں دے کھاؤن سون اُتے اک نویں لفظ ”عدالت“ دے رعب دا
 پرچھاواں ہے۔ کھیڑے ہیر رانجھے نوں ”چورو“ آکھ اٹھاؤندے نہیں پر ”حاضر جا
 تھیواہیں“ وچ آپ وی عدالت دے رعب وچ نیوں کے ”چوراں“ نال رل گئے نہیں۔

پو پو کوٹ قبولے چلی کہیں ایہہ گل سنائی
 جھنگ سیالیں دھی چوچک دی پنی سنیدی آہی
 چاک سمیت سو کوٹ قبولے جھیرن اتے آئی
 آکھ دمودر دیکھن تائیں آئی بہت لوکائی

قاضی مفتی حاکم بیٹھے قانونگو توائیں
 قصبہ لوک پکھری وڑیا آئے دیکھن تائیں
 ڈھکے آء کھیرے تے ناہڑ سر دھر سچا سائیں
 آکھ دمودر پکھے قاضی شرع دے مسئلے تائیں

کوٹ قبولے دی لوکائی رائٹھاں دے کمی نہیں۔ اتھے مغل حاکماں منصب داراں
 امیراں تے اہلکاراں دیاں لاگیاں دی دسوں ہے۔ دیہاڑی دار وی ہن تے پکے نوکر
 دی، کامے وی تے پیر کاریگر وی۔ جیویں گراواں وچ لوکائی رائٹھاں دیاں جنجاں دی سج
 دج دیکھن آوندی ہے ایویں ای اتھے لوک باتشاہی اہلکاراں دی کاروائی دیکھن
 ڈھکدے ہن تے دیکھن ڈھک کے کاروائی دا رعب بناوندے ہن تے تماشا دیکھن
 آئے اوڑک آپ تماشا بن ویندے ہن۔ جیویں رائٹھ کیاں دے جیون نوں پہکاتے
 اکرنکا بنا کے اوہناں دے دل وچ اپنی مہنگی ون سونی رہت دی پوجا جکیندے ہن
 تیویں باتشاہی پر بندھ شہر دی لوکائی کنوں اوہدی مرضی کھوہ کے اوہدے توں باتشاہی
 مرضی دیاں دیکھالیاں پوجیوندا ہے۔

ایس نویں شہر وچ ہیر تے رانجھا گھیرے وچ ای آئے نیں تے گھیرے وچ ای
 سٹے نیں۔

گھیرے ہوئے دوئے بندوئے اگوں میں پکڑ بہائے
آکھ دمودر دیہاں عدالت ہوسی دونہاں نیائے

تے

گھیرے دے وچ سے دونویں اُنھے پھیر صاحبیں

ایہہ گھیرا ہے ناہڑ رائھاں دی رَکھ دا شاہی پر بندھ دی چھتر چھاویں، پر ہے گھیرا
ای۔ نالے لفظ گھیرا سانوں او سے مول بوئی والی تہجی گھسن گھیری دا چیتا کرائی آوند
ہے۔

قاضی ہوئی ورتی نہیں پچھدا، پوند شرع دا مسئلہ پچھدا ہے۔ اوہا نیاں گھریا گھڑاتا
ہے اوہ ہیر دی سنن توں پہلاں ای آکھدا ہے:

سُن نی ہیرے گھنی گھیرے صاحب دا فرمایا
جس دا مان کرینی ایس سو رائنھن حق پرایا
چوچک باپ کیتو شرمندہ بھانیاں ادب گویا
آکھے قاضی سُن توں ہیرے جگ ڈھنڈورا لایا

قاضی ہیر دیوں اندروں جماندرو رائنھن نوں ہتھ گھتتا چاہوند ہے پر ہیر دے اندر
اوہ رائنھن ہووے تے اوہنوں ہتھ پوے۔ ہیر آپنا رائھ پچھو کڑ اندروں کڈھ کے ہتھ
بیٹھ رکھیا ہویا ہے، لوڑ پیاں ورت لیندی اے۔ پر ایس پچھو کڑ کول ہیر نوں ورتن دی
سکت کوئی نہیں:

سُن قاضی دل ناہیں راضی تہہ کیہ پائی بازی
میں تاں رائنھے نیہوں چوکا صاحب جاں خلقت ساجی
رب نکاح دلاں دے بدھے توں کیہ بنھسیں قاضی
صریح شرع نیاں پُکھنا نہیں عشق نہ چکھی آ بھاجی

ہیر پوند تاں قاضی دیاں بناوئی مُٹھ بولاں ”ہیرے گُنی گہیرے“ دی چاگھ بنیندی ہے۔ قاضی، راضی، بازی۔ ایس چاگھ نال قاضی دا سارا بناء تے عدالت دا سارا رعب اک پاسے دھر دیندی ہے۔ پوند قاضی دا پینترا اوہ ہے جیہڑا بالاں نوں سمجھاوون پتیاوون لئی وڈکے ورتدے ہن، ”سن نی ہیرے گُنی گہیرے“، ایہو جیہے جوڑ باتاں پاوون وچ جوڑے جاندے ہن بالاں نوں ولاوون لئی۔ قاضی ہیر دا وڈکا بن کے اوہنوں تر ت ای راہے پالین دے یقین نال ٹردا ہے۔ ایہو جیہی کھیڈاں وئی سمجھاوونی وچ بالاں نوں ایہہ آس وی دیوائی جاندی ہے، جو من جاسو تے ماپے پیار وی کرین تے تہانوں ”چیجیساں“ وی دیسن۔ ہیر قاضی دے ایس پینترا دے دی چاگھ بنیندی ہے۔ اوہ وی جوڑ جوڑدی ہے: قاضی، راضی، بازی۔ اوہ قاضی نوں بال بنا ویکھیندی ہے تے اوہدی مٹھکڑی لاوندی ہے ”تدھ کیہ پائی بازی“!

بال وڈیاں دیاں پینتریاں نال پتچ ونیدے نیں پر وت وڈیاں دی نقل بنا کے وڈیاں دے ویہار دے کوجھ نوں ننگا وی کریندے ہن۔ قاضی ہیر نوں بیبا بال بناوون دی کردا ہے۔ اگوں ہیر اوہنوں اُلٹتا بال بن کے ٹکردی ہے تے اوہدے پینترا دے دی کھیہ اڈاوندی ہے۔

بھاجی سانجھی اُتج دی دنڈ نوں آکھدے آہن۔ ایس ونڈ دے ورتن ورتان نال ای وسیب بندا ہا۔ بھاجی کرن ہاریاں نوں بھیلی وچ جوڑدی آہی کیتے دا پھل دے کے۔ پر میل بند وسیب وچ بھاجی سانجھ دا نشان نہیں رہندی وٹکرے دا نشان بن ویندی ہے۔ بھاجی دا ورتن اچیاں نیویاں دی نکھیڑا تے ریت دا ٹھپہ لاوندی ہے۔ ہیر میل ویہاروں باہر کھلوتی ہے۔ اوہدی بھاجی عشق ہے جیہڑی قاضی دے بھاگاں وچ نہیں۔ قاضی عشق دی بھیلیوں وانجیا ہے۔ اوہدے اندر بندیاں دی جڑت والی کنی نہیں تدے ای اوہ شرع دے ناں تے مُل والیاں دا گھر پورا کری آوندی ہے تے نماںیاں نوں دھرو ورتائی آوندی

ہے۔ عربی لفظ ”صرتح“ ورت کے ہیر نے قاضی دے بلیل نوں چا گھیا ہے۔

قاضی نے ”صاحب“ نوں رانھ ریت دا موڈھی بنا کے آپنے پچھے کھابار لیتا ہے۔
ہیر ”صاحب“ نوں رانھ ریت دے توڑ عشق دا موڈھی دس کے آپنے پچھے کھابار
لیندی ہے۔ جھگڑا صاحب دے ناں دا نہیں اوہناں مولاں تے تاں دا بے جیہڑے
ایس ناں دے پچھے ہن۔

قاضی دا ”صاحب“ ہے کیہ؟

پہلوں تے قاضی پیو دی عزت، بھائیاں دے ادب دی گل کیتی۔ پر جدوں جھگڑا
لنا تھی گیا تے ہیر لفن تے نہ آئی تاں قاضی جھتھا پے گیا تے آپنے صاحب دے
مونہ توں لوئی چا لاہی:

کافر یانی کفر پوی مت عشق حرام سنیدی
چینک چا کے نال لگوئی جاتی داغ لہندی
سن نی ہیرے گنی گہیرے عالم سن سبھ پایا
کھیرے نال وواہ کیتو نہیں باپ تینوں پرنا
کیتے خرچ کیتے نہیں کھیریاں عالم لیکھے آیا
عشق دی ماری سخن کریندی سہو شرم ونجایا
پیو تیرا جو رانھ وڈیرا شرم نہ کیتی بھوری

گل صاحب دے فرمائے توں ٹری تے کھیریاں دے خرچ تے آگئی۔ سواصل
گل ہے خرچ۔ ساک اوہدا جینے خرچ لایا۔ بندے دا بندے تے دعوا خرچ پاروں ہے۔
آئی وی قاضی اگے اپنی ارداس دا مڈھ خرچ توں بدھاسی:

سرتے قرض چڑھے بہتیرے دھی چوچک دی جانی
کاج کیتو سے بھلی بھانت سوں چا کے چوچو آہی

ساکاں دی نینبہ خرچ ہے۔ ایس نینبہ اُتے اسار کھلوتا ہو یا ہے جات دا، عزت پت دا، جنانی دی شرم پو دی لُج بھائیاں دے ادب دا، ”صاحب“ دے فرمائے دا۔ ایس نینبہ تے ایس اسار دا من شرع ہے تے نہ من کفر:

قاضی آکھے سن دھیا بیرے عشق شرع کیا لگے

قاضی سچ آکھدا ہے۔ جیہڑی شرع خرچ دا اچھاڑ ہے، جیہڑی سوار دی سنگھار دی ہے خرچیں کمائے زور تے اثر نوں، اوہدا عشق نال کیہ لاگا۔ اوہدا تے عشق نال ویر ہو یا سر و دستواں۔ اوہ تے عشق تروڑ ہے۔ بیر عشق نوں رب دے کم دا جگ سرجن دا مڈھ مول آکھدی ہے۔ بیر دا عشق بندے نال بندے نوں اندروں جوڑدا ہے۔ ایہہ جڑت ای سرجنا ہے۔ ایہہ جڑت ہیر نے لدھی ہے رانھ و سب دے چالو ورتارے نالوں مُٹ کے۔ قاضی ایس عشق دی بھاجی کتھوں چکھدا، اوہ تے خرچ والیاں دا بھاجی دار ہے، چالو ورتارے دا راکھا۔

سن دے قاضی نیاؤں کرینا میں خبر نہ کائی جانیں
 نیاؤں کریں سچاواں جے کر کرنا میں من دے بھانے
 کفر تنہاں نوں پوسی قاضی جو مایا ویکھ لبھانے
 آکھ دمور ہیر رانجھے دی، سہو کوئی جانے

رانھ ورتارا مایا لو بھ اُتے اسریا ہے۔ مایا اوہ ہے جو ہے نہیں، جیہڑی کوئی اصل نہیں، ایویں جھاؤلا ہے۔ قاضی نیاں کیہ کرے، مایا دا لو بھ اوہدے من دا بھانا ہے۔ سچاواں نیاں من دے بھانے نوں بھن کے ای ہو سکدا ہے۔ قاضی آپنے آپ نوں پہلوں بھنے تے مڑ اسارے ایہہ اوکھا کم ہے۔ قاضی آپنے سوکھے کم وچ راضی ہے:

تاہیں ہس نیاؤں کرینا میں عشق نہ جاتیاں گھاتاں

”صریح شرع نیاؤں نبیڑیں“ وچ دی ایہو بے خبری دا سکھال ہے، چلدی نوں

چلاون والی سوکھی رُجھ۔

قاضی دی کندتے دوہرا تھا پڑا ہے، باتشاهی قنون داتے ریتل مذہب دا۔ یاں
آکھو قاضی دی کچھری باتشاهی قنون نوں ریتل مذہب نال کندھدی ہے۔ باتشاهی قنون
رائھ ورتارے نوں رائھ ریت نوں بھننا نہیں چاہوندا۔ باتشاهی اُسری ای رائھ وسیب
وچوں بے تے کھلوتی دی او سے پرنے ہوئی ہے۔ ہاں باتشاہ رائھاں سر رائھ ہے۔
باتشاهی بھدی تاں ہے بے رائھ اپنے جھیرے باتشاهی قنون راہیں نبیزن۔ باتشاهی
قنون ایہہ وی ویکھدا ہے جو رائھ کامیاں اُتے ایٹا بھار نہ کھت دیون جو کامے کم
کرنوں ای آتر ہو وچن، اچھ تھوڑ جاوے تے شاہی اُراہی دے سوئے سلکن لگ پون۔
سو باتشاهی قنون اک پاسے رائھاں دے آپسی جھیریاں وچ نیائی ہو کھلوندا ہے تے
دو بے پاسے رائھ ورتارے نوں شاہی ورتارے وچ ڈھال کے کامیاں کیاں سر لاگو
کریندا ہے۔ رائھ ورتارا بن شاہی قنون بن کے "صاحب دا فرمایا" ہو کے کیریاں
اُتے ورھدا ہے۔

بیر دا عشق رائھاں دے "مال" نوں چاک دے ہتھ پھڑاوندے ہے۔ یاں آکھو چاک
دے تے ست نوں رائھاں دی دھنگانی مالگی وچوں کندھ کے مڑ چاک دے پینے پاوندا
ہے۔ سو بیر بن نرے رائھ دیہار دی نہیں شاہی قنون دی تے ریتل مذہب دی چور
ہے، اوہ کافر یانی ہے۔ تے اُتوں اوہ ودھ چڑھ کے قاضی نال جھگڑن کھلو گئی ہے۔
قاضی دیاں ساریاں پینڑیاں نوں اگوں ہو کے نکر دی ہے۔ شاہی قنون دے رعب
دے، کچھری دے ہیہو دے، اوہ دیاں گلاں نال تو سڑے پنے اُڈدے نہیں۔ باتشاهی
قنون دی کجھی تڑی اوہنوں نہیں پوی سو قاضی اوہنوں کھلے ڈراوے نال کیلن دی واہ
اوندا ہے۔ پر ایہہ داہ وی نہیں پھردا:

بے سچ تھیں میں سچا پنیساں اس جیہی ہو رہ نہ کائی

روا نہ رکھیں قاضی صاحب تہہ بھی پیوں جائی
حاضر آ، کھلوتی تینڈے تہجی گل نہ کائی
جیوندی قبر پھیندی قاضی دیویں روایت سائی

ہیر سچ دی گواہی بھرن واسے قاضی دی سزا نوں ہس قبولن تے تلی کھلوتی ہے۔
اک تے اوہ قاضی دا ڈراوا نہیں مندی، ایس ڈراوے دی چاگھ پئی بنیندی ہے:

”آہو جی قاضی صاحب! تھیں تے نیاں دی راکھی کرن واسے پیوں جائیاں نوں
دی جیوندیاں قبرے گڈ دین والے او۔ میرے نال دی سنگ اوہو ریت نبھاؤ۔“

قاضی دا قنون ”روایت“ تے چلدا ہے ”پھلیریاں قاضیاں دے فیصلے، اگلیاں
ویلیاں دی فقہ دے فتوے۔ قنون ہر وارے اوہو لاگو تھیندا ہے جیہڑا ویب دیاں
پردھان میاں دی حاکی تے مالکی دی راکھی کرے جیہڑا خلقت نوں مالکی والیاں دی
غلامی وچ ٹھوکی رکھے تے ماڑیاں نوں گھڑیاں اگے کسکھن نہ دیوے۔ پر ہر وارے قنون
نوں منواون پوجاون واسے ”پھلیریاں ریتاں دی سند وکھاوئی پوندی ہے۔ سو ہر وارے
قاضی مُفتی مالکی تے حاکی دا کچھ کرن والیاں ”پھلیریاں روایتاں دا اک بھنڈار ہتھ پٹھ
رکھیندے ہن تے آپنیاں فیصلیاں نوں ایہناں روایتاں نال تھاپڑ کے مجبوراًں دا مونہہ
بند پئے کریندے ہن۔ ہیر ایس ویہار نوں چکھدی ہے: ”دیویں روایت سائی۔“

قاضی ایہہ چاگھ ولا کے مزگنی گھیرے والا پینترا نپ نردا ہے۔ جد اوہ کھیریاں
دے خرچ دی گل کریندا ہے تے ہیر اوہنوں اک ہور پاسیوں جا پوندی ہے:

ایہہ گل مول نہ آکھیں قاضی بندی تینوں ناہیں
سچے خدا کولوں ڈرتوں مت کائی ہووی پیوں جائی
اکبر شاہ دا راج ڈھیرا تینوں قضا دتیائی
اکھ دمور سُن میاں قاضی میں بھی رائھاں جائی

رائٹھ دسیب وچ ساکاں دا مول تے خرچ ای ہے پر رائٹھ ورتن وچ ایہہ گل ظاہرا
 نہیں کیتی جاندى۔ جیہڑا خرچ گئے اوہنوں ہوچھا کجھیا جاندا ہے اتھے ہیر رائٹھ ریت
 پکھوں قاضی نوں چاگھ کریندى ہے، رائٹھ ریت دے اوس پکھوں جیہڑا اکبر دی سرداری
 من نال لف گیا ہے تے جیہدی رھندی زڑک پاروں رائٹھ گل گل تے اکبر نال آپنا
 مچدے نہیں۔ ہیر دی ایہہ چاگھ قاضی نوں وی ہے تے قضا، دین والے نوں وی، پر
 ہے ایہہ رائٹھ ریت ونوں۔

قاضی ہیر دی گل سن کے چاگھ ولا گیا۔ جاتوس جو ہیر رائٹھ ریت دا پلہ پئی پھڑدی
 ہے تے اپنے پکھے نوں قبولن تے آگئی ہے، سمجھو آپی ڈور اپنے آپ ساڈے ہتھ چا
 دتوس:

پیو تیرا جو رائٹھ وڈیرا شرم نہ کیتی بھوری
 جو تیں اوتھے پئی گزاری نپ کھیرے ہتھ ٹوری
 وڈی بشری کیتی آہیرے آئی ایں نس کے چوری
 بھلا جے ونجیں نال شرم نہیں تے نپ دیساہے زوری

آپنے پکھے ول مونہہ کرنا ہیر دا اک پینتر ہے قاضی دے پینترے دا توڑ کرن
 داتے۔ پر ایس گل نوں انج وی ویکھیا جاسکدا ہے جو ہیر دا پکھو کڑا اودے اُتے سوار
 تے نہیں پر ایہہ پکھو کڑا ہنڈائے پینترے دے روپ وچ ہیر دے اندر اک نکرے پیا
 ہویا ہے تے کسے تھاں کوئی باہری جھ لہنوں گھڑی دی گھڑی موہرے کدھ کھلہار
 سکدی ہے۔ ایہہ گل ہیر تے قاضی دے جھیرے نوں اک جیوندی کھیڈ دا رنگ دیندی
 ہے، اوہنوں نرا پدا کتابی مناظرہ نہیں بن دیندی۔ ہیر تے قاضی دونہہ پنٹھاں دے
 موہری تے ہن پر اوہ دو جیوندے جی بن کے جھگڑن لٹھے ہن۔ سو پنٹھاں دا نا کرا کتابی
 سوال جواب بن کے نہیں، جیوندیاں جنیاں دی کھبیر بن کے ساتھ ہنیا ہے پینتریاں

دیاں بھسویاں بُجاں راہیں۔ وسیب دے پڑ وِچ بندے سوال بن کے بھرد دے ہن تے
 سوال بندے بن کے۔ بندے وچاراں دے جھنڈے چاء کے آہو ساہنے ہوندے نہیں
 پر وچار بندیاں دے بولن ورتن وِچ لٹھ کے اوہدیاں پیچویاں گھنڈیاں تھانیں! کدو بے
 نال بھرد دے نہیں۔

قاضی نے رانٹھاں جانی والے پیترے توں نُھل کے ہیر اُتے ”نپ دیا ہے
 زوری“ والا بھار پایا پر ہیر تھب اوہ پیترے پرتا لیتا:

توں کیوں زوری کرنا میں قاضی ڈریں خدا تھوں ناہیں
 میرا حق رنجھیا ایہے جانے سبھ لوکائی
 لیکر وڈھی حق گوانیں کڈھ کتاب وکھائی
 آکھ دمودر ہیر آکھے قاضی بھلا نیاؤں چکائی

”کڈھ کتاب وکھائی“ والی ٹوک تے قاضی دی شرع اُتے ہے تے اوس پر بندھ
 اُتے جینے قاضی دی کچھری جوڑی ہے۔ پر وڈھی دامیہنا سدھا قاضی نوں ہے۔ سو اوہ
 وٹ کھا کے تھب کرنی سدھی کر بہندا ہے۔ پہلوں کچھری دے نیادر (توہین عدالت)
 پاروں ہیر نوں تک تے کن کہن دی دھمکی دیندا ہے:

رن بشری ہیرے گڈیئے اسانوں وڈھی سنا نہیں
 چھوڑ حلال حرام نوں پکڑیں تک تے کن کپا نہیں
 شرع خدا دی منیں ناہیں پھر پھر چاک سنا نہیں
 آکھ دمودر قاضی آکھے اگوں بے ادب الائنیں

ہیر نہیں دبدی تاں وقوعے دا ویروا کر کے فرد جرم لاوندا ہے:

بیجھے ورھے دی توں پرنی تیں کھیڑیاں نال لنگھائی
 ایہو چاک جو باپ تیرے دا جانے سبھ لوکائی

بھٹکھا مردا وت آء نکھتا تاں توں نس سدھائی

ایہہ رانجھا ہے چور سنھاں دا شرع سو ایو فریسی
چور چردکا پچھے لگا سبھ لوک اگاہی دیسی
کھیزا تیرا حق جو ہیرے تینوں ناہیں چھڑیسی
کیلین ہووے سُن ہیرے سٹ کھسم ایہہ یار منیسی

ہیر دا نتارا ویکھو:

توں سُن بات میاں قاضی اساں اپنی سند سنجائی
میں تے رانجھے نیہوں چردکا اجے آہس دُدھ واتی
وِج پنکھوڑے پئی ترُفاں ویدن کھیں نہ جاتی
کون چوچک؟ سر بھس الی دے، اپنی وِست سنجائی

جیہنوں قاضی سنھاں دا چور آکھدا ہے اوہدے ولوں ہیر سند دکھاوندی ہے (سند
عدالتی حکم یا ثبوت ہوندا ہے) عشق دی سند سبھ قانوناں توں پرانی ہے۔ ایہہ مڈھ مول
ہے جگ دی ہوند دا، بندے دے جیون دا۔

”سند“ لفظ نال ہیر ”سنھ“ دا لفظ قاضی دے مونہوں کھس گھدا۔ قاضی ہیر تے
رانجھے نوں چور بنیندا ہے۔ ہیر آکھدی ہے میں تے چوری نی ہے، اپنا مال پچھاتا ہے
نیونہ تاں پچھوکا ہے میں تے ایہدی سنجان کیتی ہے۔ چوری وی دوہری تے سنجان وی
دوہری۔ پہلاں تے رانجھ گھر دا جم بندے دی سکت نوں کرا ہے پاوند ہے، رانجھے نوں
سنجان کے میں اپنا آپ سنجاتا۔ وت رانجھ ویہار والیاں رانجھے نوں کھس کھڑیا، مینڈے
کولوں مینڈی نوں ہوند مینڈی بھری جاگ کھوئی چاہی۔ میں چور نپ لیتے، مال دھرا

لیتا۔

ہیر نے قاضی نوں اوہدی کسب بولی وچ اپنی ہوند دے نساہے دی کہانی سنائی ہے۔ قاضی دی فرد جرم نوں عدالتی بولی وچ ردیوس تے عدالتی بولی نوں بنا یوس رمز بولی اپنے عشق دی۔ ہیر قاضی کولوں بولی وی کھوہ لیتی ہے تے عدالت وی۔ نہ سوہرا رہیا نہ پیکا تے دعوا کیہدا کیہدے سر؟

پر ہیر دے جواب نے قاضی دے ہتھ وی کھول دتے۔ رائٹھاں نالوں ساک تروڑ کے اوہ اک عام گناہی جنانی ہوگئی۔ ہن اوہدے پنڈے اُتے کوڑے ورھ سکدے ہن۔ کوڑے ورھنے ہن وی ضروری، کوڑیاں راہیں قاضی اپنی گھسی بولی تے گھسی عدالت مڑ سنبھال سکدا ہے۔

ہیر کوڑے دی مار نوں وی اپنے صدق دا ثبوت بنیندی ہے:

حاضر بنھ کھلوتی بھر آپے کنڈ نوائی

پر قاضی کوڑے مار کے اپنی ہستی ثبوتی کر گھدی ہے۔ ہن اوہ مڑ اپنے پرانے پینترے ورت سکدا ہے:

سن ہیرے توں نونہہ کیہندی ار دھی کیہندی آہی
اکبر نال بڑیندے پلو بھوئیں نیئیں دے سائیں
وڈا ادب اوہناں دا میکوں تھدھ مریندے ناہیں
کتنا توں سمجھائیں ہیرے نہ کر آپ اجائیں

قاضی ہیر نوں مریندا وی رائٹھاں پاروں ہے تے چھڈا وی رائٹھاں پاروں ہے۔ اوہ ہن ہیر نوں ویہل دیندا ہے بھئی اہے وی اوہ ہو جا جو میں سمجھناں توں ہیں۔ وچوں ہو نہ ہو پر مونہوں تے من۔ تیرا وجود رسی جے منیں، نہیں تے مک ویسی، میرے ہتھوں نہیں شاہی قانون ہتھوں تے تیرے ساہورے پیکے دی ریت ہتھوں۔

کیا وڈیائی ڈھئی آ قاضی آ کھ ویکھا میں تائیں

اتے وڈے جو سونے رُپے ڈُھلکن تے پاہیں
چلھے وِچ کھناں ایہہ وستو تیکوں مالم ناہیں
سن قاضی میکوں خبے دِن بے وِچ رانجھن ناہیں

ایتکلیں ہیر قاضی نوں ویروے نال دُسدی بے جو ایہہ بے رانٹھاں دی اصل ہستی
جیہدا تینوں ادب ہے۔ ایہہ ہستی رانجھنوں وانجھی ہے، رانجھن دا تروڑ ہے، سو ایہہ ہستی
نہیں سُنج ہے۔ تیرا مارن مینوں موت نہیں ایس سُنج وِچ ورن مینوں موت ہے۔ قاضی
کول وت سزا ای رہ جاندا ہے۔ اوہ ہیر نوں رے نال بنھ کے مروڑے چڑھیندا تے
بکاون دی واہ لاوندا ہے:

آکھ دے کھاں میں نونہہ کھیریاں دی جانے سبھ لوکائی
تاں تاں ہیرے نہ پتھر سائیں جاں نہ بھریں اگاہی
آکھ دمودر کتی رکھاں خاناں دی مہرائی

ایس گواہی نال ای قاضی دی قضا رہندی ہے، شاہی کچہری تے شرع رہندی
ہے۔ قاضی نوں خاناں دا ادب تاں بے پر کیہ کرے خاناں دے ویہار نوں بچاوان
واستے اوہناں دے ظاہرا ادب نوں انگھنا پیا پونداس۔ قاضی ایہہ وی دسیندا ہے جو
شاہی قانون دی راکھی میرا کم ہے، رانٹھاں دا ملاحظہ میرا نِج دا معاملہ ہے۔ ایہہ گل
کر کے قاضی رانٹھاں نال آپنا لاگ وی پالدا ہے تے حاکماں کولوں آپنے نِج توں اچیرا
تھی سکن لئی تھا پڑا وی لیندا ہے۔ بے ہیر نوں اوہدا عشق جماندرو ہستی توں باہر کڈھدا
ہے تے قاضی جیسے شاہی اہلکار نوں اوہدا کم اپنی گھرو کی ہستی توں اچیرا کریندا ہے۔ ایہو
سواد قاضی جیہاں سرکاری اہلکاراں دی اصل کمائی ہے۔ ایہو جیہا موقع ای اوہ کٹھالی ہے
جیہدے وِچ پے کے اوہناں دی کُل کوڑ وہانی اکو دم سچی ہونکلدی ہے۔ ایس گل ذل
بیر نے چاگھویں سینتر کیتی آہی:

روا نہ رھیں قاضی صاحب ٹدھ بھی پیوں جائی

قاضی ایہہ وی دسیندا ہے بھئی جیویں میری نچ ہستی کولوں میرا کم اچیرا ہے تیویں
ای باتشاهی پر بندھ رائھاں دی ہستی کولوں اچیرا ہے۔ جیویں اپنے کم نوں پالن لئی نچ
نوں تہجن وچ میری وڈیائی ہے تیویں ای شاہی پر بندھ اگے نیوں کے رائھہ ٹکر یڑے
ہوندے ہن کیونجو شاہی پر بندھ رائھاں نوں نو اوند ا ہے اوہناں دی سنبھال واسے۔ سو
آپنے رھو، نوں شاہی پر بندھ سر ویترن وچ رائھاں دا ای بھلا ہے۔

ہن تائیں ہیر قاضی نال او سے دی بولی وچ گل پئی کیتی ہے۔ اوہدیاں لفظاں
وچوں لفظ کندھے ہن، اوہدیاں پینتریاں نوں پینتریاں نال کیلیا ہے، اوہدیاں آنکھیاں
دی چاگھ بنا کے اوہدے بھار دھمکار دی دھوڑ اڈائی ہے۔ ہیر دا جھگڑا پیرو پیر شہر وچ
دھم گیا ہے تے خاقت پیرو پیر کچہری دل ڈھکی ہے:

سے ہزار سنیدی کیتی عالم اچھل آئے
نت سنیدے ہیر تے رانجھا سوئی رب ویکھائے
جو جو پچھے حاکم ہیرے سوئی جواب سنائے

ایہناں ترونہہ پٹیاں راہیں دمورر مقدمے نوں کچہریوں کڈھ کے گھراں بزاراں
وچ پھیر کے وت کچہری گھسن آیا ہے تے نالے ای خاقت نوں آن کچہری واڑیوس۔
ہن مقدمے دی سنیر نری کچہری نہیں لوکائی وی ہے۔ سو سزائیں گڑی ہیر اوڑک قاضی
دی بولی چھڈ کے نویکھی رمز بولی وچ گل کریندی ہے:

سن قاضی اک عرض اساڈی ایہہ اکتھہ کہانی
لوح قلم نہ عرش نہ کرسی ندریں نہ آوے پانی
زمیں زمانہ چند نہ سورج جوتی جوت سمانی
کوئی تدوکا پاسوں ہووے تاں میں شاہد آئی

ایہہ رمز بولی قاضی کنوں دراڈی ہے پر لوکائی دے نیڑے ہے۔ سزائیں نبجھ کے
 ہیر قاضی دی ہنج توں باہری ہوندی لگدی ہے تے اوہدی گل خلقت نوں گواہ بنیدی
 جاپدی ہے۔ اوہ جگ دی پوری ہتھلی ہوند ونجا کے اپنے عشق دی جوت نال اک نواں
 جگ پئی سرجدی ہے۔ دیکھالدی تے اوہ پئی ہے جگ دا مذہ مول پر ایہہ مذہ مول
 بے نینبہ، جی دی جی نال اکائی، دوئی وچ اکائی۔ ایہہ نینبہ آد جگا دوں وی اگیترا ہے،
 ایہہ ان ہون وچ ہون ہے، پر ہوئے دا ان ہو یا وی ہے۔ ہر ہوند وچ نت حاضر
 ہونہار۔ ایہہ جگ دی ہتھلی ریت تے دیہار دا تروڑ ہے۔ ہیر دی واج دا اچرج بھار
 ہتھلے جگ دی تھاں اک بے اوڑک سنج کھنڈاوند تے اوس سنج وچوں اک بھری ہوند
 دی دھڑکنی خلقت دے کنیں پاوند لگدا ہے:

”کوئی تدوکا پاسوں ہووے تاں میں شاہد آئی“

وچ ونگار ہے گواہی لئی اوہناں نوں جیہناں ایہہ دھڑکنی سنی ہے، جیہناں اتے ہیر
 دی ہڈ ورتی اک ان ورتے ورتارے دی تانگھ بن کے اتری ہے۔

قاضی ہیر دی گل دا ولدا نہیں دیندا۔ جاپدا ہے ایہہ واج اوہدے کتوں پرکھی
 ہے۔ اوہ ہیر نوں چھڈ کے رانجھے دوالے ہو ویندا ہے:

جوگی آن حضور کیتو نہیں قاضی سخن پچھایا
 توں تاں چاک چوچک دا آہیں جوگ کدوکا پایا
 وڈا حرامی چاک ڈٹھوسے کیہا بھیکھ بنایا
 آکھ دمودر رانجھے تائیں مشکیں پکڑ بنھایا

قاضی لئی چاک دا جوگ پاون اک ہاسوینی تے چاگھ گوجری گل ہے۔ قاضی دی
 شرع وچ مالک دی چاکری ای چاک دا اصلا ہوندی ہے۔ چاک ایہہ اصلا ونا نہیں
 سکدے جے اوہ وناون دا ترلا مارن تاں حرامی نہیں۔ مالک نے اوہناں دی چاکر ہستی

جمائی ہے۔ سو چاکری توں نابری پو دا انکار ہے۔ دیکھو قاضی دی شرع تے باتشاہی
قنون رائٹھاں دی لبھت کیوں پالدے ہن۔ رانجھے نوں سزا ہیرا دھالن دی نہیں چوچک
دی چاکری چھڈسن دی ملنی ہے۔ رانجھ و سب وچ کامیاں دی ٹھڑ ہے۔ چاک اُتج دا
رچھ ہن۔ اوہ مالک دا مال ہن۔ باتشاہی قنون ٹھیاں ترٹھیاں کامیاں نوں رائٹھاں دی
ہنوں باہریاں ٹھاہراں وچوں کڈھ کے پٹواں ہار سگواں مالکاں نوں پرتاوندہ ہے۔

اک ہور گلوں وی قاضی رانجھے دے جوگ نوں نہیں منا چاہوندا۔ جوگ مل واناں
لنی وی آدر گوچرا ہے تے قنون دا ہتھ جوگی لنی اوڈا کرزا نہیں ہو سکدا جیڈا چاک لنی۔
سو قاضی رانجھے دی قنونی ہستی چاک ای متحدہ ہے۔ جیہڑا اک واری چاک ہو یا اوہ
بمیش لنی چاک ہے، اوہدی ہوند و سب وچ اوہدی چاکری پاروں ہے، اوہ کوئی ہور ہستی
نہیں دھار سکدا۔ سو قاضی رانجھے دے جوگ نوں بھنڈ کے اوہدے اُتوں جوگ دا ویس
لاہ کے اندروں سگواں چوچک دا کمی کڈھ کچھری کھلہارنا چاہوندا ہے۔

مغل قنون نوں کنیں واری سادھاں جوگیاں فقیراں نال بھرن وچ اوکھیاں ہوندی
آہی۔ سادھ فقیر نوں سادھ فقیر مندیاں سزائیں کڑوئاں خلقت دا دل حاکماں ولوں
میلا تھیندا ہے۔ سو مغل قنون نوں جد کسے نابرفقراں نوں پلے لاہنا پیا پہلوں اوہدی فقیری
نوں بھنڈ کے اوہنوں گورزا بنا دکھاونا پیا۔ اک مغل قنون کیہ سارے قنون میل بند دیہار
دیاں نابراں آکیاں نال انجے ای ورتدے آئے ہن۔ باتشاہی تے آپ زبی سند ہر
کھلوندی ہے تے ایسے زبی سند پاروں خلقت کولوں اپنی پوجا کروندی ہے، اوہ اپنے
نابراں نوں کیوں زبی سند دا ہتھیار ورتن دیوے۔

رانجھے دا جواب ہیردی گل توں ای ٹریا جا پدا ہے۔ بولاں دے کڑے وی اونویں بچھے ہن:

من صاحب کوئی محرم ہووے سوئی ایہہ بدھ جانی
آکھے کوہ پیہ جے ناہیں جے کوئی سخن دکھانی

مُہر زبان کری سُن قاضی اوکھی ایہہ کہانی

آکھ دمودر گنگے دی شارت گنگا ہوئے سو جانی

رانجھے دیاں ویساں دا بھیت سمجھن لئی قاضی نوں اپنی بولی وٹاؤنی چینی ہے۔ قاضی دی بولی اوہدے کم دی اوہدیاں مالکاں دے ویہار دی بولی ہے۔ قاضی ویہار باہرا تھیوے تاں ای اوہنوں ویہار باہریاں دیاں گنگ سینتاں سمجھ آون۔ قاضی دی جیبھی نوں مُہر لگے تاہیوں اوہدے کن گھلن - پرانی بولیوں گنگے ہو کے ای توں بولی نوں سمجھن دی سکت لہجہ دی ہے۔ قاضی ہوند وٹاؤے تاں ای ویساں دے وٹاؤ دی سار ہووے۔ بیر وانگ رانجھا وی قاضی دے سروں پار خاقت ول بول وگاونداتے گنگی رمز راہیں کنکلیاں نال بھیت سانجھا کریندا جا پدا ہے۔

رانجھا اوگ ل نال قاضی دے سارے پہار نوں ٹھپ دیندا ہے۔ توں مینڈی گل نہیں سمجھ سکدا کیونجو توں اوہ جھاگ نہیں جھاگی جیہڑی میں جھاگی ہے۔ بولی تاں سانجھی تھیندی ہے جے ہڈ ورتی سانجھی ہووے۔ قنون تے نابری کیہڑی بولی راہیں اکدو جے نوں سمجھاؤن۔ ورتی دی سانجھ بنا لفظاں دا کم آپنے بے ارتھ ہوون اکارت ہوون دی "واہی دیون ای ہوندا ہے۔ جتنے لفظ کھلن ودھن (جے کوئی سخن وکھانے) اتنی ای گل اوکھیری تھی ویندی ہے تے پُپ گھیری۔

رانجھا ایہہ وی آکھدا ہے جو میں ویہار باہرا تھی کے ویہار دی بولی بھلا ورتی ہے تے اپنی ہڈ ورتی دی نابری بولی سکھ گھدی ہے۔ رانجھاں شاہی اہکاراں لئی ایہہ بولی بے لفظ ہے جیویں کنکلیاں دی بولی۔

رانجھا آکھدا ہے تہاڈے بھانے اساں گنگے ہاں۔ آہو گنگے دی رمز گنگا ای سنجاندا ہے۔ پہلوں تھیں اپنی ہستی وٹاؤ نابری دے راہے پو تاں اپنی بولی دا پہار سروں سٹ کے ساڈی بولی دیاں مہین سمینتراں سنجانسو۔

رانجھے دی بولی سمجھن لئی رانجھا بنا پوندا ہے۔

قاضی سچا رانجھے نوں سزا دیندا ہے۔ سزا کیتی دے ارتھ وئیندی ہے، کرنہار کولوں اوہدی کیتی کھوہ کے اک ہو کر کرنی اوہدے متھے مڑھدی ہے۔ نابر دی کیتی دی شکل ونا کے اوہنوں ورتدی ہے ویہار نوں ٹھمن واسے۔ اوہدی جت نوں ہار بنا کے ویکھیندی ہے، اوہدے گن نوں اوگن۔ پر نابر اس واسے سزا ویہار والیاں دی بار ہوندی ہے۔ سزا دے کے اوہ نابر دے سچا نابر ہووان اتے مہر لاوندے ہن، نابر دی کرنی نوں اپنی ہوند دا ترور مندے ہن۔

قاضی کول اک بولی لفظاں دی ہے تے دوجی کوڑیاں دی۔ اوہ لفظاں دی ہنجوں باہر ہو یاں نوں کوڑیاں راہیں پرتاون دی واہ لاوندا ہے۔ رانجھے نوں کوڑے و جن لگے تاں ہیرنس کے جھکا آن گھتیوس۔

عالم ہس لبیندے نالوں پکڑی دھکی بانہیں
دھروئی تساں جے صاحب سندی منع کرو میں تائیں
اس دی مار دیبو کھل میکوں اس کوں مارو ناہیں
آکھ دمور کھل جے مارو تاں ادھی پیر وئڈائیں

”عالم“ سرکاری کاروائی دیاں تماشیناں دی بھینڑ ہے لوکائی دی سجاگ جڑت نہیں۔
اوہ ہیرنوں پکڑ دھک کے پرانہ کریندے ہن تانجو سرکاری کاروائی دے تماشے دا سواد خراب نہ تھیو دے۔ اوہ سرکاری اہلکاراں دا کم کریندے ہن۔ ہیر اتے بسدے ہن بھئی ایہنوں سرکاری کاروائی دی سمجھ نہیں۔ (کجھ باسا ہیرنوں پکڑن دھکن دے سواد دا وی ہے)۔ پر ایہہ باسا آپ وی سرکاری کاروائی دے رعب نوں پیا وگاڑا ہے بسن والیاں نوں ایس گل دا پتہ نہیں۔ یاں خبرے کجھ پتہ ہووے ای نہیں۔ پر علاقے دے حاکم ابوالفتح نوں چنگا پتہ ہے جو لوکاں دا کاروائی نوں ٹھیک کرن واسے وچ پون

کاروائی وچ پھک پاون ہوندا ہے۔ ایہدے نال سرکاری پر بندھ دی بے رعسی ہوندی
بے تے لوکاں دا جھا کا لہندا ہے۔ ابوالفتح لحاظ بھری جھاڑ نال قاضی نوں مقدمہ بیڑن
دی آکھدا ہے:

ابوالفتح آکھے سُن حضرت کتنوں ایہناں مریندے
پکڑ سیال دیو اتی، شرمندہ کت کریندے
کے شاہد پتھن دی حاجت کل معلوم کریندے
آکھ دمودر بیرے تائیں پھد کھیڑیاں نوں دیندے

ایہہ باتشاہی پر بندھ دی پکیائی ہے جو اک اہلکار کولوں معاملہ وگڑے تے دوجا
اگانہہ ودھ کے سنبھال گھندا ہے۔ سنبھالن دا وی جج ہے۔ ابوالفتح معاملے نوں آپنے
ہتھ نہیں لیندا۔ قاضی نوں حکم وئی صلاح دیندا ہے۔ ہن بیر باتشاہی پر بندھ دے ہتھوں
کھیڑیاں نوں لہھی ہے شاہی قانون ہر تے شرع ہر۔ ہن راتھ ریت دا کوئی پرانا انگ
کھیڑیاں دا ہتھ نہیں روک سکدا۔ کوئی نابڑ اوہٹاں نوں ڈکن نہیں کھلو سکدا:

پکڑ کھیڑیاں نوں ملی سلیٹی گھوڑیاں اگے لانی
کوئی وٹا کوئی سونا کہیںیں لت چلائی
دُدھ نیہنسی مکھن پالی۔ ہاں اگے آئی
آکھ دمودر میں ڈنھا جو ہر سلیٹی آئی

قصے دے مڈھ وانگوں قصے دے انت نیزے دمودر دا آپ حاضر ہوون ودھ گیا ہے۔ تاہراں کھیریاں دی جنگ ویلے اسان اوہنوں ڈٹھا۔ جدوں ہیرتے رانجھا قبولے آئے تاں وی:

گھیرے ہوئے دوئے بندوے میں اگوں پکڑ بہائے

دمودر دی حاضری قصے دیاں سنیراں دی حاضری ہے۔ ایہہ دمودر ولوں ہننگارے دی منگ ہے۔ ہنگارا نرا ہنگارا نہیں سنیراں ولوں قصے دے وچ ہوون دی گواہی ہے۔ سنیراں اوکاٹی ہے، کیاں دا اکٹھ جیہنوں نال گھسن کے دمودر رانجھاں دی جوہ وچ چھبہ لائی بیٹھا ہے۔ سنیراں دمودر دے نال قصے دے اندر وی ہن تے باہر وی، پاتر وی ہن تے سنیراں وی، اپنی کیتی تے اپنے نال ہوندی نوں ورتدے وی نہیں تے پرکھدے وی نہیں۔ قصے دی بولی رمزاں دی کنگ بولی ہے جس راہیں دمودر سنیراں نال بحیثیت سانجھے کریندا ہے۔ ایہہ بولی رانجھ ریت دی بولی کولوں تے سرکاری پر بندھ دی بولی کنوں اصلوں دکھری ہے۔ جے اوہ بولیاں ہن تاں ایہہ بولی نہیں جے ایہہ بولی ہے تاں اوہ بولیاں نہیں۔ سرکاری پر بندھ والیاں تے رانجھ ریت والیاں جیویں اپنے دیہار

راہیں لوکائی نوں ہمتھل کیتا ہے تیویں آپنیاں بولیاں راہیں کنکلیاں وی کیتا ہے۔ پر
 جیویں نتانیاں ہوون لوکاں دا تران بن گیا ہے، ہمتھل تھیون ہتھیار بن گیا ہے، تیویں
 کنکلیاں تھیون اوہناں دی بولی بن گیا ہے۔ اوہ بولی جیہنوں کجھن بولن واسے گنگ تھیونا
 پوندا ہے۔ ہیر تے رانجھے نوں دمودر دیاں سنیراں ای گھر بھیتی تے باہر لے کر کے رانھ
 وسیب وچ اتاریا ہے۔ ہیر تے رانجھا لوک گھال دا اوہ پھل ہن جیہڑا رانھاں دے پیٹے
 پے گیا۔ بُن دمودر تے اوہدے سنیر ایہناں نوں پرتا کے سگواں آپنا کر کے سجاندے
 نہیں تے ایہناں راہیں رانھ دیہار نال اپنی لڑائی لڑدے نیں۔ ایہو رمز ہے ہیر تے
 رانجھے دے اک ہوون وچ۔ ایہو رمز ہے ہیر دے ملوک سریر دی اتھاہ سکت وچ، اوس
 ددھ نپنسی مکھن پالی دے سہاں اگے آون وچ تے دمودر دے اوہنوں گھل دیکھن
 وچ۔ ایہو رمز ہے تیسے جردی ہیر دے بولی جاون وچ:

رتا ترکل گھت چلائی جواب سیال کریدی
 سُن اتی ایہناں سٹاں کولوں میں صدقے صدقے دیندی
 رانجھے ولوں مہیں مریدی میں سر صدقہ دیندی
 سُن سہی سیادہ جٹا منت نہ تھدھ کریدی

جیوں جیوں سخن کرے سلیٹی تیوں تیوں خان برائے
 رتورتی پنڈا ہویا نہ کوئی ہوڑا پائے
 وال ہیرے دے گھنے اتے نالے کھیہہ رلائے
 آکھ دمودر ملے نہ سلیٹی بھی کر سخن سنانے

ہیر دا صدق رانجھے دی الوکار سکت اتے ہے جیہدا بھیت اوہ جاندی ہے۔ یاں
 آکھو اوہدا صدق اپنے انمک سرز اتے ہے جیہڑا رانجھے دی الوکار سکت نال اک مک

ہے۔ ہیرنوں پک ہے آپنے رانجھا ہوون دا۔ ہیر رانجھے نوں مرشد مندی ہے کیونجو
نینبہ ای مرشد ہے۔ اوہ کھیڑیاں دی مارنوں مرشد ولوں گھلی پرکھ سمجھ کے کھاندى ہے:

سن دے سخن سیادہ جنا کوئی گمان کریندا
پر تقصیر میں اوگنہاری مرشد مہیں مریندا
جن ہر مرشد رانجھن تنہاں واڈ کون تکلیندا
آکھ دمور کم رانجھے دا جان توں مہیں کریندا

ایہہ مرشد گڈی وال سید وانگ لوک نوں رانجھ ریت دی سنبھال ول تے شاہی
پر بندھ دی مینج ول نہیں نوردا۔ ایہہ مرشد لوک دی آپ کمانی سکت تے علم ہے۔
اوہناں نوں پرکھدا وی ہے، اوہناں دا بانہہ بلی وی ہے:

کلر کوٹ قبولے سندے اگ لگی درواہے
عدلی راجے عدل نہ کیتا درماں دے محتاہے
پانی پوے تیل ہوئے جاوے بھڑکن سبھ درواہے
آکھ دمور کوٹ قبولے روون لوک اواہے

شہر دے لوک جان گئے ہن جو ایہہ اگ حاکماں دیاں کیتیاں دا پھل ہے، جیہڑا
سانوں وی بھوگنا پے گیا ہے۔ لوک حاکماں دی پیہہ دے مارے وی ہن تے اوہناں
دی ربتل دے موہے وی ہن۔ سکھال ویلے اوہ حاکماں دی کاروائی دے تماشین ای
بنے رہے پر چتا سرتے پئی نہیں تے جھب حاکماں کولوں وکھ ہو کھلوتے ہن تے کھل
کے اوہناں دے درتارے نوں پنے پندے ہن۔ ہن جھب سہی کیتو نہیں جو عدلی
راہے دا، باتشاہ دا مول عدل نہیں درم اگراہی ہے جیہدے واسے اوہناں کھیڑیاں دا
کچھ کیتا ہے۔ روون لوک اواہے وچ اواہے دے ارتھ "اچی وانج نال" وی ہو سکدے
نیں پر ایہہ وی ہو سکدے اے جو اواہے اوہ نہیں جو بے واہے سن پر ہن بولن لگے نہیں۔

جدوں رانجھا تخت ہزار یوں کڈھیجا اے تاں دمور نوں دکھ با جو "ڈردے لوک سبھ آکھن
 ناہیں ایہا وڈی وڈانی۔" "اج لوک اک وڈیری بھیر دے مہنہ آئے بولن جوگے تھی گئے
 نہیں۔"

"درم" نرے پیسے نہیں پورے اُراہی ویہار دا نشان نہیں۔ حاکمی اُراہی پر نے
 کھلوتی ہوئی ہے تے اُراہی رانجھاں راہیں ہوندی ہے۔ لوکاں نوں بھیر پٹی ہے تاں
 اوہناں نوں باتشاہی ویہار دا اصلا دیا ہے۔ اوہناں چت دی نیندر چھندی ہے تے
 اپنے وسیب نوں پزچولیا سنجانیا ہے۔ اوہناں وچ جڑن دی، جڑ کوکن دی، حاکماں نوں
 سچ سناون دی سکت آئی ہے۔ حاکماں لئی اک اک نہیں، لوکاں دا جڑ کھلوانا اک ہے۔
 ایہو اک اوہناں دی فسیل نوں لگی کھلی اے اوہناں دے گلے نوں ہتھ کھیندی ہے پٹی
 اوہناں دیاں راہواں نوں بند کیتی کھلی اے۔

پر شہر دیاں لوکاں وچ اوہ وی ہن جیہڑے باتشاہ نوں سرکاری پر بندھ توں دکھری
 اچیری ہستی سمجھدے ہن۔

بھڑکے شہر سڑے کل قصبہ لوک جواب کریندا
 دھروئی حاکم قاضی تینوں لکھیا شہر سڑیندا
 جے پچھے شاہ اکبر تینوں تاں توں جواب کیہ دیندا
 آکھ دمور دھروئی قصبہ عالم آ۔ پنہندا

لوک سجاگ جڑت وی ہو ویندے ہن تے سستی بھیر وی۔ اوہ وی ہن، جیہناں سمجھ
 لیتا ہے جو پورا شاہی ویہار انیاں دھرو تے لو بھ اُتے کھلوتا ہویا ہے۔ پر اوہ وی ہن
 جیہناں نوں ایہہ اک اکا دکا اہکاراں دی بھیری نیت پاروں لگی جا پدی ہے۔ پر ایہہ
 شاہ اکبر ول دیکھن والے اوہو ہن جیہناں نوں ہیر رانجھے نال ورتے دھرو دا دکھ نہیں
 شہر دے سرن دا برکھ ہے۔ یاں آکھو جد اوہ شاہ اکبر ول دیکھدے ہن تاں اوہناں

نوں پک ہوندا ہے جو باتشاہ نوں لکھیے شہر دا امیراں دیاں محل ماڑیاں دے سڑن دا ہرکھ
تے سر پر ہوسی تے اوہ قاضی حاکم کولوں سر پر پچھ کر لسی۔

لوکاں دی کچیت بھیر "عالم" ہے متاں، تے سجاگ جزت "قصبہ" لوک "عالم"
وی بن ویندے ہن تے عالموں "قصبہ" وی تھی ویندے ہن:

جیوں جیوں ڈھل پوے پھر تیوں تیوں قصبہ سکھو آیا

سوڑا پیا سکھو ہی قصبہ اوہناں کوک سنایا

چلدی اگ پیر کر آکھے جوگی پرچہ لایا

قبول مغل راج دا کوٹ ہے ایہہ فصیل ولایا اچیاں دروازیاں والا شہر ہے۔ اگ
سکھنیں دروازیں پئی بھڑکدی ہے۔ اندر آون دا راہ وی بند تے باہر جاون دا وی۔
سیالاں تے کھیڑیاں دے شہر وچ ہیر اندر آہی تے رانجھا باہروں آیا آبا۔ ہن رانجھا
اندر ہے تے ہیر باہروں دھاونا ہے۔ رانجھاں دے شہر شاہی ویہار دی مدھلی پدھر ہن
تے کوٹ قبول سکھر۔ ہیر رانجھے دی ناری مدھوں نری ہے۔ گھر بھیتی سرت ویہار باہرے
فقر سجانال پیرو پیر اک تھیندی اوڑک اگ بن کے سکھروں جا پئی ہے:

چلدی اگ پیر کر آکھے جوگی پرچہ لایا

آکھ دمور قاضی مفتی قدرت وکھ وکایا

باتشاہی حکم مُٹ گیا ہے۔ شہر باتشاہی پر بندھ وچوں نکل گیا ہے۔ قاضی دی کچبری
ٹھپ کھتی ہے۔ لوک سمجھ گئے ہن ایہہ کوئی اچیری کچبری ہے جتھوں جوگی پرچہ لا کے
نیاں آنا ہے۔ جوگی کسے نوں اچیرے تران دا موہری ہے۔ لوک نوں ایہہ وی سار
ہے جو جوگی دا تران اوس دھرو وچوں جمیا ہے جیہڑا باتشاہی پر بندھ والیاں اوہدے نال
ورتیا۔ دھرو ورتن والے بے وس ہوئے کھلوتے ہن تے دھرو سہن والا وس والا ہو گیا
ہے۔ جوگی آپوں گجھ نہیں آکھیا نہ دسیا۔ خلقت نوں سوڑ پئی ہے تے اوہنے جوگی دی

آپے سنبان کیتی ہے۔ ہن خلقت آپ حاکماں دے سرتے کھلو گئی ہے، جیویں آکھدی ہے اوویں پنے کریندے ہن۔ خلقت دے آکھن تے کھیریاں مگر فوج چاڑھیو نہیں (خلقت دے آکھن تے ای جوگی اگ وچوں فوج نوں راہ دے دتا ہے)۔ حکم خلقت دے ہتھ ہے حاکم کاسے تھی گئے ہن:

مٹی فوج آنو نپ کھیڑے اگے نہ ونجن دیہو
 جوگی دی بھ منت کریہو پیریں پے کے دیہو
 بمبل کھوہ سنیو جے پہلاں ہن تاں سو بھالیہو
 آکھ دمودر اگ ہٹے جیوں لوک اسیساں لیہو

اتھے اہلکاراں دی آپسی صلاح دیکھو، لف کے اوکھا ویلا کڈھن دی پنے کریندے ہن۔ اوہناں دی نظر ہن لوکاں نوں رتجھاون اُتے ہے۔ باتشابی حکم دا مول دھرو آہا۔ خلقت دے حکم دا مول دھرو مناون ہے پر اہلکاراں ڈھڈوں ایہہ مول نہیں نیا۔ اوہ سر پئی نوں نال کے لوکاں دے دا بے توں خلاصی چاہوندے ہن۔ دھرو مناون خلقت دی لوڑ ہے۔ خلقت دا آکھیا من اہلکاراں دی لوڑ ہے۔

قاضی دا پوڑا ایہہ ہے جو اپنے کیتے دی صفائی کیویں دیوے۔ چندے ہوئے اہلکار والی چترائی نال اوہ جھب اک پرانے پینڈے دی ڈھال اوہلے ہو بہندا ہے:

سنو یارو جو ظاہر ڈٹھا قاضی آکھ سنایا
 جو گجھ ظاہر ڈٹھا آہا سوئی نیاؤں چکایا
 بات صاحب دی کوئی کیہ جانے رب نیاؤں چکایا
 حق سلیٹی تس دا نیجے جے کوئی اگ بھجایا

اتھے گل دلیل دے رنگ وچ ہے۔ جد فوج کھیریاں نوں ہک کے شہر وچ آندی ہے تاں قاضی ایس دلیل نوں شرع دا فیصلہ بنا کے آئی نوں سنا دیندا ہے:

تاں اتی نوں قاضی آکھے کر کر شرع سنائے
 جو گجھ ظاہر ڈٹھا آبا سوئی نیاؤں چکائے
 باطن بات نہ کوئی جانے قاضی سخن سنائے
 حق سیال سوئی گھسن ونبو جیہڑا اگ بجھائے

قاضی آپ ای اپنی شرع نوں اپنے قنون دی نینبہ نوں بند دتا ہے۔ اوہ آکھدا
 ہے شرع تے زرا اپرا زولا ویکھدی ہے وچلی سچائی نہیں پھروں سکدی۔

جے قاضی۔ ظاہر باطن دی نکھیر کھڑی کر کے بلدے باتشاهی پر بندھ وچوں اپنی
 کرسی دھرو کڈھیوس تے ہن پرانی کسبی پکیائی نال نویں پر بندھ دی شرع سناون لگ پیا
 ہے۔ یاں انج آکھو او بنے نویں اتھل نال اپنے پرانے سجا دی پیوند کر کے ترت اک
 نویں شرع گھڑ کھابھاری ہے: جیہڑا اگ بجھاوے سو سلیٹی گھسن ونبو، اوہدا "حق"
 اے۔

قاضی حاکماں دے لائے نوں شرع بنادن دا سیانا ہے۔ ایس ویلے حاکمی خلقت
 دے ہتھ ہے سو اوس خلقت دے لائے نوں شرع بنا کے کھیریاں اتے لاگو کر دتا ہے۔
 قاضی دی اصل "باطن بات" جماناں دا لاہا ہے جیہنوں قانون تے شرع دے ظاہر وچ
 ڈھال ورتاونا اوہدا کسب ہے۔ قاضی نوں ایہہ نواں پیٹڑا وی لوک جوت دی اگ
 پاروں دھارنا پیا ہے:

سجا آکھے قاضی تانیں کہا قبر کیتوئی
 حق سلیٹی جوگی سندا کھیرے نوں دیتوئی
 جوگی صبر کیتا با ڈاڈھا تاں ایہہ ہونی ہونی
 آکھ ہموور آھیں ڈٹھا سجا کوک کھلوئی

قاضی ایہہ بھلا وندا ہے جو رانجھے نے ہیر نال اپنا ساک تے اگ لاکے ثبوتیا ہے

اگ بجا کے نہیں۔

فوج کھیڑیاں نوں مُردِ قبولے لے کے آئی تے ایتلکس اگ وچوں راہ ہیر بنایا۔
ایہہ "آپے رانجھا ہوون" ہے۔

اگ گھرے شہر وچ وڑ کے کھیڑے پران چھڈ گئے۔ قاضی دی نوں شرع سن کے
الی آکھیا:

بھٹھ جوگی تے اگ سلیٹی اسیں موئے ون آئی
اسیں ونج جُلاباں اتھوں اتھے رہندے ناہیں
کُل مہاجن سھو سڑدا ازل سوں ہوندی آئی
آکھ دمورر اگ نوں کھیڑے دیکھ اداسی چائی

گاہل مندے دے رُوپ ای سہی کھیڑیاں جوگی دا ہیر نال ساک سجان لیتا ہے،
بھٹھ تے اگ دا ساک۔ تے اوہناں نوں عزت جان نالوں پیاری نہیں جو بھٹھ تے
اگ وچ ہتھ پئے گھتتن۔ اوہ پلہ چھڈا کے نسدے آکھدے ہن وڈیاں اشرافاں نال
ایہہ ازلوں ہوندی آئی ہے ساڈے نال ہوگئی تاں کیہ۔ ڈھیندیاں بھارو میلاں دا نوں
لوک حاکی نوں بندن دا ایہہ پرانا ڈھنگ ہے۔

کھیڑیاں دے پرانے بھیال آکھدے نہیں ہن پلہ چھڈاؤن ایڈا سوکھا نہیں ہے:
کدے دینا کیں سن سیادا پہلوں شدھ سڑیندے
آن بلا پائی وچ وتی کیکن ونجن دیندے
حال سہی ہمراہی دیہو برسر بیٹھ جلیندے
آکھ دمورر ڈر ور ہوئے سبھ جوگی طرف تکیندے
رانجھے پنجاں پیراں نوں یاد کیتا اگ بچھ گئی۔ لوکاں کھیڑیاں نوں شہروں مار
کڈھیا۔

قصے دے وچ ”حق“ دیاں کنیں تفسیراں ہونیاں پر اج سہی ہو گیا ہے جو ”حق“
 سجانن تے کھیریاں نوں مار کڈھن جو دے ہوئے کم ہن۔ اک باجھوں دوجا پورا نہیں ہو
 سکا۔

قاضی مفتی سبھ جوگی اگے آن نویں۔ لوکاں رانجھے نوں آکھیا توں اتھائیں رہو۔
 اساں تیرے بندے ہاں:

کَلر کوٹوں کوٹ قبولے مشک آیا دروازے
 عدلی راجے عدل پچھاتا کونج ملی سہبازے
 چندن کندھاں مشک گھنیرا دس پھل گلابے
 آکھ دمودر مشک شہر وچ سبھ دل ہوئے تازے

سڑیاں دروازیوں دی لکڑ مڑجیوں پئی۔ اوتھوں پھلاں دے بھرے کھیر دا مشک
 بنیا۔

اگ پاک کریندی ہے۔ شہر اگ وچوں لنگھ کے پاک تھی گیا۔ اگ پھل بن گئی۔
 سیک خشبو بن گیا۔ شہر نویں بہارے وڑیا نویں بونے جمیا ہے۔ پرانا دیہار ڈھے گیا
 ہے۔ ملوانی مک گئی تے باتشاہی وی مک گئی۔ ہن عشق دی حاکمی ہے جیہدا پر بندھ
 فقر ہے۔ ہیر تے رانجھے دا میل رمز ہے شہر دے نویں پر بندھ دی۔

بندے پرانا وسیب تجیا ہے اپنی ہستی سچ جوالی ہے۔ ایہہ کندھاں دروازے اوہ
 کندھاں دروازے نہیں، ایہہ شہر اوہ شہر نہیں۔ ہن ایہہ عدلی راجہ کیہدا ہے جیں عدل
 پچھاتا ہے، لوک آپ ہن۔ عدل دی پچھان تاں ہونیو نہیں جے رانجھا پچھاتا نہیں،
 اندروں کھیریاں نوں کڈھو نہیں۔ پر رانجھے دا پچھانن ہیر ہون ہے، ہیر ہو کے رانجھا
 تھیون ہے۔

پر ایہہ ہیر تے رانجھا ہن شہروں باہر کیوں ٹرے جاندے نہیں؟

جال اتھائیں صاحب رانجھا رعیت پلو پائے
 نویں دلان پیہاں اتھے جو کجھ توں فرمائے
 دیو وداع ٹرانہے اتھوں گھر بار چلیہاں پائے
 آکھ دمودر اکھیں ڈٹھا لہیں طرف سدھائے

لوک رانجھے جوگے نویں دلان پوان دی وی آکھدے نہیں پنے اوہ وت وی ہیر
 نال باہر وگ گیا ہے لمی طرف۔ رانجھا دمودر نال لمی طرف ونجن ای نکلیا با تحت
 ہزار یوں، ”آکھ دمودر ایہہ دل ٹھہری لمی طرف ونجا ہے۔“ لمی طرف بار ای ہے، مل
 ویہار دا باہر وار۔ ایہہ مشکلیں بھریا پھلیں ورھیا شہر جیہدے بوہے گلاب دلاں نہیں تے
 کندھیں چندن رکھ، ہے وی اے کہ کوئی نہیں؟ کوئی نہیں۔ کیونجو دمودر سانوں چیتے
 کریندا ہے:

پندراں سے انتری سمت بکرم رائے
 ہیر تے رانجھا ہوئے اکٹھے جھیردے رب چکائے
 باتشای جو اکبر سندی دن دن چڑھے سوائے
 آکھ دمودر دے اسیساں شہروں باہر آئے

دمودر وار دے اندر پیا وسیندا ہے۔ اوہنے وار ورتی وچوں ای ویہار نابری دا ویہار
 اٹھلن داتے نویں فقر وسیب دا ایہہ سُننا بھالیا ہے۔ دمودر دی وار ورتی ایس سُننے نوں
 جمدی ہے تے نال ای ایہہ وی دسدی ہے جو اے ایہہ سُننا سچ نہیں تھی سکدا، فقر
 وسیب اے وس نہیں سکدا۔ حالے عشق ویہار رانجھ ویہار نوں اٹھل نہیں سکدا۔ اے
 لوک نابری تے لوک جوت وچ اتنی وت نہیں۔ قبولے دے لوک ہیر رانجھے نوں اپنے
 وچ وساوں لوڑدے ہن پر عاشق شہر چھڈ کے ٹر پئے ہن۔ بار ول۔ بار اوہ ہے جو
 اے ہوونہار ہے، عاشقاں فقراں دی دنیا، جیہدی ویہار والیاں نوں چوراں یاراں دی

دنیا جا پدی ہے۔

بیر رانجھے دی کہانی رانجھ و بیہار دے تروڑ دی بھال ہے۔ پنا سچ نہیں تھیا ایہو پنے
دا سچ ہے۔

فقر و سب اچے و سیا نہیں سو بیر رانجھے دی کہانی چالو و بیہار دی پڑچول کری آوندی
ہے۔ فقر و سب و سیا تے نہیں پر اوہ چالو و بیہار دے تروڑ دا پنا بن کے تانگھاں نوں
جاگ پیا لاوندا ہے۔

دمودر وار دے اندر پیا وسیندا ہے تے وار وچ اچے اکبر دی باتشاہی ہے۔ سو اوہ
اچھیں بیر تے رانجھے نوں شہروں باہر جانڈیاں ویکھدا ہے تے سنیراں نوں ویکھاوندا
ہے۔ پر دمودر تے اوہدے سنیر آساں دے وارے دی وسدے ہن سو اوہ بیر رانجھے
نال شہروں باہر وی ٹر گئے ہن:

جاں کوہ ترے گئے اگیرے اسیں بھی نالے آجے
چنچ اسوار جوڑے سبھ کالے چل اگیرے آئے
ہتھ پھریندے سر دونہاں دے سر چمن سدھرائے
آکھ دمودر چھپے کتھانیں گئے سو پھیر نہ آئے!

دمودر گیا وی ہے تے پرت وی آیا ہے۔ سنیراں دے نال:

پوری بھئی کتھا ہیرے دی! اس سَم عشق نہ کوئی

بیر تے رانجھے دا شہر اچے واریں نہیں ویا سو اوہ مڑ لوک تانگھاں تے لوک آساں
وچ چھپ گئے ہن (چنچ اسوار اوہو چنچ پیر ہن جیہڑے لوک سپن وچ لکھ لشکر وی تھی
ویندے ہن)۔ پر لوک آساں تے لوک تانگھاں وی وار دیاں جمیاں جائیاں ہن، اوہ
رانجھے وانگ وار باہریاں جا پدیاں وی ہیر وانگ گھر بھیتناں ہو کے وار دے اندر
ٹھکیاں بیٹھیاں ہن، ننگ تے انموڑ۔ وائیاں نہیں ولدیاں تے ماریاں نہیں مگدیاں۔

جتنا اوہناں نوں مارن لئی دھنگان پیا تدا ہے اتنا ای کوٹ قبولیاں دوالے آگ دا گھیرا
سوڑا پیا ہوندا ہے۔

آپ خریدو

چنگیاں کتاباں

سجناں بیلیاں وی نذر کرو

۸ روپیے	نجم حسین سید	شاعری	کافیاں
" ۸	"	"	رت دے کم
" ۱۲	"	ڈرامہ	جنگل وارا کھا
" ۱۰	"	"	تخت لہور
"	"	"	ہاڑدے پھل
" ۱۸	"	پرکھ پرچول	ساراں
" ۱۲	"	"	سچ سدا ابادی کرنا
" ۱۵۰	"	"	اکتہ کہانی
" ۲۵	"	"	ری کرنٹ پیٹرنز (انگریزی)
" ۱۰	مشتاق صوفی	شاعری	مٹی داماس
" ۱۰	پارو	لوک گاؤں	پارچناہوں
" ۵	ناصر بلوچ	شاعری	پنتاں دے سد
" ۱۰	غلام حسین ساجد	"	دنیا پھرے غمازی
" ۲۰	منظر ترمذی	"	جاگ واسفنا
" ۲۰	نادر علی	"	بول جھوٹے تے سچے
" ۲۰	مقصود ثاقب	کہانیاں	کہانیاں

اوم پبلشرز

فلیٹ ۲، علی آرکیڈ، ۱۳۴ مون مارکیٹ گلشن راوی لہور

مل ۱۵۰ روپیے